

**БУДІВНИЦТВО
РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ**

ЗБІРНИК

ВИПУСК II

ГОСПОДАРЧЕ ТА КУЛЬТУРНЕ БУДІВНИЦТВО

**ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
ХАРКІВ**

[1928]

06 10

~~Handwritten signature~~

БУДІВНИЦТВО РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

ЗБІРНИК

В И П У С К II

ГОСПОДАРЧЕ ТА КУЛЬТУРНЕ БУДІВНИЦТВО

УСРР

ДРОЖДАНЕ
АНДАННИШТВО

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
ХАРКІВ

[1928]

Львів. Бібліотека
А. Я. Я. Я.

Бібліографічний опис та шифри
для бібліотечних каталогів на цю
книгу вміщено в „Літопису Україн-
ського Друку“ та „Картковому Репер-
туарі“ Української Книжкової Палати.

305 (242) 0

Трест „Харків-Друк“
З Друкарня ім. т. Фрунзе.
Укрголовліт Ч. 1702/к
Зам. Ч. 2450. Прим. 3000.

Львівська державна
наукова бібліотека

№

5634

ГОСПОДАРСЬКЕ БУДІВНИЦТВО УСРР

В. Чубар.

Радянська Україна на десятому році.

Внаслідок довгої й жорстокої громадянської війни перед радянською владою України стали найбільші завдання в галузі відновлення господарства. 1920-21 р. (першого господарчого року після громадянської війни) видобуток вугілля на Україні становив лише 18% передвоєнного, залізно-манганової руди зовсім не добували; видобуток соли тримався на рівні приблизно 26% передвоєнного; топлення чавуну щось — 0,8%, вироблення цукру — 3% і т. д. Вантажі на залізницях трималися на рівні 13% передвоєнних.

Величезними зусиллями, не зважаючи на голод 1921 р., що підірвав економіку всієї країни, не зважаючи на брак коштів, робітничий клас України досягнув на десятиріччя існування радянської влади на Україні цілковитого відновлення майже всіх найголовніших галузей промисловости, і лише металургія та цукрова промисловість ще не дорівняли передвоєнним розмірам, бо руїни в цих галузях індустрії були найбільшими.

Відбудовні процеси української промисловости супроводились багатьма реконструктивними заходами (не лише відновлювали старі підприємства, але будували нові й наново устатковували), і тепер робітники та селяни України, підсумовуючи наслідки на десятиріччя існування радянської влади, можуть з певністю сказати, що без допомоги чужоземного капіталу, в спілці з іншими радянськими республіками, Україна справилася з черговими завданнями і підготувала ґрунт для подальшого успішного будівництва соціалістичної промисловости.

П'ятирічні перспективи розвитку господарства УСРР показують, що на базі досягнених успіхів можна розв'язувати чимало величезних завдань. Так, на кінець п'ятиріччя видобуток вугілля повинен становити щось понад 2 мільярди пудів, топлення чавуну щось із 240 млн. пуд. Ці завдання величезні, але їх буде розв'язано, бо робітничий клас України тепер значно сильніший, ніж в перший період радянської влади, коли і організованість була слаба і в робітників не було спільника — середняка, а лише незаможник. Нині піднесено нові мільйони середняцьких шарів і втягнуто до активного будівництва соціалізму.

Поруч розвитку промисловости що-року зростало сільське господарство. Селянство України, підтримуючи боротьбу робітників за владу рад, дістало внаслідок перемоги 13,4 млн. дес. землі. До революції на Україні із 33,9 млн. дес. всієї землі лише 57% належало селянам, а тепер 96,5%.

Селянство України дістало землю без викупу і звільнилося завдяки комуністичній партії та радянській владі від сплати поміщикам багатьох сотень мільйонів карб. Самих процентів на викупні платіжі

довелося б платити по 180 млн. карб. на рік, а нині всього с.-г. податку селянство України платить щось із 80 млн. карб. на рік, та й ті йдуть до місцевого бюджету.

Треба було посісти одержану землю, треба було подолати воєнну руїну й наслідки голоду 1921 р. З такими завданнями селянство справилося і збільшило засіви з 14,7 млн. дес. 1922 р. до 20,3 млн. дес. 1927 р. Разом з тим урівняно землекористання: кількість беззасівних господарств з 16% 1917 р. зменшилася до 4,4 1926 р., цеб-то майже вчетверо. Господарства, що мали понад 9 дес., становили 1917 р. 12%, а 1926 р. — лише 7,8%. До того ж господарства з засівом в 15 дес. і більше, зменшились з 5,6% до 1,8%, цеб то більше, ніж утворює. Сільське господарство зростало не лише кількісно, але й якісно. Селянські засіви цукрового буряка збільшилися з 34 тис. дес. 1921 р. до 366 тис. дес. 1927 р. Інтенсифікація сільського господарства і що до рільництва, і в галузі скотарства розвивалася рік-у-рік. Запровадження землевпорядження, спрямоване до правильнішого використання землі, допомагало цим процесам. Чималу роль відіграла машинізація сільського господарства України.

Перші роки радянської влади, коли всі сили спрямовано було на фронті й коли майже все виробництво заводів ішло на задоволення потреб армії, тоді постачання селу машин було недостатнє. 1921-22 р. українське селянство дістало машин всього на 70 тис. передвоєнних карб. проти 36 млн. передвоєнних карб. 1913 р. І лише 1926-27 р. селянство одержало машин на 36 млн. передвоєнних карб. На 1927-28 р. машин передбачено дати на 43 — 45 млн. карб. Машинізація с.-г. виробництва особливо рушила вперед останніми роками. Це означає, що закінчення відбудовного періоду промисловості відчувається і в сільському господарстві. Постачання машин все ще утруднене, бо недосить коштів для відпускання машин в кредит, але що-року зростають асигнування на сільське господарство і по лінії бюджету, і по лінії с.-г. кредиту. Останніми роками утворено фонд кредитування бідноти, що в УСРР поточного року досягає близько 10 млн. карб.

Ці заходи радянської влади спрямовані до того, щоб допомогти бідняцьким господарствам піднятися, щоб організувати бідняцькі господарства, об'єднати їхні зусилля й допомогти їм перейти від дрібного до великого с.-г. виробництва. Трактори, яких до радянської влади не було в селян зовсім, а тепер близько 7000, і великі с.-г. машини — молотарки, сівалки і т. д. об'єднали с.-г. виробництво і допомагають кооперуванню, утворюючи нову технічну базу для піднесення сільського господарства. В найближчий період перед радянською владою завдання машинізації сільського господарства стоять як-найширше, і їх розв'язуватиметься відповідно до директив партії та пролетаріату, що керують соціалістичним будівництвом в нашій країні.

Загальний зріст промисловості та сільського господарства УСРР супроводився зміцненням соціалістичних позицій. Промисловість щороку збільшувала свою роль в загальній продукції республіки. В товарообігові зменшилася роль приватника з 43,5% 1923-24 р. приблизно до 24-25% 1926-27 р.

На базі розвитку промисловості, сільського господарства та зміцнення соціалістичного сектора радянська влада розгорнула величезну роботу над культурним будівництвом. Правильна національна політика, запроваджувана під проводом комуністичної партії, майже цілком усунула національні суперечності серед трудящих України і вибила з рук петлюрівців зброю, що нею користувалися світові імперіялісти в перший період боротьби проти радянської влади і яку вони були б

не від того, щоб використати заможливих нових сутичок з пролетарською державою — СРСР.

Українізація шкіл ішла швидким темпом. На 1926 р. ми маємо українізованих: трудових шкіл щось із 79%, профшкіл — понад 60%, технікумів із 29% і інститутів близько 27%.

Поруч цього забезпечується й потреба національних меншостей України: відкрито школи руські, німецькі, єврейські, польські й т. інш.

Охоплення дітей школою що-року зростало: з 25% 1922-23 р. воно досягло 60% 1925-26 р. З 1926-27 року в УСРР запроваджується плана загального навчання, розрахованого на п'ять років.

Лише останніми двома роками радянська влада на Україні видала українських книжок більше, ніж було видано за 119 років перед революцією, коли український нарід гноблено царатом, поміщиками та капіталістами. Культурне зростання мас виявляється і в зрості українських газет і кількістю й тиражем. Культурне зростання мас помітно на всіх ділянках нашого будівництва і насамперед в галузі кооперування населення та розвитку нашого господарства. Понад 2 млн. селянських господарств об'єднано в с.-г. кооперацію, близько два мільйони господарств об'єднано в споживчу кооперацію. Громадські організації (комітети незможних селян, комітети взаємодопомоги, т-ва сприяння авіації, хемії й т. інш.) мають мільйони активних учасників.

Участь мільйонів робітників та селян України в будівництві самостійної соціалістичної держави рівноправними членами СРСР притягує увагу трудящих українців, що живуть під гнітом панської Польщі, боярської Румунії й інших буржуазних держав.

Зміцнення української державности, широкий розвиток виробничих сил країни, перехід до нового великого будівництва (Дніпрельстан, нові копальні й заводи) зруйнували всілякі надії буржуазії на те, що робітники й селяни України не справляться з тими завданнями, що історія ставить перед цією багатющою країною, де світова буржуазія мала намір закріпити свої позиції в районі свого наступу на робітників та селян СРСР. Ідучи шляхом соціалістичного будівництва, УСРР зміцнює позиції пролетаріату і тим самим вибиває з-під ніг світової буржуазії ґрунт.

Багато труднощів пережито, багато ми маємо досягнень. За тяжких років в перший період зміцнення радянської влади на Україні промисловий робітник діставав 34-35% передвоєнного рівня зарплати, а 1927 року він дістає 112%. Є ще відсталі групи в зарплаті, що їх доведеться й далі підтягувати, але ці труднощі менші за пережиті.

Десятиріччя існування радянської влади на Україні, так само і в СРСР в цілому, показує трудящим усього світу, як можна й треба будувати співробітництво народів, як розв'язувати національну проблему за умов диктатури пролетаріату, як забезпечувати, використовувати всі ресурси трудящих, скинувши зверхність буржуазії і взявши владу до своїх рук.

(Газ. „Комуніст“ ч. 295 за 1927 р.).

Україна в СРСР.

Дані про зростання основного капіталу промисловости України, про зростання капітальних витрат свідчать про неухильний зріст продукційних сил України, про підвищення питомої ваги промисловости України в промисловості Союзу.

На 1 жовтня 1925 р. основний капітал промисловости України становив 24,3% загально-промислового капіталу СРСР, на 1-X-26 р.— 24,6% і на 1-X-27 р.—25,1%.

Капітальні витрати промисловости України в загальній сумі капітальних витрат Радянського Союзу в 1925-26 р. становили 26,4%, а в 1926-27 р.—28,9%.

Питома вага української промисловости, що її планує ВРНГ, становила в 1913 р. 20,3%, а в 1926-27 р. українська промисловість, що підлягає ВРНГ УСРР, майже досягала передвоєнного рівня і становила 20,1% промисловости СРСР. Із загальної суми витрат на капітальне будівництво промисловости Радянського Союзу за роки 1923-24 і подальші, 1927-28 включно, в сумі понад 5 мільярдів карбованців, на долю української промисловости за цей час припадає понад 1.050 міл. карб., при значному зрості питомої ваги галузів, які продукують засоби виробництва в капітальних витратах: в 1923-24 р. капітальні витрати галузів виробництва, що продукують засоби виробництва, становили 76% усіх капітальних витрат української промисловости, а в 1927-28 р. вони становлять 82%.

Як зростали продукційні сили радянської України за минулі роки, видно з даних про найважливіші галузі української промисловости.

У виробництві бурякового цукру СРСР стоїть на третьому місці в світовому цукровому виробництві (1 і 2 місце належать Німеччині й Чехословаччині), а в цукровій промисловості СРСР Україна займає виключне становище.

Цукрова промисловість Союзу, відсунута в 1919-20 р. на 24 або на 25 місце, цеб-то на те місце, яке займають країни, що не відіграють майже жадної ролі в світовому цукровому балансі, за останні п'ять років досягла великих успіхів, збільшивши продукцію в 20 разів, що свідчить про значні досягнення й величезні зусилля, витрачені на відбудування цукрової промисловости в СРСР і УСРР. Тепер цукрова промисловість СРСР посідає знову, як і до війни, третє місце в світовому цукровому виробництві.

Продукція Донугілля становила в 1925-26 р. 911 міл. пуд., в 1926-27 р. 1.140 міл. пуд., а в 1927-28 р. — близько 1½ мільярд. пудів, доходячи передвоєнної здобичи.

Продукція ПРТ'у *) збільшилась в 1926-27 р. проти 1925-26 р. для залізної руди на 46%, для марганцевої — на 13%. Продукція чавуну в 1926-27 р. становила 2.190.000 тонн, криці—2.020.000 тонн, прокату—1.590.000 тонн.

В металургії ми, однак, ще значно відстаємо проти передвоєнних норм. По чавуну ми досягли в 1926-27 р. тільки 71% передвоєнної продукції, по криці—74% і по прокату—69%.

По ПМТ'у **) в галузі машинобудівництва ми маємо значні досягнення: випуск продукції ПМТ'у в 1926-27 р. становив 62 міл. крб., а на 1927-28 р. намічено програму на 77 міл. карб.

В сільсько-господарським машинобудівництві ми маємо найбільші досягнення: ми більше, ніж удвоє, перевищили передвоєнну продукцію.

Найслабшим місцем в нашому народньому господарстві й досі залишається транспорт. За тих величезних завдань реконструкції нашого господарства, що повстають перед нами, теперішній стан транспорту може бути значною перешкодою для дальшого зростання нашої промисловости й сільського господарства. При 88% вантажоруху

*) Південно-Рудний Трест (ПРТ).

**) Південно-Машиновий Трест (ПМТ).

в 1926-27 р. від передвоєнного, транспорт України має тільки 72% паровозів, 63% пасажирських вагонів і 77% вантажєвих вагонів проти передвоєнної кількості. Вкладання в основний капітал транспорту значно відстають від загальних капітальних вкладань в промисловість. Треба прикласти всі зусилля для того, щоб збільшити провізну й пропускну здатність залізниць України, особливо найбільше завантажених узлів, зв'язаних з рухом хлібних вантажів і палива.

Державний бюджет України в 1925-26 р. становив 183 міл., в 1926-27 р. — 245 міл. карб., а на 1927-28 р. його намічено в розмірі 257 міл. карб. За загального зросту державного бюджету взагалі, ми маємо також зростання асигнувань по найважливіших галузях: зросли асигнування на промисловість і на основні культурні потреби — на освіту й на охорону здоров'я. Промисловість України одержала з бюджету за одрахуванням податків, що їх одержали фіноргани, від промисловости: в 1924-25 р. — 45 міл., в 1925-26 р. понад 133 міл. карб., а в 1926-27 р. — 176 міл. карб.

На освіту в 1924-25 р. відпущено 59 міл., в 1925-26 — 87 міл., в 1926-27 р. — 107 міл. карб. і на 1927-28 р. передбачається дати державному й місцевому бюджетам на освіту 137 міл. карб.

На охорону здоров'я було відпущено в 1924-25 р. — 22 міл. карб., в 1925-26 р. — 32 міл. карб., в 1926-27 — 40 міл. карб., а в 1927-28 р. передбачається дати по державному й місцевому бюджетах на охорону здоров'я 47 міл. карб.

(З матеріалів X з'їзду КП(б)У).

М. Шраг.

Українська промисловість на порозі одинадцятого року радянської влади.

Роки революційної боротьби та боротьби з закордонною інтервенцією, що лише сама завдала нашій промисловості майже 1,4 мільярда збитків, припинили рух української промислової машини. Гуртова продукція української цензової промисловости, яка виносила 1918 року кругло 1 мільярд 40 мільйонів карбованців, впала року 1918 до 459 мільйонів довійськових карбованців, або до 44% довійськового рівня, року 1919 — до 285 міл. карб., або до 27,5% цього рівня, року 1920 — до 103,4 міл. карб., цеб-то до свого найнижчого ступеня, що становить лише 10% довійськового рівня. Тільки наступного року, спершу поволі, а чим-далі зростаючи в темпі, розпочалося відновлення діяльності промисловости УСРР. 1921 рік дає по всій цензовій частині її ще лише 14,2% довійськового рівня, 1922 рік — 20%, а господарчий 1922-23 рік — 30,6%, 1923-24 рік — 48%, 1924-25 рік — 71%, 1925-26 рік — близько 100%. Протягом п'ятиріччя, що обіймає 1921-22—1925-26 роки, українська державна промисловість збільшила випуск своєї продукції в 6,3 рази, дала зріст продуктивності праці більш, ніж у два рази при підвищенні заробітної платні в 2,8 рази, знизила відпускні ціни пересічно на 30%. Величезною загрозою встав перед промисловістю процес проїдання її основного капіталу, що його не можна було уникнути в перші роки відбудови, коли машину лише пускалося в рух і коли народне господарство не в стані було ще виділяти такі кошти на капіталовкладання, які змогли б цей процес припинити. Сталося це тільки 1924-25 року. Цього року вперше суми капіталовкладань не тільки покрили поточну зношеність (амортизацію), а й перебільшили її. Це видно з таблиці.

Типи промисловости	1924-25 рік (у міл. крб.)		
	I. Капітальні роботи	II. Амортизація	Відсоток I до II
Загальносоюзна промисловість	85,7	72,9	117,9
Республіканська промислов. (з ЮМТ'ом) .	23,8	12,7	187
Місцева промисловість	5,9	3,3	178
Разом	115,4	88,8	130

1925-26 рік в основному закінчив процес відбудови української промисловости. До праці втягнуто майже весь її наявний основний капітал. Десятий рік революції, що він оце минув, характеризується вже рисами першого перехідного року до нової доби — доби реконструкції, доби нового будівництва.

Відбудовчий процес виявлявся, передусім, у моментах кількісного порядку. Найбільшу увагу в перші роки відновлення промислового життя на Україні зверталось, природно, не на те, який продукт чи фабрикат дати споживачеві, а як дати хоч будь-який продукт чи фабрикат, як заповнити попит, що зростав, як задовольнити кількісні вимоги ринку. Промислово-фінансовий план на 1926-27 рік поставив перед промисловістю завдання перейти від кількісних досягнень до якісних. Передбачаючи зниження темпів окремих показників розвитку промисловости в добу реконструкції, промплан цей вимагав поглиблення та поліпшення змісту всієї роботи промисловости. Замість уже здійсненого завдання дійти „до довійськового рівня“ перед українською промисловістю на весь зріст постала „величезна змістом та надзвичайно відповідальна наслідками проблема шукання нових шляхів і форм гармонічного розвитку взаємозв'язаних частин промисловости, проблема використання всіх можливостей при найменшому обтяженні вимогами інших галузей економіки соціалістичної держави, з обрахунком усіх боків народнього господарства не тільки УСРР, а й усього Союзу“ (з вступу до Промплану на 1926-27 рік).

Звідциля впливали такі основні директиви: максимум уваги найголовнішому двигуну реконструктивного процесу — капітальним роботам, раціоналізація всіх боків праці промисловости, що знаходить своє відображення в калькуляції собівартости, оздоровлення фінансового господарства промисловости.

Поруч із цим, як одну з найголовніших директив, встановлено ще вимогу зниження відпускних цін. Проте, все ж і на 1926-27 рік самий темп збільшення продукції промисловости України лишався дуже значний, більший, ніж який-будь показувала промисловість західно-європейських та американських країн у роки середнього й нормального її розвитку.

Цей темп намічено по всій державній промисловості в 20%, при чому по групі А (промисловість, що продукує знаряддя й засоби продукції) передбачувано 24% і по групі Б (продукція засобів споживання) — 18%, що свідчило про взятий напрям у справі індустріалізації країни. Як це стверджують дані про працю промисловости за одинадцять місяців 1926-27 року, намічений темп буде майже цілком додержано. Цей самий темп зберігається й у другому році доби капітального будівництва — в 1927-28 р. По низці продуктів і фабрикатів промисловість 1926-27 р. не лише дійшла, а й

перебільшила довійський рівень (здобич вугілля — майже 100% довійськової, антрациту — 142%, манганової руди — 129%, обробка металу — 145%, с.-г. машинобудівництво — 204%, хемічна продукція — 193% і т. інш.). В деяких галузях проте ми цього року ще не мали довійської норми: чавун — 67% від 1913 року, залізна руда — 58%, спирт — 50%. Контрольні цифри на 1927-28 р., даючи далі дуже помітне збільшення вироблення більшості продуктів, по руді й чавуну також не передбачають ще досягнення довійського рівня. Сировина для металопромисловости становитиме, таким чином, ще й у новому році вузьке місце.

В основному промисловість минулого року виконала згадані основні директиви.

Цілковито витримано лінію на індустріялізацію. Повністю, навіть із перевищенням, здійснено завдання зниження відпускних цін (на 6,2% без акцизу). По більшості трестів спостерігається зменшення собівартости. Капітальні роботи провадяться за планом. Помітно певні досягнення в обсягу раціоналізації виробничих процесів і всієї діяльності промисловости. Нарешті, безсумнівні успіхи позначились і в царині фінансового господарства трестів.

Реконструктивний процес виявив себе 1926-27 р. ще слабо. Він лише розпочався. Значно виразніше дасть він себе знати в 1927-28 р. Протягом десятого року революції нове капітальне будівництво йшло лише в галузях: кам'яновугільній (17 нових великих механізованих копалень Донвугілля вартістю 21,4 міл. крб.), силікатній (і скляній) — механізовані заводи виробки віконного скла (система Фурко) та пляшок (система Лінча), динасовий завод на ст. Пантелеймонівці, хемічний (суперфосфатний заводу Костянтиновці), харчосмаковій (консервна фабрика в Одесі). Всього на нове заводське будівництво на Україні в 1926-27 р. витрачається близько 35 міл. крб. До нового промбудівництва треба ще віднести початок будування кількох нових копалень у Криворізькому й мангановому Нікопольському районі, також будівництво Торецького болтового заводу й кількох цегельних заводів в округах. Перший рік другого десятиріччя радвлади несе вже значно яскравіше виявлення процесу реконструкції в промисловості. Контрольні цифри ВРНГ УСРР передбачають, що, крім закінчення того нового будівництва, що провадилось попереднього року, ми знов розпочнемо будування низки нових фабрик і заводів. Ось кілька найважливіших робіт з-поміж тих, що намічено їх на 1927-28 р.

Будування шамотового заводу з 5 міл. пудів річної продукції вартістю близько 13 міл. крб., закінчення — в 1929-30 р. Початок будування заводу сортового скла в Києві з продукцією в 15 тис. тонн, вартістю понад 3 міл. крб. і завершення механізації Констянтинівських заводів Хемвугілля. Нові великі копальні по Донвугіллю (20 міл. крб.). Два цукрові заводи, на які передбачено витратити 1927-28 р. 2,6 міл. крб. По Південкриці асигнується на будування Маріупільського трубопрокатного заводу 6 міл. крб. і на Дніпровський вагонобудівельний завод — 4 міл. крб. По Маслотресту будівництво гідрогенезаційного заводу в Одесі, по Текстильтресту цеху снопов'язального шпагату в Одесі. Остаточного не вирішено, але запроєктовано також будування одної текстильної фабрики, концентрацію харківських тютюнових фабрик, передбачено також створення кількох нових фабрик і заводів у місцевій промисловості (консервні

фабрики, макаронні, фабрика взуття в Харкові, цегельні й т. інш.). Разом тільки по республіканській та місцевій промисловості намічено витратити на нове будівництво близько 33 міл. крб. та по союзних трестах—близько 37 міл. крб., цеб-то майже вдвоє більш, ніж торік.

Всі капіталовкладання в промисловість УСРР на 1927-28 рік намічено орієнтовно в 345 міл. крб., цеб-то на 21% більш, ніж торік. Ця цифра складається так:

Типи промисловости	1926 - 27 рік	1927 - 28 рік	Відсоток
Загальносоюзна (з ПМТ і ПРТ)	234,3	284,7	121
Республіканська	38,7	45,3	117
Місцева . . .	11,7	14,9	127

До основного капіталу української промисловости (1.200 міл. крб.) на 1 жовтня 1925 р. ці капіталовкладання складають 29%.

Процес реконструкції таким чином значно поглиблюється, стає яскравіший і позначається вже не лише у важкій індустрії, а й у легкій; не лише в союзній, а й у республіканській і в місцевій промисловості. що їй (місцевій) протягом минулого року надавалося також великого значіння. Нове будівництво, завдяки низці спеціальних заходів, завведено в тверді планові рямці. Величезну увагу надається питанню про ефективність капіталовкладання.

Було б неприпустимою безкритичністю, якщо ми обмежилися б тут тільки наведенням тих позитивних явищ, які виявились у нашій промисловості, і співали б їй лише панегирика. У роботі її й досі є ще чимало негативних рис, і на якість її роботи ще треба звертати пильну увагу.

Саме цими днями Рада Праці й Оборони, обговоривши доповіді ВРНГ СРСР та Держплану про зниження собівартости продукції, констатувала, що в першому півріччі промисловість не виконала директиви уряду про зниження собівартости на 50% і що основні причини, які заважали потрібному переломові в русі зниження собівартости, були хиби в організації та керуванні виробництва, недостатня ефективність капітальних вкладань, безсистемність раціоналізаторських робіт, недостатнє залучення робітничої маси до боротьби за зниження собівартости промислової продукції, тому що це є центральне народно-господарче завдання, РПО запропонувала звязати з ним усі питання організації та керування промисловости та поточну роботу підприємств.

Перемоги ті негативні моменти в роботі, що їх виявила РПО, це й є основне завдання радянської промисловости на одинадцятий рік її діяльності. Наші трести й підприємства тепер, по закінченні доби відбудови, у стані звертати головну увагу на питання якости праці, на раціоналізацію всіх технічно-виробничих процесів, на піднесення ефективности всіх боків промислової діяльності, на досягнення найбільших успіхів при найменшій витраті на це коштів.

Тільки запровадження плановости в усьому нашому господарстві дало змогу в короткий порівняно час, в умовах ворожого зовні оточення й лише власними силами робітничо-селянської країни, відновити довійськовий рівень стану всього господарства та почати швидкий рух наперед, переступивши вже цей рівень. Новим завойованням

у нашій плановій системі є будова перспективних планів розвитку народного господарства. П'ятирічний план у варіантах Держплану та окремих наркоматів уже вироблено, і тепер усі „п'ятирічки“ проходять шлях удосконалення. В цей самий час найкращі наукові сили Союзу працюють над створенням генерального плану розвитку нашого народного господарства, що дасть довшу перспективу керманичам радянського соціалістичного будівництва і який, можливо, викристалізується вже в 1927-28 р.

П'ятирічний план (1927-28—1931-32 роки) розвитку української промисловости, розроблений ВРНГ УСРР, накреслює перспективу її дальшого буйного зросту, ставить перед нею вимогу майже удвоє збільшити її продукцію при одночасному помітному зменшенні собівартости й відпускних цін її. Загальну уяву—а лише таку ми в стані дати в нашій короткій статті—можемо дістати про зміст п'ятирічки ВРНГ УСРР (досить близької в основних елементах до п'ятирічки Держплану УСРР) з таких головніших показників.

Гуртова продукція всієї державної промисловости протягом п'ятиріччя має зрости в 1931-32 р. на 94,2% проти 1926-27 р., і дасть 2.859 міл. крб. (за цінами 1926-27 р.), а з обрахунком зниження за цей час собівартости на 18,6% тільки на 58,2%. Треба, однак, гадати, що п'ятирічка не досить урахувала можливість зниження собівартости. Величезне нове будівництво ще дасть значний ефект, раціоналізація виробництва, зниження адміністративних і заводських видатків, що його так рішуче провадиться нині,—все це утворює передумови до більших завойовань у частині собівартости продукції, що матиме величезне значіння в одержанні успіхів по лінії всієї нашої економіки. Група А дає і в п'ятирічці більший темп зросту (95,1%), ніж група Б (92,8%). В частині капітальних робіт запроектовано капіталовкладання в 1.948 міл. крб., цеб-то суму, що значно перевищує сучасну вартість усього основного капіталу української промисловости. 42,8% усіх капіталовкладань припадають на важку індустрію і саме на метал, для розвитку якого Україна являє оптимальний район у Союзі; якщо до цього додати ще витрати на руду а також частково на силікати та вугілля, що дуже звязані з металургією, цей відсоток зростає до 60. Отже, основна ідея плану будівництва це—„металізація“, як передумова індустріялізації країни. По галузях капіталовкладання розподіляються так: паливна—26,9%, гірнича—3,0%, силікатна—4,0%, металева—42,8%, хемічна—5,7%, харчова—14,3%, інші—3,3%. Процес реконструкції виявляється повно та яскраво: з усіх капіталовкладань 35% іде виключно на будівництво нових заводів, копалень і шахт.

У списку нового промислового будівництва фігурують кілька велетнів металургії (Криворіжжя, Запоріжжя, Провіданс, Кадіївський, електрокризи на Дніпрелістані, кольорової металургії на Дніпрелістані), машинобудівництва (станкобудівельний у Харкові, вагонобудівельний і паротягобудівельний у Донбасі, інструментальний у Харкові, тракторний у Запоріжжі), хемії, силікатів, скла, цукру й т. інш. Спеціально передбачено початок будівництва останніми роками п'ятирічки нової промисловости навколо Дніпрелістану.

Всього на нове будівництво передбачено витратити понад 750 міл. крб.

В царині робітничої проблеми п'ятирічка накреслює зріст кількості робітників у держпромисловості УСРР на 126 тис., або на 29% до 1926-27 р., зріст продуктивности праці на 54% і заробітної платні (середньомісячної)—на 21%. Реальне збільшення зарплатні, в звязку

з зниженням цін на товари, буде далеко більше. П'ятирічка, як бачимо не намічає значного поширення кадрів нової робочої сили в промисловості й таким чином змушує шукати шляхів боротьби з безробіттям в інших галузях народного господарства. В частині фінансів п'ятирічний план передбачає повне оздоровлення обігової частини коштів промисловості й визначає в 460 міл. крб. прибутки промисловості (з них 217 міл. крб. внесків держбюджету), вимагає фінансування капітальних робіт у 1.150 міл. крб. (амортизація дасть за п'ять років близько 720 міл. крб.).

Такий коротко видається шлях нашої промисловості за минулі роки її існування в нових для неї радянських умовах і такі її ближчі перспективи. Останні здійсняться, звичайно, лише в умовах мирного існування нашого Союзу, якого й прагне робітничо - селянська держава.

(„Науково-технічний вісник“ ч. 10—1927 рік).

В. Адріанов.

Капітальне будівництво в українській промисловості.

Виконання плану капітального будівництва в українській промисловості за 1926-27 рік дає цифру 103,5%. Отже, ми бачимо, що в цілком вияві виконання плану вельми близьке до дійсності; проте, в окремих галузях є доволі значні відхилення так що до обсягу переведених робіт, як і що до їхньої вартості.

Відхилення від плану значно пояснюється включенням до планів робіт, що на них іще немає технічних проєктів та кошторисів. На момент же закінчення їх в низці випадків виявляється цілком інший обсяг та інша вартість від попередню наміченої роботи, що потребує або величезних зверхвидатків, або ґрунтовної зміни цілого плану робіт. З другого боку, переведення робіт без остаточних проєктів і кошторисів, що траплялось минулого року, іноді змушувало, в процесі самої роботи, робити серйозні відхилення від початкового плану, змінювати іноді самий характер будівництва.

За величезну хибу нашого будівництва і минулого року була його дорожнеча, що значно знижувала його ефективність. За зробленими підрахунками індекс будівництва дорівнює 2,45, цеб-то він значно вищий від інших індексів.

Доводиться також розглянути і якість нашого будівництва, що й досі ще не цілком задовольняє.

Поруч із зазначеними вище негативними сторонами наших капітальних робіт дані за минулий рік дозволяють зробити й позитивні висновки. Передусім, рівень витрат за минулий рік був максимальний від попередніх років і досяг суми 294 тис. крб., давши головну суму робіт до 88% в галузях важкої індустрії. Подаємо витрати головніших трестів.

Група „А“ (галузі, де виробляється знаряддя виробництва).

	М. крб.
Донвугіль (шахти, підсобні підпр. та завод живого срібла)	116.1
Південкриця—шахти	14.2
Південкриця—заводи й коксові установки	54.7
Південний машинобудівельний трест	10.8
Краматорський завод	5.5
Південнорудний трест	12.6
Хемічні трести	17.0
Сілікаттрест	7.1
Сільмаштрест	7.5

Група „Б“ (де виробляється засоби споживання) М.крб.

Цукротрест	21.90
Порцелян-Фаянс-Склотрест	1.58
Спиртотрест	0.66
Тютюнтрест	0.40
Махортрест	0.54
Текстильтрест і Дунсукно	2.13
Шкітрест	1.84
Папітрест	1.65
Місцева промисловість	11.72

Ми поки що неспроможні подати глибокої аналізи ефективності натуральних вкладів, але цілком певно можемо говорити про більший розмір ефективності. Передусім, виробнича могутність наших підприємств значно побільшала й дозволяє в 1927-28 році розгорнути виробництво таким темпом, що перевищить всі попередні визначення (і п'ятирічки, і контрольних цифр).

Зростання продукції на 1926-27 рік для всієї промисловості	% %	26,8
„ „ „ „ „ загальносоюзних трестів		27,1
„ „ „ „ „ республіканських трестів		24,8
„ „ „ „ „ місцевої промисловості		30,3

Якщо ж елімінувати вплив зростання цукрової промисловості, що методологічно правильно, бо цукрова промисловість в 1926-27 році випадково працювала з недостатнім навантаженням через неврожай буряків, то зростання продукції буде приблизно 23%. При цьому фактична пропускна здатність підприємств ще трохи вища через недовантаження деяких виробництв (тартаки, підприємство корків, шкіряне, трикотажне, металообробне, прядивно-джутове та ін.) з причин готової сировини.

Другий показник ефективності зниження собівартості також дає сприятливу картину. В українській промисловості лише за деякими винятками переломлено криву зростання собівартості продукції. Вже 1926-27 рік дав зниження собівартості по всіх виробництвах, крім кам'яновугільного, рудного, вогнетривалої цегли та цукрового, 1927-28 рік має змогу далі знижувати встановлену собівартість продукції, якщо уважно вивчити заводські та трестівські калькуляції, такими розмірами.

Зниження собівартості за планом 1927-28 року.

Групи промисловості	У % на 1926-27 р.
Загальносоюзна	7,7
Донвугіль	4,2
ПРТ	9,3
Південкриця	1,2
ПМТ	5,8
Хемічна	17,9
Цукротрест (цукор)	14,6
Республіканська	7,2
Сільтрест	8,6
Силікаттрест—цементова	9,5
„ вогнетривала	14,0
Хемвугіль—скло	21,3
„ хемія	12,3
Порцеляно-Фаянс-Склотрест	6,0
Укртрестсільмаш	8,0
Текстильтрест—прядивно-джутова	5,0
„ бавовняна	6,1
Махортрест	4,0
Тютюнтрест	4,2
Спиртотрест	6,0
Місцева	8,7

Слід підкреслити, що зниження собівартості намічено, переважно, за рахунок внутрішніх, залежних від промисловості, чинників і буде одержано за рахунок ефективності капітальних витрат та раціоналізації. Крім вищезазначеного, що до робіт 1926-27 року слід підкреслити їхню більшу, порівняно з попередніми роками, концентрацію на звуженому полі об'єктів, що попереджувало розпорошення коштів і скорочувало терміни будівництва. В республіканській промисловості це виявлено в таких цифрах:

	В 1925-26 р.	В 1926-27 р.
	В міл. крб.	
Сума робіт	41,8	39,7
Здано в експлоатацію	31,1	42,8

Цеб-то, за деякого зниження загальної суми робіт вартість зданих в експлоатацію значно побільшала.

План капітального будівництва 1927-28 року дає дальше зростання суми капітальних витрат з 294 міл. крб. минулого року до 325—330 міл. карб., цеб-то приблизно на 10—12%. В масштабі цілого Союзу капітальні роботи більшають так само приблизно на 11—12%. Отже, питому вагу української промисловості в капітальних роботах зберігається, і дорівнює вона приблизно 31%.

Капітальні роботи і поточного року мають яскраво виявлений характер розвитку по лінії важкої індустрії, даючи на галузі важкої промисловості 83% всіх витрат (а з обрахунком витрат на Дніпрельстан і всі 85%). Деяке скорочення частки важкої індустрії в капітальних витратах, порівняно з 1926-27 роком, пояснюється збільшенням робіт по Цукротресту, надто замалих минулого року, і зниження витрат по Донвугіллю, що минулого року значно перевищив свій план. В масштабі цілого Союзу частка витрат на важку індустрію значно менша, і дорівнює 70,2%, а за обрахунком української промисловості вона ще менша. Ми вважаємо, що ці цифри треба найуважніше розглянути і продумати ті висновки, що випливають звідси. Якщо визнати переважну роль в економіці за основними галузями важкої індустрії, то з цих цифр треба робити інші висновки, ніж ті, що до них, очевидно, доходять деякі аматори історичних екскурсів (див. „Більшовик України“ №№ 2,3, 1928 р., стаття М. Волобуєва). В основних галузях ми маємо таку участь що до витрат по цілому Союзу: в кам'яновугільній—близько 85%, в металевій—близько 37%, в хемічній—близько 25%, в силікатній—близько 30%. В галузі легкої індустрії роль української промисловості особливо значна в галузі харчосмаку, де вона поточного року бере на капітальні витрати близько 52% суми цілого Союзу (переважно, за рахунок цукрової промисловості).

Характер робіт цього року що до темпу переведення їх і порядку розгортання ще концентрованіший, ніж минулого року. Що до республіканської промисловості це характеризується дальшим прискоренням введення капітальних робіт в експлоатацію.

	В 26-27 р.	В 27-28 р.
	в міл. карб.	
Загальна вартість робіт	39,7	44,7
Вводиться в експлоатацію . . .	42,8	49,4

Отже, інтенсивно скорочується рештки робіт, що їх переводиться наприкінці року. По Донвугіллю й Південкриці ми маємо інші показники концентрації. Там, через неможливість достатньо збільшити

витрати на всі початі нові капітальні шахти, що їх прокладається (24 в Донвугіллі і 6 в Південокриці), витрати поточного року зосереджують на меншому числі об'єктів (17 в Донвугіллі, продуктивністю 192 м. п. на рік і 3 у Південокриці, продуктивністю 42 міл. пудів на рік). Разом із тим Донвугіль поточного року інтенсивно прокладає й далі 114 дрібніших шахт, що вже поточного року дадуть близько 215 міл. пуд. добування, а максимальної продуктивності (400 мільйонів пудів) досягнуть на 1929-30 рік. Не зважаючи на значний розмір вкладів у металопромисловості, все ж доводиться вважати їх для Південкриці за недостатні і зменшений приблизно на 16—20 міл. карб., що не дає можливості використати устаткування, що його вже одержав трест, і що, безперечно, суперечить принципам найшвидшого поживавлення капітальних витрат.

За іншу характеристичну рису капітальних робіт поточного року є зниження ролі капітальних ремонтів та збільшення ролі реконструкції і нових робіт, як кваліфікованіших і ефективних відмін капітального будівництва.

В українській промисловості поточного року переводиться далі й починається низку нових робіт, розрахованих на ґрунтовну реконструкцію виробництва. Ми вже згадували про капітальні шахти Донвугілля й Південкриця. Донвугіль, крім того, розвиває роботи в справі механізації, збільшуючи число врубових машин на 140 штук і підвищуючи відсоток механізації добування з 15,7 до 24,3, збільшує могутність своїх електростанцій на 54 тис. кіл. Південкриця починає будувати три батареї коксових печей по 25 мільйонів коксу на рік кожна. В хемічній промисловості намічено збудувати один смолоперетонний завод, гідрогенізаційний завод в Одесі, продуктивністю 25 тонн саломасу за зміну, фосфоритовий млин, суперфосфатний завод, продуктивністю, в першу чергу, в 15000 тонн, та інші заводи. Що до рудної промисловості, то тут почнуть прокладати одну нову шахту, прокладатимуть далі 6 шахт, що їх почато минулого року, будуватимуть одну нову, а також закінчуватимуть почату збагачувальну фабрику для марганцевої руди, так само провадитимуть далі побудову центральної електростанції.

В силікатній промисловості намічено закінчити II систему Фурко в Константинівці з річною продуктивністю 40000 ящиків шибкового скла, будуватиметься далі динасовий завод, продуктивністю до 5 міл. пудів цегли на рік, поширюватиметься Амросієвський цементовий завод (дві печі), продуктивністю в 200 тисяч бочок цементу вже в 1928.29 році, кінчатимуть Дніпровський шамотовий завод, з річним випусканням до 1,5 міл. пудів на рік, будуватиметься 6 нових і закінчуватиметься дві початі цегельні, розраховані на випускання 15 міл. шт. червоної цегли і 7,5 міл. штук черепиці на рік, реконструюватиметься Будянський порцеляновий завод та збільшуватиметься його могутність на 15 тисяч пудів на місяць. В металургійній промисловості ми маємо далі провадити роботу в справі збільшення доменного господарства. В наслідок цих робіт пересічна могутність домни побільшає з 217 тонн на добу в 1925-26 році до 269,6 тонн на добу в 1927-28 році. 4 домни, що їх будується поточного року, матимуть могутність від 400 до 550 тонн на добу, при чому дві з них будуть взагалі найбільші в Союзі. Три з них мають бути закінчені поточного року і дати додаткову продуктивність 435 тисяч тонн чавуну на рік. Зменшення капітальних витрат не дає змоги закінчити четвертої печі і всієї роботи ще над чотирма, попередньо накресленими, а також використати устаткування, що його одержано на те, щоб поновити зношені механізми у діючих печей. Що до

мартенівського господарства, то намічено перебудувати 10 печей із збільшенням річного випускання на 103 тис. тонн болванки. Ціла низка дрібніших робіт намічена й що до прокатного устаткування. Що до сільсько-господарського машинобудівництва, то переважно закінчується великі роботи, що їх почато було раніш. Це збільшить могутність заводів, приблизно, на 10 мільйонів карбов. продукції на рік. В галузі машинобудівництва ми намічаємо початі роботи в ливарному цехові на заводі „Більшовик“ в Києві, поширити велосипедний завод у Харкові; в Південному машинобудівельному тресті великих реконструктивних і поширювальних робіт не намічається. На Краматорському заводі закінчення робіт іде по лінії посилення електростанції.

В легкій промисловості намічено низку робіт. Серед них зазначмо: відбудовчі роботи цукрової промисловости на суму 38 міл. карбов., нову фабрику взуття в Києві, з річним випусканням 1,6 міл. пар на рік, 2 цехи снопов'язального шпагату в Одесі й Харкові, з пропускною здатністю понад 200 тисяч тонн шпагату на рік, відбудування згорілої Черкаської махорочної фабрики, закінчення Одеської консервної фабрики, з продукцією 3 міл. коробок на рік і побудова нової махорочної фабрики там таки, в Одесі.

Поданий перелік робіт є, певна річ, геть не вичерпний. Розподіл витрат по трестах видно з такої таблиці (в мільйонах карб.):

Донвугіль	96,0
Південкриця	100,0
Коксобензол	5,0
Краматорський	6,6
ПРТ	16,5
ПМТ	9,5
ДЕТ	1,1
Цукротрест	38,4
	273,1
Сілікаттрест	9,1
Порцеляно-Фаянс-Скло	1,0
УТСМ	3,1
Маштрест	2,1
Спиртотрест	0,6
Маслотрест	0,7
Текстильтрест і Дунсукно	2,5
Хемвугіль	13,6
Папітрест	1,5
Хемзавод	0,9
Українліс і Пробізолю	1,1
Шкітрест	2,9
Тютюн і махорка	1,1
Інші	1,5
	41,6
Місцева	14,9
Разом	
	329,6

При чому ця сума може ще хитатись розміром приблизно у 5 міл. карб.

Поданий перелік і розподіл витрат по галузях свідчить, з одного боку, про переведення попередньої твердої лінії на індустріялізацію, а з другого—про розвиток виробництва, що переробляють сільсько-господарську сировину (шкіряне, макаронне, гідрогенізаційне, махорочне, снопов'язальний шпагат, цукрове, взувне). Ту саму чітку лінію намічається й на майбутнє. В промплані передбачається доволі значні витрати на проєктування нових фабрик, що їх мають будувати в 1928-29

та дальших роках. Подаємо перелік цих підприємств. Мають проектувати й далі Керченський металургійний завод, нові шахти Донвугілля, новий содовий завод в районі Слов'янська, новий скляний завод в районі Лисичанська, новий шамотовий завод в Часовому Ярі, графітну фабрику, фаянсову фабрику (використання багатства надр), маслобойний завод, два консервні заводи, миловарний завод (використання с.-г. сировини), склобудівельний завод шкіряний завод, котельний завод, фабрика індиго, цинковиплавний завод, велосипедний завод, автотранзитний завод, штучне волокно, швацьку фабрику (обробна промисловість).

Наприкінці вважаємо за потрібне підкреслити, що підчас переведення робіт цього року ухвалено установку на максимальне виживання хиб, що характеризували наше будівництво в минулому. Основну увагу звернуто на справу зниження будівельного індексу, для чого вжито заходів до поліпшення проектування, зменшення накладних витратків; знижено також ціни на будівельні матеріали (на цеглу на 16%, цемент — 6%, круглий ліс — 8,1%, пиляний ліс — 6%), зменшені нарахування в Соцстрах то-що.

Далі як-найбільшого поліпшення треба досягти в справі організації робіт і постановки проектування. Уряд видав низку постанов, що розкріпають підприємство в справі переведення дрібних робіт і капітальних ремонтів, але ще суворіший порядок переведено для великих робіт, де витрачається значні державні кошти, і що від наслідків їх залежить безперервний розвиток кожного господарства. Посутнім є заборона будувати без готових і законним порядком затверджених проектів.

Переведення в життя усіх цих постанов, безперечно, має дати в наслідок значне заощадження витратків що до капітального будівництва і одночасно збільшити його ефективність.

(„Більшовик України“ ч. 6, 1928 р.).

П. Лісовий.

Дніпробуд та його роля в народньому господарстві УСРР.

1. Промисловий район, що на нього впливатиме Дніпробуд.

Цей район охоплює майже всю нашу українську промисловість. За довоєнних часів цей район давав:

- 1) чавуну — 185 міл. пуд. із загального витоплення 250 м. пуд.;
- 2) кам'яного вугілля — 1 мільярд 683 міл. пуд. із загального видобутку 2.027 міл. пуд.;
- 3) хліба на вивоз — 300 міл. пуд. із загальної суми вивозу в 700 міл. пуд.

Як бачимо з наведених даних, цей район у промисловому значінні найважливіший не тільки на Україні, а і в усьому Радянському Союзі.

Він зростав на вугіллі Донбасу, на залізній руді Кривого Рогу та Керчі й на родовищах манганової руди Нікополя. Тут земля має в собі величезні багатства. Досить указати, що в одному Криворізькому районі запаси залізної руди сягають 1.600 мільярд. пуд. Запаси манганової руди вираховують у 3 мільярд. пуд.; не виключена можливість, що поклади цієї руди є й по інших місцях.

Наявність вугілля й заліза викликала до життя цілу низку велетенських заводів: тут скупчилась основна наша велика промисловість.

Досить сказати, що в цьому районі нараховується вісімнадцять одних доменних заводів, потім же сюди залічують паравозобудівельні заводи в Харкові та Луганську, завод А. Марті в м. Миколаєві, колишні Брянські заводи (тепер заводи ім. Петровського та Леніна) в Дніпропетровську й такі заводи-велетні, як Сталінський (колишній Юзівський), Макеєвський і Краматорський.

Але всі ці заводи збудовано ще задовго до війни. Вони не відповідають тим новим вимогам, що тепер ставить техніка. Коли їх переустатковувати, то на це треба буде сотні мільйонів карбованців, багато часу, і не завжди ці витрати будуть доцільними. Так само ці заводи вже не задовольняють і тієї потреби в металах, що тепер і промисловість і сільське господарство до них ставлять. Отож виходить, що нам треба будувати нові металургійні заводи. Такі заводи й намічено будувати. Один із них буде в Криворіжжі, і збудують його 1929 р.; в перший рік він даватиме 20 міл. пуд. чавуну, а через п'ять років—80 міл. пуд. Другий завод, Запорізький, почне працювати 1930 р. й даватиме в перший рік 20 міл. пуд. чавуну, а через чотири роки—60 міл. пуд.

Металургійні заводи, що зайняті здобуванням та обробкою металів, як відомо, працюють або на дерев'яному або кам'яному вугіллі (кокс), але це не завжди дає можливість випускати продукцію високої якості. З переходом же на електричну піч, що розвиває вищу температуру, майже цілком усуваються шкідливі для металу сірка, фосфор і газ, і продукцію одержується вищої якості. До того електрична піч має перевагу в розумінні більшої легкості й точності роботи, зручності контролю й регулювання, а також чималоощаджується економія часу. Ці переваги були причиною широкого розповсюдження електричної печі в металургії, головним чином, у галузі обробки високих сортів криці. Наскільки широке місце це зайняло в металургії, показують такі цифри. В Сполучених Штатах Північної Америки тепер виробляють 90 міл. пуд. електрокриці, в Англії—30 міл., у Німеччині—21 міл. В Радянському Союзі електрокриця виробляється на заводі „Електросталь“, під Москвою, при Путилівському та Обуховському заводах в Ленінграді, але в незначній кількості.

З допомогою електрики не тільки вигідно виготовляти крицю, електричний спосіб тепер уживається для різних стопів феро-мангану, алюмінію то-що. Широко вживається електрика в так званій електрохемії й т. інш.

Тепер, коли ви візьмете за центр теперішнє місто Запоріжжя й обведете коло на 100 верстов, то це й буде саме той район, де будуть розташовані майбутні заводи, що матимуть енергію від Дніпробуду. Тут, на цій просторіні, як ви вже бачили, є багато руд і мало вугілля. Отже всі заводи, і машинобудівельні і металургійні, працюватимуть на електричній енергії Дніпробуду. Вони будуть цілком електрифіковані, як будуть електрифіковані й шахти. Отже, це буде не тільки новий великий промисловий район України, але це буде центр електрифікації України.

2. Економія кам'яного вугілля.

Дніпробуд даватиме найдешевшу в світі енергію, а саме по 0,4 к. за кіловат-годину.

Розуміється, що за такої дешевини промисловості краще вживати електричної енергії, ніж вугілля, що до цього часу було основним джерелом механічної сили на наших заводах. Таким робом, Дніпробуд перш за все дасть велику економію в паливі, що ми його можемо

використати на інші цілі або вивезти в інші райони. Ця економія, якщо її перевести на гроші, буде 200—250 міл. крб.

Цю масу вугілля, цей 1 мільярд пуд. мы зможемо кинути в ті райони, де білого вугілля немає, і там зможемо будувати великі парові електричні станції. Не забуваймо й того, що нам потрібні нові залізниці, а для них потрібне вугілля. Отже запасів вугілля в Донбасі вистачить надовше.

Дніпробуд дасть товчок для будування кількох нових великих заводів, що будуть споживачами його енергії. Ці нові заводи такі: в Запоріжжі гадають збудувати великий металургійний завод, що даватиме до 50 міл. пуд. металу, при чому цей завод даватиме метал (залізо) на 16 коп. дешевший за пуд, ніж то виробляють інші заводи тепер.

Уже один цей завод дасть нам економії 8 міл. крб.; другого великого заводу з продукцією до 40 міл. пуд. заліза буде збудовано в Криворізькому районі; в тому самому Запоріжжі збудують великий машинобудівельний завод; нові заводи виростуть у м. Нікополі та Дніпропетровську.

Ці заводи дадуть роботи новим десяткам тисячам робітників.

Але Дніпробуд викличе до життя й зовсім нові галузі промисловости, що досі їх не було в нас.

Це насамперед виріб алюмінію та його сплавів. Продукцію його в СРСР дуже мало розвинуто, більшість його ми примушені довозити з-за кордону, при чому пуд нам обходиться 18-19 крб. На новому заводі біля Дніпробуду, де алюміній вироблятиметься електричним способом, пуд нам обійдеться 10—11 крб.; отже, на кожному пуді матимемо пересічно 8 крб. економії. Завод передбачається збудувати на 400 тис. пуд. продукції. Отже, і тут Дніпробуд дасть нам можливість ощадити якихсь 3 міл. крб. річно.

Крім алюмінієвого заводу, буде ще завод для вироблення карбиду кальцію, фосфорно-кислого амонію (для штучного угноєння ланів), при чому азот братиметься безпосередньо з повітря, мідно-переробочний завод, завод для вироблення дроту то-що.

Ці заводи стоятимуть не коло самого Дніпробуду, а на місці родовищ копалин, так що руди не доведеться перевозити на далеку від-сталь. Потрібну енергію для цих заводів даватиме Дніпробуд.

3. Дніпробуд і сільське господарство.

Ось що казав про значіння Дніпробуду для сільського господарства американський спеціаліст, інженер Купер, технічний експерт в роботі спорудження Дніпробуду.

„Я без усяких застережень вважаю, що проєкт Дніпробуду є одно з найвигідніших, невикористаних до цього часу джерел енергії на всьому світі. Я гадаю, що тепер не час говорити про економіку. Одно з основних питань проєкту, що треба узяти на увагу, це значіння транспорту для сільського господарства.

„В Америці вважають, що коли вдасться провести водяний шлях із внутрішніх штатів до моря, то це збільшить прибуток фермера на 4 крб. 20 коп. на тонну збіжжя (тонна трохи більша за 60 пуд.). Коли ми візьмемо цю цифру для Дніпра, то, рахуючи тільки 3 міл. тонн збіжжя на рік, прибуток селянства виросте на 12 міл. крб.

„Дальший пункт, що на нього я хочу звернути далеко більшу увагу, має ще більше значіння. Я дуже радий, що можу вказати щось дійсне, а не вигадане.

„В Америці на півдні й на південному сході живе до 10—12 мільйонів людей, що до 1900 року займався виключно одним хліборобством і не знав нічого, крім злиднів. Що-року на півночі робилося підписку для грошової допомоги півднєві. Починаючи від 1900 року, ми почали будувати тут гідроелектричні станції з дешевою енергією.

Як наслідок ми тепер маємо такий стан, що весь район постачається дешевою енергією, і цінність продуктів сільського господарства на півдні зросла на 300%. Громадські ідальні зникли. Добробут усіх верств населення підвищився. Молодь має заробіток на заводах, що поставили на основі дешевої енергії.

„Вартість енергії в Південних Штатах пересічно на 40% дорожча за ту, що даватиме Дніпробуд. Іншими словами, постачання України енергією може бути переведено краще, ніж то має місце для будь-якої місцевості Сполучених Штатів Америки“.

Район, серед якого через чотири-п'ять років працюватиме Дніпробуд, вважається за хліборобний, і Степова Україна дає до двох третин усього нашого вивозу хліба за кордон: за довоєнних часів вивозилось до 500 мільйонів пудів. Загалом же пересічну врожайність для всього цього району можна рахувати 40 пудів на десятину для всіх хлібів.

Це голодні врожаї на кращій землі! На досвідних полях у цьому самому таки районі пшениця дає 200—250 пудів, жито—175 пудів і т. д.

На південь від Дніпропетровську починається посушливий район. На кожні п'ять років тут припадає один посушливий і один недорідний. Таким чином за п'ять років місцевий селянин власно збирає три врожаї. На цьому селянство Степу не добирає що-року мільйони карбованців. Єдиний вихід—зрошення.

Такий самий рік, як 1921 (коли була велика посуха), зберіг би державі за наявності штучного зрошення більш, ніж 100 мільйонів крб., не рахуючи тих величезних збитків, що їх зазнало селянство від руїни господарств, пошести на худобу то-що.

Така буде загальна користь від зрошення.

4. Район, що його мають зросити та меліорувати.

Район, що його з допомогою Дніпробуду буде зрошено, величезний. Він такий: на лівому березі Дніпра—133 тис. десятин; на правому березі—180 тис.; у нижній течії Дніпра—312 тис.; плавні (козацький „Великий Луг“) —85 тис., а разом—852 тис. десятин. У майбутньому площа зрошення має поширитись до 2 мільйонів 500 тис. десятин.

Наколи ми візьмемо найменшу площу землі, що мають зросити,—544 тис. десятин, то загальна прибутковість зросте до 23 мільйонів 936 крб. Коли ж узяти найбільшу—1 мільйон 200 тис., то матимемо зайвого прибутку 52 мільйонів 800 тис. крб.

Та Дніпробуд не тільки ото механізує та електрифікує сільське господарство величезного району—він внесе корінні зміни в саму сівозміну¹⁾. До цього часу весь район, що прилягає до майбутньої Дніпровської станції, продукував переважно зернові хліба: озиму та яру пшеницю, ячмінь кукурудзу. За зрошення та за дешевої електричної енергії можна буде вирощувати корисніші або, як кажуть, рентабельніші культури. Так, у районі Дніпробуду цілком можлива культура рицини, що дає дуже дорогу олію. Рицина буває двох сортів—великозерниста й дрібнозерниста. Дрібнозерниста може дати врожаю до 120 пудів на десятину, велика—90.

¹⁾ Дивись статтю В. Ротмістрова, „Вісти“ № 24 за 1927 рік, під назвою: „Індустріалізація сільського господарства й Дніпрельстан“.

Далі йде соя, маловідома в нас рослина, але багата на олію, і в Японії, наприклад, вона є головна харчова рослина. Врожай сої до 120 пуд. із десятини.

Потім кенаф, що дає міцне волокно, яке може замінити джут, що його ми купуємо за кордоном. Кенаф може дати волокна не менш, як 30 пуд. із десятини.

Дуже корисною стане культура кукурудзи, що за поливання зможе дати до 400 пуд. сухого зерна на десятину.

Нарешті, люцерна, як кормова трава, що за зрошення даватиме три укоси й до 600 пуд. сіна на десятину. Ще бавовник, але про нього буде нижче сказано.

В. Ротмістров, батько досвідної справи на Україні, вирахував, що десятина під цими культурами даватиме гуртового прибутку:

Рицина	240 карб.
Бавовник (сирець)	450 "
Соя	180 "
Кенаф	240 "
Кукурудза	320 "
Люцерна	240 "

Далі Ротмістров пише таке: „Разом від шістьох рослин одержано сировини на 41 міл. 75 тис. крб. До них треба додати ще до 10 міл. крб., що одержимо від 26 тис. десятин садовини то-що, рахуючи до 400 крб. гуртового прибутку на десятину. Ці 51 міл. гуртового прибутку складуться від сировини, що одержиться з 176 тис. зрошених десятин“.

З окремих культур він вираховує прибуток у такій сумі:

Від рицини	8 міл. 500 тис. крб.
„ бавовнику	30 "
„ сої	6 "
„ люцерни	9 "
„ кенафу	7 "
„ кукурудзи	8 "
„ садовини	10 "

А разом . . 78 міл. 500 тис. крб.

Як бачимо з наведеної таблиці, найбільший прибуток дасть бавовник.

Кілька років тому були досліди над культурою бавовника в Криму й на півдні України, зокрема в заповіднику Чаплі („Асканія Нова“), що якраз прилягає до майбутнього району зрошення. Нарешті переведено досвіди з культурою бавовника на Одещині та Херсонщині. Досвіди проваджено протягом двадцятьох п'ятьох років, і минулого року Херсонська досвідна станція могла з певністю сказати, що бавовник у нас може вистигати. Вирахувано, що під культуру бавовника можуть бути придатні близько 300 тис. десятин. Що до району, який прилягає безпосередньо до Дніпробуду, то десятина може дати від 30 до 50 пуд. бавовни—сирцю. В районі Дніпробуду ми можемо одержати 3 міл. 750 тис. пуд. бавовни-сирцю або 1 міл. 250 пуд. волокна, звідки виробиться до 50 міл. метрів бавовняних тканин на суму 25 міл. крб. Крім того, з зерна можна буде виробляти олію й макуху, що дасть ще зверх до 5 міл. крб. прибутку.

Цієї кількості волокна цілком досить, щоб задовольнити потребу в крамі 8 міл. душ. Цим держава заощадить до 20 міл. крб. від того, що ми відповідно менше закупатимемо бавовни за кордоном.

Зрозуміла річ, що культура бавовни викличе до життя й текстильну промисловість на Україні.

Загалом економія, що її даватиме Дніпробуд нашому народньому господарству, остільки велика, що всі витрати повернуться через кілька років. Обчислено, що від Дніпробуду ми матимемо економії на рік:

Від судноплавства 10 міл. 10 тис. крб.
 „ гідростанції 15 „ 400 „ „
 „ залізниці 10 „ 200 „ „

А всього 35 міл. 700 тис. крб.

До того ще в казну Дніпробуд даватиме що року 8 міл. 700 тис. крб. прибутку. Отже, на рік Дніпробуд нам дасть 44 міл. 400 тис. крб., а окупить себе Дніпробуд за три з половиною роки.

Г. Петровський.

Сільське господарство УСРР.

Той, хто хоч трохи студював історію розвитку суспільних відносин, знає, що на порозі капіталістичного ладу трудящі зазнали чимало найтяжчих катастроф і труднощів. Доки закріплювався феодальний і сучасний капіталістичний лад, була ціла епоха переходового часу, період голодувань, виродження й загибелі поколінь робітничої класи й селянства. Тільки розвиток класової боротьби й опір експloatованих класи край дальшому підсиленню експloatації робітників.

Не те ми бачимо за нової епохи переходу до будівництва соціалізму. Зародившись, наше соціалістичне суспільство хоч і багато зазнало лиха, але таки має більше шансів не пережити катастроф, що були в історії утворення капіталістичного суспільства. Зокрема, спиняючись на сільському господарстві, треба зазначити, що хоч і маємо надто тяжкі умови життя, але і в цій галузі, за короткий час, вже є великі успіхи що до закріплення й реконструкції його за цілком нових суспільних відносин. Сільське господарство, розвиваючись, кориться провідній ролі соціалістичної промисловости і в ньому закріплюються соціалістичні паростки, а кооперація й колективізація, хоч і поволі, але витиснюють приватнокапіталістичні елементи.

Отже, розглянемо здобутки та хиби в проводі партії над сільським господарством і селянством.

З матеріалів, опублікованих напередодні X партз'їзду, знати, що засівна площа України цього року дорівнює 21.200.000 десятин, отже вона, супроти 1916 року збільшилася на 12%, і що протягом десятиріччя площа селянських засівів збільшилася на 31% супроти передвоєнного часу, що видно з цієї таблиці:

Динаміка засівної площі за 1916 р. і від 1922 по 1927 р.
 (1916 р. взято за 100)

	1916 р.	1922 р.	1923 р.	1924 р.	1925 р.	1926 р.	1927 р.	Зміни супроти 1916 р. (відсотків)
Вся площа засіву . .	100%	83,2	94,0	100,3	105,1	110,5	112,3	+ 12,3
Вся площа селянськ. засіву	100%	96,0	108,4	117,1	123,1	129,0	131,0	+ 31,0

Площа селянського засіву в 1916 р.—15,3 міл. дес., а 1927 р.—20,3; отже, площа селянського засіву в 1927 р. перебільшила площу 1916 р. на 5 міл. десятин.

Вся площа засіву в 1927 р. дорівнювала 21,2 міл. десятин.

Цей великий успіх стався не сам собою, а тому, що державні й господарські установи запровадили нову організацію, поділ землі, видачу сільсько-господарських машин, кредиту то-що.

Всієї орної землі, за сумарними відомостями, на Україні є 30—36 міл. десятин, отже, робота партії, радвлادی й увага селянства мають бути спрямовані до того, щоб приріст засівної площі був би ще більший, як тепер, інакше зріст засівної площі суперечитиме зросту числа людности й її потребами.

В царині тваринництва на Україні вже є збільшення числа рогатизни. 1927 року число рогатої худоби дорівнює 8.288.000 голів, цеб-то більше, як 1916 року, на 532.000 голів.

Число корів в 1927 р. дорівнює 3.837.000 голів, перебільшує число корів 1916 р. на 672.000 голів.

Число великої рогатої худоби і на степу і на лісостепу більше, як у 1916 році.

Такий приріст, на думку фахівців, є вищий від нормального. Це й зрозуміло, бо відбудовний процес захопив кожне селянське господарство. Збільшення площі землі в кожному господарстві піднесло його добробут, і все це стимулювало придбання худоби. Особливо багато збільшилося число дрібної худоби.

В багатьох районах України успішно розвивається також свинарство, і це викликає організацію низки тваринницьких кооперативів та інших організацій для перероблення продуктів тваринництва, а також для вирощування цінніших бобових культур.

1927 р. число свиней на Україні дорівнює 4.362.000 голів, цеб-то на 110.000 голів менше, як у 1916 р., і на 2.063.000 голів більше, як у 1923 р. Зокрема на лісостепу число свиней уже більше, як у 1916 р., на 19,3% і на 16% більше, як у 1923 році.

На степу, де свинарство сильно скоротилося після недорідного 1921 року, в 1927 році число свиней ще на 32,5% не досягло рівня 1916 року, але воно сильно зростає останніми роками, і нині число свиней більше як 1923 року, на 23,6%.

Зовсім інакше стоїть справа із збільшенням числа коней на Україні. Громадянська війна й тяжкий голод заподіяли цій відміні скотарства велику шкоду, отже, господарські органи мають ужити низки заходів до найбільшого розвитку конярства або до заміни його механічною силою.

Число всіх коней 1927 р. дорівнює 5.007.000 голів, цеб-то на 470.000 голів менше, як у 1916 р., але на 1.220.000 голів більше, як у 1923 році.

Число робочих коней у 1927 р. дорівнює 3.858.000 голів, цеб-то на 572.000 голів менше, як у 1916 р., але на 746.000 голів більше, як у 1923 році.

Сильне зменшення числа коней у 1923 році проти 1916 року є результат недороду 1923 року. Нині на північній частині України, лісостепу, всіх коней є на 7% більше, як у 1916 році, а робочих коней на 2% більше.

Південна частина України, що найбільше потерпіла від недороду, мала в 1921 році тільки 47% числа робочих коней 1916 року, а тепер має 71%. Ця нестача коней до певної міри надолужується збільшенням за час від 1923 року до 1927 року на степу числа коней та й

числа тракторів, розподілюваних переважно серед селянських господарств степової частини.

В царині відновлення зернових культур ми дійшли вже майже передвоєнного рівня з великою перевагою в бік технічних культур. Якщо в 1916 році засів технічних культур дорівнював щось з 10% цілої площі засівів, то 1927 року вони мають 14,5%. Вся робота наших господарських органів і кооперації скерована до ширшого заохочення до засівів технічних культур у селянському господарстві, і ми бачимо, що останніми часами селянство сильно збільшило засівну площу багатьох технічних культур; просапний клин кукурудзи, соячника, картоплі де-далі збільшується, а засів буряку протягом останніх чотирьох років з 130.000 десятин дійшов 1927 року 511.000 десятин, і з них на селянські засіви припадає 377.500 десятин.

Динаміка засівів цукрового буряку.

(тис. десятин)

	1922	1923	1924	1925	1926	1927
Засіви всього буряку .	130,9	183,3	288,6	390,5	406,3	511,3
Засіви селян. буряку .	118,2	173,6	237,1	342,0	313,0	377,3

Особливу вагу в сільському господарстві має контракція технічних і зернових культур. Вона набуває характеру першочергового планового завдання всіх господарських організацій. Розвиток і виконання цього завдання матиме таку величезну вагу, що дасть нам відразу ж велику перевагу перед капіталізмом у царині всіх матеріальних і культурних сил країни.

Гуртова продукція сільського господарства, на підставі всіх даних, перебільшує передвоєнні розміри. Наприклад, у 1913 році гуртова продукція дорівнювала 2070,2 міл. передвоєнними карбованцями, 1926-27—2033,3 міл., а 1927-28 р. передбачено 2167,9 міл. крб. Але ж на ринку ця товарність сільського господарства потрібними розмірами не позначається. Чому ж так? Тому, що селянство, зазнавши голоду 1921 року, намагається про всякий випадок призбирати побільше запасу.

Гуртова й товарна продукція сільського господарства.

(міл. передвоєн. крб.)

	1913	1924-25	1925-26	1926-27	1927-28
Гуртова продукція	2070,2	1736,1	2073,3	2033,3	2167,9
В тім числі рослин	1547,9	1150,7	1496,6	1484,2	1588,2
Тварин	454,5	562,4	556,8	519,7	548,4
Товарна продукція	714,8	339,9	466,8	488,6	566,7
В тім числі рослин		180,8	313,8	319,9	379,2
Тварин		142,7	152,7	152,7	164,5

Нарешті, саме селянство нині споживає хліба далеко більше супроти передвоєнного часу, коли коштом недоїдання збіжжя довозили за кордон. В селянському господарстві зернові культури є невідгні, отже, наше завдання—зробити їх цінними.

Беручи до уваги, що селянських господарств на Україні супроти передвоєнного часу найшлося вже більше на 1.200.000 (а всього 5.500.000) і що відношення товарної продукції сільського господарства 1927 року до продукції 1913 року становить 68,6 %, а експорт сільсько-господарських продуктів є тільки трохи більший від третини передвоєнного часу, то партія разом з передовим селянством має працювати над вжиттям низки заходів, щоб побільшити продукцію сільського господарства для збільшення експорту й імпорту всіх потрібних нам матеріалів, і то для швидкої індустріялізації і збільшення продукції сільського господарства. Якщо порівняти збільшення числа людности, дробління господарства, збільшення числа худоби, то треба визнати, що зріст людности найшвидче йде наперед. Звідси для партії й впливають основні завдання в сільському господарстві, і на них треба скерувати творчі й організаційні сили радянської влади й робітничо-селянських мас.

Раціоналізація сільського господарства.

Усі здобутки й хиби в основних галузях сільського господарства, що про них я вгорі казав, потребують, щоб партія і радянська влада напружили всі сили й найшвидче зраціоналізували сільське господарство й скоріше його зреконструювали. Треба квапитися піднести сільське господарство на той же щабель розвитку, як і промисловість. Промисловість, за силою своєї більшої централізації, дала змогу планомірноше розвивати виробництво й, безперечно, має перед розрізненням сільським господарством велику перевагу. Отже, і сільське господарство треба розвивати де-далі більш планово як в царині його порайонного розвитку, як і машинізації. Тільки так можна форсувати перетворення сільського господарства, і тоді воно швидче йтиме дорогою соціалістичного розвитку.

За основну передумову правильної організації сільського господарства й зростання його продукційної сили є землевпорядкування, що його напередодні 1927 року виконано на 8,5 міл. гектарів орної площі, цеб-то 23% всієї площі УСРР, що її треба землевпорядкувати.

Розміри землевпорядкування.

Роки	Всього землевпорядковано (міл. гектарів)	В тому числі до дворів (відсотково до загальної площі землевпорядкування)
До 1924 . . .	1,3 міл. гект.	
1925 . . .	1,5 " "	49,6
1926 . . .	2,5 " "	75,5
1927 . . .	3,2 " "	83,8
Всього	8,5 міл. гект.	67,0

Уряд затвердив п'ятирічний план землевпорядкування, і його треба точно виконати, бо з запровадженням його звязана величезна робота не тільки збільшення продукційних сил сільського господарства, але й робота до зліквідування череззсмузжя, далекоземелля для бідноти та й до розселення й переселення сільської людности (останнє ми встигли реалізувати в відношенні небагатьох дворів. Найголовніше це те, що за землевпорядкування утворюються умови до заведення громадської плодозміни й інших початкових форм усупільнення рільництва, що можуть утворити початкові, але ж важливі колективні форми для поліпшення всього сільського господарства.

Що до землезабезпечення на Україні, то треба зазначити, по-перше, аграрне перезалюднення на Правобережжі де є від 0,20 до 0,30 десятин на їдця, по-друге, в кількох округах, колишніх Київської, Полтавської й Харківської губернь землезабезпеченість пересічно коливається між 3—5 десятинами на господарство, і в степовій частині України (колишній Херсонській і Катеринославській) землезабезпеченість є вдвоє, а то й втроє більша. Отже, для землевпорядкування доводиться напружувати значні сили.

Проте, що далі, то більше зростають продукційні сили в селянському господарстві. Це збільшення буде розвиватися, і до цього ми маємо спішно готуватися. За даними останніх трьох років ми бачимо, як сільське господарство де-далі більше набуває сільсько-господарських машин, зокрема в 1925 році селянство купило машин на 16 міл. карб., в 1926 р.—на 28 міл. карб. і в 1927 р. на 43 міл. карб., і на наших заводах продукція цих машин вже перебільшила розміри передвоєнного виробництва. Вся це має притягти нашу найбільшу увагу до продукування сільсько-господарських машин і до ліпшого zorganizування машинопрвідної сітки на селі, щоб машини постачати переважно бідняцько-середняцьким верствам.

Поруч з постачанням селу сільсько-господарських машин шириться й постачання тракторів, що їх уже по селах УСРР є трохи не 8.000 штук. Ми уже налагоджуємо і незабаром будемо масово виробляти трактори.

Що далі, то більше зростає в сільському господарстві вага трактора. Правильна відкидка землі, якісно ліпша, рівніша оранка полів вигідно різнить трактора від коня. Так само трактори першого ліпшого дня і ночі можуть працювати і на полі, і в самому господарстві, і це вже усвідомили селяни, бо на ділі пересвідчилися в усіх перевагах трактора й охоче та сміло починають уживати в своєму господарстві.

Поруч з більшим постачанням селу сільсько-господарських машин і переходом до багатопільної системи плодозміни, перед нами стоїть завдання яко мога швидче поліпшити рільництво через широке розповсюдження чистогатункового насіння. 1928 року проектується розповсюдити поміж селянами 6 міл. пудів чистогатункового насіння супроти розповсюджених 1927 року 2 міл. пудів, тимчасом для селянського поля в обороті має бути 50—60 міл. пудів чистогатункового насіння. Засів полів чистогатунковим насінням підвищує питому вагу самого зерна й його якість, збільшує врожайність з десятини на 5—10 пудів, а це в національному масштабі кожної республіки дасть додатково загалом кілька десятків мільйонів пудів.

Індустріалізація сільського господарства.

Поруч раціоналізації і інтенсифікації селянського господарства маємо ще й величезне завдання—індустріалізувати країну і втягти до цього сільське господарство. Кілька технічних сільсько-господарських культур, наприклад, буряк, тютюн, хміль вже майже цілком звязані с промисловістю.

Ці культури дуже вигідні селянству, отже, випинається потреба зробити промисловими й усі інші культури.

Індустріалізація сільського господарства звязана із більшенням його товарної частини, і вона потребує більшого розвитку тваринництва та ширшого розвитку інтенсивних культур, потрібних для промисловости, як ось буряку, соячника, льону, тютюну. Городництво й виноградарство ближчого часу матимуть величезний розвиток, бо мають велику вагу в сільському господарстві.

В царині індустріялізації сільського господарства в нас хоч ще й мало зроблено, але Україна веде перед серед інших республік що до розвитку холодників, беконних фабрик і впорядкування елеваторної системи.

Наприклад, щоб більше охопити ринком продукти тваринництва, на Україні споруджено 2 великі холодники в Одесі й Дарниці, вже побудовано холодника в Козятині й розпочато будову холодника в Полтаві. На 1927-28 рік запроектовано побудувати 2 холодники в Сталіні і Маріуполі. Для беконного виборництва споруджено і вже працюють великі Полтавська й Кременчуцька беконні фабрики; запроектовано бекону фабрику у Вінниці. Тепер ми експортуємо бекону 4.014 тонн, тимчасом як у 1924-25 році експортували бекону тільки 450 тонн.

Для обслуження інших галузей сільського господарства 1927-28 року передбачається побудувати 2 консервові заводи, 10 гуралень, сушні то-що. На Україні функціонує 27 елеваторів місткістю 4.484 тис. пуд., і ще будується 10 елеваторів, місткістю кожний на 150 тис. пудів. На 1927-28 рік запроектовано 29 елеваторів місткістю на 2.830 тис. пудів.

В справі розвитку технічних сільсько-господарських культур нині, крім дальшого розширення контрактації буряку, поставлено завдання запроваджувати й розширяти контрактацію соячника, льону, тютюну й картоплі. Також садівництву й городництву, цим дуже важливим галузям господарства, треба віддати окрему увагу, бо вони в нас взагалі мало розвинені.

Розбираючись у справі індустріялізації сільського господарства, треба також віддати окрему увагу розвитку виробничої сільсько-господарської кооперації. Досі число кооперативних закладів, що переробляють молочні продукти (вироблення масла й сиру), збільшилося з 1.435 в 1924 році до 3.150 в 1927 році. Дуже широко ці заклади розповсюджено на степу. Питома вага інших видів виробничої кооперації в сільському господарстві є невеличка, дарма що там є для цього цілком сприятливі умови. Виробнича кооперація в сільському господарстві має посісти перше місце, бо вона є й буде потрібним щаблем для більшого заводського виробництва.

Капіталовклади в сільське господарство.

Рационалізація сільського господарства, що спричинює потребу його індустріялізації, вимагає й більшого капіталовкладу. Тов. Ленін у статті про кооперацію писав, що асигнувати на кооперацію треба не менше, як на промисловість. За останні чотири роки капіталовклади в сільському господарстві збільшилися з 14 міл. (в 1924-25 р.) до 58 з лишком міл. карб.

Капіталовклади в сільське господарство за період 1924—1928 р. (тисячами)

Роки	Безповорот.	Поворотн.	Всього	Збільшення супроти 1924-25
1924-25	2.820	12.329	14.149	100
1925-26	5.775	20.590	26.365	174
1926-27	7.072	28.058	35.130	232
1927-28	12.411	45.799	58.481	384

Капіталовклади в 1927-28 р. без фонду індустріалізації.
(тисячами)

Таблиця № 10.

	Безповорот.	Поворотн.	Всього
Землевпорядкування	2.450	8.350	10.800
Переселення	957	2.420	3.777
Меліорація	1.273	2.360	3.633
Полівництво	3 852,8	6.267,7	10.120
Машини й трактори	—	13.507	13.507
Спецкультури	931	2.140	3.071
Скотарство	1.649	6.050	7.699
Агродопомога	214	—	214
Колгоспи	—	700	700
Ветеринарія	1.085	—	1.085
Радгоспи	—	2.805	2.805
Різні	—	1.200	1.200

Звичайно, супроти капіталовкладів у промисловість ця сума є зовсім невеличка. Розподіл капіталовкладів іде: на землевпорядкування, переселення, меліорацію, рільництво, постачання машин і тракторів, на спеціальні культури, скотарство, агрономічну й ветеринарну допомогу, на колгоспи, радгоспи, на видобування торфу то-що. Найближчого часу будуть потрібні більші асигнування на швидке перетворення сільського господарства, і тут маємо напружити всі сили, щоб селянство само, через кооперацію, могло б більшим розміром, як досі, брати участь в піднесенні, в реконструкції сільського господарства.

Як відбувається розшарування селянства.

Піднесення й реорганізація сільського господарства, за наявності класової боротьби на селі, потребують від партії в дальшому окремої уваги й більшого проводу над розвитком взаємовідносин між різними верствами села. Найменше послаблення диктатури пролетаріату на селі, певно, може позначитися на зрості сільської буржуазії—куркулів, з одного боку, і пролетаризації селянської маси—з другого.

Перед Жовтневою революцією процес диференціації села був у тому, що число бідняцьких і куркульських господарств протягом усього часу збільшувалося, а число середняцьких господарств зменшувалося, бо одна частина, руйнуючись, біднішала й пролетаризувалася, а друга—багатішала й підносилася до куркуля й напівдідичів. Цілком інший процес розшарування селянства спостерегаємо ми тепер на селі. Наприклад, відсоткове порівняння засівних груп у 1917 і 1926 р. дає таку картину на Україні:

Відсоткове порівнення засівних груп.

Групи господарств за засівом	1917 р.	1926 р.
Беззасівні	16,3	4,4
До 1 десятини	15,4	8,7
Від 1 до 2 дес.	16,4	19,5
„ 2 „ 3 „	11,9	19,8
„ 3 „ 4 „	8,4	14,2
„ 4 „ 6 „	10,7	15,9
„ 6 „ 9 „	8,4	9,9
„ 9 „ 15 „	6,9	6,0
„ 15 і більше	5,6	1,8
	100,0	100,0

З цих даних бачимо, що на 1926 р. супроти 1917 р. число беззасівних господарств зменшилося майже в чотири рази, а куркульська група з 5,6% знизилася до 1,8%. Але за 1926 і 1927 роки позначилося деяке збільшення заможних елементів села, і куркульська група в різних районах коливається від 3 до 5%. Серед селянства числом і вагою головне місце посідає виросла середняцька група селянських господарств, що має від 2 до 9 десятин землі й дорівнює до 50%, а за даними Наркомземсправ—64% цілого селянського масиву.

Але ж треба відзначити, що за останній час є деякі зигзаги й що до беззасівних господарств. Останніми часами маємо збільшення їх, і замість 3,6% на Правобережжі та 4,7% на Степу в 1926 р. цього року вони доходять 5,2% на Правобережжі й 6,4% на Степу.

Збільшення числа беззасівних господарств по основних районах на Степу й Правобережжі відбувається так:

Збільшення числа беззасівних господарств.

	1922 р.	1923 р.	1924 р.	1925 р.	1926 р.	1927 р.
Степ	5,3	4,5	4,9	4,7	4,6	6,4
Правобережжя	1,8	1,8	3,0	3,6	3,6	5,2

Як це сталося, що за умов диктатури пролетаріату на селі зростають беззасівні господарства, коли є всі дані до того, щоб послідовно поборювати бідність на селі, боротися за зменшення беззасівних господарств і за те, щоб вони розвивалися в засівні середняцькі господарства?

На Україні це явище зв'язане частково з переходом більшого числа містечкових житців до сільського господарства, також як і по селах в міру того, як кооперативні й державні організації забирають посередницькі функції, група господарств, що дотепер торгувала, працювала в ремесстві й кустарництві, нині переходить до рільництва. Це є основне. Наприклад, на надкордонній території, де кооперація що-раз більше витиснює всю приватну торгівлю в містечках і селах, колишні крамарі, що дотепер їх було дуже багато, змушені напитувати собі якоїсь іншої праці й передусім беруться до хліборобства. І це не тільки на надкордонній території.

З другого боку, промисловість, де-далі розвиваючись, поліпшує стан робітничої класи, і бідняцькі селянські маси тягнуться до міста.

Тепер про оренду землі. На Україні земельні фонди для здачі землі в оренду є зовсім невеличкі, трохи більші лише від 1 міл. десятин. Дані ЦСУ також говорять за те, що вища куркульська група, що орендує землю, зменшила оренду з 40 до 35% в 1927 році.

Взагалі за наших законів куркулі не можуть мобілізувати в себе землі. Всі наші дані говорять за те, що від 60 до 65% цього фонду орендує середняцька група. Що центральною групою орендзів є середняцькі господарства, досить наочно доводять дані, що їх маємо на підставі обслідування на Україні ЦКК ВКП(б) і НК РСІ СРСР. Наприклад, за цими даними, що їх опублікував Яковлев:

	Бідняків	Середняк.	Експлоат.
а) 3 цілого числа орендарів у господ. відсотково . . .	32,5	57,3	10,2
б) 3 усієї орендної землі орендується відсотково .	22,0	56,5	21,5

За цими даними видно, що в Союзі РСР на частку середняків припадає 67% усіх орендарів-господарств і 60,5% цілого орендного фонду. Обслідування Запоріжжя, Дніпропетровської, Уманської й Бердичівської округ доводять, що розширення рік-у-рік засівної площі озимої пшениці й буряку найбільше відбувається саме в перших двох груп — бідняків та середняків і зменшення її — у заможних груп. У Запорізькій окрузі перша група на 1926 рік мала 9,45% засіву й 1927 року — 15,35%. Друга група 1926 року мала 51% засіву, а 1927 р. — 55%. А далі зменшується, наприклад, четверта група в 1926 р. мала 17%, а в 1927 вона має вже 14,5%. Засівом буряку ця четверта група знизилася від 19 до 7%. Це вже говорить за організований вплив середняцько-бідняцької маси і збільшення контрактиції у неї проти вищих куркульських груп нашими господарськими органами.

Прибутки селянських господарств.

Обмірковуючи справи диференціяції села, не зайво буде спинитися й на селянських прибутках. Я подам дані про гуртовий і умовно чистий прибуток селянських господарств червінцевими карбованцями на підставі бюджетових даних за 1924-25 рік.

Гурт. приб. Умовний зиск

Правобережжя	790	223
Степ	1.256	360
По Україні	1.039	288

На 1927 рік цей прибуток збільшився, тимчасом як за передвоєнних часів прибуток селянського господарства був розміром 180 крб. на рік. До цього треба зазначити двоє заходів, що сприяють збільшенню прибутковости селянського господарства, а саме: по-перше, кредитування колгоспів, земельних громад і спеціальних товариств за останній рік дорівнює 17 з лишком міл. крб. і, по-друге, у фонд бідноти ми маємо 4.500 тис. крб., що з них на кредитування с.-г. об'єднань припадає 70% і на індивідуальні селянські господарства — 30%.

До цього треба додати, що особливо останніми часами сільська кооперація далеко підтягнулася що до подання допомоги бідноті. Вона зорганізувала грошевий фонд кооперування бідноти, допомагаючи скооперованій бідноті кредитуватися збіжжям і постачаючи безхудобним бідняцьким господарствам молочарську худобу. Ці суми, що їх призначила кооперація на кредитування бідноти, дорівнюють $\frac{1}{2}$ міл. карбованців. З кооперованих у споживчій кооперації 2.100 тис. членів є 53% бідноти, а с.-г. кооперації біднота має від 50 до 54%.

Розподіл сільсько-господарських машин.

Треба зазначити, що с.-г. машини переважно розподілено серед середняків.

Розподіл с.-г. машин в УСРР.

	Питома вага в 1927 році	Плуги		Борони		Убиральні машини		Ходи	
		Часткова вартість машин	Част. в кредиті	Част. варт. машин	Част. в кредиті	Част. варт. машин	Част. в кредиті	Част. варт. машин	Част. в кредиті
Бідняцькі	28,0	4,2	3,0	2,2	1,6	0,6	0,6	1,5	1,4
Нижчесередняцькі .	27,7	17,8	16,5	11,2	9,9	4,3	4,6	8,1	7,1
Пересічні	32,0	54,6	57,2	65,8	57,6	27,3	29,4	44,9	48,0
Вищесередняцькі . .	9,2	18,6	19,6	25,9	26,3	40,8	40,2	32,1	31,8
Маючі	3,2	4,8	4,3	5,0	4,6	27,0	25,2	13,4	11,7

Ці дані ЦСУ (Центр. Стат. Упр.) доводять, що основна маса с.-г. машин і знаряддя припадає на частку середняцьких господарств відповідно до всіх видів с.-г. знаряддя.

Великі досягнення маємо що до розподілу тракторів. Дані про розподіл тракторів на степу дають зовсім іншу картину. Наприклад, господарства, що мають від 3 до 10 дес. землі, організуючись у колектив, дістають 75% загального числа тракторів, а з 4% маючих господарств, що посідають більше, як 16 дес., дістали молотарки 27% і трактори 8%.

Класова політика п судово-земельній справі.

Треба ще відзначити, що чималу роль в звязку з диференціацією села відіграє й класово-судова політика на селі. Наші земельно-судові органи розсудили дуже багато справ. Досить сказати, за що останні 2 роки в районних судах було 171 тис. справ, в окружних судах— близько 50 тис. і в окремії колегії—300 тис. справ, а з них щось з 50% про боротьбу бідняків і середняків з куркулем за землевпорядкування. Куркулі здебільшого протистояли землевпорядкуванню, бо, по-перше, в такий спосіб викривається надлишки землі, а по-друге, порушується справа про справедливішій, з погляду бідноти, поділ ліпшої куркульської землі. До того ж скрізь і всюди за піонерів у справі землевпорядкування та й ліпшого землекористуваиня в нас були незаможники, а через це й класова боротьба в окремих місцях загострювалася, і діло доходило навіть до бійки.

Скільки найшвидше треба перевести землевпорядкування та правильніше поділити землю поміж селянством, це доводить, що, наприклад, у Дніпропетровській і Одеській округах ще є приватні великі земельні господарства. (Народньому Комісаріатові Земельних Справ дано директиви вжити заходів, щоб через землевпорядкування в цих округах остаточно зліквідувати ці великі господарства).

Нарешті треба сказати, що ми вже майже остаточно позбуваємося тієї чорнопередільницької течії, що дотепер була сильно розвинута. Тепер її майже зведено до мінімуму, і селяни зрозуміли, що поліпшення сільського господарства не в чорнопередільницькому землевпорядкуванні.

Наймана праця й наймити на селі.

За даними ЦСУ про найману працю, щось від 2 до 4% селянських господарств користають з найманої робочої сили. На Україні є 414 тис. наймитів, з них 91.500 зорганізовано в профспілки. Наймитів профспілки тепер охоплюють більше: в 1926 р. — 27, а в 1927 — трохи не 35%. Серед наймитів переважає молодь від 16 до 17 літ — 40%, і від 18 до 22 — 21%. Заробіток дорослих наймитів в 1925 р. був 19 крб., в 1926 — 23 крб. 50 коп. Жінки-наймички заробляли в 1925 році 13 крб. 50 коп., а в 1926 — 14 крб. 50 коп. Отже, заробітна плата рік-у-рік зростає й товарними карбованцями дорівнює передвоєнній, а в кількох категоріях (кваліфікованих) на 20—30% більш від передвоєнної.

У профспілках спостерегається велику текучість наймитів, і це цілком зрозуміло, бо за націоналізації землі кожний наймит, трохи заробивши, намагається дістати землі. Наприклад, протягом 1926 р. з проф. спілки Всеробітземлі вибуло на сільські й міські підприємства 40 тис. осіб, а вступило до спілки 70 тис. осіб.

Наймит, беручись до сільського господарства, на деякий час здає землю в оренду, а вже потім заводить родину й своє господарство.

До речі сказати, реєстрація договорів про найми набула великої ваги й чимало зростає, бо, наприклад, за 9 місяців 1927 р. укладено договорів 240 тис., тимчасом як протягом 1926 р. їх було складено 203 тис.

Розподіл сільсько-господарських кредитів.

Що до розподілу с.-г. кредиту за групами на 1926 р. маємо такі цифри: з цілої суми кредиту: 100 міл. карб. на сільське господарство, 48% іде незаможникам, понад 48% — середнякам і 2,5% — заможним групам. В 1927 року із 120 мільйонів крб. державного кредиту незаможникам дано 56%, середнякам — 48,8% і заможним групам — 1,5%. Велико лихо є в тому, що через абияку дисципліну позичальників заборність буває досить висока. Виходить, що за останніх часів де-далі більше кредитується й допомагається бідноті й середнякам. Що-правда, ці кошти є малі, але це вже загальне лихо, а не вина партії й радянської влади.

Стан сільсько-господарської кооперації й колективізації.

В галузі с.-г. кооперації ми маємо чималі здобутки. Тов. Ленін, як відомо, віддав кооперації окрему вагу і пропонував на її розвиток давати більше коштів, ніж на важку промисловість. Тов. Ленін вимагав від партії для кооперації такої роботи, щоб можна було кооперувати всю людність. Що-правда, він казав, що для цього потрібна ціла епоха, але цю епоху вселюдного кооперування можна закінчити й за одне-два десятиріччя. Це були пророчі слова, бо ми маємо всього 5—6 років ввдбудовної роботи, а на Україні нині с.-г. кооперація об'єднує понад 2 міл. членів, цеб-то понад 41% кооперованих господарств, а 1925 року їх було тільки 26%. Якщо ми візьмемо на кожні 100 селянських господарств число скооперованих господарств і порівняємо їх за роками, то матимемо такі дані про охоплення цих господарств с.-г. кооперацією: в 1925 р. на кожні 100 господарств було членів с.-г. кооперації 26,6% господарств, в 1926 р. — 31,4%, а в 1927 р. — 40,1%.

Соціяльний склад нашої с.-г. кооперації визначається так: на кожні 100 її членів припадає 50—55 незаможників, 42—50 серед-

няків, а заможних—усього 2—3. В інших видах кооперації елемент заможних доходить 65%.

У провідних органах с.-г. кооперації за нашими даними є 54% бідноти, 44,5% середняків і ледве 1,5% заможних.

У звязку зі зростом товарности сільського господарства збільшується й ступінь його охоплення кооперацією, зокрема сільсько-господарською. Так, протягом останніх років особливо розвиваються ті види кооперації, що охоплюють спеціальні галузі сільського господарства: тваринництво, технічні культури й ін., про що свідчить, що на 100 первісних об'єднань с.-г. кооперації припадає спеціальних с.-г. товариств: в 1925 році—11,0%, в 1926—20,2%, в 1927—25,3%.

Про кількісне зростання спеціальних с.-г. об'єднань наводимо такі дані:

1) Зріст первісних і спеціальних об'єднань с.-г. об'єднання кооперації.

	1925 р.	1926 р.	1927 р.
Усіх первісних об'єднань с.-г. кооперації	12.273	15.939	18.194

В тому числі:

а) Сіл.-госп. кредитові товариства сіточні	1.252	1.383	1.500
б) Спеціальні с.-г. товариства . . .	1.348	3.211	4.606

2) Зріст спеціальних спілок, що об'єднують первісні об'єднання с.-г. кооперації.

	1925 р.	1927 р.
Кредитові	Не було	Стало 18
Молочарсько-тваринницькі . . .	2	" 10
Бурякові	9	" 22
Меліоративні	Не було	" 6

Отже, ми бачимо, що в сільському господарстві де-далі більше розвиваються спеціальні види кооперації, і їх треба всебічно підтримувати, щоб спеціальні виробничі кооперативи мали більше самодіяльності для свого розвитку.

Сільсько-господарська кооперація останніми роками також розширила свою роботу що до обслуговування селянства в царині збуту с.-г. продуктів і постачання йому потрібних продуктів промислового виробництва. В ринковому обороті с.-г. кооперація набуває що-раз більшої ваги. Наприклад:

1. Питома вага с.-г. кооперації в ринкових оборотах продуктами селянського господарства дорівнює в 1924—25 р. 16,5%, в 1926—27—29,5%.

2. Питома вага с.-г. кооперації у збуті с.-г. продукції селянства (відсотково до всіх товарних надлишків) дорівнює хлібом в 1925 році 18%, в 1926—29,1%. Сільсько-господарська кооперація разом з державними заготовцями і споживчою кооперацією заготовила 1925 року 72,5%, 1926—79%. Махорки заготовила 1925 року 32%, 1927 р.—98,5%; хмелю—1925—62,5%, 1927—80%.

3. Питома вага с.-г. кооперації в постачанні селу основних засобів виробництва дорівнює машинами 1925 р.—54%, 1927—85%; лісом доходить до 55%; металами 1925 р.—8%, 1927—50%. Нині є всі дані

до збільшення роботи с.-г. кооперації що до збуту с.-г. продуктів і постачання речей промисловости.

Отже, наведені дані говорять за те, що кооперування на селі швидко йде наперед. Ми маємо й інші галузі с.-г. праці яко-мога швидче кооперувати, щоб з цієї сфери цілком виперти приватника й спекулянта.

Дуже велику вагу має також контракція технічних культур, що розвивається на селі 1928 року проектується законтрактувати 24 тис. дес. картоплі, близько 100 тис. дес. сонячника, щось із 48 тис. дес. кукурудзи, мало не 100 тис. дес. стандартної гатункової пшениці й потім законтрактувати бобових культур, ячменю на пиво, тютюну, льону, коноплі, м'яти, хмелю, садовини, ніженських огірків, городніх і баштанних культур. Розроблюється також плана й на велику контракцію зернових культур. Це буде найважливіше чергове завдання.

Особливо швидко й широко кооперування охоплює селянські плантації цукрового буряку, Наприклад, кооперуванням охоплено з усіх селянських засівів цукрового буряку в 1924 р. 47,8%, в 1925—82,6% і в 1927—96,0%.

Поруч загального зросту охоплення людности сільсько-господарською кооперацією зростає кооперування лінією сільсько господарського кредиту.

Порівнюючи число членів кредитових товариств (сталої сітки) з загальним числом селянських господарств по УСРР, матимемо такий зріст охоплення установами с.-г. кредиту.

	Число кредитових товариств	Число членів у них	% кооперування
На 1-X 1925 р.	1.190	647.057	13,0
„ 1-X 1926 р.	1.370	789.964	15,6
„ 1-X 1927 р.	1.553	1.100.000	21,7

Ці дані стверджують щорічне розширення сітки кредитових товариств і збільшення охоплення ними селянських господарств. За соціальним станом члени кредитових товариств на 1 жовтня розподіляються так: 55,4% —незаможників, 40,1% —середняків і щось із 2,1% —заможних. Це ще раз сверджує правдивість політики партії що до кооперування.

Не будемо докладно висвітлювати стан фінансових і обігових коштів с.-г. кооперації, а зазначимо тільки, що подані вгорі досягнення в роботі с.-г. кооперації позначаються й на зміцненні її фінансової сили. Фінансові успіхи с.-г. кооперації ясно видко на прикладі кредитових товариств. Баланс усіх кредитових товариств (сіточних) мільйонами карбованців визначався: на 1-X 1925 р.—59,9 і на 1-X 1927—117, а пересічний баланс одного сіточного товариства (тисячами) визначався: на 1-X 1925 р.—38,3, і на 1-VII 1927—78,8. Відзначаючи таку велику фінансову міць с.-г. кооперації, не треба забувати, що кооперація поки-що має невеличкі власні кошти. Отже, партія й селяни мають заходитися притягти яко-мога більше селянських коштів до кооперативної системи.

Посилення фінансової сили кооперації дає змогу їй поширити роботу кредитування сільської бідноти. Кредитова с.-г. кооперація з кредитування бідняцьких господарств в 1925 р. на 48% вже дійшла в 1927 р. до 56,6%. На місцях треба це добре перевірити та й ще збільшити кредитування бідняцьких господарств.

Сільсько-господарська кооперація утворила фонд 300—400 тис. карбован. для кооперування бідноти й відокремила 300 тис. крб. на

кредитування незаможного селянства засівним матеріалом по собівартості.

Зріст і зміцнення кооперації і всі майбутні заходи в цій царині мають ще збільшити шанси до того, щоб соціалістичне будівництво відбувалося на селі ширшим фронтом. Треба тільки робити менше помилок, що ми їх перед двома роками викрили й нині виправляємо.

Колективізація в сільському господарстві.

Колективізації сільського господарства і партія і радянська влада віддають окрему увагу. „Успішного зросту сільського господарства можна досягти, тільки йдучи шляхом дальшого кооперування й колективізації селянського господарства“—говориться в постанові Х З'їзду КП(б)У з приводу доповіді „Про роботу партії на селі“. В постанові Х з'їзду партія ще раз підкреслює, що „за основну перспективу що до розвитку бідняцького й маси середняцького господарства є перехід до кооперативних і колективних форм сільсько-господарського виробництва“.

Колективи 1925 року об'єднували трохи більше за 1% всіх господарств, а 1927 року об'єднують уже понад 2%.

Зріст с.-г. колективів за окремими їхніми формами протягом останніх двох років визначився такими цифрами:

	Комун	С.-г. артіль	Т-в громад- ськ. обробл. землі ¹⁾
Було на 1-IV 1925 р. . .	345	4.530	245
Стало на 1-IV 1927 р. . .	271	2.523	3.294

Число машино-тракторних товариств збільшується швидче, як число інших форм с.-г. виробничих колективних об'єднань. Наприклад, на 1 квітня 1925 року машино-тракторні товариства об'єднували 0,11% усіх селянських господарств, а на 1 квітня 1927 року вони вже об'єднували 1,1% усіх селянських господарств.

Господарський стан колективів далеко поліпшав, про що свідчить чимале збільшення й якісне поліпшення живого й мертвого реманенту в колективах. Наприклад, число робочих коней збільшилося втриє, волів на 11,5%, корів на—43% і т. ін.; число плугів збільшилося на 23,5%, зерноочисних машин—на 20% і т. ін.

Число тракторів у колективах становить на 27 рік 22,1%, а в машинотракторних товариствах—3,14% цілого числа тракторів в УСРР.

Ось дані про забезпечення колективів живим і мертвим реманентом.

Живий—мертвий реманент в колективах.

а) Зростання числа живого реманенту

	1917 р.	1924 р.
	Голів	
Загальне число робочих коней	29.000	86.000
На 10 дес. посіву „ „	6,8	12,0
Загальне число волів	6.000	6.7000
На 10 дес. посіву волів	1,4	2,2
Загальне число корів	14.000	38.000
„ „ молодняку	14.000	30.000
„ „ овець	33.000	66.000
„ „ свиней	39.000	53.000

¹⁾ До цих відомостей слід додати ще дані про машинотракторні т-ва, що їх налічується 44% з загального числа колективів.

б) Зростання числа мертвого реманенту.

		1926 р.	1927 р.
Загальне число	плугів	16.000	19.750
"	" зерноочисних машин . .	5.100	5.900
"	" молотарок	4.000	4.000
"	" сіялок	—	6.900
"	" вборочних машин . . .	—	6.100

в) Порівняльне число тракторів у колективах, машино-тракторних товариствах та інших організаціях на 1-IV 1927 р.

	(Відсотково)	
С.-г. колективи мають тракторів . . .	1.608	22,1
Машинотрактор т-ва " . . .	2.483	34,1
С.-г. т-ва " . . .	1.040	14,2
Державні установи т-ва " . . .	1.134	15,6
Інші " " . . .	1.010	13,9
Разом в УСРР тракторів .	7.275	100

Господарське поліпшення колективів дає їм змогу поволі збільшувати врожайність польових культур, що є вища від урожайности селянських полів. Збільшення врожайности головніших культур у колективах на 1 десятину пудами визначається такими цифрами:

	Жито	Озима пшениця	Просо	Овес	Ячмінь	Цукровий буряк	Кукурудза
1924 р. . .	38,3	39,1	46,8	23,8	24,3	842	63,8
1926 " . .	75,5	81,2	77,6	83,8	69,2	1042,1	108,1

Отже всі дані про стан колективів говорять за їхнє господарське зміцнення, дарма, що в них ще низький рівень сільсько-господарської техніки.

Ми вже раніш зазначили, що протягом останніх двох років відбувається широке будівництво, розвиток і зміцнення простіших форм колективізації, як-ось товариств для громадського обробітку землі, а зокрема машинотракторних товариств.

Ці простіші форми колективних об'єднань чимраз більше охоплюють бідняцько-середняцькі маси селянства. Вони робляться, поперше, масовими організаціями селян, що переходять до колективних форм ведіння с.-г. виробництва, і, по-друге, їхній розвиток безумовно зближує колективізацію з загальним кооперативним будівництвом. Не може бути сумніву в тому, що розвиток цих простіших форм колективізації є простий шлях до утворення великих колективних господарств, ще є нині основним завданням партії на селі.

Соціалістична база в сільському господарстві України.

Протягом 10 років по Жовтневій революції партія добре зорганізувала свою роботу в країні і згідно з першим п'ятирічним планом розстановила на свої місця всі виробничі трудові загани в Союзі РСР. Якщо в промисловості ми маємо правильний й ширший наступ соціалістичного сектору на приватний, то в сільському господарстві ми маємо ще попрацювати, щоб організувати цей наступ у певніший темп. Дарма, що були труднощі, але й соціалістичний сектор на селі зміцнюється і шириться. За останні 4 роки сітка сільсько-господарської кооперації зросла з 5.000 до 11.500—це є досить великий здобуток.

Які ознаки доводять зміцнення соціалістичної бази в сільському господарстві і якими лініями воно йде? По-перше, збільшується процес усупільнення основних фондів сільського господарства як державних, як і кооперативних коштом зменшення приватних, а саме: 1924-25 року усупільнені с.-г. фонди становили 2,3%, приватні—97,7%; 1926-27 року відповідно—2,4% і 97,6%; а 1927-28—2,6% і 97,4%.

По-друге, шириться процес усупільнення с.-г. виробництва, а саме: 1924-25 року продукція усупільненого виробництва становила 5,2%, а приватного—94,8%; 1926-27 року відповідно—6,1% і 93,9%; а 1927-28 року—6,2% і 93,8%.

По-третє, відбувається, як уже згадувано вище, збільшення капітальних вкладів до усупільненого сектору сільського господарства, що їхній розмір визначається: 1924-25 року—15,2 міл. крб., 1926-27 року—144,7 міл. крб.

Одночасно зі зміцненням і розширенням соціалістичної бази в сільському господарстві що-року збільшується провідна вага соціалістичної промисловости що до сільського господарства. На селі відбувається інтенсивніше „злучення сільського господарства з соціалістичною індустрією в одну цілісну господарку“. Це доводить показчик так: а) продукція технічних культур у сільському господарстві 1924-25 р. дорівнювала 106,4 міл. передвоєнних крб., 1926-27 р.—130,2 м. п. к. і на 1927-28 р. (проектується)—165,2 м. п. к.; б) продукція великої ценової промисловости, що оброблює с.-г. сировину, в 1924-25 р. дорівнювала 316,4 міл. передвоєнних крб., в 1926-27 р. 518,0 міл. передвоєнних крб. і на 1927-28 р.—617,8 міл. передв. крб.

Я хочу ще раз загострити увагу на тій величезній ролі, що її має в сільському господарстві колективізація. Дальше дробління сільського господарства напосідливо вимагає його об'єднання в колективи й артілі. Практика скрізь довела величезну перевагу колективних господарств перед індивідуальними. Звичайно, дуже трудно вести маленьке господарство одній селянській родині, іноді навіть трудно держати в ньому одного коня, а щоб купити якусь складну сільсько-господарську машину чи трактора, то й сподіватися не можна, тимчасом як селянські господарства, з'єднані в колектив, завжди можуть купити і вживати в колективному господарстві трактора, складну сільсько-господарську машину й робочу худобу.

За капіталізму, як це доводить життя західньо-європейських селян, тягар самотнього провадження сільського господарства й вимирання селянства триватиме й далі, а за соціалістичного ладу, коли свідомо ставитися до потреб завтрашнього дня, цього ми цілком збуваємося.

На основі наших здобутків, обрахувавши свої помилки, ми зуміємо, сміливіше вступити в друге десятиріччя Жовтневої революції і подолати всі перешкоди, щоб найближчого часу старі люди могли на власні очі бачити плоди своєї праці, зусиль комуністичної партії й цілої робітничої класи.

А. Одинцов.

Будівництво колективного господарства.

Партійні з'їзди порушили завдання масової колективізації, що охопили б не лише бідняцьку, але й середняцьку масу. Це означає, що мова йде не лише про організацію колгоспів, як таких (комуни, артілі, товариства спільного обробітку землі), але й про запровадження

масових заходів, що допомагають перейти мільйонам селянських господарств до спільного господарювання.

До таких заходів належить:

- а) землевпорядження,
- б) контрактація,
- в) збудування с.-г. підприємств,
- г) машинове і тракторне постачання,
- д) організація прокатних пунктів і инш.

Усі ці заходи треба здійснювати на базі кредитової політики, що допомагає перейти на усупільнення с.-г. виробництва.

Партійні з'їзди порушили, як першочергове завдання, питання про допомогу бідноті, переважно на засадах колективізації. Це означає, що найсерйознішу увагу треба приділити організації нових колгоспів і обслуговуванню теперішніх.

Цього року накреслено організувати такі нові колгоспи: комун—24, артіль—355, товариств спільного обробітку землі—2042. За даними ОКС з 1 жовтня 1927 р. на 1 квітня 1928 р. організовано нових колгоспів: комун—8, артіль—142, товариств спільного обробітку землі—1509. Безперечно, що серед нових колгоспів є частина нежиттєвих, але показове те, що поточний рік був першим роком початку планового будівництва колгоспів.

Зрозуміло, колективізація повинна розвиватися на базі самостійності населення (добровільність, заохочування, переконання і т. д.). Але сюди треба додати організований почин радянської держави й облік наших реальних можливостей.

Особливої уваги вимагає робота в землевпоряджуваному або в землевпорядженому земельному товаристві через організацію колгоспів всередині товариства, або виділення їх, а також через запровадження масових громадських заходів, як прокатний пункт і т. д. Тут особливо увагу треба приділяти організації при переселенні й розселенні висілків, які могли б поволі переходити на статуту товариства спільного обробітку землі. Це висуває завдання приділити особливу увагу відповідній організації земельних т-в, бо від цього значною мірою залежить успішне будівництво колективного господарства.

Найважливішого значіння набувають що до найшвидшого переростання в колгоспи спеціальні виробничі об'єднання, які охоплюють основні галузі виробництва (спеціальні товариства—бурякові, садовгородні, виноградні, хмільові, меліораційні й т. и.) Ці кооперативні об'єднання, охоплюючи процес збуту й постачання, не мають елементів усупільнення з виробничого погляду, але тут є передумови для їхнього розвитку. Поруч цього на особливу увагу заслуговують гуртки спільного насадження садів, виноградників, городів, хмільників і инш., що мають зведену земельну площу, а також гуртки спільного придбання й використання ресурсів виробництва (машинові гуртки). Крім того, ми маємо широко поширену в селянському господарстві, супругу, що може переходити в найпростіші форми колективізації.

Всі ці об'єднання, і статутні, і не статутні, є передумова колективізації й вони мусять бути за об'єкт організації колективного господарства.

Цьому також ще не приділено належної уваги.

У розвиткові колективізації не аби-яка роль належить радгоспам, які повинні енергійно допомогти й теперішнім колгоспам і організації нових. Щоб допомогти новим колгоспам, конче потрібно розвивати обробіток селянських земель радгоспівськими тракторами на базі договорів, що їх укладається з земельними товариствами, переселенськими

висілками й окремими значними бідняцько-середняцькими групами, маючи на оці знищити межі поодинокого землекористування і перехід таких об'єднань до товариств спільного обробітку землі.

Колективний рух за перших років революції охопив наймитські безземельні й малоземельні маси на базі використання поміщицьких земель із будівлями й реманентом через організацію комун і артільей, розвивався ж цей рух переважно в степу. В подальші роки до цього руху починають втягати що-разу ширшу масу, захоплюючи і середняків на базі усупільнення свого трудового землекористування і реманенту через організацію найпростіших форм. Цей рух розвивається тоді особливо на Правобережжі за умов наявності дрібних і дрібненьких селянських господарств. Висуваючи завдання, насамперед, втягти до колективізації всю бідноту і розвиваючи колективізацію по всіх районах, конче потрібно приділити особливу увагу і районам зернового господарства, де на базі спільного користування зі складної машини можливий успішний перехід до спільного обробітку землі, і аграрно-перенаселеним районам, де на основі спільної праці в інтенсивних галузях господарства також можливий успішний перехід до спільного обробітку землі.

Що до форм колгоспів, то, якщо в перші роки революції ми мали зростання вищих форм (комун та артільей), то останніми роками маємо зростання нижчих форм (товариства спільного обробітку землі, машиново-тракторні товариства). При чому бідноти маємо нині у вищих формах 60% і нижчих 30%, цеб-то до колективного руху пристає і середняк. Зростання нижчих форм характеризується тим, що коли 1923 р. з 3356 колгоспів (охоплювали 300 тис. дес. землі й 210 тис. їдців) мали 7,2% комун, 89,5% артільей і 3,3 товариств громадського обробітку землі, то 1927 р. з 11 344 колгоспів (охоплюють 1 млн. дес. землі і щось із 800.000 їдців), маємо 2,1% комун, 19,3% артільей, 34,2% товариств спільного обробітку землі і 44,4% машиново-тракторних товариств. За зростання маси нових колгоспів маємо перехід з вищих форм до нижчих і водночас розпад теперішніх колгоспів, що пояснюється неземлевпорядженістю, новими розмірами колгоспу, неорганізованістю господарств і поганим обслуговуванням, чому треба приділити найсерйознішу увагу. Кажучи ж про форми колгоспів, конче потрібно, насамперед, поширювати найпростіші форми.

Одночасно треба провадити уперту роботу над переходом нижчих форм у вищі. Такий рух відзначаємо 1927 р., коли за даними 6 степових округ, 6 артільей перейшло до комун, одне товариство спільного обробітку землі до артілі й 35 машиново-тракторних товариств до т-ва спільного обробітку землі. Поруч цього що до господарств, які не мають або майже не мають засобів виробництва, треба провадити лінію переходу їх до вищих форм колгоспів і, насамперед, до артільей.

За наявності досягнень у колгоспах, що свідчить про перевагу їх порівняно до індивідуальних господарств, маємо не аби-які хиби і, насамперед, неземлевпорядженість (на 1-X—27 р. 47% колгоспів землевпоряджено), що не дає можливості усупільнити землі (в артільях усупільнено землі на 95%, а в товариствах спільного обробітку землі—на 55,5%).

Це—головна причина розпаду колгоспів, вона не дозволяє перейти до усупільненої садиби з будівлями, часто заважає придбати складну машину, робить неможливим перейти до усупільненої робочої і використуваної худоби.

Ось чому землевпорядження теперішніх і організовуваних колгоспів повинно бути в центрі уваги і як першорядне завдання у колективізації.

Одним з основних елементів в організації колгоспів є збудування нових колгоспів. Нині маємо велику кількість дрібних колгоспів (щось 70% товариств спільного обробітку землі мають площу меншу ніж 75 дес.), що унеможливорює повнотою використати складну машину і часто спричиняється до розпаду таких колгоспів (колгоспи, що зліквідувалися 1925-26 р. мали пересічно землезабезпеченості: комуни 84,9 дес., артілі 27,8 дес. і товариства спільного обробітку землі — 42,2 дес.).

(„Комуніст“ від 15-V-28 р.).

Допомога сільській бідноті.

(Підсумки за 1926-27 р.).

Постанова Економічної Ради з 24 квітня ц. р. підсумовує наслідки заходів, проведених торік за директивами уряду в справі обслуговування селянської бідноти в господарчій, кредитовій та організаційній галузях.

Як констатувала Економнарада, допомога незаможному селянству 1926-27 р. набула проти попередніх років ширших розмірів і відбувалась плановіше й систематичніше за принципом концентрації заходів у згоді з основною ідеєю реконструкції сільського господарства.

По лінії безповоротної позики селянська біднота одержала такі пільги: 1.246.000 бідняцьких господарств звільнено зовсім та частково від єдиного с.-г. податку на загальну суму 4 міл. карб.; пільги родинам червоноармійців переселенцям, розселенцям та потерпілим від стихійного лиха становлять суму 8.639.000 карб.; по обов'язковому державному страхуванню надано пільг 1.064.362 господарствам на 2.070.960 карб.

На землевпорядження бідняцьких господарств держава витратила 1.360.000 карб. За цю суму землевпоряджено близько 700.000 гектарів.

Далі, поруч із пільгами, що їх надавалося бідняцьким господарствам в справі відпускання лісу (на загальну суму 400.000 карб.), постачання насіннєвого матеріалу (387.000 крб.) то-що, уряд, щоб полегшити тягар сплачування заборгованості за насіннєву позику роздану майже повнотою незаможному селянству, скасував усю суму недоплат позики 1922 та 1923 рр. (близько 4 міл. пуд.) та 40% заборгованості за інші засівні кампанії до весни 1926 року включно. Отже з загальної суми позики 9.200.000 пуд. скасовано близько 6.100.000 пуд. недоплат.

Крім зазначених форм безповоротної допомоги бідноті, значно поширено практику надання незаможним господарствам різних пільг в тих чи інших заходах у сільському господарстві: зменшено плату за прокат с.-г. машин, за використання племінних виробників то-що.

1926 р. запроваджено також соціально-класовий принцип у визначенні пайових внесків до спеціальних форм кооперації.

Що до поворотної допомоги, то, починаючи з 1926-27 р. відзначається правильніший розподіл с.-г. кредитів відповідно до директив вищих органів у справі посилення кредитування, зокрема довгострокового, бідняцьких шарів селянства.

За даними Укрсельбанку 1926-27 року з кредитів, що їх видала низова кредитова сітка, біднота одержала 33,5 міл. карб. (50,9%), а з довгострокових—8,9 міл. карб. (51,5%).

Незалежно від цих кредитів, машино-тракторним, скотарсько-молочарським та іншим товариствам видано 5,8 міл. карб. довгострокових кредитів, з них в значній частині скористалася біднота. Крім того, сільбанки та кредитсоюз, за неповними даними (за 9 міс.), видали безпосередньо колгоспам 2.366.000 карб. та земгромадам і спеціальним товариствам—6,2 міл. карб. кредиту.

Кредитування бідноти провадилося також частково коштом окремих трестів (Цукротрест), що відпускали кошти на землевпорядження на аванс підчас контрактації і т. инш.

По лінії с.-г. кооперації, щоб утворити сприятливі умови для кооперування й обслуговування незаможного селянства у всіх ланках с.-г. кооперації, утворено фонд „кооперування незаможного селянства“ та „насіннєвий фонд допомоги бідноті“ коштом 5% відрахувань із прибутків кооперації.

(„Комуніст“ від 29 кв. 1928 року).

Як виконується ювілейний маніфест на Україні.

З моменту видання ювілейного маніфесту союзного ЦВК минуло вже понад 6 місяців.

За минулий час що до здійснення завдань, накреслених маніфестом, зроблено вже чимало. Деякі пункти маніфесту виконано навіть із перевищенням завдань.

Як відомо, пільги по с.-г. податку цього року надавалось мало міцним селянським господарствам двічі: в загальному порядку, на підставі положення про єдиний с.-г. податок, та шляхом здійснення ювілейного маніфесту.

До видання ювілейного маніфесту всього було надано пільг 1.200.000 маломіцним господарствам України, що становить 23,9% до загального числа всіх господарств.

Всього за маніфестом було додатково надано пільг 604.800 бідняцьким господарствам, що становить 11,9% всіх господарств України. (За маніфестом же треба було звільнити додатково 10% селянських господарств). Таким чином, за маніфестом звільнено від с.-г. податку господарства на 3.800.000 карб.

Виконуючи маніфеста що до скасування заборгованости сільського населення по позиках, що їх одержано було від держави підчас нещасливої 1924-25 року, Укрсельбанк анулює борги на суму біля 1.000.000 карб. Місцям вже дано директиву припинити всякі стягнення по цих боргах.

Як відомо, з загальної суми в 10.000.000 карб., що її за маніфестом, асигновано понад кошторис на землевпорядження державними коштами бідняцьких та малоспроможних середняцьких селянських господарств, на Україну припадає 2.000.000 карб. На ці кошти цього року землевпоряджується поза планом біля 300.000 бідняцьких господарств.

Що до забезпечення коштами держави осіб старого віку малоспроможних шарів селянства, то практичне виконання цього пакту маніфесту ще не почалося. Розроблено плана, що його найближчим часом має затвердити уряд. Здійснення цього пакту почнеться з нового операційного року, протягом якого буде асигновано на це 1.200.000 карб.

Маніфеста в частині надання пільг по недоїмках, штрафах та пенях малоспроможним верствам міського та сільського населення виконано на Україні майже на 90%. Загальна сума пільг, що їх надано за цим пактом, становить на сьогодні біля 5.500.000 крб. З цих коштів по лінії державних прямих податків скасовано біля 3.400.000 крб. та по місцевих податках—2.100.000 крб.

Для збільшення розміру страхового пенсійного фонду інвалідам війни за маніфестом асигновано з союзного бюджету 905.000 крб. За постановою Раднаркому, ці кошти вже розподілено поміж усіх округ та АМСРР. Крім того, з республіканського бюджету на цю мету додається ще 450 000 крб. та з місцевих бюджетів передбачається асигнувати біля 600.000 крб.

Додаткове асигнування на шкільне, будівництво по селах та фабрично-заводських селищах встановлено для України на цей рік в сумі 2.500.000 крб. Цим самим загальна сума, що її асигновано на нове шкільне будівництво, цього року збільшується на 50%. Ці кошти розподілено поміж округами в розмірі від 45.000—125.000 карб. на кожному.

Що до переведу на початку нового господарчого року деяких підприємств на 7-годинний робітний день, то це питання ще опрацьовується у відповідних організаціях. Слід відзначити, що здійснення цього пакту ювілейного маніфесту провадиться поки що загаяним темпом. Наступного господарчого року ВРНГ передбачає перевести на 7-годинний робітний день 16 підприємств.

Пакт маніфесту про додаткові асигнування з держбюджету на робітниче житлове будівництво—здійснюється в централізованому порядку.

Про реальну допомогу бідності по лінії кредитовій наводимо такі цифри: фонд кредитування бідності в 1926-27 р. становить 4.700.000 крб.; фонд кооперування по лінії споживчої та с.-г. кооперації близько 1.400.000 по всій Україні, при чому на майбутній рік передбачено значне збільшення. Система с.-г. кооперації в 1926-27 р. до фонду кредитування бідності насінням виділила близько 300.000 крб. По лінії Всеукраїнського Т-ва Насінництва передбачено на майбутній рік витратити 5.300.000 крб., з них 1.500.000 крб. виключно до бідності. Бурак-спілка в 1926-27 році видавала аванс бідності під буряк в збільшеному на 10 крб. на десятину розмірі в загальній сумі на 3 200.000 крб. Видано 2 міл. пудів озимого насіння, з них 200.000 пуд. бідності на пільгових умовах. Утворено 360 прокатних пунктів; з них реманент видається бідності за знижкою 25—30%, щоб не допускати бідноту в кабула до куркуля.

Сільсько-господарська, птахівнича та хмелюва кооперація при контракції сільсько-господарських культур видають біднякам аванс в збільшеному на 25% розмірі. Вукопспілка в 1926-27 році по своїй лінії видала близько 500 пуд. хліба на споживчі потреби, на цей рік цей фонд збільшується. По лінії Наркомфіну в 1926-27 році звільнено від оподаткування та надано пільг близько 1.500.000 маломіщним господарствам на суму коло 6 мільйонів карбованців, а на 1927-28 рік на це буде витрачено 11—12 мільйонів карбованців, а 35% всіх господарств звільняється від с.-г. податку. Кооперація всіх гатунків відряховує із своїх чистих прибутків 5% до фонду різних виглядів допомоги бідності. Вся система сільсько-господарського кредиту в 1927-28 році має видати позик по лінії с.-госп. не об'єднаного сектору більше за 64.000.000 крб.; з цієї суми 28½ міл. або 44,7% передбачено для бідноти. Загалом за перспективним планом розраховано вкласти виключно в бідняцькі господарства більше за 167 міл. крб.

Організація освіти на Україні.

Оцінюючи сучасний стан культурної і політосвітньої роботи на Україні, слід мати на увазі три моменти: 1) характер культурної спадщини з часів царату, 2) завдання пролетарської революції що до народньої освіти і 3) особливості культосвітнього будівництва на Україні.

Культурна спадщина за часів царату—надзвичайно складне явище. Головною рисою культурного процесу за часів царату була безплановість, неорганізованість його, що відповідала хаотичності капіталістичного господарства.

У своїх підвалинах цей процес спирався на культурний процес інших капіталістичних країн і набував тим самим сили, як частина світового культурного процесу. І тут, і там діяв великий чинник традиції, що дивилася на тодішній лад, як на нормальний, „богом встановлений“.

Національна політика царату, русифікація Польщі, України, Кавказу то-що, була та ж, як і в інших капіталістичних країнах. Пригадаймо політику онімечення польської людности в Східній Пруссії напередодні війни 1914 року, колоніальну політику сучасних буржуазних урядів, стан негрів у Сполучен. Штатах то-що. Політика царату була лише ще огидніша формою. Взагалі ж культосвітня політика царату мала свої гірші особливості; наслідком цього вона не в силі була здобути навіть осягнення західньо-європейських капіталістичних країн.

На Заході майже скрізь вже давно заведено загальноприступне або й обов'язкове початкове навчання: в Англії 1870 р., в Швейцарії 1874 р., в Японії 1870 р. то-що. Письменність людности Європи досягає 99,9% (в Великобританії, Німеччині, Швеції, Швейцарії...), паралізуючи до певної міри той розрив між нижчими та вищими соціальними верствами, що являється взагалі знаменним для капіталістичного ладу. В царській Росії загальна темрява визначалась ще більшими диспропорціями в культурнім процесі. 1920 р. ми мали на Україні 34,7% письменних (не розрізняючи міста, села, національності), чоловіків 45,1%, а жінок—25,5%. Ось перша диспропорція, що її передав нам царат. В місті письменних було 59,3%, а в селі—28,3%; при цьому на селі було 39,9% письменних чоловіків і 17,8% жінок. Отже, відсталість села—друге явище культурної диспропорції. Третє—по національній лінії: письменних українців по всій Україні 1920 року було 28,39%, а росіян—45,4%, поляків—60,1%, німців—62,3%, євреїв—65,1%. Нарешті, письменність людности України не рівна була по різних районах. Найбільше письменних було на Одещині (38,1%) та на Донеччині (37,9%), найменше на Чернігівщині (31,4%) та Харківщині (32,4%).

Такі явища є в Зах. Європі, та в країні царату вони набували найгостріших форм.

Церковний дух панував і в західній школі. Царат 50% мережі початкових шкіл віддавав найсвятішому синоду (церковно-парафіяльні школи), а в решті шкіл одверто вів попівську пропаганду.

В системі учбових закладів царат теж не вигідно відрізнявся від інших капіталістичних країн. В Америці, Англії, Німеччині вже поширилася думка про зв'язок освіти з народнім господарством. Там утворювалося систему професійних учбових закладів для підготовки кваліфікованої сили. Царат і тут відставав, віддаючи перевагу закладам, що готовили урядовців, обмежуючи професійну освіту для потреби промисловости.

Тут треба мати на увазі суперечливість становища царату, коли феодалні та напівфеодалні форми суспільного й політичного буття вступали вже в гострий конфлікт з вимогами що-року міцнішого чисто капіталістичного господарства.

Ця сутичка між минулим та сучасним давалася в знаки в системі учбових закладів, надаючи їй дуалістичного характеру.

В так званій народній школі боротьба йшла між церковно-парафіальною та земською і міністерською школою. Першу підтримувало дворянство, другу—ліберальна буржуазія. Перед вела церковно-парафіальна школа.

В середній школі класична гімназія та реальне училище змагалися із школою комерційною та профтехнічною. За першими стояло дворянство, за другою—були верстви торговельно-промислової буржуазії.

Перед вела загальноосвітня гімназія.

У вищій школі помічався той же дуалізм: з одного боку, напів-середньовічний університет з його „чистою наукою“, з другого—вища професійна школа (інститути, політехнікуми); перший випускав освічених бюрократів, другий—інженерів для промисловости. Якби справа обмежувалася цим розподілом учбових закладів по двох лініях, можна було б визнати це за певну систему. Проте, справа ускладнювалася безліччю типів шкіл. Один перелік їх зайняв би багато місця. Досить сказати, що в місті було 11, на селі 16 різних типів 1 і 2-класових початкових шкіл міністерства народньої освіти й урядництва православної віри. Крім того, були свої типи початкової школи: міністерства внутрішніх справ, міністерства імператорського двору, урядництва імператриці Марії, морського міністерства то-що з однолітнім, дволітнім, трилітнім та іншими добами навчання, з окремою програмою для кожного типу. Це був справжній хаос, і скрізь попівський „дух божий носився над ним“.

Майже таке саме, коли ще не гірше, було і з середньою школою: дев'ять різних урядництв керували на початку XX ст. мережею у 600—700 одиниць 36 різних типів.

Безладдя панувало й у вищій школі, теж розкиданій по різних урядництвах.

Замість системи освіти був справжній шкільний лабіринт, де блукали учні різних шарів людности, шукаючи виходу до вищих шкільних щаблів. Виходу здебільшого не було. „Народня“ школа вела у тупий кут, ремеснича (для дітей пролетаріату та міщанства) теж не давала права на вступ до середньої школи. „Нема чого притягати нижчі верстви суспільства до вищих, чужих їх світоглядом“, пояснював колишній попечитель Петербурзької навчальної округи, граф Мусін-Пушкін.

Західня школа й тут вигідно відрізнялася деякою програмною пригосованістю вищих ступенів школи до нижчих.

Що до складу учнів царська середня й вища школа мали в основі таку ж класову установку, що й західньо-європейська. Проте, царат і тут невідгрізно відрізнявся від Заходу виключними пільгами дворянським дітям, викликаючи певне незадоволення буржуазії.

Внутрішній шкільний режим у царській школі будувався на суворій забороні дитячої самодіяльності; на Заході було вже чимало шкіл з дитячими організаціями, звичайно, буржуазними (спортивно-сокольськими, скавтськими то-що). Царат після 1905 р. подумався тільки до „потішних“, підпорядкованих витриманим унтер-офіцерам.

Нарешті, склад учительства теж відрізнявся у нас від західньої школи. Піп відігравав велику роль у усіх щаблях царської школи. Багато було вчителюк з вихованок жіночої парафіяльної школи. Педагогічний персонал західньої школи, безперечно, був кваліфікованіший.

Позашкільна робота з людністю йшла переважно у формі церковної пропаганди і, так званих, „народніх“ читалень, аудиторій та книгозбірень. Після 1905 року царський уряд відкрив мережу чайних союзів руського народу, що мусили відігравати роль клубів для „чорного“ люду. В той же час буржуазія та дворянство мали свої клуби по містах (залі шляхетних зборів, купецькі клуби). Книгозбірні для трудящих складалася з патріотично-церковних книжок; після Жовтня їх довелося чистити. Кіно й видавнича справа були в руках комерсантів, од них залежав і автор.

Царська школа в повній мірі відбивала огидний стан суспільства. Знищення цієї системи було завданням пролетарської революції. Уряд Керенського виявив у галузі народвіти повну свою безсилість. Тільки Жовтнева революція рішуче зламала стару систему і взяла курс на таку систему народньої освіти, що була вище не лише за царську, а й за західньо-європейську буржуазну систему.

Ламаючи, треба було мати на увазі майбутню будову культурного процесу. Зберігалось все, що могло придатися для пролетарського будівництва: шкільні будинки, театри, кіна, музеї, книгозбірні, лабораторії, кабінети, шкільне майно то-що. Зберігалось й живу культурну силу: вчителство, професуру, крім тої частини, що діяльно об'єдналася з білогвардійцями. Решта заходів радянської влади торкалася змісту, ідеологічного напрямку та організаційних форм культурної роботи. Проголошено навчання учнів рідною мовою. Забезпечено матеріалістичні засади виховання нового покоління. „Закон божий“ усунуто з програми шкіл всіх типів, релігійне й монархічно-патріотичне сміття виметено з бібліотек. З рук буржуазії вибито знаряддя преси, видавничу справу поставлено на службу робітництву й селянству. Разом з тим, знищено приватну та громадсько-буржуазну ініціативу в галузі шкільній, театральній, кіновій.

Всі ці заходи зосереджували справу ідеологічного впливу на людність в руках нової командної класи, в руках пролетаріату. Що до початкової освіти вихідною думкою пролетаріату було, що держава повинна дбати про належне виховання всього дитинства. В той же час було ясно, що господарче будівництво не можливе без початкової освіти. А в галузі середньої та вищої школи провідною думкою пролетарської системи освіти стає звязок з народнім господарством та суспільством.

Так організовано Народній Комісаріят Освіти. Це державна організація культосвітнього процесу за доби диктатури пролетаріату.

В міру того, як увагу пролетаріату скеровувалося в бік господарчого будівництва і радянська влада все в більшій мірі вступала на

шлях планового соціалістичного будівництва, система народної освіти наближалася до повної з ним ув'язки, перетворюючися в складову та невід'ємну частину єдиного господарчого плану. Тепер можна сказати, що радянська система культосвітньої роботи являє собою, безперечно, вищий організаційний ступінь, порівнюючи з найпоступовішими системами капіталістичних країн. Відмінні риси нашої системи такі:

1) Її збудовано на підвалинах матеріалістичного світогляду. Це звільняє радянську науку й школу від усіх елементів дуалізму, містики, релігії, що й досі стоять на перешкоді науковій роботі в капіталістичних країнах.

2) Школу і всю систему культосвітніх заходів поставлено у нас на службу пролетаріату й селянству; культурою озброюються у нас працюючі маси, а не їхні визискувачі.

3) Як-найкраще розв'язано питання національного культурного будівництва. Усунуто національне роз'єднання та пригнічення нацменшостей.

4) Всю систему учбових закладів будується у нас за вимогами єдиного господарчого плану. Першою підвалиною до цього служить загальне обов'язкове навчання. Другою підвалиною є чимраз ширший розвиток середньої професійної освіти. Третьою—система вищої освіти. Програмово всі ланки щільно ув'язано одну з одною.

5) Твердо взято напрямок на виробниче виховання дітей і молоді; програму скеровано до цієї мети, викинуто все зайве.

6) Шкільне навчання сполучено з широким розвитком суспільно-політичних навичок (Юні Піонери, ЛКСМ).

7) Культурний процес розвивається в умовах чимраз більшого розгортання культурної самодіяльності найширших мас працюючого людю, що йде на допомогу державним заходам. Пролетарська держава своєю чергою всебічно стимулює ініціативу мас. По буржуазних країнах, навпаки, між пролетаріатом і буржуазними урядами йде боротьба.

8) Видавничу справу планується та скеровується на задоволення планових потреб держави й культурних вимог суспільства; в буржуазних країнах видавнича справа регулюється лише комерційними міркуваннями.

9) Виробництво кіно-фільм удержавлено і взято під контроль суспільства. З знаряддя спекулянтів його перетворено в державне знаряддя культурного піднесення мас.

10) Театри, літературу та мистецтво поставлено на службу пролетаріатові та селянству, а не буржуазній вулиці.

11) Керівництво культурним процесом перевіряє весь час комуністична партія, що забезпечує в найвищій мірі класово-пролетарський його напрямок та культурний вплив на міжнародній пролетаріат.

В основному організаційні форми та рушійні сили культурного процесу на Україні подібні до форм та сил культурного процесу СРСР. Однак, залишаються й деякі відмінні риси.

Наявність міцної індустрії висувала тут з особливою силою на перший план систему професійної освіти з її профшколами та технікумами.

Та Україна залішається ще країною переважно дрібного товарового виробництва (селянського); досить міцні куркульські елементи утворювали ґрунт для зростання дрібнобуржуазних націоналістичних партій. Національне пригнічення з боку царату, русифікаторська політика сприяли пропаганді шовіністичних ідей. В минувшині Україна була країною гострої класової боротьби під національними та релігійними гаслами. Вони легко відроджувалися в умовах громадянської війни. Нарешті серед українських мас, знову таки в силу історичних

обставин, розташовано досить неукраїнських національних елементів; по містах треба було перемагати традиції русифікації, прокладати шляхи пролетарського культурного будівництва в нових українських формах; поблизу кордонів живе певна частина польської людности, по містечках — єврейської, на півдні України суцільними, хоч і нечисленними, масами живуть німці-колоністи, болгари, вдовж Дністра — значною масою молдавани. Все це утрудняло культосвітню та політосвітню роботу.

У деяких нацменшостей бракувало інтелігенції, там, де її і не бракувало, вона не завжди придатна була для радянської роботи. І зараз ще відчувається недостача вчителів та політосвітробітників для польської, чеської, болгарської, грецької людности України, не говорячи за нехватку радянської літератури для всіх нацменшостей.

Культурно-найвідсталішою була маса українського селянства. З огляду ще й на численність української людности, основної маси людности УСРР, особливу увагу треба було звернути на культурне піднесення українських мас. Тому культурне будівництво якийсь час провадиться під гаслами українізації школи, державного апарату, громадського буття, охоплюючи що-раз нові верстви суспільства, втягуючи в процес і пролетарські маси.

За часів переходнової доби диктатури пролетаріату саме державі належить головна організаційна роля в культпроцесі. Тому Наркомос має завдання всебічно охопити культосвітню роботу. Комісаріат спирається на місцях на окрінспектури наросвіти, а в центрі тепер має п'ять оперативних управлінь: соціального виховання (Упрсоцвих), професійної освіти (Упрофос), політичної освіти (Уполітос), науки (Укрнаука), літератури й видавництва (Упрліт). Крім того, при Колегії Наркомосвіти утворено Державний науково-методологічний комітет і Ряду національних меншостей. Всі ці управління об'єднує Колегія Наркомосу. Крім того, із складу Наркомосу виділено і працюють на комерційних засадах Державне В-во України (ДВУ) і Всеукраїнське фотокіно управління (ВУФКУ).

Матеріальна основа народньої освіти.

В політиці фінансування народньої освіти царат додержувався виразної класової лінії. Гальмуючи культурний зріст країни, він намагався розвинути, в першу чергу, середні та вищі школи, що обслуговували дворянство й поміщиків.

В наслідок такої політики царська Росія що до письменности стояла на останнім місці серед інших країн.

1910 року, за даними Американського комісіонера освіти, число учнів становило стільки відсотків до всього населення:

В Сполуч. штатах	19,4	Франції	14,2
„ Англії	17,4	Бельгії	12,3
„ Германії	17,1	Болгарії	10,3
„ Швейцарії	16,6	Греції	9,2
„ Угорщині	16,27	Румунії	7,6
„ Австрії	15,24	Сербії	4,9
а 1911 року з 160.652.000 душ		в Росії вчилося	3,85 %.

Радянська влада поставила собі завдання піднести політичний і культурний рівень як широких робітничо-селянських мас, з одного боку, так і підготовку кваліфікованої робітничої сили, з другого. Це завдання потребує для свого здійснення цілої низки заходів: ліквідації неписьменности, переведення політичної освіти, розвитку й наближення

до широких працюючих мас усіх типів учбових закладів, розвитку національної культури й науки, і вимагає величезних затрат, чого звсім не знав бюджет народньої освіти дореволюційного часу.

Царська русифікаторська політика, що залишила на Україні вужчу, як рівняти до інших частин Радянського Союзу, матеріальну основу наслідки горожанської війни—все це вимагає ще більших витрат на народню освіту на Україні.

Перепис 1897 року показує, що серед усіх народів царської Росії було письменних чоловіків: 29,3% і жінок 13%, а серед українців чоловіків 23,3% і жінок 3,9%. Ці дві цифри—23,3% письменних чоловіків і 3,9% письменних жінок—є наочний свідок страшної русифікаторської політики царського уряду; вони показують, яку величезну роботу має проробити радвлада в галузі народньої освіти.

Так само що до витрат на народню освіту царська Росія стояла на одному з останніх місць серед інших країн. В 1913 р. на народню освіту витрачено 152,5 міл. крб., або 51% державних засобів і 123,6 міл. крб., або 20,8% місцевих, а разом 276,1 міл. крб., чи 7,8% від об'єднаного державного й місцевого бюджету. Вже минулого 1926-27 року радянська влада витратила в довоєнних карбованцях (в переводі за оптимістичним індексом Держплану) з державного бюджету 127,2 міл. крб., чи 4,9% і 244,4 міл. карб., чи 25% місцевих засобів, а разом 371,6 міл. крб., або 10,5% об'єднаного державного й місцевого бюджету.

Коли прийняти на увагу, що в 1926-27 році витрачено на народню освіту з спеціальних засобів Наркомшляхів 24,7 міл. дов. крб., то виходить, що радвлада вже в 9 році свого існування витратила на освіту на 120 міл. дов. крб., або на 43% більше ніж царський уряд в 1913 році майже при однаковій розмірі загального бюджету (Загальний бюджет 1913 р. складав 3.559,8 міл. дов. крб., а в 1926 р.—3.558,5 міл. дов. крб.).

Переходячи до розміру витрат на народню освіту на Україні, зупинімося на витратах за 2 останні роки—1925-26 та 1926-27 рік.

Загальна сума асигнувань за 2 останні роки—1925-26 та 1926-27—за різними джерелами фінансування складає:

Джерела фінансування

	1925/26 рік		1926/27 рік	
1. Державний бюджет	28.297.732 крб. ¹⁾	27,7%	33.670.581 ²⁾	26,3%
2. Місцевий бюджет	60.101.000 „	58,8%	78.876.139	61,7%
3. Спецзасоби держ-бюджетов. установ	1.397.487 „	1,4%	991.787	0,8%
4. Спецзасоби Наркомшляхів (освіта на транспорті)	6.604.572 „	6,5%	8.125.000	6,4%
5. Відрахован. від промислов. на проф-техосвіту	5.717.847 „ ³⁾	5,6%	6.180.000 ⁴⁾	4,8%
	102.118.638 крб.	100%	127.843.507	100%

1) З них: НКО УСРР . . . 26.970.251 крб.—95,3%
НКО АМСРР . . . 577.481 „ — 2,0%
ДВУ 750.000 „ — 2,7%

100%

2) З них: НКО УСРР . . . 31.361.524 крб.—93,3%
НКО АМСРР . . . 799.057 „ — 2,4%
ДВУ 1.500.000 „ — 4,4%

100%

3) та 4) Видатки на ВТУЗ'и та школи ФЗУ.

Таким чином, в 1926-27 році витрачено проти минулого року більше на 25.724.869, або на 25%.

На цей 1927-28 учбовий рік передбачається асигнувати на освіту за тими ж джерелами:

1. Держбюджет	43.357.158 ¹⁾	— 28,0%
1. Місцевий бюджет	95.600.000	— 61,7%
3. Спецзасоби дербюджетових установ	1.258.709	— 0,8%
4. Спецзасоби НКШляхів (освіта на транспорті)	9.700.000	— 6,3%
5. Відраховання від промисловости на ВТУЗ'и й ФЗУ	4.975.000	— 3,2%
154.890.867 крб.		— 100%

Таким чином, за останні 3 роки ми маємо такий зріст витрат на народню освіту:

1925 26 рік	102.118.638 крб.	— 100 %
1926 27 „	127.844.507 „	— 125,2%
1927 28 „	154.890.867 „	— 151,7%

Крім витрат з перелічених джерел, на народню освіту витрачають ще кошти професійні та громадські організації:

1. На утримання дитустанов з коштів ЦКДД і Соцстраху	2.437.100 крб.
2. На ліквідацію неписьмен. з коштів Т-ва „Геть неписьменність“	500.000 „
3. На культурну роботу серед організован. пролетар. („Культфонд“)	12.145.200 „
15.082.300 крб.	

До цих сум слід також додати спеціальні кошти місцевих установ, а також кошти населення на побудову й ремонт шкіл. Ці кошти орієнтовно за 1925-26 рік вираховано в сумі біля 4.000.000 крб.

Таким чином, поверх бюджетових сум за рахунок інших джерел витрачено приблизно на освіту біля 20.000.000 крб.

Таку ж приблизно суму з цих джерел було витрачено в минулому 1926-27 році. На наступний 1927-28 учбовий рік ця сума, напевно, теж залишиться незмінною.

У повній відповідності з загальним зміцненням та розвитком районного бюджету, у наслідок вжитих партією та урядом систематичних заходів, спостерігається інтенсивне щорічне збільшення питомої ваги витрат на культосвітні потреби села в загальній сумі витрат по освітянському бюджету, а саме (у відсотках):

	Місто	Село	Разом
1923 24 рік	47,5	52,5	100
1924 25 „	40,1	59,9	100
1925 26 „	32,5	67,5	100
1926 27 „	26,7	73,3	100

1) В тому числі: НКО УСРР	36.169.582 крб.	} Орієнто- вно
НКО АМСРР	977.576 „	
ДВУ	1.100.000 „	
Шкіл. будів. фонд за республ. бюджетом:	1.500.000 „	
„ „ „ за союзн. бюджетом:	3.000.000 „	
Фонд на боротьбу з дитяч. безпритульн.	600.000 „	
43.357.158 крб.		

В наслідок цього перерозподілу витрат що-року значно збільшується розмір витрати на 1 мешканця на селі, складаючи:

	По місту	По селу	По УСРР в цілому
1923/24 рік	2—33 к.	0—59 к.	0—91 к.
1924/25 „	4—00 „	0—90 „	1—30 „
1925/26 „	5—40 „	1—60 „	2—08 „
1926/27 ¹⁾ „	5—86 „	2—27 „	2—73 „

Вищенаведений процес є наслідок тих заходів, що їх вжив НКО, як і місцеві органи, для забезпечення культосвітніх потреб українського села, що в наслідок національної політики царату надзвичайно відстало у культурному відношенні, й піднесення культурного рівня села є одно з найважливіших завдань Наркомосвіти.

(З збірника „Стан та перспективи культбудівництва УСРР“).

Соціяльне виховання в УСРР.

Система заходів пролетарського виховання 6.766.000 дітей від 4 до 15 років—це робота соцвиху. Інтерес мас до соцвиху що-року міцніє. На протязі останніх 2 років майже не було з'їзду рад, де не стояли-б на обговоренні питання народньої освіти і саме в розрізі соцвиху (загальне навчання, дит. безпритульність). Досить згадати питання загального навчання на IX з'їзді рад 1925 р., постанову 2 Сесії ВУЦВК'у IX скликання „про переведення загального навчання“ то-що. Питання соцвиху обговорюється на всіх делегатських жіночих та численних робітничих зборах.

Вихідною точкою системи соцвиху була програма комуністичної партії. Програмова вимога безплатної та „обов'язкової загальної та політехнічної освіти для дітей“, „постачання всім учням їжі, одягу, взуття та учбового приладдя коштом держави“, „утворення мережі дошкільних установ, ясел, садків, огнищ—з метою поліпшення громадського виховання та розкріпачення жінки“,—все це говорило, що комуністична партія виходить з визнання обов'язку держави дбати про все дитинство, незалежно від того, чи є у дитини батьки, чи їх нема.

Реалізація програми партії складається з низки заходів до розгортання та поліпшення школи, до здійснення першої вимоги програми партії—загально-обов'язкового навчання дітей. Установи соцвиху охоплюють тепер 2.202.003 8—11-літніх дітей і 1.974.032 12—15-літніх.

Охоплено по різному, бо й сама маса потребує, в залежності від свого національного і соціального складу, різних заходів.

Трудова школа.

В своїй нижчій ланці (4-літці) трудшкола обслуговує однаково всі групи людности і тому набуває особливого значіння в справі зменшення культурної диспропорції, створеної за царату. Розвиток шкільної мережі після 1922-23 учб. року свідчить і про внутрішню її консолідацію.

Року	Було шкіл.	В них дітей	Учителів
1922-23	17.110	1.417.771	46.480
1923-24	15.715	1.533.935	43.713
1924-25	15.555	1.795.193	44.622
1925-26	17.632	2.105.664	52.896

¹⁾ Без спецкоштів по Київськ. окр.

Протягом цих 3 років поступовно меншало число шкіл, а більшало число учнів. Отже, школи, що існували в 1920-22 році подекуди на папері, поступовно заповнюються дітьми. Число учителів зменшується, навантаженість кожного з них зростає. Населення наступає на школу. Постанову ВУЦВК та РНК з 20-VII 1924 року ухвалено вповні своєчасно. В розвиток цієї постанови видано 9-VIII 1925 р. й постанову ВУЦВК та РНК „про заходи до переведення загального навчання“, обов'язкове одвідування 4-хлітньої школи для дітей від 8-9 років до закінчення курсу. 1925-26 рік оголошено першим роком здійснення цього закону.

Досвід двох останніх років та дані за стан масової трудшколи дають таку картину осягнень:

Кількісна характеристика осягнень

Року	Було шкіл	Покажчик зросту	Було дітей	Покажчик зросту	Було учителів	Покажчик зросту
1924-25	15.555	100	1.795.193	100	44.622	100
1925-26	17.632	114,6	2.105.664	117,3	52.896	118,5
(Рік зав. заг. нав.)						
1926-27	18.604	119,6	2.186.700	121,8	59.260	132,8
1927-28	—	—	2.383.608	—	—	—

1910-11 р. на терені України було 17.052 початкові школи і 1.288.536 учнів. Таким чином, вже 1925-26 року ми перейшли до воєнну норму на 3,4% шкіл і на 63,4% учнів.

Всі колишні однілітні та дволітні школи розгорнуто вже в 3-річні, а в 1927-28 р. всі 3-хлітки розгортається в 4-хлітки.

Ми не однаково ще охоплюємо школою дівчат і хлопців. На селі цей великий розрив зменшується лише поступово, завдяки закону про загальне навчання.

В сільській школі було:

Роки	% % хлопчиків	% % дівчат
1924-25	71,8	28,2
1925-26 (рік заведення загального навчання)	70,3	29,7
1926-27	66,9	33,1

Потрібно далі популяризувати загальне навчання і дівчат серед батьківських мас.

Загальний відсоток охоплення дітей 8—11 років школою ввесь час росте.

Охоплення дітей школою у відсотках

Типи селищ	Вік дітей	1923-24	1924-25	1925-26
Міста	8—11 р.	48,3	62,3	70,0
Села	—	2,58	37,1	54,3
Разом		29,2	41,6	59,8

Загальне навчання дітей зменшує культурний розрив між містом і селом; охоплення дітей школою на селі зростає швидше, ніж у місті. Село, принаймні що до навчання дітей 8—11 років, наздоганяє місто. За неточними ще даними на 1926-27 р. маємо загальний відсоток охоплення дітей разом по селу й місту понад 65; в місті вже майже нема одмовлень в прийомі дітей 8-9 років.

Обов'язок допомогти бідняцьким дітям взуттям та одягом закон з 5-VIII 1925 року поклав на міські, селищні та сільські ради.

В п'ятирічному плані НКО передбачено на 1929-30 р. 1 семилітку на 18 чотириліток. Розподіл 7-миліток між пролетаріатом і селянством такий: на селі 1200 шкіл (59%), а в місті 821 (41%).

Докладніші дані з округ виявлять в семилітках по містах до 75% дітей робітників, по селах—до 88% селян, із них до 90% дітей незаможників.

Загальний висновок з досвіду загального обов'язкового навчання позитивний. План загального навчання передбачає до 1929-1930 р. відчинення 13.330 нових шкільних комплектів в складі 4-літок. За розрахунком НКО це дасть можливість у 1929-30 р. закінчити 100% охоплення 8-9-літніх дітей і надалі без перешкод поповнювати наявну мережу виключно дітьми 8-літками. Звідти повстане вже питання про зниження прийомного віку до 7 років. З другого боку, за планом НКО відкривається 2.755 комплектів 2 концентрів (7 літку). Це задовольняє до певної міри попит людности на 7-літок. Безперечно, в найближчій часі виникає питання і про встановлення у нас обов'язкового 7-милітнього навчання (на Заході уже встановлено 6-7-літню обов'язкову початкову освіту).

Нарешті, план НКО передбачає охопити вкороченими 2-хлітніми школами-лікнепами тих дітей, що не вступають до школи, бо переросли прийомний вік (8 років). Що до переростків, НКО припускає значні відхилення від цієї норми, особливо в робітничих районах Донбасу, та це погіршує якість школи. Тому переростків понад 13 років скупчується по лікнепах. План передбачає охоплення лікнепами до 1929-30 року 123.800 переростків, що разом із нормальною школою має привести до повної ліквідації неписьменности серед дітей 8—11 р.р.

Розгортання мережі загального навчання потребує забезпечення нових шкільних комплектів учителями до 13.330 чоловік. Наші педагогічні вузи дадуть за цей час біля 10.000 учителів. Недостачу поповнить довантаження учителів (наші школи працюють у дві зміни). Крім того, дозволено складати іспит при педвузах всім, хто хоче присвятити себе народній освіті.

Дитяча безпритульність та дитбудинок.

Дитяча безпритульність є наслідок імперіялістичної та громадської війни, неврожаю 1921-22 року, розкладу родинних зв'язків, частково непу, безробіття та відносного аграрного перенаселення. Які соціальні верстви опинились безпритульними, видно з даних про соціальний склад дітей дитбудинків на 1-I 1925 р. В той час рахувалось інтернованих дітей робітників 42,6%, селян 34,5%, кустарів та ремесників 5,2%, службовців 7,4%, інших—10,2%. Соціальний стан правопорушників (а це ті-ж безпритульні), що проходять через комісію в справах неповнолітніх при Упрсоцвиху, 1926 р. був такий: дітей робітників—25,6%, дітей селян—57,3%, інших—17,1%.

Точного обліку безпритульних ніколи не велося. У 1924—26 році їх рахувалось 15—20 тис. Перепис в грудні 1926 р. дає цифру 3.000 безпритульних на Україні. Безперечно, не всіх безпритульних вдалося

взяти на облік. Одначе, число безпритульних меншає. За відомостями НКПС на 1927 р., безпритульних по залізницях БСРР і Сибіру вже нема. Вони залишилися майже виключно по залізничних шляхах, що ведуть з Москви на південь, зокрема до Криму, на Кавказ та Туркестан.

Частково цим пояснюється і зменшення числа дітей в дит. інтернатах. Найбільше цих утриманців (116.720) було 1922-23 р.; 1927 р. їх числиться 52.038. Дітей влаштовується на роботу по підприємствах, на трудове виховання по селянських сем'ях, у кустарів та на патронування з певними, встановленими в законі та в типових договорах, гарантіями проти можливого визиску дитячої праці. Догляд за виконанням закону з боку селян організує окрінспектура наросвіти.

(З збірника „Стан та перспективи культбудівництва УСРР“).

М. Миронів

Дитячий комуністичний рух на Україні.

Напередодні десятих роковин Жовтневої Революції піонерська організація святкувала п'ятиріччя свого існування. Вона виникла в другій половині великого десятиріччя, по закінченні громадської війни, після повороту до спокійного будівництва.

Не випадково перші осередки комдитруху постали якраз в установах соціального виховання—перш за все в дитячих будинках. При усіх недостахах дитбудинків того часу—1920—1922 років—виховательська робота дитбудинку все-таки більше відповідала завданням соціального виховання, як робота школи. В дитбудинку дітей об'єднувала незрівняно більша кількість спільних інтересів, ніж у школі, і це більше стимулювало розвиток почуття дитячої громадськості. В дитбудинках працювало багато передових педагогів, ідейних соцвихників; вони вносили в педагогічну практику дитячого будинку нові принципи соціального виховання. Не дарма проголошено дитячий будинок „ма-яком“ соцвиху. На початку періоду спокійного будівництва (1921-1922 роки) в більшій частині дитячих будинків були широко розвинені різноманітні форми клубної роботи, гуртки, самоврядування й т. д.

Вже ці організації підготували цей найактивніший шар дівтори, який створив перші лави комуністичної дитячої організації—„Юного Спартак“.

Два головні моменти відрізняли цю організацію від її попередників в дитбудинках—гуртків і клубів: перше—певне політичне устремління до мети і друге—вихід поза межі дитячого будинку. Коли перше показувало досягнення досить високого рівня свідомості дитячої маси, то друге розв'язувало основну проблему виховательської роботи в дитбудинкові. Робота ця, навіть найкраще поставлена, завжди терпіла від замкненості. Обстанова замкненої дитячої установи, створюючи щасливі передумови для розвитку внутрішніх організацій, одночасно ізолювала ці організації від довколишнього оточення.

Проблема звязку з навколишнім життям завжди була одною з найважливіших і найтрудніших для дитбудинку. Активний шар дітей відчував цю відірваність від усього іншого світу не менше гостро, як педагоги. Тому першими організаційними заходами „Юного Спартак“ було встановлення звязку поміж окремими дитячими осередками та поміж усіма ними й комсомолом.

В-осени 1922 року всі ці форми дитячого громадського руху, що мали комуністичне забарвлення, об'єднав комсомол України в організацію „Юного Спартак“ та взяв під своє керівництво.

Незабаром після того виникло питання про зміст та методику роботи дитячих організацій. Ця методика, що у них природно утворювалась, часто наслідувала форми комсомольської роботи, мало пристосовані до дитячих організацій. Неодмінно треба було якось змінити ці форми, переглянути їх. Завдання це дуже ускладнювала стара педагогіка, що виступила тоді немов-то на допомогу комдитрухові, але в дійсності скерована була проти самої його основи — участі дітей в політичному житті. Висунено було аргументи, основані на „біогенетичнім законі“, запропоновано збудовану на ньому скавтівську практику.

Під таким натиском з боку традиційної педагогіки дуже тяжко було перепроводити правильну переоцінку форм та метод роботи „Юних Спартаків“. До цього ідеологічного впливу старої педагогіки приєднувалися ще організаційні труднощі з боку російської організації комсомолу, яка спочатку погодилася на пристосування скавтівської системи в комдитрухові.

Але ж на боці комдитруху була могутня сила політичної доконечности, що вимагала підготувати зміну комсомолові, зачати політичне виховання підростаючого покоління по можності з як-наймолодшого віку. На боці комдитруху було все цілеве устанавлення соціального виховання, яке не можна було будувати без широко розвинутої політичної дитячої громадськості. Видно було, що політично підготувати зміну, збудувати громадське виховання дітей неможливо ні на скавтівській грі та романтиці, ні на „релігійних“ та інших інстинктах і біогенетичних „атавізмах“ старих „могіканів педагогіки“. Політична доконечність дала товчок до цього критичного перегляду спадщини старої педагогіки. На цій критиці почала творитися теоретична база комдитруху — це педагогічне обґрунтування його, яке відтак найдокладніше сформулював Наукпедком Наркомосу УСРР і яке дало провідну устанавку розвитку комдитруху.

Практика роботи „Юних Піонерів“ за останні роки дає силу прикладів на те, як шкідливо відбивається на стані дитячих організацій кожне відхилення від цієї устанавки. Досить пригадати добре відому „заминку в комдитрухові“, що в значній мірі обумовлювалася віддаленням частини надзвичайно розрослої організації від участі в житті навколишньому, від політично-виховательських завдань в скавтівській формі роботи — „барабаноманію“, захоплення зовнішніми атрибутами, романтикою, забавою й т. д.

Саме життя виправляє такі ухили: організації, що втрачають з ним звязок, варяться у власнім соку, починається повторювання тих самих „історичних“ бесід, ігор й т. п. Дітям це обридає і вони розбігаються з загону. Навпаки, там, де провадиться живу суспільно-практичну роботу (а таких організацій тепер, без сумніву, більшість), там, де не слабне звязок із школою і робота піонерів — в середовищі школярів, де, крім того, комсомол досить добре ознайомлює дітей з політичними подіями — там піонерська організація має досить матеріалу для своєї діяльності та досить стимулів до дальшого зросту.

Піонери України мають свою велику пресу, що налічує 60000 передплатників, зокрема „Юний Ленінець“, часопис російською мовою, 10000 тиражу, „На зміну“ — 22000. Журнали: „Червоні квіти“ (10000 примірників) „Октябрьские Восток“ — 3000 та низка інших.

За першим бурхливим періодом розквіту комдитруху на Україні, коли зріст організації збільшувався що-року в геометричній прогресії —

в зв'язку з „заминкою“ настала тиша. В 1920 році було біля 10.000 юних піонерів на Україні, в 1923 40.000, в 1924—80.000, в 1925—180.000 в 1926—біля 400.000, 1926 рік був періодом деякого припинення зросту, після якого в 1927 році виросла організація знову на 80.000 нових членів. При аналізі цих чисел треба урахувувати велику пливкість складу піонерської організації; пливкість цю поки-що не ураховують, на жаль, але за приблизними підрахунками дає вона біля 40% виступів за рік із загонів.

Числа ці взято по червень 1927 року. Останні відомості свідчать про відновлення скорого зросту піонерської організації на початку шкільного року. Це є немале досягнення соціального виховання та комсомолу. Однак, поза цим ховається ще один здобуток, що не так кидається у вічі, але не менше важливий по суті: це створена за останні роки армія провідників—„вожатих“. Їхнє число досягає в сучасну хвилю біля 8.000 на Україні. Тоді, коли піонери готують зміну комсомолу, значна частина їхніх „вожатих“—комсомольців іде на зміну педагогам. Працюючи в піонерській організації, „вожаті“—комсомольці мали нагоду практично простежити за цими суперечностями поміж політичними домаганнями епохи та спадщиною традиційної педагогіки. Проти останніх вони поки-що не озброєні теоретично, але на практиці дістали добру науку, не раз полікшись на пристосованні „ославлених“ та „рекомендованих“ скавтівських метод.

(„Шлях Освіти“ Ч. 10 за 1927 р.).

Я. Ряппо.

Робітнича освіта на Україні.

Перші спроби будувати робітничу освіту.

В Радянській державі всі школи без винятку будується для трудящих, робітників і селян та їхніх дітей.

Пролетаріят повинен оволодіти всіма ступенями школи, всіма галузями знань. Тому термін „робітнича освіта“ потребує пояснення. Під „робітничою освітою“ у вузькому значінні ми розуміємо тільки ту професійну освіту, коли робітник вчиться, залишаючися на виробництві. До закладів такої робітничої освіти стосуються робітничі профтехнічні курси, школи робітничої молоді (фабзавучі, гірпромучі, транспортні училища і інш.) і, зрештою, вечірні робітничі профшколи, вечірні робітничі технікуми й робфаки.

В першому розумінні до робітничої освіти стосується також масова нижча й середня індустріально-технічна освіта, а саме: усі види індустріально-технічних профшкіл і кустарно-ремесничих шкіл.

Основне завдання закладів робітничої освіти—ліквідувати технічну неграмотність і малограмотність робітників, підвищити їхню кваліфікацію і, зрештою, підготувати нові кадри кваліфікованих робітників для нашої індустрії.

Жовтнева революція повинна була, природньо, поставити на перше місце саме робітничу освіту. Поряд з цими загальними питаннями освіти виникло питання про соціалістичну освіту робітничої молоді. Його з особливою виразністю й упертістю висунув комсомол.

За царизму ніяких форм шкільної підготовки кваліфікованої робітничої сили при виробництві не було зовсім. Робітник готувався самотьком, потогонним способом через індивідуальне учеництво, при чому

підлітків завжди експлуатували, як дешеву робочу силу. Ні про яку теоретичну підготовку й мови не було.

Технічні й ремесничі школи, будучи в обмеженій кількості, не підготовляли звичайного робітника, їхнім завданням було навчати робітничих підлітків.

Комсомол цілком зупинився на цій школі, як на такій, що скоріш, ніж яку іншу, можна прийняти, і узявся за організацію такого типу заводської школи. Зрозуміло, що школа фабрично - заводського учеництва мала стати в радянській державі не школою експлоатації робітничих підлітків, а школою робітничої молоді, засобом реорганізації їхньої праці. Школа ця повинна була стати не тільки школою ремесства чи техніки, але й школою громадсько - політичного виховання пролетарського юнацтва.

Етап стихійного будиництва ФЗУ йшов у нас з 1921 до 1924 року і є буквально героїчний період в розвитку робітничої освіти, період штурму й упертої боротьби з перешкодами.

Величезні труднощі приніс уже перехід до НЕП'у. Госпрозрахунок і боротьба з накладними витратами боляче вдарили по школах робітничої молоді. Комсомол і Укрголовпрофос виступали що-найенергійнішими оборонцями школи, як в центрі, так і на місцях, виступаючи проти скорочень, добились низки законодавчих актів про збереження робітничих підлітків у виробництві, закона про броню і т. п.

В той час, як по всій лінії освітній відчувалася криза, коли по всій лінії йшло загальне скорочення й згорання шкіл, єдиний фронт, фронт шкіл робітничої молоді стихійно ріс.

За цей ріст виразно говорять такі цифри:

	В РСФРР			В УСРР		
у 1920—21 р.	43 школи	2000 учнів		32 школи	2000 учнів	
" 1921—22 "	386 "	28079 "		203 "	8606 "	
" 1922—23 "	425 "	29422 "		217 "	13191 "	
" 1923—24 "	506 "	33901 "		288 "	19500 "	
" 1924—25 "	539 "	41152 "		296 "	22880 "	
" 1925—26 "	598 —	62969 "		297 "	29655 "	
" 1926—27 "	— —	— "		326 "	33595 "	

З цих даних видно, що розгортання шкільної мережі йшло стихійно швидко й що за ним не міг встигнути якісний бік школи.

Вад школа робітничої молоді, без сумніву, мала багато. Перш за все, саме комплектування школи було не впорядковане. Школа не мала достатнього загально освітнього фундаменту. В той час, як під фабзавуч треба було б підвести повну семилітку, дуже зачасто підлітки не мали підготовки навіть за чотириохлітку.

Надзвичайно туго посувалася також справа з розробкою навчальних планів і програм, з виданням підручників і приладь.

Особливо хибувала постановка виробничого навчання і ув'язка його з теоретичним навчанням школи.

Все ж таки що-найгірше за ці роки стояв матеріальний бік.

Шляхом перевірки й розвинення статей Кодексу Законів про працю розв'язано було питання про прийом до шкіл, про медичний огляд учнів школи ФЗУ, про літні відпуски й т. д.

Комсомол і Наркомос категорично ставили питання про твердий бюджет ФЗУ. Школа ФЗУ, говорили вони, є частина підприємства, отже, й утримувати її треба коштом промисловости.

Знову довгі суперечки з ВРНГ і госпорганами, поки, зрештою, в березні 1924 року не досягнуто згоди з ВРНГ РСР про об'єднання справи фінансування й постачання ФЗУ через госпоргани.

Проте, далеко ще було до цілковитого забезпечення. Болючим гострим питанням шкіл ФЗУ лишається і дотепер житлове питання й справа обладнання й постачання навчальним приладдям.

І все ж таки школа робітничої молоді вступила на шлях зміцнення своїх позицій, поліпшення якості своєї роботи.

Профтехнічні курси робітників.

В той час, як комсомол провадив боротьбу за школу робітничої молоді, посувалось уперед також і будівництво освіти дорослих робітників. Мова йде за профтехнічні робітничі курси й за вечірні робітничі технікуми.

По першій лінії діяли безпосередньо профспілки, друга будувалася за планами Наркомосу.

В 1921 році опубліковано закон про переведення загальної ліквідації технічної неграмотності пролетаріату, але трудно було не тільки відкривати, а навіть доводити необхідність робітничих курсів в той час, коли згортались підприємства, коли кваліфіковані робітники не мали роботи.

Якщо вечірні робітничі технікуми, узяті на державний бюджет, ступнево зміцнювались, то курси були зовсім недовгочасними й нечисленними.

Динаміка робітничих профтехнічних курсів така:

Року	1920-21	113 курсов	учнів	4660
"	1921-22	144 "	"	9720
"	1922-23	153 "	"	9133
"	1923-24	134 "	"	7075
"	1924-25	121 "	"	7240
"	1925-26	137 "	"	9060
"	1926-27	259 "	"	19886

З цих даних ми бачимо, що пропускна здатність робітничих курсів за весь час не збільшувалась, і тільки минулий рік дає значне збільшення. Проте, і це збільшення не є усталеним.

Останніми часами є тенденція відмовитися від курсів і перейти до стабільнішої форми вечірньої робітничої освіти, а саме: на вечірні робітничі профшколи й вечірні робітничі університети.

Обидві форми нещодавно санкціонував Наркомос.

Конче потрібно вітати трансформацію робітничих курсів і вечірніх робітничих профшкіл, як стійкі форми робітничої освіти. Поряд з вечірніми робітничими профшколами розвивається й друга форма — це загальноосвітня робітнича школа підвищеного типу, що нею відає політосвіта. В теперішній час таких шкіл налічується до 100.

Вечірні робітничі технікуми.

Майже одночасно з організацією шкіл робітничої молоді покладено було початок організації вечірніх робітничих технікумів. ВРТ є другим ступенем робітничої освіти після фабзавучу, є вищою школою для кваліфікованих робітників, що продовжують одночасно працювати і на виробництві. Курс навчання вони мають 4-хрічний. На першому концентрі вони дають кваліфікацію майстера чи техника, на другому концентрі—інженера-практика вузького фаху.

Мережу ВРТ було майже повністю розгорнуто й стабілізовано вже 1922 року. З того часу йшло лише зростання старших курсів і відсіювання кращих кадрів учнів.

Зріст ВРТ такий:

Року	1920-21	технікумів	6 учнів	900
"	1921-22	"	13	3224
"	1922-23	"	15	2376
"	1923-24	"	15	2297
"	1924-25	"	15	1694
"	1925-26	"	15	1600
"	1926-27	"	15	2749

По задуму ВРТ малося будувати при великих індустріяльних підприємствах, щоб вони користувалися даним підприємством, його обладнанням і устан вками, як лабораторією.

ВРТ повинні базуватися на обсягові знань ФЗУ, а ФЗУ в свою чергу на семирічці. Цього ще немає: ФЗУ поки - що будується ще на чотирилітках і через те ФЗУ не в змозі давати кадрів для ВРТ. Через це при ВРТ дозволялось організовувати тимчасово підготовчі групи. Ці групи потрібні доти, доки ФЗУ не будуть підняті на семилітки або поки вечірні курси й профшколи не підготовлять достатнього робітничого активу.

Треба підкреслити і їхні досягнення. Вечірні Робітничі Технікуми проробили за роки революції величезну роботу. В них зосередилися не тільки кращі кадри пролетарів, але вони встигли упертою роботою викувати цей новий тип вищої школи.

ВРТ випустили вже не один десяток інженерів-практиків, що прилюдно й блискуче захищали свої дипломні проекти, дивуючи своєю підготовкою старих професорів наших ВУЗ'ів.

ВРТ, як пролетарська вища школа, посіла по заслугах почесне місце в системі радянської освіти й робітнича класа може гордитися ще з одного здобуття пролетарів на культурному фронті.

Робітничі факультети.

До робітничої освіти застосовують також робітничі факультети індустріально-технічні і всі робфаки вечірні, що їх комплектується переважно робітниками промисловости й які готуються там, головним чином, в індустріально-технічні ВУЗ'и.

Робітничі факультети відіграли у нас величезну революційну роль, підготовляючи прискореним темпом робітників з виробництва до вищої школи й служачи справі пролетаризації ВУЗ'ів. Без цього реформа вищої освіти затяглась би на довгі роки.

Ріст індустріяльних робфаків такий:

Року	1920-21	робф.	4	учнів	851
"	1921-22	"	8	"	2110
"	1922-23	"	9	"	2562
"	1923-24	"	9	"	2320
"	1924-25	"	8	"	2330
"	1925-26	"	8	"	2215
"	1926-27	"	8	"	1905

Пізніше, 1922 року, з ініціативи профспілок, на місцях при виробництвах почали організовуватися робітничі курси підготовки до вищої школи, їх 1923 року прирівняно до денних робфаків при ВУЗ'ах і перейменовано у вечірні робфаки.

Ріст вечірніх робфаків такий:

Року	1923-24	робф.	5	учнів	1370
"	1924-25	"	6	"	1695
"	1925-26	"	5	"	1104
"	1926-27	"	5	"	1289

В теперішній час вечірні робфаки набирають особливого значіння. Вони мають перевагу перед денними робфаками в тому відношенні, що дають змогу висококваліфікованим робітникам, що залишаються на виробництві, вчитися, в той час як у денні робфаки нині йде лише молодь. Денні робфаки для дорослих робітників гублять своє значіння і через те ступнево будуть згортатися, а на заміन відкриватимуться робфаки вечірні при виробництві. Дорослі робітники направлятимуться на вечірні робфаки, а робітнича молодь, комсомольці в нормальні середні навчальні заклади — профшколи.

Таким чином, мова йде не за ліквідацію робфаків взагалі, а за їхню трансформацію у вечірнє навчання і за скерування робітничої молоді на рельси нормальної системової учоби в профшколах.

Ясно, що мережа вечірних робфаків має поширитися, що засновання їх і організацію треба провадити спочатку на кошти центрального держбюджету.

Постанова Раднаркому України на 1927-28 рік намітила відкрити 11 нових вечірніх робфаків. Це початок згаданих вище заходів. Це є наближенням робфаків до робітника у виробництві й скеруванням молоді на шлях нормальної учоби. Це є дальший досконаліший стан в розвитку радянської шкільної справи.

(„Шлях Освіти“ Ч. 10 1927 р.).

Я. Ряппо.

Радянське студентство.

Рух студентських кадрів.

Студентство вузів (технікумів та інститутів) України являє собою значну масу (коло 55.000) молоді, що, лишаючись кількісно стабільною, безупинно поновлюється своїм соціальним, партійним та національним складом, залежно від соціально-економічних та історичних процесів, що відбуваються в країні. У теперішній час воно зі свого соціального походження й складу являє собою три головні формації: робітників, селян та інтелігенції. Значну групу складають також службовці, походженням або з робітників чи селян, або з інтелігенції.

Простежимо, як відбувався процес трансформації кількості й якості студентства за роки революційного будівництва України.

Зупинімося спочатку на русі загальної кількості учнів.

1920-21 року університети та інститути були вдвоє переповнені.

Процес напливу учнів до вузів у 1917—1921 роках був, без сумніву, ненормальним явищем. До вузів після Лютневої революції й після Жовтня кинулась дрібна міська буржуазія — міщанство. Вона кинулась сюди без достатньої підготовки з закінченою середньою освітою (тоді ніхто не перевіряв), щоб уникнути й заброніюватись од всіляких мобілізацій (військових, трудових), щоб мати деякі пільги що до житла, харчового забезпечення то-що.

Так, число студентів у вузах (без технікумів) виросло до солідної цифри 57.000 чол., тоб-то збільшилося вдвоє проти довоєнного часу.

З 1921-22 року починається регулювання, чистка й розвантажування від малопридатного елементу, викреслення „мертвих душ“, що тільки числилися в списках, то-що. Одночасно з цим встановлюється контингент прийому й починається прийом за розкладкою в межах цього контингенту; ці ж межі скрізь і завжди порушуються в бік збільшення.

Дякуючи таким заходам, динаміка учнів інститутів починає падати геть аж до 1925 року, після чого стає стабільною.

У технікумах динаміка йде іншим шляхом.

До 1920 року технікумів на Україні не було. Тільки в 1920-21 навчальному році на місцях почали міняти назву бувші середні технічні й агрономічні школи — на технікуми. Сюди ж прилаштувалися також деякі гімназії та реальні школи. Цілком природньо, що й першими кадрами учнів технікумів стали учні старших клас середніх навчальних установ, зрозуміло також, що й кількість цих учнів швидко зросла. Коли ж у 1922 році Головпрофос України вирішив визнати за середні навчальні установи профшколи, а технікуми підняти на профшколу, назвавши їх вищими школами, то було переведено добір сильніших технікумів, і межу їх скоротили від 310 до 194, а число учнів — од 41.767 до 30.622 чоловіка.

Дальша політика Головпрофосу звелась уже до того, щоб не скорочувати кількості учнів у технікумах, маючи в перспективі перевагу їх над кількістю студентів у інститутах. У теперішній час кількість студентів у технікумах має невеличкий зріст.

Рух по окремих галузях освіти.

Не менш складним є процес регулювання руху студентських кадрів по окремих галузях освіти.

Так, в 1915 році з 10.910 студентів університетів України юристи складали величезну частину—4.150 чол., медики—майже таку частину—3.586 чол., а у всіх трьох індустріально-технічних інститутах навчалось 3.876 чол.

Зовсім незначна кількість студентів була з сільсько-господарською освітою, зовсім слабо було виявлено педагогічну освіту. Гіпертрофія в зазначеному вище напрямку посилилась ще більше в 1917—1920 р.р.

Головпрофосвіті через це доводилось виправляти ці „диспропорції“ історії й повести рішучу політику скорочування що до юристів, стримувати вплив медиків і в той же час усякими способами розвивати сільсько-господарську й педагогічну освіту. До цього часу ці диспропорції царських часів пережиті.

Пролетаризація вузів.

В дореволюційний час справа комплектування вищої школи була в руках царського уряду та його владних класів: поміщиків, духовництва й заможної буржуазії. Уже підступи до вищої школи були такі влаштовані, що довчитись до вищої школи мали змогу лише заможні елементи. Природньо, що в царські часи через це в вищій школі не було учнів з робочої класи, а селянство було тільки в особі його заможної верстви, та й то в невеличкому відсотку. За останнє десятиріччя напирала особливо дрібна міська буржуазія.

Після Жовтневої революції справа ця мусила цілком змінитися. За Радянської влади комплектування вузів мусить бути скеровано в інтересах пролетаріату й селянства.

Якщо вузи готують командний склад народнього господарства й державного будівництва пролетарської диктатури, то й доступ до вузів повинні мати робітники та їхні спільники—селяни, але ні в якому разі їхні класові вороги. От через що підчас комплектування вузів, за диктатури пролетаріату не може бути ніякого рівноправства клас та демократизму. Філістери й міщани, що доводять право навчання в радянській вищій школі, пориваються задушити трудящих гучними фразами про людські права.

Право вчитися в початковій і навіть середній школі ми даємо всім громадянам, щоб вони могли підготуватися до звичайного трудового життя, а право бути підготованим на командира радянської держави даємо тільки робітникам та селянам, та ще тій частині трудової інтелігенції, що будуватиме й зміцнюватиме диктатуру пролетаріату, що будуватиме соціалізм.

От через що в голову всієї політики комплектування вузів було покладено пролетаризацію вузів.

Пролетаризація школи, в широкому розумінні цього слова, треба розуміти так: зміна всієї системи освіти й реорганізація типів навчальних установ за новим принципом, установлення перед кожною школою життєвих завдань і цілей, перебудова, залежно від цілеспрямування навчальних планів та програм, зміна самого змісту школи, комплектування школи робітниками й селянами, поповнення складу викладачів, введення нових раціональних метод навчання, ув'язка школи з виробництвом і радянською громадськістю, інакше кажучи,—будівництво справжньої радянської школи, що веде людину до соціалізму.

Пролетаризація, в вузькому розумінні, означає комплектування школи робітничо-селянським елементом та поповнення складу викладачів.

Завданням Наркомосу України й стало подвійне завдання: реорганізація всієї шкільної системи й пролетаризація—опанування командними висотами, „крупним виробництвом освіти“, без чого регулювати всю справу освіти неможливо.

Треба було опанувати цю центральну ланку, цей двигун, за допомогою якого тільки й можна будувати низи—масову освіту—й будувати верхи—наукове дослідження.

Етапи пролетаризації.

Етапи пролетаризації вузів приблизно—такі: з Жовтневих днів для вищої школи почався період так званих „одчинених дверей“, коли всі громадяни без винятку мали туди вільний вступ.

Цей період (1917—1919 роки) все-таки не привів до пролетаризації; робітник ще бився на фронтах і до вищої школи не йшов, та й вища школа була йому чужа й ворожа. За цей таки період, як ми вже відзначили вище, вищу школу наповняє найрізноманітніший елемент, що забарикадувався тут од всіляких мобілізацій та повинностей.

Другий етап починається в РСФРР на кінці 1919 року, у нас пізніше—1921 року, коли, щоб опанувати вищу школу, намітився не стихійний, а організований підхід, що мав на меті підведення під вищу школу підготовчих курсів і робфаків, цих мостів, по яких робітники й селяни повинні були здобувати вищу школу.

Організація робфаків.

Року 1921 у нас було відчинено 12 робфаків з 2.200 учнів з кваліфікованих робітників і незаможних селян.

Перший рік існування цих робфаківців-піонерів був неймовірно важкий: не було ні стипендій, ні житла, ні одягу, ні взуття. Одначе, з фанатичною стійкістю тримались ці перші робфаківські лави біля приступів вузів.

Найстаріша вища школа інстинктивно почувала, що насувала гроза й ставилася вороже до тих, що провадили наступ.

Справа ускладнялась ще й недородом та голодом, що нагло приїшли в 1922 році. І наступні роки не поліпшили справи. Бюджет робфаків був дуже мізерний. Не зважаючи на важкі умови, зростання

робітничих факультетів ішло швидким темпом і досягло вже в 1923-24 навчальному році 28 денних робфаків з 7.150 учнів і 5 вечірніх з 1.370 учнів.

Наскільки з величезним зростом промисловости вся кваліфікована робоча сила міцно посідає заводи й фабрики, а на денні робфаки йде другорядний елемент і молодь, ми вважаємо за правильне взяти курс на звужування денних робфаків, з одночасною децентралізацією навчання дорослих робітників на вечірніх робфаках, а молоді— в школах ФЗУ та профтехнічних школах.

Як відмінився соціальний склад вузів України за останнє десятиріччя, як відбилася революція й класова боротьба у вузах?

1. До війни, а також за роки війни в вищих навчальних установах України рахувалося де 63% дворян землевласників, духовенства й великих капіталістів. Дрібна буржуазія складала 20%, а різноплеменці та всі інші—майже стільки саме. Робітники у вищій школі були одинаками.

2. Сталася Лютнева революція 1917 року.

Дворянство швидко падає вниз. Проте, ще швидше виростає дрібна буржуазія, міщанство—попутники керенщини.

Шар дворянства, що спадає, по дорозі підхоплює дрібна буржуазія і, трансформуючись, посилює рух буржуазії.

Міська буржуазія підноситься в 1918—1920 роках до 72%. Це—хвиля Лютневої революції. Це—наслідники „відчинених дверей“ до університетів.

3. Слідом за буржуазною стихією починає поволі підноситися також хвиля „службовців“, що захоплює по дорозі частину дворянства й чиновництва, що падає вниз, і посилює свою стихію цими перефарбованими попутниками.

4. Жовтнева революція припиняє цей стихійний рух угору буржуазії, але ще не може відрядити до вузів робітників та селян, що провадили боротьбу на бойових фронтах.

5. За роки громадянської війни (1919—1920) починається убуток буржуазії й продовжується й досі під назвою „інших“.

Проте, одночасно з буржуазією зростає кількість „радянських службовців“.

6. Зріст „службовців“ сягає 1922 року майже 55%, після чого настає процес спадання. Цей процес відбувається під натиском робітників та селян.

7. Рух робітників і селян іде повільно й помірно до 1922 року, після чого, дякуючи системі перереєструвань, прийому за розкладкою й комплектуванню робфаків, виявляє значно поважніший зріст, поступовно витискаючи дрібну міську буржуазію й службовців.

В 1927 році серед студентів інститутів налічується 24,4% робітників, 36,6% селян, 36,6% службовців та 1,4% дітей дрібної буржуазії (ремесників, крамарів).

Загальний висновок такий: процес пролетаризації, поставлений на правдивий шлях ще 1921 року, відбувається нормально що до кількості й небезпеки не являє. Є на цьому шляху інша загроза, інші перепони: нестача в матеріальному забезпеченні пролетарського студентства й слабка попередня підготовка. Про це поговоримо далі.

Національний склад.

Не менш цікавий процес у звязку з пролетаризацією відбувається також у зміні національного складу.

Цілком послідовно й планомірно відбувається збільшення селянського складу за рахунок зменшення міських мас. Послідовно збіль-

шується відсоток українців і скорочується число руських та євреїв. Стан національного складу учнів у вузах та робфаках України подає таку картину:

	В інститутах	1923-24 рік	1924-25 рік	1925-26 рік	1926-27 рік
Українців		30,5	36,3	43,3	59,4%
Руських		23,0	22,1	21,9	14,7%
Євреїв		41,3	37,9	30,8	21,9%
В технікумах					
Українців		56,9	55,5	58,6	64,3%
Руських		18,7	17,8	16,5	12%
Євреїв		20,8	21,8	19,9	17,9%
На робфаках					
Українців		45,3	42,7	57,8	60%
Руських		29,2	27,7	24,2	16,2%
Євреїв		19,3	14,1	13,3	16,5%

Найбільший відсоток українців припадає на вузи сіл.-господарські й педагогічні, найбільший відсоток руських—на індустріал.-технічні, а найбільший відсоток євреїв—на медичні та соціально-економічні.

Обраховуючи процес останніх трьох років, можна сказати, що українізація вузів за найближче п'ятиріччя зрівняється відповідно до національного складу республіки.

Процес українізації складу викладачів та видання українських підручників відстають від зросту студентів-українців. У цей бік ізвернули через це головну увагу керівничі органи освіти.

Склад за статтю.

Револуція зробила зміни в складі студентства також що до статі. Влада трудящих дала змогу вчитися жінці, як і чоловікові, не тільки в початковій, але й у вищій школі.

На робфаках число робітниць і селянок, порівнюючи, невелике — 13,7%.

Далеко більший цей відсоток у вузах, а саме: в інститутах пере-січно—28,8%¹⁾, у технікумах—30,2%.

По окремих галузях освіти жінки в 1925-26 році складали:

	В інститутах	В технікум.
По індустр.-техніч.	4,3%	6,0%
„ сільсько-госп.	11,8%	11,6%
„ соц.-економ.	19,0%	21,1%
„ педагогічн.	46,9%	54,7%
„ медичн.	46,4%	64,2%
„ художн.	28,2%	44,4%

Найбільший зріст жінок іде по лінії медичної й педагогічної освіти. Так, кількість учительок у школах соцвиху складає в нас 51,2% робітників освіти.

Жінка поступово завойовує свої позиції в окремих галузях праці (в шкільному вихованні й охороні здоров'я), доповнюючи галузі індустріальної й сільсько-господарської праці, де переважну частину складають і складатимуть чоловіки.

В такий спосіб склад (соціальний і національний) сучасного радянського студентства кардинально змінився в порівнянні до передвоєнного часу. Процес його дальшої зміни стоїть на певнім шляху і швидко наближається до складу, що відповідає соціальному та національному складові нашої країни. І в цьому величезна перевага теперішньої вищої школи над школою дореволюційною.

¹⁾ За переписом 1909 року у вищих школах Харківка було курсисток 8,5%, а 1923 року в Харкові—34,9%, в Одесі—31,6%.

Нова система прийому до вузів.

Починаючи вже з 1924-25 навчального року, вищі школи почали планомірно збільшувати вимоги не тільки до студентства, що перебуває уже в вузах, але й до тих, що знов вступають. Тільки таким шляхом можна буде поліпшити якість усієї підготовки в цілому.

З такою метою систему комплектування вузів за розкладкою, що відіграла свою революційну роль, було одмінено і натомість введено нову систему прийому за конкурсними іспитами. При цьому нова система зберігає класовий прийом за куріями — робітників, селян, трудової інтелігенції та службовців. Це значить, що, виявляючи контингент для кожного вузу, заздалегідь встановлено відсоток чи частину місць для робітників, селян та інтелігенції зокрема. Проходячи конкурсні іспити й заповнюючи свої місця, кожна курія конкурує, по суті, тільки серед своїх. В такий спосіб, нова система прийому, зберігаючи класовий підхід, гарантуючи повністю соціальний склад, у той же час дає можливість одібрати як-найкраще підготованих робітників, селян та інтелігенцію з усієї країни.

Перший такий прийом на Україні було переведено в-осени 1926-27 навчального року; він, безперечно, дав гарні наслідки. По-перше, затверджений Раднаркомом контингент виконано цілком до-статньо, навіть із зайвиною.

Так, загальний контингент по інститутах було намічено в 6.745 чол., іспит склало 11.609 чол., прийнято 6.433 чол. Деякий недобір припадає на художні інститути (109 чол.) та медичні (99 чол.).

Контингент по технікумах був 8.375 чол., іспити склали 14.055 чол., прийнято 8.581 чол.

Найдужчий натиск ми мали по сільсько-господарських технікумах, де, замість намічених 1.120 чол., прийнято 1.461 чол., а особливо по педагогічних технікумах, де на іспити з'явилося 4.950 чол., а прийнято 3.751, замість намічених 3.340 чол.

Ми бачимо величезну роль й значіння педтехнікумів та сільсько-господарських технікумів для нашого села.

Що до соціального складу, то новий прийом, порівнюючи до попереднього року, лишив число робітників стабільним і підвищив число селян. У складі службовців досить зросло число навчителів і, зрештою, досить значно знизилася група „інших“.

Прийом 1927-28 навчального року ще більш підтвердив, що куріальна система комплектування вузів є найдоцільніша. За останній прийом поліпшився як соціальний склад, так і якість, тих, що вступають, в розумінні їхньої підготовки.

Матеріальне забезпечення студентства.

Кардинальним питанням пролетаризації вузів та успішної підготовки студентства взагалі, а пролетарського студентства особливо, є його матеріальне забезпечення.

Головні перепони й труднощі на шляху його підготовки полягають саме в цьому питанні.

Найтривалішою формою забезпечення є державні стипендії. Зріст кількості стипендій за останні роки відбувався так:

	1924-25 р.	1925-26 р.	1926-27 р.	1927-28 р.
Держстипендій . .	15.600	19.000	21 000	24.000
Місцевий бюджет . .	650	650	650	1.000
Госп. стипендій . .	2.500	1.300	1.300	—
Разом . .	18.750	20.950	22.950	25.000

Розподіл стипендій поміж різними галузями освіти неоднаковий. Так, педагогічні вузи задоволено на 32%, сільсько-господарські—на 20%, індустріально-технічні—на 25%, соціально економічні—на 10%, медичні—на 10%, художні—тільки на 2%. Загалом забезпечено 40% всіх студентів та лаборантів.

Розмір стипендії що року збільшується:

1923-24 року . .	8 крб.	(повна стипендія)
1924-25 " . .	18 "	
1925-26 " . .	21 "	
1926-27 " . .	23 "	
1927-28 " . .	25 "	

Бюджетні асигнування на стипендії та інші потреби студентства що-року зростають і досягли вже досить солідної цифри. За три роки зріст цих асигнувань у бюджеті Головпрофосу такий:

1924-25 року	3.606.213 крб.	(26,65% від усього бюджету Головпрофосу)
1925-26 " . .	5.180.000 "	29,26% "
1926-27 " . .	7.061.894 "	33,45% "

В такий спосіб асигнування на стипендії й інші потреби студентства складають третину всього бюджету Головпрофосу.

Окрім стипендіальних сум, деяку допомогу студентам — членам профсоюзів учиняли й профсоюзи. У 1925-26 році ця допомога складала біля 150 тис. крб.

У 1926-27 році на Україні помічається збільшення відсотку студентів, що їх житлові потреби задоволено, порівнюючи до попередніх років, а саме:

У 1924-25 році в студентських гуртожитках жило	14.227 студентів—	26%
" 1925-26 " " " "	20.250 " "	—33,8%
" 1926-27 " " " "	23.500 " "	—39,2%

Коли ж виключити з загальної кількості студентів українських вузів студентів вечірніх робфаків та вечірніх технікумів, що майже не користуються студентськими гуртожитками, приблизний відсоток студентів, задоволених у 1926-27 навчальному році гуртожитками, досягає 41,5%, тоб-то загальна кількість мешканців у студентських гуртожитках збігається із загальною кількістю студентів-стипендіатів.

У периферійних сільсько-господарських технікумах, що перебувають на селі, відсоток студентства, що живе в гуртожитках, складає не то 70—100%; гуртожитки при педтехнікумах обслуговують за невеликим винятком, 40—90% всієї кількості студентів.

Беручи на увагу певну кількість міського студентства, що не користується гуртожитками, слід все ж такі визнати, що й абсолютно й відносно ми маємо значну кількість позаміського пролетарського студентства, що задоволене житлом.

Гуртожитки устатковано майже цілком ліжками, сінниками, столами, стільцями й на 60% ковдрами та постільним приладдям. Але, дякуючи кредитам, що відпускаються що-року на устаткування гуртожитків, відсоток забезпечення устаткуванням що-року збільшується.

На утримання студентських гуртожитків відпущено за держбюджетом на 1926-27 рік 724.558 крб. Але ці кредити надто малі, і Наркомос встановив обов'язкову платню зі студентів за користування місцем у гуртожитках: зі студента - стипендіата 50 коп у місяць та 1 крб. зі студентів, що мають платну посаду.

Ці гроші ідуть виключно на поліпшення житлових умов у гуртожитках.

За минулий рік пощастило перевести пролетарське студентство і їхні сем'ї на обслуговування робмедом.

Це є великий крок уперед. Поза тим в Харкові, Києві й Одесі студентство значною мірою обслуговується спеціальними лікарнями й поліклініками.

Окрім цих заходів, уже з 1924-25 року розвивається курортно-санітарна допомога й ремонт здоров'я студентства в будинках відпочинку.

У 1925-26 навчальному році з держбюджету відпущено 62 тис. крб., а 1926-27 року — 72 тис. крб.

На державні кошти було придбано 450 курортних ліжко-місць; на кошти профсоюзів, Кубучів та інших організацій було придбано всього 3.587 місць на курортах і в будинках відпочинку.

Академічна й культосвітня робота.

Що до „нормальних знанніз“ за перші роки вища школа одержувала кадри з незадовольняючою підготовкою.

Коли до цього додати ще надзвичайно важкі матеріальні умови вузів, про що ми вже говорили раніш, то ясно буде, що якісний процес підготовки в вузах протягом цих років підупав.

Пожвавлення й піднесення починається тільки в 1924-25 навчальному році, коли почала зміцнюватися матеріальна база вузів, коли робфаки посилили свою навчальну роботу й коли профшколи почали вже подавати кадри підготовленої молоді.

Несприятливі умови гіршали ще від того величезного скупчення учнів, що виникло в 1917—1921 р.р. Число студентів збільшилось удвоє, а як де — й утрьох. Там, де раніш в лабораторії працювали 30—35 чол., тепер їх скупчилось до 100.

Нова студентська маса виявляла невидане досі поривання до учби, величезну активність. Вона ухитрялася працювати за таких умов, про які раніш ніхто й не думав.

Професура опинилась у досить скрутному стані: з одного боку — тіснота аудиторій та лабораторій, з другого боку — натиск активної студентської маси, що штурмує вищу школу, що „гризе граніт науки“.

Новий пролетарський студент, що не звик до пасивності, не міг мовчки сидіти й тільки слухати. У нього свербіли не тільки руки, але й язик; він хотів працювати й мозком.

Спершу він спрощував учбу, але, поступово поглиблюючись, почав розуміти й оцінювати всі труднощі. Передовсім він перемагав неймовірні фізичні труднощі: голод, холод, відсутність житла, одягу та взуття; потім він почав перемагати також усі інтелектуальні труднощі з такою ж упертістю й напруженням. Він і на думці не мав упадати й капітулювати.

У нас є десятки заяв і свідчень про те, що кваліфікований робфаківець для сучасного індустріально-технічного вузу є кращий матеріал, ніж бувший словесний гімназист або реаліст. Ці компліменти ми чуємо від старої професури, що зовсім не збирається переоцінювати заслуги й якості робфаківців.

Рух на основних курсах вузу гальмує погана попередня підготовка й причини матеріального порядку. Біля 70% всіх студентів мають перерви в заняттях більш-менш довгочасні. Перерви ці найбільше виникають з матеріальних причин (59%), з хвороб (15%) то-що.

За переписом 1909 року у Харкові тільки 23,8% всього студентства мало перерву в заняттях.

За переписом 1923 року було: тих, що академічно встигають— 36,4%, що не встигають— 54,5%. Тепер же число тих, що встигають, досить зросло й складає не менше 75%.

Академічна успішність великою мірою змінється за віком, складаючи найбільший відсоток у віці від 19 до 23 років, після чого вона поступово спадає. За даними того ж перепису готувалися студенти раз-у-раз вдома (67,8%) та в бібліотеці (23,9%); на теоретичні заняття більшість студентів витрачала 4—6 годин на день, а на практичні— 2—4 години. Систематично відвідували лекції 30,3%, практичні заняття— 46,3%. Усі ці дані змінилися тепер на кращі.

Протягом останніх двох років підготовка матеріалу для вузів значно покращала. Дуже підтяглися профшколи й робфаки, пожвавішала робота в семирічках. На всіх шкільних ступенях все більше й більше значіння набирають, так звані, „формальні знання“.

Ми можемо бути певні, що кадри, прийняті до наших вузів з 1925-26 навчального року, будуть також що до „формальних знань“ не гірш од передвоєнного часу.

Участь у будівництві вищої школи та в реформі навчання.

У перші роки переведення радянського будівництва вузів виконували, головню, студенти, що брали участь у всіх адміністративно-організаційних та господарчих справах.

У сучасний момент цього нема. В управліннях вузів, у факультетських і предметових комісіях беруть участь тільки представники студентства.

Роля студентства в переведенні реформи навчання величезна. Студентство, як активна й нова аудиторія, впливає не тільки на переведення нових навчальних планів та програм, а й на методи роботи й способи перевірки знань.

Те, що значна більшість вузів спромоглася скоротити лекційну методи роботи й перейти на групове й лабораторне пророблення матеріалу, значною мірою досягнуто, дякуючи новій робітничо-селянській аудиторії.

Великим гальмом у заняттях та в його академічній успішності є недостача підручної та допоміжної літератури.

Колишній підручник вищої школи застарів і не відповідає ні планам, ні програмам нового вузу, а нових підручників ще нема. Кошти для збільшення й створення підручників та конспектів надто мізерні.

Окрім цього, українське студентство має потребу в українській учбовій літературі, якої в нас ще менше.

Зв'язок з виробництвом.

Зв'язок радянського студентства з виробництвом встановлюється передовсім уже тим, що здебільшого воно приходить від варстату, плуга чи з виробництва і, перебуваючи в робфаках, воно не пориває зв'язку зі своїми профспілками.

Зв'язок цей здійснюється й вдосконалюється за новим навчально виробничим принципом, шляхом регулярної практики й стажу. Практиканство й стажування, заведене на Україні вперше в 1923 році, з великими труднощами заглиблюється в наше виробництво. За пер-

перший (1924) рік пощастило відрядити на практику й стаж не більш 15% студентів, за другий (1925) рік — біля 45% і за третій (1926) рік — біля 65%.

У 1926-27 році союзний закон про практику й стаж реалізовано на 70%.

Культосвітня робота в вузах.

Завдання радянської вищої школи — підготувати не тільки червоних фахівців, але й виховати громадян, будівників соціалістичного суспільства.

Для цього вища школа дає теоретичну підготовку з громадських наук, а саме студентство веде громадську культосвітню роботу як серед себе самого, так і серед робітників і селян свого району.

В сучасний момент у всіх вузах України нараховується 75 клубів, що притягли в члени до 15 тис. студентів. Окрім клубів, ще є 113 читалень і червоних кутків.

Клубну роботу переведено, головню, шляхом організації різних гуртків, доповідей, лекцій, вечорів самодіяльності, живих газет, кіно то - що.

Там, де є клуби, їх роботу розвивають гуртки. Там, де клубів нема, гуртками керує культкомісія профкому. Число гуртків у вузах України складає понад 600. охоплюючи студентства 18 тис. чол. Зміст роботи гуртків найрізноманітніший. Ми маємо гуртки наукові, політико-професійні, художні, фізкультури, студкорів, нацмен то - що. Кіно є поки - що в 20 клубах із 70.

Окрім гуртків, значно розгорнулись серед студентства осередки радянської громадськості. Осередки радянської громадськості охопили до 36 тис. студентів (МОДР — 13 тис., Авіярем — 7 тис., Друзі Дітей — 3.800, Лікнеп — 4 тис. і т. д.). У цілій низці вузів ці осередки мають свої гуртки — загальна кількість їх досягає 208.

Особливо позитивною рисою цих осередків та гуртків є те, що їхні члени провадять свою роботу не тільки у вузах, а й поза ними, серед широких трудящих мас. За останні два роки посунулась робота також і з фізкультури.

Відтепер вона провадиться й за навчальними планами, а в звязку з воєнізацією вузів і в гуртках фізкультури. Гуртки фізкультури охоплюють не менше 15 тис. студентів.

Позавузівська робота.

Зв'язок радянської вищої школи з радянською громадськістю, студентства з широкими радянськими робітничо-селянськими масами є один із засобів громадсько-політичного виховання. Через це вже з перших років організації радянських вузів встановлення цього зв'язку було завданням Наркомосу й кожної вищої школи.

За статутом вузів прилюдні відчитні доповіді за пророблену роботу треба влаштовувати що-року регулярно для свого району. Зв'язок вищої школи з околицьним населенням підтримується шляхом прикріплення цілих вищих шкіл або окремих факультетів чи груп студентства до всіляких господарчих підприємств, до радянських установ, до лікпунктів, сельбудів, до частин Червоної армії і т. ін.

Великим зв'язком, як відомо, стає студентська практика й стажування, що охоплює з кожним роком все більш і більш кадри, а також екскурсії. За 1925-26 рік за неповними відомостями переведено всього 340 екскурсій з 10.500 учасників.

На екскурсії до цього часу ще мало звернуто увагу. Головною перепорою є відсутність коштів.

Роботі як серед вузу, так і поза ним, значно сприяє рух студкорів, що швидко розвивається і вже охопив усі вузи без винятку.

У всіх вузах видається стінгазети, число яких досягає 275 з учасниками понад 6 тис. чол.

Студентські організації виникли з перших же років реформи вищої школи і в справі реформи відіграли величезну роль. Вони ж стали засобом для пролетарського студентства в його боротьбі з труднощами матеріального порядку. В перші часи вони об'єднувалися в студкомах, а пізніше реорганізувалися в профсекції та в секції незаможних селян, об'єднаних єдиним виконбюро.

Студентська організація будувалася за принципом професійного об'єднання; вона не повинна була виділяти радянське студентство в окрему від країни касту й корпорацію, як це є в буржуазних країнах; навпаки, вона мусила була зберегти звязки і поєднати молодь з робітничою класою і селянством всієї країни. Вся вища школа ні по лінії професури, ні по лінії студентства не мусить бути автономною відокремленою організацією в радянській державі, а повинна бути його невід'ємною частиною, звязаною по лінії секції наукових робітників і по лінії студентських профсекцій з відповідними профсоюзами.

За перший час кількість профсекцій розмножилася в кожному вузі до безлічі і на рівнобіжні організації витрачалося багацько енергії й часу.

Пізніше, 1924 року, взято було курс на злиття секцій і прагнення до єдиного союзу в кожному вузі.

У теперешній час у вузах України до 70% студентства організовано, звязано з організованим пролетаріатом та селянством. Вузівські профсекції організовуються округовим та центральним Бюром Пролетарського студентства.

Зріст профсоюзного студентства в вузах за минулі роки відбувався, головню, за рахунок нових прийомів учнів, що поповнялись переважно робітниками й службовцями, наприклад:

	Інститути з робфаками	Технікуми
1923-24	62,3%	47,4%
1924-25	72,1%	56,4%
1925-26	74,5%	56,3%

В сучасний момент назріває питання про поголовний вступ до профорганізацій. Було б ненормальним, коли б організованою частиною було тільки робітниче студентство, а значні кадри, що йдуть тепер з профшкіл, молоді віком, і ті, що йдуть з села, не тільки з незаможних, але й з середняків, залишились би поза організацією. Чи повинні ми йти шляхом створення єдиної шкільної студорганізації не за професійною ознакою?

Ні, не повинні. Це допомогло б відокремленню вузів від країни.

А через це правильніше буде шлях максимального втягування студентства, вже з перших років перебування у вузі, до відповідних професійних об'єднань та підготовка його до наступної професії не тільки теоретично з фаху, а й громадсько-професійна.

А. Приходько.

Українізація народньої освіти.

Накресливши ленінські шляхи в національній справі, партія створила та оформила українську державність. А поруч із цим вона всебічно поставила на практичні рейки проблему піднесення української культури.

Комуністична партія Леніна одкидає поняття національної культури. Всіляка культура є класова, а тому не може бути єдиної національної культури. Отже, зважаючи на це, радянська влада будує й підтримує розвій класової пролетарської інтернаціональної культури по суті, але національної що до форми.

В наслідок національного гноблення царатом, що тривало десятки й сотні років, створилася разюча культурна й національна диспропорція (різність) між містом і селом. Місто за кілька століть цілком зрусіфіковано. Село залишилося українським. Це явище спричиняється до чималих труднощів, до великого ускладнення в справі національної політики на Україні. Ленінське гасло—єднання міста з селом—вимагає, передусім, усунути національну різність, що характеризує мову державного апарату міста й села, а так само воно потребує підвищити культурний рівень селянської маси. Тому виникло гостре практичне завдання українізації державного (всього) апарату республіки. Лише 3—4 роки минуло з того часу, як це завдання почали практично здійснювати, а ми сьогодні вже помічаємо безперечні позитивні наслідки. Вони виявляються в офіційних зносинах (усних і листуванні) українською мовою, в постійній праці численних курсів та гуртків, у запровадженні адміністративної, трудової та інш. справи то-що.

Одначе, це досягнення в національній політиці, є, так би мовити, зовнішньою українізацією, що стимулюється згори. Але одноразово наростає знизу глибокий органічний процес росту української культури. Цей зріст комуністична партія здійснює через національну школу вже протягом кількох років.

Вся культура є лише засіб організації суспільного життя; національна культура, крім того, є засіб найскоршого піднесення рівня культурної і політичної свідомости відсталих мас націй, що визискувались економічно і пригноблювались культурно-освіченим апаратом капіталізму.

Комуністична партія вважає, що передумовою прискорення темпу соціалістичного розвою нашого суспільства й господарства є підтягнення в максимально короткий термін всіх верств трудящих, і, зокрема, відсталих націй, до певного рівня культури. А це можна зробити, підневши мову національності до ступеня перетворення її в знаряддя комуністичної освіти трудящих мас. Отже, тому українізація продиктована не лише політичними міркуваннями, а й впливає з принципу соціальної доцільности.

Але втілюючи в практику життя національну політику на Україні і відроджуючи українську культуру, партія перетворює її в зброю, що нею кується ідеологія комунізму.

На національному ґрунті комуністична партія вже перемогла своїх ворогів від націоналізму. І навіть самі найзапекліші більшовикожери—і ті, що під академічною тогою вкриті, живуть на радянській Україні, і ті, що поза межами її жебрачать у чемберленівських прийомних, випрошуючи копійку на „роботу“—всі вони поволі визнають, що радянська влада національну справу опанувала і з-під них цей ґрунт вибила.

Але, борючись з шовіністичними ухилами, партія повинна давати одсіч і всякому націоналізму: чи то буде український, чи то буде російський, що часом висовує жало неодмерлої ще інерції великодержавної культури, чи єврейський, чи всякий інший, бо комуністична партія обстоює не за боротьбою культур різних націй, а за найтіснішим братнім їх співробітництвом.

Висовуючи засаду всемірного сприяння і піддержки української культури, партія поруч із цим в усіх своїх постановах дає категоричну директиву про максимальне забезпечення прав національних меншостей, що посідають на терені України.

Українізація трудшкіл.

Поглянемо тепер на основні успіхи в здійсненні національної політики, що їх ілюструють цифри:

Всього по Україні було в 1926 р. трудшкіл I та II концентру 17.632. За мовою навчання ці школи розподіляються:

Всіх шкіл в 1925-26 році I та II концентру:

	Укр.	Рос.	Укр.-рос.	Євр.	Польськ.	Інших	Всього
В місті	43,8%	20,8%	16,7%	10,2%	2,4%	6,1%	100%
На селі	81,9%	6,1%	4,4%	1,1%	1,0%	5,5%	100%
Разом	79,1%	7,1%	5,3%	1,7%	1,1%	5,7%	100%

Ці дані говорять, що процес кількісної українізації трудшкіл розгортається нормально: відсоток українських шкіл навіть трішки перевищує відсоток українського населення. Цікаво також, що школи нацменшостей переважно зосереджені в містах. Отже периферію ще не досить охоплено.

Розглянемо тепер тут кількість шкіл, але по концентрсах:

I концентр (1—4 р.) II концентр (5—7 р.)

Шкіл українських . . .	82,1%	54,1%
„ російських	6,2%	15,7%
„ укр.-рос.	3,9%	17,1%
„ єврейських	1,2%	5,8%
„ польських	1,1%	0,8%

Картина міняється—чотириохліток українських більше. Це пояснюється тим, що їх більше на селі, ніж у місті. Цього року становище вже змінилось, бо значна частина мішаних українсько-російських шкіл перейшла на цілковите викладання, навчання українською мовою. Дуже мало українських семирічок, бо їх взагалі ще не досить.

Співвідношення учнів, населення та вчителів має такий вигляд в 1926 році:

	Учнів	Учителів	Шкіл	Населення
Українці	76,4%	76,5%	79,1%	75,1%
Росіяни	10,8%	12,6%	12,4%	11,8%
Євреї	7,9%	5,7%	1,7%	7,7%
Польки	1,6%	1,1%	1,1%	1,6%
Німці	1,7%	2,3%	2,0%	1,3%
Молдавани	0,7%	0,3%	0,3%	1,0%
Інші	0,9%	1,5%	3,4%	1,5%
Разом	100%	100%	100%	100%

Всього дітей—2.105.674; учителів—53.701; шкіл—17.451.

Як уже зазначено, відсоток укр. дітей переважає відсотки населення (76,4% учнів проти 75,1% населення); що ж до російських дітей,

то тут відсоток учнів менший, ніж відсоток населення. Звертає також увагу недостача вчителів єврейських, польських і молдавських.

Надзвичайно цікавими є дані про охоплення дітей школою з рідною мовою навчання.

М о в а	Укр.	Рос.	Міш. шк.	Євр.	Польськ.	Нім.	Інші
Кількість учнів, що говорять рідною мовою	76,4	10,3	—	7,9	1,6	1,7	1,6
Кількість учнів, що вчать в школі	68,0	17,0	9,19	2,3	0,5	1,4	0,3

З цих даних бачимо, що українців вчиться рідною мовою лише 68,9%, а решта—в інших школах; в російських учиться більше дітей, ніж росіян, цеб-то школа поповнюється дітьми інших національностей. Менш усього дітей нацменів учаться в школах з рідною мовою, і, очевидно, на це треба звернути особливу увагу.

Загальні висновки: 1) процес українзації дійшов норми; дальша українзація може йти лише в зв'язку з поширенням мережі шкіл; 2) нацменів і вчителів ще не досить, але труднощі тут полягають у розпорошеності нацменів.

Українізація ВУЗ'ів та профшкіл.

Справа українзації шкіл і ВУЗ'ів становить різнобарвнішу картину. Тут є ціла низка труднощів і перешкод, що поволі, але безупинно треба усувати.

Цифрові ілюстрації такі в 1926-27 році; в цілому українізовано:

В інститутах—теоретичн.	
дисциплін	30,3%
викладачів	30,2%
В технікумах—теоретичних	
дисциплін	41,4%
викладачів	35,9%
В робфаках—теоретичних	
дисциплін	47,4%
викладачів	42,8%

Дані за національною ознакою студентів і учнів профшкіл такі в 1926-27 році:

	Інститути	Технікуми	Робфаки	Профшколи
	(У відсотках)			
Українців	59,4	64,3	60,2	54,9
Росіян	14,7	12,0	16,2	18,3
Євреїв	21,9	17,9	16,5	23,0
Інших	4,0	5,8	7,1	5,8

Українізація в профшколах та ВУЗ'ах, як бачимо, ще не досягла свого завершення; зріст її відстає від темпу зросту української молоді. Утворюється диспропорція між мовою викладання та національним складом студентства. За головну перешкоду править брак викладачів. Стан їх такий:

	Інститути	Технікуми	Робфаки	Профшколи
Викладачів	30,3%	39,8%	35,5%	42,8%

Українізація професури посувається надто повільним темпом; студентство швидше українізується, ніж професура. Перешкодою також є брак підручників для ВУЗ'ів, стан з яким ще доволі тяжкий. Характерно, що з ВУЗ'ів найукраїнізованіші педагогічні (на 100%), сільсько-господарські і, почасти, мистецькі. Найслабше українізуються індустріальні ВУЗ'и.

Чималі досягнення в справі українізації маємо в установах політ-освітньої роботи. Важно відзначити, що тут процес українізації йде переважно знизу, впливає з росту культурних потреб українського населення: в сельбудинках, хатах-читальнях на селі все зукраїнізовано майже на 100%. Але робітничі клуби українізуються дуже повільним темпом. Партія справу українізації робітників розв'язує в тому розумінні, що примусова українізація тут неприпустима. Робітничим масам конче потрібно систематично з'ясовувати вагу українізації й повільно залучати їх до процесу творення української культури. При такій методі питання про потребу українізації робітництва буде впливати з культурного руху самих робітників, а не нав'язуватиметься їм згори.

Культурне ж українське оточення, що утворюється через політ-освітні й культурно-громадські організації, сприятиме втягненню самого пролетаріату до справи українізації.

Український театр, українізована опера, кіно, радіо—все це є величезне знаряддя впливу на маси й у справі українізації.

Три українізованих цілком опери, українізовані фільми, радіо виконують роль чинника, що систематично втілює широким масам знання української мови через зорові й звукові чуття. Те ж саме провадить відома всім капела „Думка“, „Кобзарі“ то-що. Взагалі розвиток українського мистецтва, будучи сам по собі доказом досягнення певного високого щабля культурності країни, саме тоді втягує маси до пізнання змісту й форми української культури.

Видавництво.

В царині поширення українського друкованого слова — книги і преси—партія має чималі досягнення. Сотні тисяч українських підручників для шкіл, мільйони відбитків і тиражів інших українських книжок є найкращим доказом цього. Досить привести одну історичну справку з історії української періодичної преси, щоб одбити всякі нападки ворогів з націоналістичного, а надто емігрантського табору. За період часу з 1816 до 1916 року включно видано 64 назви періодичної преси, з них на період з 1816 до 1906 року: припадає 5 місячників і тижневиків і всіх їх видавалося російською мовою, хоча й освітлювали вони українське життя. Решта видань (59) українською мовою родилися за десятиліття з 1906 до 1916 року.

А в Українській Соціалістичній Республіці за один 1926 рік видано ДВУ 356 назв, з них 55,3%—українською мовою. Загальний тираж 4.476.000 прим. і поміж них українською мовою 59,9%.

Вся продукція ДВУ за 1926 рік становить 1.076 назв і з них укр. мовою—73,2%. Тираж 15.770.480 примірників, з них українською мовою 84,5%, або 13.381.700 примірників, і це, не враховуючи інших видавництв.

Особливу увагу за останні два роки звернуто на створення підручників українською мовою, бо без цього викладання в школах було б неможливим.

Великі труднощі спричиняє ще брак докладної й міцно встановленої української термінології.

Одначе, і що до цього пророблено велетенську працю.

Ми бачимо створення величезного академічного словника живої мови і 34 термінологічних словників.

Ці словники мають вийти протягом найближчих двох років і покладуть основні підвалини сучасній українській мові.

На них будуватиметься вся школа України.

В цій творчій мовознавчій праці велику роль відіграє Українська Академія Наук та її Інститут наукової мови. Вони становлять справжнє вогнище української мовної культури. Таким досягненням могли б погордитися багато і буржуазних, заможніших од нас, держав.

Отже, колесо творення української культури зрушено. Воно йде безупинно вперед до шляху загального соціалістичного поступу. Тільки Жовтень та перемога соціалістичної революції могли відкрити перспективи й реальні можливості такого буйного розквіту пролетарської культури в українських національних формах.

(„Шлях Освіти“ ч. 10—1927 р.)

Десять років політосвітнього будівництва.

Коли пробуєш підвести підсумки тій велетенській і різнобарвній роботі, що її в цілому звуть політосвіта, перш за все впадає в око одна особливість культурного будівництва в цій царині, а саме те, що вона є майже цілком нова галузь. Звичайно, від старих часів нам дістались деякі розпорошені рештки (бібліотеки, театри), але основне ядро, основний кістяк того, що звано сучасною політосвітою,—то є творчість революційних часів.

Нам не було чого позичати від старого. Саме поняття політосвіти, як велетенської системи масового політико-культурного впливу, масової пропаганди комунізму, породила пролетарська революція. Від запальної агітпропроботи більшовиків, через державну агітацію за захист здобутків Жовтня,—до сучасної широкої громадської творчо-самодіяльної роботи при допомозі держави і під керівництвом партії—такий шлях пройшла політосвіта.

Отже, оцінюючи наші досягнення в цій галузі будівництва, ми повинні передусім зупинитись на питанні про ті масові культурно-громадські організації трудящих, що вони разом з тим є й центри політосвітньої роботи. На 1 січня 1927 року ми маємо 1.058 робітничих клубів з 348.753 членами і 3.597 сельбудів та 7.114 хат-читалень (проти 42 с.-б. на 1-І 1921 року). Звичайно, кількість членів ще недостатня, особливо на селі, де членство охоплює лише 6% населення.

Цікаво відзначити темп зросту сельбудинків та хат-читалень за останні роки.

1 січня 1921 року було	42 сельбудинка	—	хат-читалень
1 „ 1922 „ „	224 „	—	„
1 „ 1923 „ „	665 „	2490	„
1 „ 1924 „ „	1465 „	—	„
1 „ 1925 „ „	2572 „	5910	„
1 „ 1926 „ „	3118 „	7076	„
1 „ 1927 „ „	3597 „	7114	„

За останній час наша масова культурна робота, зокрема на селі, збагатіла двома новими могутніми чинниками. Ми говоримо про кіно та радіо. Протягом 1925 р. на селі встановлено 120 кіно-апаратів, в 1925-26 р. 402, нарешті, поточного року встановлено 320 кіно-апаратів. До того треба додати, що в даний момент встановлюється 800 радіоприймачів по сельбудах та хатах-читальнях (плюс до тих 79, що вже встановлено на 1-І-27 р.). Разом з тим йде й радіофікація міста—околиць його й окремих заводів.

Перейдімо тепер до питань художньої пропаганди. В цій галузі ми маємо певний здвиг у напрямку розв'язання проблеми сучасного театру. Ще точиться боротьба різних театральних течій, але різними

шляхами ідуть вони до розв'язання однієї мети. Наші державні театри то є передовий загін у боротьбі з старою ідеологією, з антихудожністю, з паростками мистецького непу. В національній формі, в формі зросту національної тео-культури відбувається зріст і зміцнення інтернаціонального змісту.

Визволена з пригніченого становища українська художня культура розвивається бурхливим темпом. Факт відкриття українських опер спричинився до великого поступу української музичної культури. Певне оживлення помічаємо і в галузі образотворчого мистецтва.

Переведено низку округових і дві Всеукраїнських виставки. Тепер (до X роковин Жовтня) організується велику Всеукраїнську Жовтневу виставку, що наочно має виявити наші досягнення в цій галузі.

Ці мистецькі досягнення доповнюють зріст низової самодіяльно-художньої роботи (драмгуртки, хори, оркестри). Отже, процес поглиблення нашої художньої культури відбувається поруч з її поширенням.

Зріст освітньої мережі політосвіти доповнюється розвитком бібліотечної роботи. Проте, мережа бібліотек лишається ще далеко недостатньою. З 10.000 селян України лише 6.000 мають бібліотеки. Державний і місцевий бюджет за останні три роки виділили значні суми на поширення бібліотек. Так, за 1925-26 і 1926-27 роки видано лише з держбюджету 140.000 карбованців, на які скомплектовано близько 1.700 бібліотек.

Загальне число бібліотек на Україні досягає 6.923 (з них 831 в місті) з 1.098.459 постійних читачів.

Широко розвивається екскурсійна справа на Україні. За 1926-27 рік розподілено 6.820 екскурсійних пільгових квитків серед робітників та селян.

Політосвітробота за 10 років стала на правильні рейки, стала справою самих працюючих, що є основним досягненням її.

(Шлях Освіти ч. 10—1927 р.)

Г. Піддубний.

Ліквідація неписьменности в УСРР.

УСРР приступила до роботи ліквідації неписьменности значно пізніше, як РСФРР. Громадянські війни, що відбувалися, особливо на українському терені, були тому найпершою причиною.

Спочатку ліквідація неписьменности відбувалася шляхом неорганізованих зусиль. Навчання відбувалося будь-як і де-будь, без відповідних підручників, без методичних вивчань, без потрібного приладдя. Та, не зважаючи на всі оті негативні моменти, робота йшла досить широким темпом навіть за часів громадянської війни.

Скільки ж було навчено за минулі роки організованої роботи, тоб-то за весь п'ятирічний період, та аж до десятих роковин Жовтневої революції?. Відповідь на це питання дають нам такі числа:

Рік	Кількість лікпунктів	Учні
1922 23	2.188	25.000
1923 24	7.841	256.000
1924 25	16.927	383.000
1925 26	17.542	480.000
1926 27	13.740	500.000
		1.644.000

Але на підставі деяких даних можна гадати, що подану вгорі цифру перейдено і, напевно, зроблено більше, як у нас це показано.

До цих чисел треба також долучити певну кількість навчених приватним індивідуально-груповим способом. Крім того, за першу непланову добу також вивчено чимало неписьменних—головно червоноармійців. Коли ми обчислимо цю кількість в висоті понад 350.000 душ, що не є забагато, то ми одержимо загальну суму навчених перед десятими роковинами Жовтневої революції 2.000.000 душ.

Це—мінімум; максимальна ж оцінка, ураховуючи і роботу одиночок, буде $2\frac{1}{2}$ мільйона.

Фінансування шкіл лікнепу. Ще яскравіше стане перед нами колосальність і велич проробленої роботи, коли ми подивимося на ті суми, що їх радянська влада, не дивлячись на всі господарчі труднощі, видала для справи ліквідації ганебного нащадку царату.

Видатки, що їх зроблено для цієї справи, мають різне походження. Найбільшу суму видано по лінії місцевого бюджету, далі ідуть також видатки, що їх витратили профспілки, потім витрати „Кульзмички“ (культ'єднання), кооперації, товариства „Геть Неписьменність“ то-що.

Перед нами шерех чисел. Асигнування місцевого бюджету будуть такі: 650.000 крб. в 1923 році; 1.092.000 в 1924 році; 1.324.000 в 1925 році і 2.140.000 в 1926-27 році. Загальна сума 5.206.000 карбованців.

Крім того, на цю ж роботу поступали певні суми з центрального бюджету, що хоча поволі зменшувалися в міру зросту місцевого бюджету, проте досягнули високої загальної суми: в 824.000 карбованців.

Проте, це ще не всі гроші. На видавничу роботу, на друкування підручників пішло біля 350.000 крб., включаючи сюди також і видання газети „Геть Неписьменність“. Коли ми долучимо до цієї цифри фонди громадських організацій та спілок, що могли з певністю дати не менше одного мільйона карбованців, то одержимо разом з попередніми сумами півтора мільйона карбованців.

Таким робом, можна без найменшого сумніву оцінити зроблені видатки на ліквідацію неписьменности серед двох мільйонів душ в сумі сім з половиною мільйонів карбованців.

З кого ж складаються учні лікнепу? Коли ми поглянемо на склад учнів лікнепу, то одразу побачимо, що ліквідація неписьменности переводиться майже виключно серед найбіднішого селянського та напівпролетарського населення та серед робітників. Звичайно, роботу цю ведеться насамперед серед членів комітетів незаможного селянства; до складу учнів належать також багато членів професійних спілок, члени сілрад, далі, по лікпунктах навчається чимало делегаток жіночого відділу, середняки, а по деяких місцях, та особливо в школах для малописьменних, переважає партійний елемент.

Зокрема, на основі відомостей НКО, можна сказати, що від початку роботи вивчено грамоти 672.000 жінок. Відсоток навчених писати й читати жінок за останні роки збільшується. Відсоток жінок, що навчаються в лікнепі дорівнює 43%.

Коли ж ми до цього візьмемо також і певну кількість навчених шляхом поодинокого гурткового навчання, то, очевидно, всіх навчених жінок буде біля 800.000.

Що ж до учнів по ознаках віку, то тут ми маємо такі дані: молоді в віці між 15—18 та переростків у віці 10—14 було разом 55% та учнів старшого віку 18—35 років і більше було 45%.

Це явище, між іншим, має свої коріння виключно в тім, що соціальних не забирає до своїх шкіл усе дитяче населення й що-року залишає багато дітей для лікнепу.

Освіта серед членів профспілок досі невпорядкована з різних причин, в значній степені тому, що профспілки в цій роботі брали недостатню участь.

В 1925-26 році на 17.542 лікпункти було українських 13.350, російських — 3.312, єврейських — 507, німецьких — 172, польських — 189, болгарських — 43, татарських — 60 і т. д.

Кількість лікпунктів серед національних меншостей повинна бути відсотково менша, ніж серед українського населення, бо з усього населення саме українське є найбільш неписьменне. Наприклад, серед чехів майже немає неписьменних, серед німців і євреїв ми знаходимо тільки малий відсоток неписьменних.

Татарські лікпункти охоплюють тільки казанських татар, бо, властиво, тільки цих татар ми й маємо в УСРР. Роботу серед них поставлено так, що, коли б не доплив нових неписьменних з казанських сел, неписьменність було б уже ліквідовано (всіх татар є коло 30.000).

Властиво, найгірше стоїть справа з неписьменністю серед греків. В УСРР, а, головню, в Маріупільській окрузі, їх є коло 90.000, але вони говорять мішаною мовою — греко-татарською і греко-елінською — і їх трудно навчати; серед греків роботу щойно розпочали, а тому зробили ще дуже мало. Так само для молдаван, яких в УСРР є 60.000, ми маємо всього кілька лікпунктів. Тільки в АМСРР роботу поставлено досить непогано. Тут ми знаходимо 249 лікпунктів, і з того значна частина молдавських.

Школи для малописьменних. За органічне доповнення лікпункту є робота школи малописьменних, яка має закріпити й поглибити ті знання, що їх дає лікпункт.

Тому організаційно вона не була відмежована від лікпункту. Бюджет на ці школи переходив під одною графою, як видатки на лікпункт. Але тому, що потреба в них була велика не тільки для удосконалення засвоєного в лікпункті знання, але також і для того, щоб запобігти рецидиву неписьменности та для підготовки малописьмених, що слабо володіють технікою читання й письма, для шкіл другого ступеня, то Наркомосвіти в цім році постановив вжити заходів, щоб відмежувати цю роботу організаційно, а по можливості і фінансово, від лікнепу й розвинути цю групу установ якісно та збільшити її мережу.

В 1927 році на перше січня ми мали 1.021 школу малописьменних (та 105 залізничних). Вони всі, або майже всі, утримувалися на бюджет місцевий, що складав 90% всього бюджету, решта — на кошти товариства „Геть Неписьменність“ та різних організацій, в тім числі і спілок (1,3%). Число учнів в цих школах перебільшує 40.000. Крім того в 87 школах другого ступню навчається 8.815 учнів та в 9 робітничо-селянських вечірніх університетах навчається до 2.000 слухачів.

Методична робота і видання підручників. Робота по лінії ліквідації неписьменности вимагала одразу вивчення досвіду і створення такої методи, що могла б дати засоби для найскоршого навчання учнів.

Нині ми можемо заявити, що таку методику створено, підручники видано і велетенські кадри ліквідаторів належних робіт проінструктовано. Одно слово, роботу поставлено на належні рейки, і тепер треба лише її продовжувати далі, пильно стежучи за тим, щоб усякі нові досягнення негайно застосовувалися до життя на практиці. Насамперед треба згадати за школи дослідного характеру, що є в Харкові, Києві, Одесі, Дніпропетровському й по інших містах, де є

скупчення наукових сил. На їхньому досвіді саме й створено й випробовано та випробовується нові методи навчання дорослих.

Далі вироблено програми і за такими програмами видано підручники. Протягом останніх 5 ти років надруковано масу підручників та методичної літератури, що має своїм завданням роз'яснювати учителям способи застосування тих підручників та дає практичні вказівки.

Очевидно, сюди також увійшли і всякі поради для індивідуального навчання то-що.

Ось табличка, що наявно показує зріст видавничої діяльності як що до підручників, так і методичної літератури:

Рік	Підручники	Методична література
1922-23	50.000	10.000
1923-24	100.000	70.000
1924-25	250.000	160.000
1925-26	1.450.000	256.000
1926-27	325.000	170.000
Разом:	2.175.000 прим.	666.000 прим.

Основні типи підручників — це, очевидно, буквар, читанка й математичні вправи. Для шкіл малописьменних створено також підручники, що їх в цім році вже почали друкувати. Це підручник з рідної мови, математична збірка, читанка для підлітків міста й читанка для дорослих міста й села російською і українською мовою.

Треба одначе мати на увазі, що це далеко не вся література. Для російських шкіл закуповується така література в РСФРР. Т-во „Геть Неписьменність“ друкує також книжки.

З періодичних видань треба згадати за газету „Геть Неписьменність“, що виходить нині в часи розвитку в кількості 40.000 примірників; вона друкується великими літерами, призначена для малописьменних та тих, що скінчили лікпункт. Виходить двічі на місяць. Газета має своїх передплатників, коштує найдешевше (2 коп. число), має своїх робкорів. В наступному році має виходити також спеціальний журнал для малописьмених раз на місяць, з малюнками та популярними нарисами. Бо, як виявляється, газета самим своїм характером не може охопити всього, що вимагає читач, і є потреба більш художньої обробки матеріалу. Крім того, виходять також журнали для малописьменних мовою єврейською, польською та німецькою.

Перспективи. Які перспективи перед нами розгортаються? Чи можна бути певним, що цю роботу в галузі освіти буде завершено так, як це заповідав нам великий провідник? І якщо ми зможемо таки її завершити, то коли?

Коли взяти на увагу кількість навчених за останній рік, то ми можемо визначити кількість неписьменних у даний час у висоті близько чотири і півмільйона душ.

Коли ми візьмемо навіть десять відсотків збільшення що-року та коли будемо поліпшувати якість лікпунктів і збільшимо кількість шкіл малописьменних, то основна маса неписьменних буде зліквідована.

Радянський уряд зробив великі зусилля для боротьби з потворою назадняцтва. І результати роботи можна вже сьогодні бачити і відчувати. В кожному закуткові нашого господарчого і промислового життя ви подибуєте тих, що перейшли школу лікнепу. Створено десятки тисяч нових читачів преси, сотні тисяч громадян пристали до політичного життя і стали свідомими будівниками соціалістичного ладу.

(„Шлях Освіти“ ч. 10—1927 р.).

М. Паньків.

Радіомовлення на Україні.

До передачі керівництва радіомовленням на Україні Народньому Комісаріатові Освіти в липні 1927 р. (до цього керувало товариство „Радіо-передача“), потрібного планування в розвитку радіомовлення на Україні майже не було. В наслідок цього маємо на Україні слабу сітку радіо-станцій—всього 14 із 67 в Союзі, до того ці станції переважно слабосилі, враховані по силі й радіусу радіомовлення (0,5 до 1,5 кіловат) на обслуговування своїх районів чи округ, хоча радіомовні плани тих станцій часто-густо й великі. Тільки єдина станція Наркомосвіти України в Харкові, силою 6 кіловат в антені і на хвилі 477 метрів виконує технічно задовольняюче (в наших умовах досконало) роллю командної одиниці нашого радіомовлення на протязі півтора років.

У 1927 році в Харкові почала працювати друга станція, що її інколи називають могутньою, це станція Наркомпоштелю, силою 12 кіловат в антені. Але не зважаючи на величезні кошти, що було затрачено на побудування цієї станції, слід констатувати поки-що велику слабкість цієї радіостанції. Вона працює зараз на так званих технічно вісьми гармоніках, тоб-то на вісьми хвилях. Передачу цієї станції чути на вісьми різних хвилях, од 250 метрів до 850 метрів. Недостаток дуже важливий, бо при ньому наш етер засмічений, і це не дає змоги радіо-слухачам приймати всі ті станції, що працюють на хвилях від 850 до 1.750 метрів¹⁾.

Одначе, радіостанція Наркомпоштелю виправляє свої технічні недоліки і треба думати буде в найближчий час працювати добре. Великим все-ж таки мінусом її залишається хвиля, що на ній вона працює, а саме 1.750 метрів. Всіма бо визнано що хвиля така не надається для радіомовлення, а тільки хіба для радіотелеграфії.

Наркомосвіти, що здійснює юридично і фактично українське радіомовлення, базує його в центрі на обох станціях, своїй, що працює на хвилі 477 метрів і Наркомпоштеля—1.750 метрів. Решта станцій округового й районного значіння працює під доглядом окружних політосвіт і знаходиться поки-що ще на низькому рівні, і технічному, і що до програми культурної і художньої праці.

Сьогодні ми маємо в центрі доволі виявлені вже методи роботи, доволі донасований склад техніків і більш-менш вдало підібраний склад художніх виконавців. Програма нашого радіомовлення шкутильгає іноді ще одноманітністю, але це все в значній мірі треба однести на рахунок обмеженого бюджету. Радіостанція має на сьогодні свій власний симфонічний ансамбль та використовує постійно кращі квартири ім. Леонтовича і Вільома.

Окрім музичної галузі роботи, про що відзначалось уже на сторінках „Комуніста“, радіо-станція провадить лекційну роботу по всіх галузях знання, а також передає радіо-газети й журнали.

Лекційна частина радіомовлення використовує що-раз кращі і—більш кваліфіковані наукові сили. Треба одмітити заочні радіо-курси українознавства, політичної економії. Великі можливості лекційної справи ще вивчаються і удосконалюються, і ця ділянка роботи радіомовлення мусить ще далі винаходити найбільш ефективних засобів передачі.

¹⁾ Про кількість радіо-приймачів див. „10 років політосвітнього будівництва“.

Особливе значіння мають радіо-газети та журнали. Це одна з найбільш цікавих і важливих ділянок нашого радіомовлення. Темп нашого життя вимагає максимально живої політично-громадської інформації і сьогодні це може дати в першу чергу радіо. Щоденна газета „Радіо-Пролетар“ утримує в курсі політичних подій робочого слухача найдалших і найглухіших закутків Радянської України. Крім „Радіо-Пролетар“, передаються по радіо газети „Радянське Село“, „Комсомолец України“, „Червона Оборона“ і „Кооперативна газета“.

Слід зазначити тут перші спроби передачі дитячих радіо-газет „Жовтень“, „Дошкільник“ і „Піонер України“. Ця нова справа вимагає ще досвіду й вироблення потрібних форм. Недавня конференція дитячих радіо-слухачів визнала досягнення дитячих радіо-газет і таким чином вони врастають в наше радіомовлення, здобуваючи собі чимраз ширшу аудиторію.

Журнали літературно-мистецький „ЕТЕР“, „Український Екран“, „Мистецькі Новини“ та „Книжковий огляд“ мають на меті регулярно утримувати широкого робітничого і селянського слухача в курсі останніх новинок і питань нашої мистецької і видавничої дійсності. Позитивною роботою літ.-мистец. „ЕТЕРУ“ є демонстрація останніх новинок літератури й музики. „ЕТЕР“ давав і дає можливість знайомитись слухачеві ближче з автором, оскільки більшість творів читають перед мікрофоном самі автори. Музичні новинки доповнюють свіжість і актуальність матеріалу.

„Український Екран“ повстав своєчасно і є символом ув'язки двох найбільш епохальних здобутків нашого часу „Великого Німого“ і „Великого незрячого“.

Радіо допоможе кінові найти свого споживача-глядача, допоможе нашій країні кінофікуватись.

Наука відомих бюлетенів, а особливо бюлетенів РСІ замикає собою кільце програми радіомовлення.

От так стоїть справа з організацією радіомовлення в столиці. Звичайно, свою велику виховавчу роль радіо виконає в міру найбільшого поширення на периферії, приймачів зокрема, в клубах, сельбудах, в хатах-читальнях і врешті по базарних майданах сел і містечок.

Кіно-справа на Україні.

Громадянська війна майже зруйнувала кіно-господарство на Україні. Щоб привести до пуття фото-кіно справу, 20 червня 1920 р. було організовано в Харкові Фото-Кіно Комітет, що поволі скупчив у своїх руках всю фото-кіно роботу. Два роки пізніше, 26 червня 1922 року, Фото-Кіно Комітет реорганізовано у Всеукраїнське Фото-Кіно Управління (ВУФКУ), як складову частину Народнього Комісаріату Освіти.

Роботу ВУФКУ проведено в трьох основних напрямках: 1) прокату—набуття картин та постачання їх усієї мережі (кіно-театрів), 2) кіно-театральної роботи—догляду за мережею кіно-театрів поширення її та обліку роботи кіно-театрів і 3) виробництва—випуску радянських картин та виготовлення кіно-апаратів.

Мережу кіно-театрів України на 1 жовтня 1923 року складали 110 комерційних кіно театрів. Фабрично-заводські кіно не враховано сюди, сільських кіно ще тоді не було. Всі ці 110 театрів були в напівзруйнованім стані, без достатнього устаткування. Частину їх ВУФКУ здало, в оренду на умовах переведення повного ремонту та доустат,

кування, крім плати за оренду. Щоб викликати збільшення мережі й особливо організацію театрів по малих містах, оголошено пільги прокату та оренди організаціям та особам, що організують театри в провінції. Заходи ці дали належні наслідки. Від 1 травня 1924 року ВУФКУ, зміцнивши свою матеріальну базу, звернуло особливу увагу на обслуговування робітничих клубів. Поволі і якісно, і кількісно кращало постачання клубів, знижено ціни за прокат картин. Щоб правильно й систематично постачати фільми робітничим клубам, ВУФКУ стало об'єднувати клуби в кушці. Звернуто увагу й на якість картин. Стала швидко зростати мережа кіно по робітничих клубах, і не тільки сама мережа, а значіння окремих клубних кіно-установок. Деякі клубні кіна перетворилися в комерційні кіно-театри, що з них бралось відповідну плату за прокат картин.

Від травня 1924 року ВУФКУ стало обслуговувати й військові частини через Політвідділ Української Військової Округи.

Нарешті, в жовтні, 1924 року ВУФКУ виробило план кінофікації села, затверджений у відповідних вищих органах. Кінофікація села також провадилася шляхом організації кушків.

Мережа кіно на Україні розвивалася так:

1 квітня 1924 р. всіх кіно-театрів на Україні було 312, з них комерційних театрів—171, в безпосередній експлоатації ВУФКУ—8, культурно-освітніх—141. 1 липня 1927 року кількість кіно-театрів зросла до 1646, крім 15 пересувних залізничних кіно-театрів. З них комерційних кіно-театрів—648, а культосвітніх—998. Отже, за 3 роки й 3 місяці загальна мережа кіно-театрів зросла на 427%, тоб-то вп'ятеро. Число кіно-театрів, що ВУФКУ експлуатує безпосередньо, зросло з 8 до 58; число комерційних кіно-театрів, що не належать ВУФКУ, зросло з 61 до 538, тоб-то на 768%. Загалом число комерційних кіно-театрів зросло з 171 до 648, тоб-то на 278%, тимчасом як число культосвітніх кін зросло з 141 до 998, тоб-то на 607%. Отже, ми маємо більший кількісний зріст культосвітніх кін, ніж комерційних. Зокрема, що до культосвітніх кін треба відзначити, що коли 1 квітня 1925 р. було 228 кін по робітничих клубах і 215 сільських установок, то 1 липня 1927 року ми мали 285 кін по робітничих клубах і сільських установок—713, тепер генеральна угода ВУФКУ з ВУРПС передбачає перевести деякі робітничі комерційні кіна до закритих робітничих клубів, отже, відсоток культосвітніх кін значно зросте.

Перші часи виробництво нових кін не розвивалося. Після листопада 1923 року звернуто пильну увагу на добре устаткування Ялтинської та Одеської кіно-фабрик, на їхній ремонт, на запрошення кваліфікованого адміністративного, технічного та художнього персоналу, на придбання сировини та сценаріїв. За кордоном закуплено освітлювальну та кіно-зйомочну апаратуру, збільшено суми на устаткування кіно-фабрик та будівництва нових павільйонів то-що. Кіно-фабрики ВУФКУ стали технічно одними з кращих у всім Радянським Союзі.

Перші зйомки фільмів власного виробництва ВУФКУ були агітки невеликого розміру (20—200 метрів). Значніші картини 1921-22 року—„Голод на Україні“ та „Вовчий діл“ по 5 частин кожна—Одеської кіно фабрики мали також злободенно-агітаційний характер, як і тодішні хронікальні фільми. Цей хронікально-злободенно-агітаційний характер почасти зберігся, і в продукції 1922-23 року, де з 31 зазнятого негатива тільки 8 були художні картини ігрового характеру („Поединок“, „Поміщик“, „Привід блукає над Європою“, „Оповідання про сім повішених“, „Хміль“, „Слюсар і канцлер“, „Кандидат у президенти“,

„Господар чорних скель“). З хроніки треба зазначити фільми демонстрацій у день похорону В. І. Леніна в Одесі, Києві та інших містах України.

В 1923-24 році знято 28 негативів, з них 5 були повнометражні картини („Червона армія“, „Потоки“, „Остап Бандура“, „Макдональдові пригоди“, „Сон Товстопупенка“). Тематична установка здебільшого була на боротьбу з жовто-блакитною контр-революцією та бандитизмом.

Продукція 1924-25 року, давши 95 негативів, має вже в своїм складі 11 повнометражних картин; з них 7 художніх—ігрових („Марійка“, „Арсенальці“, „Генерал з того світу“, „Укразія“ (2 серії), „Лісовий звір“, „Аристократка“, „Димовка“) та 4 наукові („Асканія-Нова“, „Боротьба із шкідниками“, „Як дбаєш, так і маєш“, „Туберкульоз“).

1925-26 рік дав 46 негативів, з них 15 повнометражних художніх картин („Буряк допоміг“, „Боротьба велетнів“, „В пазурах радвлadı“, „Синій паунок“, „Трипільська трагедія“, „Непевний багаж“, „Гамбург“, „Вибух“, „Алім“, „Тарас Шевченко“, (2 серія, „Тарасове життя“, „П. К. П.“, „Вася Непригода“, „Спартак“).

Продукцію 1926-27 року скеровано переважно на повнометражні художні картини: „Мандрівні зорі“, „Маску зірвано“, „Свіжий вітер“, „Микола Джеря“, „Тарас Трясило“, „Справа № 128“, „Ордер на арешт“, „Митя“, „Сумка дипкур'єра“, „Сорочинський ярмарок“, „Навздогін за долею“, „Два дні“, „Каламуть“, „Черевики“, „Темрява“, „Троє“, „Воскові королі“ (за Франковим твором „Борислав сміється“) та „Цемент“. Закінчується виробництвом фільм „Одинадцятий“, присвячений досягненням радвлadı на Україні та мультиплікаційний фільм про господарчі досягнення на Україні.

Ось показчик зросту власного виробу картин ВУФКУ:

1923-24 року	5.850 метрів негат. і	21.950 м. позит.
1924-25 „	38.401 „	636.107 „
1925-26 „	45.461 „	1.049.516 „
1926-27 „	260.228 „	1.737.860 „

Наступного 1927-28 р. потрібно буде коло 10 мільйонів метрів негативної та позитивної плівки, щоб задовольнити виробничу спроможність ВУФКУ.

На фабриках робітників, художнього й технічного персоналу та адміністрації було: на 1 жовтня 1923 року на Ялтинській фабриці—20, на Одеській—27, 1 вересня 1927 р.—172 і 417. Отже, за цей час на обох фабриках число працівників зросло в 12 разів.

Виробництво ВУФКУ збільшиться ще значніше, коли закінчиться Київську кіно-фабрику; будувати її розпочато весною 1927 року. Київська фабрика дасть змогу підвищити виріб ВУФКУ до 80—100 картин на рік.

ВУФКУ має в Одесі велику майстерню, що виростає в завод для виробу та ремонту кіно-апаратури. Цей завод задовольняє потреби кіно-театрів.

Для характеристики росту та значіння ВУФКУ, важливим є характер запасу картин ВУФКУ. Це питання має велике значіння, бо характер фільмотеки свідчить про вплив кінематографії на широкі маси відвідувачів театру. Відвідувачів театрів за 1925-26 господарчий рік по одних тільки театрах ВУФКУ було 6.692.163, а за 10 місяців 1926-27 госп. року—9.350.927.

1 жовтня 1924 року у фільмстесі ВУФКУ було 908 сюжетів в 1310 примірниках. З цих 908 сюжетів більших картин ідеологічно цін-

них було 40,1%, ідеологічно нешкідливих (з націоналізованих картин та закордонного виробу)—50,3%.

На протязі 1924, 25 та 26 року відбулися значні зміни у фільмотеці в бік збільшення радянського виробу та зменшення картин буржуазного походження. 1 жовтня 1926 р. фільмотеку ВУФКУ складали 831 сюжет в 2041 примірнику.

В 1926-27 р. фільмотека ВУФКУ значно збільшилася через обмін з іншими радянськими кіно-організаціями. 10 вересня 1927 року загальне число сюжетів доведено до 1015 в 3358 примірниках; з них 239 сюжетів в 1017 примірн. радянського виробу, 142 сюжети в 1166 примірниках власного виробу ВУФКУ, 399 сюжетів з 890 примірн.—закордонних, а решта — націоналізовані картини.

Загальний метраж картин, що прибули від 1 жовтня 1926 року до 10 вересня 1927 року, 2.475.994 метри; з них 1.082.670—радянського виробництва, 1.162.297 — власного виробу ВУФКУ й 309.027—закордонних.

Отже, на порозі 10-тиріччя Жовтня радянські сюжети складають 37,5% загального числа сюжетів, а число примірників радянських — 64,8% з загального числа примірників, що є в розпорядженні ВУФКУ. Це є, безумовно, перемога радянської кінематографії на Україні. Вона свідчить про зріст ідеологічного впливу радянської кінематографії на широкі маси робітників і селян.

1926-27 господарчий рік відзначається в розвитку радянської кінематографії на Україні ще й виходом ВУФКУ на закордонний ринок, куди вислано 33 копії 22 найкращих картин ВУФКУ, не кажучи вже про те, що через обмін з Совкіном та іншими кіно-організаціями окремих радянських республік виробництво ВУФКУ вийшло за межі України.

ВУФКУ зараз звертає особливу увагу на удосконалення ідеологічного керівництва на фабриках і в центрі; для цього організовано художні ради. Уділено особливу увагу плановості в усіх галузях роботи української кінематографії, налагоджується тісніші взаємини з робітничими клубами та широкою робітничо-селянською громадськістю, як кращим постачанням картин, так і сприянням організації Всеукраїнського Т-ва Друзів Радянської Кінематографії.

Багато встигло зробити ВУФКУ за час свого існування, але ще більше має зробити, щоб кіно дійсно стало найважливішим з мистецтв.

В. С.

Кіно-товариство „КОРЕЛІС“.

Товариство кіно-режисерів, літераторів та сценаристів—скорочено „Кореліс“,—засноване два роки тому, одержало остаточне затвердження свого статуту лише 2 липня 1927 роки і зареєстровано в Центральній міжурядницькій комісії. Але й до свого затвердження товариство багато чого зробило для популяризації кіна. Це впливало з основної мети товариства „Кореліс“—утворювати художній революційний кіно-репертуар, теоретично пророблювати питання кіно-мистецтва і кіно-виробництва та шукати нових форм у кіно-мистецтві, співзвучних з нашою епохою, та сприяти розвитку кіно-справи на Україні.

Для того за статутом, „Кореліс“ улаштовує прилюдні і неприлюдні збори, влаштовує лекції, доповіді, диспути, видає періодичні

і неперіодичні видання, робить власні кіно-постави та бере участь у державних та громадських установах, що працюють над питаннями кіно-мистецтва і мистецтва взагалі.

Отже і радіо-кіно журнал „Український екран“, що його видає „Кореліс“, як і друкований журнал „Кіно й Громада“, що його створює нині „Кореліс“, є в плані роботи організації, як і низка інших заходів, де одним з найвизначніших треба вважати організоване клопотання „Кореліс'у“ що до переведення авторського закону на кіно-фільми. В цій справі „Кореліс“, з доручення тов. Скрипника, виготовив проєкта закону про авторське право на кіно-сценарії і треба сподіватись, що цей закон незабаром буде затверджено, тим більше, що аналогічні закони існують вже в РСФРР, Білорусії та Грузії.

Діяльність „Кореліс'у“ впливає з його керунку допомагати Наркомосвіті та ВУФКУ в першу чергу творити нове радянське українське кіно.

У цій своїй роботі „Кореліс“ спирається на директиви комуністичної партії в справі кіно та на резолюцію наради при Уполітосвіті в перше чергу.

Другий бік діяльності „Кореліс'у“—скерований на сприяння зростові художніх творчих сил самого товариства та взагалі всіх творців кіно-мистецтва. В своїй роботі „Кореліс“ дбає про те, щоб кіно-режисери сценаристи й літератори, які мисляться, як потенціяльні кіно-робітники, щоб вони виростали і розвивались, як кіно-митці, зокрема, щоб робота кіно-сценаристів знайшла належну оцінку суспільства та щоб її поважали різні кіно-виробничі організації, як один з найзначніших творчих актів, без яких намислиме утворення художнього фільму.

На жаль, були часи, тепер вони вже проходять, коли творчість кіно-сценаристів не користувалася з належної уваги, зокрема і від ВУФКУ. Треба сказати, що один час створилася була кіно-сценарна криза, яка через неправильний керунок ВУФКУ породила надзвичайну деморалізацію деяких кол кіно-сценаристів, звідки почало було виростати цілком негативне явище рвачества, підлипання одних менш цінних з творчого погляду і відхід цінних робітників кіна в галузі роботи. Повторюємо, цей стан уже поліпшується. ВУФКУ почало шукати звязку з радянською громадськістю, але деякі недобрі наслідки цього попереднього стану не витравлені в своїй інерції, ще й досі. „Кореліс“ всіма силами допомагає і допомагатиме ВУФКУ і Наркомосвіті перемагати всі рештки цієї шкідливої для кіно справи інерції.

Так само „Кореліс“ дбає про те, щоб уникнути деяких неладностей, що існують, наприклад, у ділі перетворення кіно-сценарію на фільм. У нас траплялося так, що відповідальний і здібний кіно-сценарист створює сценарій, цей сценарій ухвалює редакторат ВУФКУ, потім його затверджує найавторитетніша установа—Вищий Кіно-Репертуарний Комітет при Наркомосвіті—а далі, коли сценарій попадає на фабрику, нерідко режисер всю роботу і сценариста і авторитетних установ нехтує, вся робота іде на нівець, із кіно-сценарію виходить фільм ідеологічно перекручений, художньо попсований так, що авторів сценаристові доводиться знимати своє прізвище з фільму. І „Кореліс“ намагається створити такий стан у кіно-виробництві, щоб творча зацікавленість кіно-сценаристів не пропадала марно, щоб їх творчість брали також на увагу та щоб уважали постанови Вищого Репертуарного Комітету.

Ми лише побіжно зачепили деякі важливі питання нашої кіно-справи. Але й з цього видно, що завдання, які собі ставить „Коре-

ліс“ мають велике значіння і знайдуть належну оцінку з боку партії, влади та широких кол громадянства.

„Кореліс“ нараховує в своїх рядах 33 члени сценаристів, режисерів, операторів та інших кіномитців України. Більшість з них бере активу участь у самому виробництві чи на кіно-фабриках, чи пишучи сценарії. „Кореліс“ має чималу й міцну філію на одеській кіно-фабриці. Цей безпосередній зв'язок з виробництвом є запорукою здорового розвитку товариства.

Книжка на Україні.

До революції, як і тепер, найбільшими видавничими центрами на Україні були Київ, Одеса, Харків, Дніпропетровське. В рекордні роки капіталістичного розвитку (1912—1914) що-року на Україні продукувалося пересічно понад 5.000 назв книжок у 12 мільйон. примірників загального накладу. Вже 1925-26 господарчого року ми переступили цей рівень, видавши 4.970 назв і 30 мільйонів примірників книжок. Таким чином, у галузі книговидавничої промисловости ми вже вступили в добу перебудови, і дальший розвиток потребує цілої низки заходів у галузі підвищення кваліфікації безпосереднього виробника книги, автора, далі—переустаткування друкарень та їхнього обладнання кращими машинами, що давали б ліпші і дешевші вироби, розвитку паперової промисловости, врегулювання кредитної справи і, нарешті, владнання книжної торгівлі і взагалі постачання населення книжками (шкільні, клубні, міські бібліотеки, кіоски, виставки, експорт, критико-бібліографічна справа і т. д.).

Наведені вище цифри показують, що до війни на кожную назву припадало 2.400 примірників, тепер — 6.000. Отже, наклади книжок збільшилися в 2½ рази. Причини цьому: а) обслуговування українських шкіл підручниками (буквар „Червоний прапор“ для лікнепу—900.000 примірн.), б) видання масової літератури для робітників і селян, чого, звичайно, не робила буржуазія.

Номінальна пересічна довоєнна ціна відбитка (тоб-то одного аркуша друку — 32 сторінки брошурочн. формату або 16 журнального) 11-12 коп. За першого півріччя 1926-27 р. пересічна ціна відбитка була 8,6 коп.— майже в півтора рази дешевша за довоєнну.

Пояснюється це, насамперед, меншим проти дореволюційного (3-3½) коефіцієнтом надвишки (тепер 2,4). Цей встановлений Наркомвнуторгом коефіцієнт треба ще знизити (до 2), щоб дати змогу трудящим ширше використовувати книжні скарби.

Недостатній облік реальних потреб ринку в асортименті й контингенті книг призвів був до затоварення. Тепер помічається оздоровлення. Так, за перше півріччя 1926-27 р. 6 основних видавництв (ДВУ, Книгоспілка, „Пролетарий“, Український Робітник“, НКЮ, „Наукова Думка“) випустили власних видань по номінальній ціні на 3.456,6 тис. крб. і в той же час продали на 3.251,4 тис. крб. (номінал проти продажної вартости різниться приблизно на 25%), тоб то за ці півроку видав-ва розтоварилися приблизно на 660.000 крб.

Тепер на Україні є понад 30 вид-в, з них, крім дрібненьких, 6 більших приватних і приватно-кооперативних („Рух“, „Час“, „Космос“, „Слово“, „Сяйво“, „Горно“) та 5 письменницьких („Вапліте“, „Маса“, „Плужанин“, „Гарт“, „Західня Україна“, та розпочинає з цього року

працю шосте, російське— „Красное Слово“). Питома вага чотирьох основних видавництв, так званий усупільнений сектор (Держвидав, „Пролетарий“, Книгоспілка і „Український Робітник“) за останній час падає: назв за перше півріччя 1925-26 р. вони видали 32% загально-української продукції, а за перше півріччя 1926-27 р. — тільки 22%, тобто на 10% менше. В той же час відомчі вид-ва (Радянський Селянин, НКЮ, ЦСУ та інші) збільшили свою продукцію в назвах на 2% (з 26% до 28%), а приватні вид-ва—на 6% (з 5 до 11%).

Загальне виконання планів 1926-27 року нормальне: деякі перевищення дають Держвидав і Український Робітник, деяке недо-виконання—Книгоспілка і „Пролетарий“. За перше півріччя цього року супроти першого півріччя 1925-26 р. відсоток торговельних видатків знизився з 13,1% до 12,4%. Директиву про зниження цін від-ва виконали, зокрема на підручники ДВУ знизило ціну на 10%.

Собівартість усієї продукції 7 найбільших українських вид-в (ДВУ, Книгоспілки, „Пролетарий“, „Українського Робітника“, НКЮ, „Руху“ та „Радянського Селянина“) складала 1925-26 року 5 мільйон. карбованців. З цієї суми 3 мільйони (60%) припадає на учбову літературу. На другім місці стоїть масова (популярно-політична та агітаційна) література — 650.000 крб., на третім — література художня—500.000 карбованців. Великі потреби радянської школи відбирають занадто багато місця в недостатньо забезпечених оборотними засобами вид-в і заважають задовольняти як слід інші культурні потреби. Так, на наукову літературу названі вид-ва 1925-26 р. витратили лише 93,5 тис. крб. на мистецькі видання—всього тільки 5.000 крб.

В дореволюційні часи на одного учня припадало 3¹/₂ підручника. В 1925-26 році в українських школах на 1 учня припадало 4 підручники. Сільські трудшколи постачається по твердих заявках Окрнар-освіт, міські — по замовленнях шкільних кооперативів.

Після постанов IX З'їзду КП(б)У Бюро ЦК, розглядаючи стан преси, зауважило недостачу підручників українською мовою для технічних шкіл, що почасти пояснюється надзвичайною диференційованістю закладів професійної освіти на Україні, які потребують сили різних підручників. Другою причиною є брак кваліфікованих авторів з багатьох спеціальностей і трудність виготовлення цих підручників українською мовою через неусталеність термінології. Третьою і основною причиною є малорентабельність цієї галузі видань (важкий друк, малий тираж, висока собівартість та довгий обіг); через те інші вид-ва й уникають видавати ці книжки, і весь тягар виробу підручників для професійної освіти падає виключно на ДВУ. Тимчасом і тут є певні досягнення: в 1925-26 році підручниками українською мовою школи профосу забезпечено на 12—15%, нині видання їх збільшується до 30—50% задоволення.

Одночасно, за спеціальною постановою Раднаркому, Державне Видавництво України організувало окремий сектор науково-технічної літератури й асигнувало для цієї мети до 150.000 крб. Особливу увагу в плані техвидань займають питання організації і раціоналізації виробництва, винахідництва, новітні досягнення в галузі техніки.

Найкоштовнішим придбанням у галузі соціально-економічної літератури буде серія класиків марксизму; її виготовляє ДВУ. Вишов перший том „Капіталу“ К. Маркса. Виготовлено до друку другий том, замовлено третій. Систематично видається твори Плеханова, Кунова, Енгельса, Гільфердинга, Кавтського та інших, як підставу для марксистського виховання.

Виготовлені переклади повного видання творів Леніна Видано лише том „Національне питання“. Зредаговані два перші томи чекають на остаточну ухвалу нового українського правопису, бо це видання (стереоптоване) становитиме джерело політико-економічної термінології і потребує точності. Планується 1927-28 року видати чотири томи.

В серпні 1926 року ЦК КП(б)У сконстатувало: а) зменшення масової літератури, б) недостатню її якість. Вид-ва взяли були курс на видання книжок для активу. Після директиви ЦК вид-ва в 1926-27 році знову почали організовувати видання масової літератури, і за 9 місяців цього року 5 основних вид-в усього видали 363 назви, понад 3 мільйони примірників. Значна частина цих видань розміром в 1-2 аркуші падає на масову політичну літературу Заслугує на увагу п'ятикопійчана серія ДВУ в дві фарби (кожна книжка в 20.000 примірників).

Видання сільсько-господарської літератури покладено на спеціальне видавництво „Радянський Селянин“, організоване 1926 року. За перший рік свого існування воно видало 142 назви, а другого вже 234 назви (1 мільйон примірників). Крім того, сільсько-господарську літературу (переважно підручники) видають Книгоспілка і Держвидав. 1927 року „Радянський Селянин“ видає 8 сільсько-господарських журналів. Селянські газети систематично ведуть агрономічну пропаганду, спираючися на досвід дослідних станцій і органи НКЗ.

Видання професійної літератури здійснюється через спеціальне видавництво „Український Робітник“, що інтенсивно розвиває свою працю по цій лінії. 1924-25 року воно видало лише 4 брошури з професійних питань, 1925-26 — вже 22, а за 9 місяців 1926-27 р. — цілих 60.400.000 прим. Інші видавництва додали до цієї цифри ще 130.000 книжок з галузи професійних питань.

Спеціальне кооперативне видавництво „Книгоспілка“ існує 5 років. 1923 року воно затратило на видання лише 20.000 крб., 1924-25 — уже 230.000, 1926-27 ще вдвоє — 550.000. Всі українські вид-ва 1924-25 року видали тільки 40 кооперативних книжок, 480.000 примірників, а за 9 місяців 1926-27 року — втричі більше: 122 назви два мільйони примірників (багато дрібної брошури — середній розмір є 1,3 аркуша).

Юридичну літературу видає спеціальне видавництво при НКЮ. Кількість юридичної літератури різко впала: 1925-26 року видано 120 назв (2.400 тис. прим.), за 9 місяців 1926-27 року — тільки 37 назв (960.000 прим.). Українізацію юридичної літератури переведено недостатньо.

Від минулого захоплення науково-популярною літературою (ліквідовано 1925 року вид-во „Червоний Шлях“ — раніше „Шлях Освіти“) тепер вид-ва зменшили свою увагу до цієї галузи видання: 1924 року видано 700.000 примірників, 1925 р. — 226.000, 1926 — тільки 103.000.

1926 року Держвидав організував спеціальний сектор військової літератури. Вже видано термінологічний військовий словник, низку військових статутів, підручники для військових шкіл, видається дешева червоноармійську бібліотеку за керовництвом ПУУВО.

Літературу для юнацтва видають так звані юнсектори ДВУ і „Пролетарий“. Перехреснюючися в галузях видання художньої літератури (переважно твори молодих письменників, „молодняківців“), науково-популярної то-що з іншими секторами, юнсектори мають

особливий відділ видання — історію юнацького руху, методику й практику комсомольської праці, молодь на Заході й Сході і т. ін. Крім того, видається 8 комсомольських часописів (з них 3 газети) — в Харкові, Києві й Сталіні.

В планах видавництва на 1927-28 рік видання дитячої літератури збільшено в 2-3 рази. За перше півріччя 1926-27 року Книгоспілка випустила 35 нових дитячих книжок (300.000 прим.), Держвидав — 22 (100.000 пр.). Ці книжки Держвидаву грубші — пересічно 7 аркушів (вибрані твори українських класиків, Книгоспілки — тонші (1¹/₄ арк.).

Серед художніх видань особливе місце належить виданню українських класиків.

З метою посилення марксистської критики організовано критико-бібліографічний журнал „Критика“.

При Інституті Марксизму організовано комісію соціологій мистецтва. В Києві в цій напрямі працює марксо-ленінський семінар.

З метою матеріально краще забезпечити письменників та дати ліпші умови праці профспілкою встановлено новий тариф, що підвищує гонорар приблизно на 50% (замість 80—100 крб. за аркуш раніше тепер 120—150 і вище).

Дано початкову допомогу для будови будинку письменників — житлокооп „Слово“ в Харкові, організовано медичну допомогу й санаторійне лікування, оголошено низку конкурсів, премійовано твори революційного змісту спеціальними преміями імені десятих роковин Жовтня, відкрито літературний клуб ім. Василя Блакитного в Харкові, в план 1927-28 року вставлено засоби на командировки за кордон, по СРСР і по Україні.

Українські вид-ва заходилися коло справи ознайомлення українського читача з кращими творами світової літератури. ДВУ видає зібрання творів Золя, Ібсена, Сінклера і т. д., Книгоспілка — Мопасана, Байрона і т. д., „Пролетарий“ — твори М. Горького українською мовою.

Помітно зростає інтерес російського читача й увага російських видавництв до української літератури, старої і нової. Видано окремі твори Франка, Винниченка, Коцюбинського, Остапа Вишні, Любченка, Тичини, Хвильового, Копиленка, Слісаренка, Пилипенка, Поліщука та інших.

На Україні існує тепер 12 головних літературно-громадських письменницьких організацій, окрім дрібних мало оформлених груп і окремих одиниць — всього біля 200 активних авторів: 1) Всеукраїнська Спілка Пролетарських Письменників ВУСПП з російською секцією (видає журнал „Гарт“ і „Красное Слово“ в Харкові й літературну газету в Києві), 2) група комсомольських письменників „Молодняк“ (місячник за тою ж назвою), 3) Спілка Селянських Письменників „Плуг“ (місячник „Плужанин“), 4) група Марс — „Майстерня революційного слова“ — у Києві, 5) Спілка Революційних Письменників Західної України з центром у Києві (видає альманахи), 6) група митців лівого фронту (колись футуристи) — в Києві й Харкові видає свій журнал „Нова Генерація“, 7) і 8) дві групи єврейських письменників у Києві, 9) група російських письменників „Забой“ у Донбасі — федерується з ВУСПП'ом, 10) група російських письменників „Потоки Октябрю“ в Одесі — федерується з ВУСПП'ом, 11) група російських письменників „Перевал“ у Харкові — відділ російської спілки, 12) не оформлена група так званих неокласиків у Києві — спирається на видавництво „Слово“.

Революційні групи письменників стоять на шляху до об'єднання в єдину всеукраїнську федерацію радянських письменників і дальших звязків у союзнім і міжнароднім розмірі. Більшість цих організацій одержує певну допомогу від Наркомосу й Комітету в справах друку для організаційної й видавничої роботи. Крім указаних вище групових літературних журналів, на Україні видається: „Червоний Шлях“—Харків; „Життя й Революція“—Київ, „Зоря“—Дніпропетровськ та два ілюстрованих: „Всесвіт“—Харків і „Глобус“—Київ та один сатиричний—„Червоний Перець“ (Харків). Крім того, ще один єврейський—„Ді роите велт“ (Харків).

Пересічний наклад літературних органів—2.500, ілюстрованих—10.000.

Всього на Україні на 1 травня 1927 року видавалося 108 журналів, а з відомчими—220. Порівнюючи з 1912 роком, число цих органів збільшилося на 70%—тоді на просторі теперішньої УСРР видавалося 131 журнал. До 50% літературно-громадських, політичних і наукових журналів виникло за останні два роки. Серед зазначених 108 органів найбільше наукових—25, ілюстрованих масових—17, партійних—11, науково-популярних—10, юнацьких та дитячих—10, літературно-художніх—9, кооперативних та сільсько-господарських—9, робселькорівських—6, професійних—5, мистецьких—4, бібліографічних—2. Найбільше видає ДВУ (28); для цього організовано спеціальний сектор періодвидань з автономними правами.

1912 року на Україні виходило всього загальнополітичних газет 91 з тиражем 685.000 примірників. Першого квітня 1927 року газет було 89 з тиражем 881.000 примірників (на 25% більше до воєнного), з них українських 55—500.000 примірників, російських—24 (350.000), нацменівських—10 (31.000). Робселькорівський рух невинно зростає: в 1926 році пересічно на одну газету було 343 селькори, в 1927—400. Всього робкорів на 1 січня 1927 року нараховувалося 12.500, постійних селькорів—15.000, з непостійними—25.000. Величезне придбання революції є стінгазети. Їх налічується понад 6.000, і вони об'єднують понад 70.000 стінкорів.

С. Пилипенко.

Українська книжка—сьогодні.

У діяльності Державного Видавництва України, каже т. Пилипенко, треба відзначити перш за все зміцнення матеріальної бази для видавничої роботи. ДВУ на сьогодні є другим по силі видавництвом в Радянському Союзі. Заключний баланс за 1926-27 операційний рік становить понад 18 млн. крб., що ставить ДВУ в ряд найбільших українських трестів. Минулий рік ДВУ закінчило з прибутком в 254.000 крб. проти прибутків попереднього року в 60.000 крб. Уже це одне достатньо свідчить про зміцнення фінансового стану ДВУ.

Одначе, видавнича діяльність ДВУ, зважаючи на малий первісний капітал, вкладений в це діло, все-ж таки не може ще задовольнити культурних потреб трудящих мас України.

Загальний видавничий план ДВУ на 1927-28 р. передбачає видати біля 120 млн. відбитків, або инакше кажучи понад 17 млн. примірників книжок. Все-таки, цей план недостатній, щоб задовольнити весь попит на українську книжку. А попит на українську літера-

туру, треба зауважити, надзвичайно зростає. Як приклад, можу зазначити такий факт, що твори Марка Вовчка протягом одного року йдуть уже третім виданням, а „Сонячна машина“ Винниченка за якихось півтора місяця розійшлася 10-тисячним тиражем. Між іншим, варт підкреслити, що з цього року продукція ДВУ за невеличким винятком виходить переважно українською мовою.

Рішучих заходів вживає ДВУ що до просунення української книжки в найдальші закутки республіки. Досі філії ДВУ були майже по всіх окружних містах України, за винятком Донбасу, що його в силу історичних обставин обслуговував „Український Робітник“. З метою налагодити, а також і посилити постачання української літератури для Донбасу, і тим самим задовольнити дуже збільшений попит на українську книжку з боку робітництва, ДВУ купило в „Українського Робітника“ всю його торговельну сітку на Артемівщині, Сталінщині і Луганщині, що загалом складається з 24 крамниць. Ця операція ДВУ коштувала біля 450.000 крб.

Одночасово ДВУ організує центральний бібліотечний колектор в Харкові з філіями в Києві й Одесі. Завдання цього колектора — організувати постачання української літератури для бібліотек, клубів, сельбудів і шкіл.

Налагоджує ДВУ звязки з закордоном. Останнього місяця запроваджено постійний звязок з Львовом і значно збільшено товарообмінні операції з різними закордонними видавництвами, в наслідок чого на Україну довозиться значні транспорти наукових книжок через львівське наукове т-во ім. Шевченка і разом із тим збільшено постачання нашої радянської літератури для за кордону. Щоб ще краще налагодити звязки з-за кордоном, при ДВУ організується спеціальне міжнародне книготорговельне бюро. Налагодити ті звязки, очевидно, допоможе і кельнська виставка, в якій ДВУ бере активну участь і куди вже надіслало багато різних експонатів про свою роботу.

Цікаво простежити за тим, що поточного року видає ДВУ. Треба констатувати таке відрadne явище, як видання українською мовою творів Леніна. Це видання досі затримувалося через відсутність затвердженого нового українського правопису. Твори Леніна видається за керівництвом спеціальної комісії, що її виділив ЦК КП(б)У за загальною редакцією М. О. Скрипника. Українське видання творів Леніна є точний переклад другого російського видання, що виходить накладом інституту ім. Леніна. До друку вже виготовлено три томи в перекладі Євгена Касяненка і Андрія Річицького.

Як тільки Раднарком затвердить новий український правопис, ДВУ видасть його великим тиражем для широкого розповсюдження. Правопис передбачається видати тиражем в 200.000 примірників.

З видавничих планів ДВУ звертає на себе увагу план видання українських термінологічних словників, потреба в яких надзвичайно гостра. Уже видано словник технічної термінології, і словник природничої термінології. Для потреб міськрад, адміністративних управлінь, комгоспів та інших радянських установ видано спеціальний словник комунального господарства. Поза загальним планом, з ініціативи самого ДВУ видано спеціальний словник військової термінології, що допоможе українізації військових частин і військових шкіл.

План видання художньої літератури передбачає випуск поточного літа першої серії (9 томів) повного зібрання творів великого французького письменника Еміля Золя. З метою культурного зближення народів СРСР, ДВУ почало з цього року видавати альманахи сучасної літератури братерських радянських республік. Видається

альманахи білоруської літератури, вірменської поезії, сучасної української літератури в перекладі на єврейську мову то-що. Крім того, буде видано антологію французької поезії за редакцією М. Терещенка.

Щоб заохотити молодих письменників до відповідних тем, ДВУ почало практикувати конкурси. Уже проведено два таких конкурси — на юнацьку повість і дитяче оповідання. Обидва конкурси пройшли порівняльно успішно і проти конкурсів попередніх, влаштовуваних різними установами, — дали низку премійованих і гідних до друку рукописів. Наступної осени ДВУ оголосить конкурс на п'єсу для дитячого театру.

Крім альманахів літературних угруповань, що їх уже кілька років видає ДВУ, вирішено видавати альманахи сучасної української літератури за загальною назвою: „Літературні новини“. В основу цих альманахів покладено — праця над виробленням певних стилів і жанрів.

Прагнучи підсумувати розвиток художньої української літератури за час існування радянської влади на Україні, ДВУ кінчає друком перший том видання „Десять років“, що складає загальну повну бібліографію всіх художніх творів, виданих за ці роки. Здано до друку вже і другий том „Організаційні та ідеологічні шляхи української літератури“. До цього тому увійшли всі літературні маніфести, декларації, основні принципові статті, полемічні виступи і партійні постанови в справі художньої літератури. Готується до друку третій том видання, що матиме назву „Загальний темарій української худ. літератури за десять років“.

У видавничих планах ДВУ цього року значне місце відведено і дитячій літературі, видання якої збільшено. Крім ілюстративних видань для дітей молодшого віку, особливу увагу ДВУ звернуло на видання спеціальних бібліотек для дітей середнього й старшого віку. Уже видано 20 книжок серії „Універсальна дитяча бібліотека“. Між іншим ДВУ видає майже всі дитячі часописи, на чолі з керованим журналом „Дитячий рух“. Загальний тираж цих часописів на сьогодні становить: українських — 41.000, а руських — 6.000.

Збільшено також видання і масової літератури. Зокрема заслуговує на увагу видання так званої вишиваної п'ятикопійчаної бібліотеки, що друкується в дві фарби, з тиражем 20.000 кожна книжечка. Цю серію складається як з художніх творів, оригінальних і перекладних, так і з творів антирелігійних з галузи самоосвіти то-що.

Виконуючи постанову Наркомосу ДВУ починає видавати повні збірки творів українських композиторів — класиків — Лисенка, Степового, Демуцького, Леонтовича та інш.

З окремих видань треба зазначити видання великого альбому „Дніпрові пороги“ з великою вступною розвідкою знавця Запоріжжя акад. Яворницького. Друкується також розкішне видання театральних костюмів Анатолія Петращького. У Києві спеціальна комісія виготовила до друку повне видання творів відомого українського графіка Георга Нарбута з цілою серією наукових розвідок про нього.

Взагалі українська видавнича справа розвивається досить буйно. І укладаючи нині свій видавничий план на 1928-29 р., ДВУ проектує в кожній окремій галузі своєї видавничої діяльності скликати в Харкові, Києві, Дніпропетровському й Одесі спеціальні наради з письменників, художників, інженерів, представників громадських організацій то-що. Ці наради мають внести корективи до видавничих планів ДЕУ на наступний рік.

Шкільництво на Західній Україні.

Західньо-українські землі — Східня Галичина, Волинь, Полісся та Підляшшя, захоплені польською армією в 1920 р., згідно Ризького договору 1920 р. залишилися за радянським кордоном. Антанта признала окупацію, як тимчасову, робила деякі надії українським політикам на забезпечення автономії, поки в кінці 14 березня 1923 року постановою своїх послів в Парижі не признала остаточно Зах. України невіддільною частиною польської держави, в нагороду за те, що Польща виконує „історичну місію“ буфера між „цивілізацією та азіатським більшовизмом“. Таким чином, санкціоновано було перебування в польських границях біля 7 мільйонів українського населення, а Польщі признані були офіційно широкі східні „креси“ (окраїна). Крім українського нац. елементу входять в склад Польщі ще й інші національні меншості: білоруси, росіяни, євреї, німці і т. д., вони всі разом з українцями становлять біля 40% з 27,5 міл. всього населення та займають 60% всієї території Польщі.

Ризька умова, паризький акт та й сама, формально ліберальна польська конституція, забезпечують нацменам досить прав на культурний розвиток. Одна, однак, справа теорія та закон, а цілком друга — практика та дійсність. У відношенню до національних меншостей польський уряд проводить політику ганебнішу від тої, що її пристосовував до польського населення німецькій або царській уряд, а що торкається взагалі політики до робітництва та селянства, то тисячами політичних в'язнів та страхіттями польських тюрем Польща взяла рекорд навіть над такими конкурентами, як Румунія, Болгарія, Італія та Угорщина.

Працюючі класи нацменшостей не мають аж ніякої підстави бути зацікавленими в рості Польщі, як такої — вони „неблагодійні“ по суті, самим фактом свого існування, а їх багато, але ж польські національні урядові політики від того не „унивають“. Не так то давно заявив кол. міністр, проф. Ст. Грабскі, що національного питання в Польщі через 15 — 20 років не буде — бо усе населення стане польським.

І урядові органи роблять в цьому напрямі усе, що від них належить, щоб так було, „стараючись“ особливо по лінії шкільної політики.

Коли польська влада для помноження слави польської нації (*ad maiorem poloniam gloriam*) стала польщити українські школи в Галичині „Український Соймовий Клуб“ добився постанови 31-VII 1924 р. про шкільний плебісцит, та організував т. зв. деклараційну кампанію; батьки дітей заповнювали заяви про мову, на якій бажають вчити дітей. Хоч закон можна було пристосовувати тільки в місцевостях, де на підставі перепису з 1921 р. рахувалося не менше 25% українців (в цьому переписі частина українського населення не брала участі і статистика вийшла невірна) результати плебісциту вийшли небажані для поляків; біля 80% українських громад висловилися за українську школу, не дивлячись на всі контрмахінації держапарату, жандармерії, польських ксьондзів і т. інш. За законом має право на науку в рідній мові 40 українських дітей, коли їх батьки дадуть за те заяву, коли ж 20 заявиться за польську мову, школа стає утравквістична, цеб-то польська.

Пристосовуючи цей закон та додаткові доповнення до нього, проводячи контр-кампанії, залякування та терор, фальсифікуючи або уневажнюючи небажані результати, польський уряд із 2.612 народніх

шкіл, що залишилися від Австрії в Галичині та 1.050 укр. шкіл, що їх Польща застала на північно-українських землях — всього з 3662 українських народніх шкіл, залишив на початок 1926 р. всього 917. 2347 перемінено на польські, а решту на утравістичні, двомовні.

Цей утравізм рівняється фактично польськості, коли в утравістичній школі викладається на укр. мові тільки такі предмети, як гімнастика, спів, каліграфія, коли їх до того викладав вчитель — польський патріот.

З дальшим годом справи на початок 1927 р. українських шкіл залишилось вже лише 690 в Галичині; на Волині, Підляшшю, Полісся їх нема зовсім, а є тільки або польські, або утравістичні.

Цю політику завершує ще система „переселення“ вчителів українців на польську етнографічну територію, а поляків навпаки, неприймання багатьох українців на службу, як неблагонадійних та постановка підготовки нової вчительської сили. На 1 січня 1923 р. в учительських семінаріях Сх. Галичини було учнів українців 987, а неукраїнців — 3389, значить 22,5% і 77,5%; українських вчительських семінарій немає, а є лише 2 утравістичні, де 8 предметів викладається на польській і 5 на укр. мові.

Гімназій державних на 1 січня 1923 року було в Галичині: українських 8, з того 2 філії польських, польських — 50, при чому 10-річна дитина, що вступає до укр. гімназії мусить знати, однак, добре польську мову, як і свою рідну; урядова мова зносин — польська. Волинь, Холмщина, Полісся та Підляшшя не мають укр. гімназій зовсім.

Професійних середніх українських шкіл немає зовсім ніде. Що-до приватного українського шкільництва, то його органи влади так обставляють різними заборонами та придирадками, що воно рахується одиницями.

Що торкається вищого шкільництва — то ця справа вимагала б окремої розвідки. Катедр, що були при Австрії у Львівському у-ті зараз нема, вони всі скасовані; приватний, нелегальний український університет, що мав на 3 факультетах (філософічному, юридичному та методичному) в 1921 р. 25 катедр та існував завдяки колосальному напруженню матеріальних та моральних сил галицького суспільства, польська влада таки доконала, і його вже нема.

Ось короткий баланс стану українського шкільництва під польським фашистським чоботом.

Як на цю політику, зокрема що до народнього шкільництва реагує населення? Плебісцит 1925 р., коли після широкої кампанії все ж таки воля населення була знасилувана і сфальшована, залишив глибоке огірчення та зневіру в успішність яких-небудь законних заходів. Селянство відповідало дуже часто на полонізацію сільської школи бойкотом її, влада „йшла на уступки“ і школу ліквідувала взагалі, „поки не зм'якнуть“; місцями притягано батьків до відповідальності за порушення закону про шкільний обов'язок, та трудно бувало всіх помістити в тюрмах, що й так переповнені і тому багатьом батькам „зійшло так“.

Т-во „Рідна Школа“ приняло постанову про проведення нового плебісциту. Про цю постанову „Діло“ ч. 279 від 10-XII 1927 р. пише:

„В деклараційній акції мусимо поставити на бік всякі сумніви і не виправдувати себе твердженням, що — мовляв — з того нічого не буде. Нехай й так, нехай справді нічого не буде з другого шкільного плебісциту. Не виключене, що все лишиться по-старому, не вважаючи на найширшу плебісцитову акцію, але тоді ми будемо певні, що ми все зробили в законному порядку, що було в нашій спроможності.

А одночасно ми дамо новий, свіжий матеріал нашій будучій парламентарній репрезентації, як основу для її боротьби за рідну школу“.

Ось усе! „дамо матеріал будучій парламентарній репрезентації“, наче через парламент яка-небудь меншість, коли-небудь, щось здобула. Це свідoctво типічної політичної імпотенції дрібно- буржуазної партії.

Характерне однак, що в тім самім номері „Діла“ у статті про X з'їзд КП(б)У, цитуючи слова тов Кагановича про те, „що в Польщі в 1917 р. були 3.662 укр. школи, а нині є 867 (трохи менше на ділі), а на Україні було у 1922 р.—6.150 укр. шкіл, а нині є 14.803“, редакція не може не зробити такої „критичної“ замітки: „Дивно, що 100% соціаліст порівнює свою „національну“ державу аж з Польщею. Краще було б, як би він навів цифру німецьких шкіл у німецькій національній державі та поставив біля себе процентове відношення тих шкіл до числа німецького населення та урівняв ці цифри з такими ж цифрами на В. Україні“.

Нещасні політичні імпотенти, хоч жалуються на пана, що їх кривдить, все ж таки служать йому, та не можуть не спробувати дискредитувати радянського будівництва, а власне тих методів, що їх вжило на Україні робітництво та селянство під проводом „100% соціалістів“ для будування свого життя. Та хоч як нидіють в себе і критикують нас „батьки народу з УНДО, ми все таки певні, що робітництво та селянство Західньої України скоріше чи пізніше стане на той шлях, на який веде його класове чуття, і всупереч „законності парламентової“ і таким проводирям як ундисти—здобуде собі право на існування та вільний розвиток нарівні з братами з Радянської України.

В. Баланин.

Наука на Україні.

Науковому робітникові або організаторові наукової роботи під натиском тої низки щоденних завдань, що стоять перед ним, ніколи оглянутися назад. Багато ще є невлаштованого, непогодженого. Гнітять ще матеріальні злидні. Життя так багато вимагає від науки, що складається почуття незадоволення, складається вражіння, що мало робиться. Але коли оглянутися назад на ті ні з чим незрівняні десять років, що ми їх пережили, коли вдуматися в то оточення й ті умови, що були тоді—кожний, а зокрема український культурний діяч, мусить дивуватися тій величезній праці, що її пророблено за цей проміжок часу.

Організація наукової роботи в бувшій Росії ще до європейської війни мала всі відзнаки тодішнього абсолютного феодально-дворянського ладу. Наукових і навчальних установ було небагато і велика більшість їх купчилася в Ленінграді та Москві. Наукові установи становили собою, взагалі кажучи, одірвані від широких життєвих завдань сословні організації. Пройти в них робітникові або селянинові було важко, це могли зробити лише окремі дуже здібні одиниці.

Наукову роботу провадилося, крім Російської Академії Наук і низки наукових установ, переважно по університетах где наукове дослідження окремі професори переводили індивідуально; не було планування цієї роботи не тільки в державному масштабі, а і в межах самого університету. Молодих наукових робітників (аспірантів) добиралося по особистому вподобанню професора, і вони проходили його індивідуальну школу, не підготовляючися до планової ув'язки з народнім господарством і до педагогічної діяльності.

До спільних всієї б. Росії рис в організації наукового дослідження на Україні треба ще додати окремі специфічні прикмети, що основані були на багатовіковому утиску українського народу, не лише соціального, а й національного. Не кажучи вже про заборону українського наукового слова, про певну неможливість вести педагогічну працю українською мовою, самий добір наукових робітників призвів до того, що в університетах склалися впливові групи чорносотенної професури, які захопили в свої руки керування науковою працею, підготовкою наукової молоді й т. інше.

При таких умовах, коли ущухла хвиля громадської війни, довелося радянській владі будувати наукове дослідження УСРР, організовувати українську радянську культуру. Першим етапом на цій путі було матеріальне рятування наукових робітників. В 1921 р. утворено Всеукраїнський комітет сприяння вченим (ВУКСУ) і законом затверджено низку пільг для наукових робітників, видавано так звані академічні пайки й т. ін.

Щоб зробити наукове дослідження плановою функцією держави, вирішено було відокремити наукову працю від педагогічної і закласти окремі наукові осередки (науково-дослідчі інститути, наукові, бібліотеки, музеї, сади, обсерваторії, станції то-що). При організації цих науково-дослідчих установ взято було за принцип, що вони можуть виникати не лише при ВУЗ'ах, але й самостійно, а також при відповідних установах інших відомств та організацій (досвідні станції Наркомзему, лабораторії трестів і промислових підприємств). За основу було взято, що наукові установи мають свою відмінну від задач навчання цільову установку і що комплектування наукових робітників для різних наукових установ мусить йти планово, не лише з робітників ВУЗ'ів, але й з відповідних установ інших наркоматів і господарчих організацій.

Цей розподіл поміж науковою й педагогічною працею переведено послідовно лише у нас в УСРР. В РСФРР, як відомо, залишено систему університетів і наукову працю не виділено було спочатку від ВУЗ'ів.

Доцільність нашої думки вже просякає і в РСФРР, де поруч з окремими науково-дослідчими інститутами Головна науки та ВРНГ утворюється низку наукових інститутів при ВУЗ'ах.

Динаміку розвитку наукових установ з 1923-24 року видно з такої таблиці (див. слід. стор.).

Крім наукових установ Наркомосвіти, розвинулася наукова праця і в інших наркоматах, звичайно, з практичним ухилом. Так, в Наркомземі є 33 досвідні станції, два заповідники з науковими функціями і Українська метеорологічна служба. Наркомздоров'я має один інститут психіатрії, чотири санітарно-бактеріологічні інститути, два рентгенологічні, три туберкульозні, два венерологічні, один протозойний, один психоневрологічний, два ортопедичні, два робітничої медицини, один гігієни й виховання і один охорони материнства.

По лінії Вищої Ради Народнього Господарства є такі наукові установи: інститут прикладної хемії, головна палата мір та ваг, донецька дослідча гірно-металургічна станція й науково-показова виставка.

В Нарком'юсті є інститут науково-судової експертизи. В наркомпраці—інститут праці.

Праця всіх цих установ координується по науковій лінії в президії Укрнауки.

Всього по всіх установах, разом з ВУЗ'ами в 1926-27 р. зареєстровано 3.025 наукових робітників, з них 941 починаючих.

Зріст числа наукових установ і наукових робітників

Група дисциплін	1923-24 р.				1924-25 р.				1925-26 р.				1926-27 р.			
	Установи	Вчених керовників	Наукових співробітників	Аспірантів	Установи	Вчених керовників	Наукових співробітників	Аспірантів	Установи	Вчених керовників	Наукових співробітників	Аспірантів	Установи	Науков. керовників	Наукових співробітників	Аспірантів
1. Загал. науков. дисципл.	65	50	361	142	64	89	481	197	71	95	477	279	79	211	430	475
Фіз.-мат.	33	18	110	68	36	48	168	97	39	51	233	155	39	111	163	196
Соц.-ек.	32	32	251	74	28	41	313	100	32	44	244	124	40	100	267	280
Прикл. дисц.	40	54	69	114	46	87	93	143	52	97	170	230	50	169	255	391
Інд.-техн.	17	34	38	60	20	57	45	57	21	62	69	83	22	60	91	107
С.-госп.	11	9	13	15	11	11	17	20	14	14	38	42	13	44	63	92
Медицин.	11	9	15	37	13	13	18	57	15	15	46	90	13	59	59	155
Педагог.	1	2	3	2	2	6	13	9	2	6	17	15	2	6	42	37
Разом	105	104	430	256	110	176	574	340	123	192	647	509	129	380	685	866

Зараз мережа наукових установ України Наркомосвіти є така:

	Число		
	Установ	Науко-вих робітників	Аспіран-тів
Академія наук	1	130	—
Науково-досл. інститутів	10	127	173
„ „ катедр	84	736	787
(4нерозвинуті)			
Академічних музеїв	18	24	9
„ бібліотек	4	30	5
Обсерваторій	6	29	7
Ботанічних садів	3	12	5

Вся мережа наукових установ НКО в своїй праці ув'язана, з одного боку, з вищою школою, а, з другого—з господарчими організаціями республіки. Особливо такий зв'язок з промисловістю й сільським господарством є в індустріяльних і сільсько-господарських науково-дослідчих інституціях. Наприклад, геологічний інститут взяв на себе наукове опрацювання всіх геологічних розвідок, що їх провадиться на терені України; при ньому організується геологічний музей, що має стати українським геологічним архівом; інститут водного господарства склав план водопостачання Донбасу; катедра науково-дослідчої сільсько-господарської ботаніки в Харкові досліджує рослини, потрібні для нашої промисловости, ув'язалася з відповідними трестами (олій-трест, тютюнтрест); науково-дослідча катедра сільсько-господарської

механіки в Києві взяла на себе значну частину праці по стандартизації с.-г. машин і увязалася з Українською Стандартною Комісією; н.-д. катедра теплотехніки в Києві цілком виконує обов'язки теплосилового Бюро НТУ НРНГ на правобережжі й т. д.

Найважливіша з наукових установ є Українська Академія Наук. Заснована в 1918 р., вона спочатку існувала лише по назві і лише в 1922 р. її підсилено злиттям з науковим товариством; з цього часу починається її фактична праця. Починаючи з 1924 р. вона виходить з стану консервації, в якому фактично до цього часу перебувала, і розвиває надзвичайно видатну працю, як природний науковий центр український не тільки в межах УСРР та СРСР, але й для Західної України і для всієї української діаспори.

До цього часу розвиток її йшов переважно по лінії гуманітарних наук, а природничі і прикладні дисципліни не могли розвиватися нормально за браком лабораторій та належного устаткування. Тепер відбудовано для потреб фізико-математичного відділу УАН б. Ольгінську гімназію, там устатковується лабораторії та кабінети і є змога повести широку наукову працю і в ділянці прикладних наук.

Праця Академії ув'язана з відповідними науковими установами СРСР і закордонними, а також із різними галузями виробництва. Останніми роками помітно безнастанне зростання інтенсивності праці академічних установ. У зв'язку з процесом українізації, особливо інтенсивно працює інститут української наукової мови. На завдання уряду розроблюються 34 термінологічних словники з найважливіших галузей знання та виробництва.

Науково-дослідчі інститути засновано в більшій частині після 1924 р. Це є самостійні наукові установи, що розробляють комплекси дисциплін присвячених будь-якому об'єктові, мають наукову школу.

1926-27 р. на Україні функціонували такі інститути Наркомосвіти: 1) інститут марксизму—в Харкові, 2) біохімічний—в Харкові, 3) анатомо-патологічний—в Харкові, 4) інститут ім. Шевченка—в Харкові, 5) педагогіки—в Харкові, 6) інститут книгознавства в Києві, 6) водного господарства—в Києві, 8) геологічний—в Києві, 9) цукрової промисловості—в Києві та 10) фізичний інститут—в Одесі.

Зараз засновується географічно-картографічний інститут в Харкові, фізико-хімічний інститут в Дніпропетровському та інститут ботаніки в Києві.

Науково-дослідчі катедри.

Науково-дослідчі катедри існують, як самостійні організації, зв'язані у своїй роботі з ВУАН, ВУЗ'ами, досвідними станціями, господарськими установами та підприємствами. Багато керівників науково-дослідчих кафедр увіходять до складу ВУАН на правах членів-кореспондентів. Відрізняються катедри від інститутів тим, що катедри організовано по окремих дисциплінах в той час, як науково-дослідчі інститути досліджують комплексно певні предмети.

До складу науково-дослідчої катедри входять: керівник катедри, керівники секцій, дійсні члени, наукові співробітники та аспіранти.

Зарахування в аспіранти, присудження стипендій, проходження аспірантського стажу визначається в особливому положенні про аспірантів.

Нормальний час підготовки аспірантів 3 роки.

Протягом цього часу аспіранти провадять свою наукову підготовку або за безпосереднім проводом керівника секцій, або дійсного члена катедри. Ще будучи в аспірантах, аспіранти проходять також

установлений Укрнаукою марксивський, а також педагогічний мінімум. Наприкінці аспірантського стажу, для перевірки праці аспіранта, установлюється на прилюдному засіданні публічну оборону наукової праці. Якщо прилюдна оборона виявить цілковиту підготовку аспіранта до самостійної праці, катедра може з затвердження Українського Управління Науки перевести аспіранта в наукові співробітники чи в кандидата на посаду викладача вищої школи.

За п'ятирічним планом, що затвердила його Колегія НКО і який виходить з наших фінансових можливостей і можливої перепускної здатності наукових установ, наші науково-дослідчі установи можуть випустити на 1931 р. 1.544 аспіранти, з них коло 1.000 чоловіка будуть за викладачів ВУЗ'ів. Це становить лише 60% потреби Головнопрофосу, яка є на кількість 1.765 викладачів. Решту викладачів 765 чоловіка ми матимемо з числа тих, що стали до викладацької роботи в наші інститути й технікуми за роки революції.

За цей період ми мусимо задовольнити також потреби самих наукових установ, для них треба коло 300 чоловіка.

Потреби наших господарчих органів в наукових силах орієнтовно визначено в 400 чоловіка.

При своїй спеціальній підготовці кожний аспірант мусить засвоїти в достатній мірі укр. мову, соціально-історичний і педагогічний мінімум. Українізацію науково-дослідчих кафедр і інститутів переводиться за п'ятирічним перспективним планом.

Наукові здібності майбутнього аспіранта мусять бути головною ознакою добору,—зарахуванню в аспіранти підлягають лише люди, про яких з певністю можна сказати, що вони мають дані, потрібні для майбутнього вченого.

Але цю умову ні в якому разі не можна вважати єдиною. Для робітничої держави не байдужа громадська фізіономія майбутнього наукового робітника, тим більш майбутнього викладача ВУЗ'а.

Викладач вищої школи робітничої держави не може бути чужим пролетарській ідеології, цеб-то марксизму, незалежно від того, в якій галузі науковій він працює. Знайомство аспіранта з марксистською літературою обов'язково перевіряється при зарахуванні в аспіранти.

З метою попередньої підготовки молодих кадрів до аспірантської роботи при ВУЗ'ах організовуються по окремих наукових дисциплінах семінари підвищеного типу для студентів останнього й передостаннього курсів. Організація цих семінарів гальмується через відсутність коштів.

Особливого значіння набуває підготовка викладачів соціально-економічних та історичних наук, без яких наші ВУЗ'и не можуть стати дійсними проводниками комунізму.

Це завдання покладено на інститут марксизму, який є одночасно науково-дослідчою й підготовчою для червоної професури установою. Він за останні два роки значно зріс, маючи в своєму складі 119 аспірантів і 65 чоловіка в підготовчій групі.

В 1926-27 р. організовано катедру марксизму також в Києві при Академії Наук. Київська катедра тісно зв'язана з Харківським інститутом марксизму.

Не менш важливе й відповідальне значіння набуває підготовка наукових робітників у галузі марксистської педагогіки. Цю роботу покладено на Всеукраїнський Науково-Дослідчий Інститут Педагогіки, досвідні станції й кабінети педагогіки в Харкові, Одесі та Дніпропетровську, які він об'єднує.

Інститут має тепер 31 наукових співробітників і 19 аспірантів, передбачається прийняти в цьому році ще 45 чоловіка.

Розподіл кафедр і наукових робітників по спеціальностях і містах видно з такої таблиці:

	Харків	Київ	Одеса	Д.-Петр.	Ніжин	К.-Под.	Разом
Індустріальні	9	6	2	4	—	—	23
науков. робітн.	43	34	13	23	—	—	113
аспірантів	37	57	12	23	—	—	129
Сільсько-господар.	5	4	2	—	—	—	11
науков. робітн.	31	26	4	—	—	—	61
аспірантів	57	35	7	—	—	—	99
Медичні	5	2	3	—	—	—	10
науков. робітн.	47	17	45	—	—	—	109
аспірантів	67	38	39	—	—	—	144
Фізико-математич.	6	2	2	1	—	—	11
науков. робітн.	38	18	18	7	—	—	81
аспірантів	34	10	14	5	—	—	63
Біологічні	2	2	1	1	—	—	6
науков. робітн.	19	13	11	3	—	—	46
аспірантів	30	14	14	9	—	—	67
Хемічні	4	1	1	1	—	—	7
науков. робітн.	24	8	8	8	—	—	48
аспірантів	28	3	11	28	—	—	70
Ветеринарні	3	—	—	—	—	—	3
науков. робітн.	12	—	—	—	—	—	12
аспірантів	20	—	—	—	—	—	—
Гуманітарні і соц.-економічні	3	6	1	1	1	1	16
науков. робітн.	76	70	4	6	10	9	175
аспірантів	79	79	8	9	14	8	197

Академічних бібліотек було в 1926-27 році чотири: Харківська Наукова, Всенародня Бібліотека України в Києві, Одеська Наукова і Винницька філія ВБУ. Всі вони провадять науково-дослідчу роботу.

Обсерваторій є шість—Харківська астрономічна геофізична, Київська астрономічна, Київська метеорологічна, Одеська геофізична й Миколаївська астрономічна; зараз Раднарком затвердив магнетову станцію при Одеській геофізичній обсерваторії. Всі обсерваторії в цьому разі злиті з відповідними кафедрами астрономії та метеорології та до них додано аспірантів.

Ботанічних садів є чотири—в Харкові, в Києві два, в Одесі. Зараз Харківський сад вкупі з н.-д. катедрою с.-г. ботаніки має перетворитися в інститут прикладної ботаніки, а Київський сад вкупі з катедрою—в ботанічний інститут.

Музеї—зараз всі підпорядковано Укрнауці. На державному бюджеті їх є 18.

Найбільші з музеїв, де провадиться науково-дослідчу роботу в різних галузях знання й підготовку аспірантури, такі:

1. Харківський археологічний музей вивчає археологію Слобожанської України (неоліт, мідяно-бронзова доба, скито-сармати, готи, еліньська культура, пізні кочовники, слов'янська культура). Музей своїми силами що-року організує розкопки. З боку організованості й наукової розробленості колекцій збірка музею є одна з найцінніших в СРСР.

2. Одеський історично-археологічний музей—один з найстаріших музеїв СРСР (засновано в 1925 р.).

Експонати музею (до 70.000) мають велике значіння для вивчення доісторичної й історичної культури Північно-Чорноморського узбережжя. При музеї є спеціальна бібліотека з історії й археології (20.000 т.). При музеї працюють наукові робітники і аспіранти. Музей бере безпосередню участь в охороні й дослідженню Ольвії.

3. Київський музей культури й побуту організовано було в 1924 р. З колишніх музеїв Києво-Печерської Лаври, Київської духовної академії, Нумізматичного кабінету київського університету та інш. колекцій.

Вся територія Києво-Печерської Лаври, як історично-культурний заповідник, є під доглядом музею.

4. Всеукраїнський історичний музей ім. Шевченка в Києві. В цьому зосереджено 133.000 експонатів.

При музеї є бібліотека в 20.000 кн.

5. Музей мистецтв у Києві. Основою музею був музей Ханенка. Туди ж приєднано цінну колекцію картин Щавінського (12.000 прим.). При музеї бібліотека мистецтва (15.000 т.).

6. Музей українського мистецтва в Харкові організовано в 1920 р. з колекції Харківського університету, Харківського єпархіяльного музею, Житомирського єпархіяльного сховища старовини. Музей поповнено експонатами, зібраними по Україні (кераміка, тканини, метало-пластика, рукописи). При музеї працюють аспіранти.

7. Дніпропетровський краєвий музей, бувш. Катеринославський, має до 40.000 експонатів по 7 відділах.

При музеї є спеціальна наукова бібліотека (11.000 т.).

8. Полтавський Державний Музей. В ньому зібрано 285.000 експонатів.

9. Волинський науково-дослідчий музей. В ньому експонатів понад 100.000.

Бібліотека музею—50.000 том.

10. Чернігівський музей. Зосереджено 25.000 експонатів.

При музеї бібліотека в 17.000 том.

11. Одеський художній музей. В ньому зосереджена велика кількість картин як чужоземних, так і російських майстрів, колекції фарфору, цінні збірки з архітектури Одеси й т. д.

12. Миколаївський історично-археологічний музей подає культуру причорномор'я, головним чином старих еліньських колоній (13.000 експон.). Майже всі матеріали від розкопок Ольвії за останні роки зосереджено там.

13. Миколаївський музей живої природи (акваріум). В основу музею покладено Леонтовичеву колекцію рідких екземплярів риб і морських тварин. В музеї є зразки рідких вимерлих порід.

14. Херсонський історично-археологічний музей подає своїми експонатами, головним чином, історію зміни культур нижнього Дніпра, Дністра, Буга (30.000 зразків). Музей складається з відділів: 1) палеонтологічного, 2) кам'яного віку, 3) скито-сарматської та античної культури, 4) раннього середньовіччя (кочовники), 5) польсько-литовської доби (татари, Запоріжжя), 6) російської колонізації, 7) мистецтв, 8) ревуруху.

15. Кам'янецький державний музей складається з двох музеїв: історично-археологічного та природничо-наукового. Історично-археологічний музей має експонати з археології та мистецтва Поділля, а також бібліотеку (5.000 т.). Природничо-науковий музей має 4.000 експонатів з зоології, ботаніки, мінералогії та палеонтології переважно місцевого краю.

Охорона природи й пам'яток культури.

Справою охорони пам'яток культури і природи відав Науковий Комітет НКО України. В 1925 р. на підставі постанови ВУЦВК і Раднаркому УСРР при Управлінні Наукових Установ організовано 2 комітети:

а) охорони пам'яток культури, б) охорони пам'яток природи.

Обидва комітети—дорадчі органи при Управлінні Наукових установ. Всю оперативну роботу покладено на Інспектуру Укрнауки і Краєву Інспектуру (Київ, Харків, Дніпропетровське, Одеса).

В безпосередньому віданні Укрнауки є три державних декретованих заповідники:

1) історично-культурний заповідник—а) могила Шевченка, б) Київ.

2) Києво-Печерська Лавра.

3) Історично-археологічний заповідник Ольвія, в 60 верстах від Миколаїва, де провадиться що-року розкопки старовинної грецької колонії Ольвії. Територію весь рік оберігається.

В найближчий час передбачається передати до Комітету Охорони пам'яток культури такі пам'ятки:

1) Бердичівський Кармелітанський монастир.

2) Чернігівські пам'ятки.

3) Будинок, де народився Гоголь.

Під час революції, коли організувалася лише Влада Рад, не було змоги та й не було кому звернути належну увагу на матеріальну підтримку наукових робітників і наукової праці. В той час найбільш злидненна група населення були наукові робітники. Але скоро скінчилася громадянська війна і зорганізувалася влада.

Матеріальне забезпечення наукової праці кращало що-року, але все ж воно не відповідає тим вимогам, що країна ставить до науки.

Отже, треба вважати на великий поступ, що РНК відпустила на 1927-28 рік 7.000.000 крб. на підвищення платні наукових робітників і взято за засаду платити їм як викладавцям відповідних категорій.

Загальний бюджет наукових установ зростає з року на рік і був в 1924-25 році 918.000 крб., 1925-26 р.—1.770.000 крб. і в 1926-27 році 2.714.000 крб. Цей зріст свідчить, що перелом в погляді на наукову роботу вже відбувся і її висувається ударно.

Дуже важлива для наукової праці є можливість друкувати наслідки праць і тим популяризувати наукові досягнення серед широкого загалу, а тим часом асигнування на це завжди були недостатні і з року на рік залишалися запаси ненадрукованих праць. Зріст виданої літератури був такий:

1924-25 року	видано	234 арк.	на	25.524 карб.
1925-26	"	644	"	54.400 "
1926-27	"	570	"	55.000 "
1927-28	"	—	"	105.000 "

Крім того, для Академії Наук дано було в 1925-26 році 80.000 крб. і в 1926-27 р.—90.000 крб. Окремо стоїть підготовка і видання наукових словників.

Робота ця затяглася, бо поширилися проти попередніх завдань, але йде певним темпом; головна маса словників вийде в 1927-28 році.

Основна лінія НКО зараз є об'єднати кошти та видання по спеціальностях, закласти низку наукових журналів, організувати видання монографій і українізувати наукову літературу. Зараз видаються такі наукові журнали: 1) „Шлях Освіти“, 2) „Наука на Україні“, 3) „Вісник педагогіки та рефлексології“, 4) „Науково-Технічний Вісник“, 5) „Прапор Марксизму“, 6) „Східний Світ“, 7) „Медичний Архів“, 8) Вісник Природознавства“, 9) „Проблеми Теплотехніки“ і інші.

Другий спосіб популяризації науки і громадської проробки питань— то є організація і підтримка наукових товариств. На жаль, досі дуже мало зверталось уваги на це і до громадської проробки питань у нас не звикли, а тимчасом приклад Дніпрельстану показує, яку велику допомогу може подати громадське обговорення його.

Наукових товариств на Україні зареєстровано 20. З них найважливіші є: Харківське наукове т-во, Українське науково-технічне т-во, Українська асоціація сходознавства, Українська асоціація робітників винахідників, Т-во охорони пам'яток мистецтва й культури, Т-во дослідників природи. В 1926-27 р. на них було дано 12.000 крб. Сума ця надзвичайно мала.

Одним з методів наукового дослідження є наукові експедиції і наукові командировки. Організація експедицій почалася 1925 року.

В 1926-27 році Укрнаука вирядила експедиції—геологічну на Дніпрельстан, гідрологічну для дослідження вод Донбаса, гідробіологічну для дослідження рибного господарства Дніпра, прикладної ботаніки та антималярійну на Дніпрельстан, археологічні на Дніпрельстан, в Ольвію, на Березань, в Трипілля і в Чернігів.

На майбутнє передбачається вийти науковими експедиціями за межі України; крім українських експедицій, намічено вже теплотехнічну експедицію під керіванням проф. Висоцького для дослідження лісових мас північної частини нашого союзу з метою вивчення метод обслідування України і ботаників акад. Липського на Памір та Фоміна на Алтай.

Надзвичайно мало асигнувалося досі на наукові командировки за кордон, хоч подорож за кордон є могутній спосіб підвищення кваліфікації. В цьому разі було командировано 300 чоловіка. При відрядженні давано перевагу індустріально-технічним, сільсько-господарським і природничим дисциплінам.

Зв'язок наших наукових установ з науковими установами Союзу і за кордоном більшає що-року. Що до РСФРР, то тут відіграють велику роль старі зв'язки з російською наукою. Зв'язок цей виявляється зараз в щоденній праці, в участі в російській науковій пресі, в участі в наукових з'їздах як союзних, так і РСФРР. Укрнаука регулює ці зносини, об'єднуючи наукові українські сили в делегації і товариства, з тим, щоб організовано, на засадах асоціації, вступати до союзної наукової праці. Багато зробили для організації єднання наукових сил конференції Союзних Головнаук, перша з яких відбулася в Москві, а друга в Харкові.

Другий спосіб наукового зв'язку—наукові з'їзди поволі притягають на Україну значні кола союзних і закордонних вчених. Досить згадати минулий патологічний з'їзд в Києві.

Переходячи до перспективного плану розвитку наукових установ, треба сказати, що при проектуванні їх головну увагу звернуто на індустріалізацію і взагалі вивчення продукційних сил УСРР.

Проектуючи свої плани, Укрнаука через свою Президію і Пленум також бере участь в регулюванні розвитку наукових установ інших наркоматів. Зокрема треба відзначити участь Укрнауки в організації

цукрового, вугільного, силікатного і теплового інститутів ВРНГ, а також переймання після ліквідації с.-г. Наукового Комітету Наркомзему всієї праці по сільсько-господарській науці, що провадив Комітет.

Так планово з року на рік будується величезний будинок української соціалістичної науки й культури. Перші цеглини покладено спішно; з уламків минулого, цементуючи їх міццю радянської влади, закладено міцного фундаменту для майбутніх поколінь; вони вже підходять, скоро нова зміна робітничо-селянської молоді займе наукову варту. І тоді ті, що не відступили від праці в лиху годину, допоможуть дати відпочинок втомленим рукам; справа—на вірній путі.

Всеукраїнська Академія Наук.

Всеукраїнська Академія Наук виникла на кінець 1918 року, в добу безмірної зміни ідеєю взаємно-протилежних урядів і громадських рухів. Всеукраїнська Академія Наук, як виплід революції, розвивалась в цілком особливих умовах, властивих лише їй. Як природний спадок „Українського Наукового Товариства“, вона об'єднала на платформі науковій здобутих Жовтнем у боротьбі за зміцнення всіх досягнень українського руху, більшість української інтелігенції. У цій боротьбі, що збіглася з організаційною добою в існуванні академії наук, багато чого довелося пережити. Сумом віє зі сторінок історії академії за часів денікинщини, коли з заняттям Києва не тільки було розігнано склад співробітників, а було зірвано й вивіску „Українська Академія Наук“, а в самому приміщенні було влаштовано салдатську стоянку. Останній випадок надовго зупинив академічне життя ВУАН'у. Через отаке варварство загинули найкоштовніші для історії українського руху і початку великої революції у нас на Україні архівні матеріали: усі вони попали під салдатські казани на розпал. Лише, як запанувала радянська влада на Україні, т.-т. з 1921 року, Академія Наук, діставши новий статут, повільно, дуже повільно виходить на рівний шлях вільного розвитку української науки. Не зупиняючись на окремих етапах у розвитку Академії Наук, властивих будь-якій молодій організації, зокрема науковій, слід усе-таки відзначити й підкреслити, що оцей зріст ішов при надзвичайно важких матеріальних обставинах.

Але непримітно, в тяжкій боротьбі, промайнули 10 літ упертої роботи над самоорганізацією, самопереглядом постановки наукової праці. У результаті—молода ще Українська Академія Наук зміцніла й відома навіть і за кордоном.

Всеукраїнська Академія Наук структурно за своїм попереднім статутом поділяється в справі науковій на 3 відділи: історико-філологічний, фізико-математичний і соціально-економічний. Верховний керуючий орган Академії Наук загальні збори всіх дійсних членів академії.

На чолі академії стоїть президія в складі: президента (акад. Заболотний Д. К.), тов. президента—і неодмінного секретаря. Господарче життя академії концентрується в правлінні академії під головуванням тов. президента, академіка Воблого. Усе наукове — виконавче і керуюче, в науковій канцелярії академії під управлінням орієнталіста П. Лозієва на чолі з неодмінним секретарем академії. У 76 академічних установах, катедрах, комісіях, кабінетах, інститутах, секціях, численних підсекціях, бібліотеках і громадах ведеться, за всеохоплюючою егідою, академії, інтенсивна наукова і науково-організаційна робота майже всіх видатних наукових робітників Української Республіки, що відповідає на питання

в її господарчому житті і що скеровує роботу інших наукових і науково-дослідних установ України.

Особистий склад академії: дійсних членів академиків 29, позаштатних академиків 34, кореспондентів 17, директорів 4, наукових співробітників 147.

Всеукраїнська Академія Наук вправі пишатися своїм виплідком, всенародньою книгозбірнею, що налічує біля 2¹/₂ мільйонів примірників, крім періодики, і що задовольняє не лише потреби робітників науки, але ж і читача.

Багатюща книгоскарбниця всього півдня Союзу радянських республік, всенародня бібліотека того ж часу стає й за гордість Української Рад. Республіки. Всенародня книгозбірня поза своїми безпосередніми завданнями, як фундаментальна книгозбірня, веде окремі наукові праці що до вивчення книги і зв'язаних з нею дисциплін книгознавства і бібліографії. Вона ж відіграє керуючу ролю й у всій бібліографічній і бібліотечній роботі Української республіки (див. нижче).

Музей антропології й етнології ім. Ф. Вовка може похвалитися єдиною своєю колекцією пам'яток Мизенської культури і черепів. Брак досить просторих приміщень не дає можливості розгорнути в усю широчінь відділ етнографії України і сусідніх з нею країн.

Музей мистецтв при Академії Наук з коштовною колекцією гонимих малярів, з оригіналами великих майстрів і коштовною високохудожньою срібною застільною чашою. Музей в порядку розгортання роботи передбачає відкрити східний відділ, єдиний на Україні, і лише брак вільної площі зараз перешкоджає цьому важливому почину.

Відповідаючи на найменші запити державности, і щільно зв'язана з людністю в особі багатьох тисяч низових кореспондентів із далеких закутків (сіл), Академія Наук відіграє не обліковану ролю в справі українізації центрів країни, охорони пам'яток старовини і мистецтва, в налагодженні її державних і господарчих чинностей.

Комісія, що складає словника української живої мови, що пророблює всю українську термінологію на підставі народніх матеріалів, це той кут каміню, що на ньому базується вся будова українізації. Комісія ця приготувала до друку матеріали й випустила словника української живої мови.

Кабінет арабо-іранської філології з єдиною на Україні багатою, чудово підбраною, особливою книгозбірнею сходу являється тим монолітним стрижнем, що навколо нього утворюється вже нині українське сходознавство.

Гebraїстично-історична археографічна комісія збирає архівні матеріали з історії євреїв на Україні. Приготовано до друку низку цінних праць. Встановлено науковий щільний зв'язок з подібними установами так закордону, як і окремими відомими вчиними фахівцями.

Етнографічна комісія (під голуванням акад. Лободи) в результаті численних етнографічних екскурсій і широко розкиданої мережі низових кореспондентів (числом 419) збрала значні матеріали з етнографії українських земель і народностей цих земель. Багато уваги уділяється складенню бібліографічного покажчика з українського фольклору і словника українського фольклору.

Музично-етнографічний кабінет при етнографічній комісії (під керуванням К. В. Квітки), крім розроблення теоретичних питань з музичного фольклору, інтенсивно досліджує з боку музично-етнографічного райони України.

Комісія видання пам'яток найновішої української літератури, збираючи і розробляючи матеріали невиданої літератури особливу увагу присвячує академічному виданню Т. Шевченка, Куліша, Франка й ін.

Вивченню громадських течій на Україні багато праці присвятила однойменна комісія під головуванням акад. Ефремова С. О., що розробила вже відділ—декабристи, київ-методієвське братство, рух 60 років, народництво 70 років, Драгоманів, польський революційний рух на Україні—30 і 60 р.р. минулого століття.

Комісія, що складає біографічного словника діячів України, склала біля 12.000 карток і взялася за систематичне оброблення назбираних матеріалів, підготовляє їх до друку.

Низка історичних комісій під головуванням М. С. Грушевського розгорнула широку роботу над вивченням історії України, її пам'яток і в справі районного історичного дослідження українських земель.

Археографічна комісія (під головуванням М. С. Грушевського) великої ваги надає підготовленню до академічного видання „Українського Дипломатія“. Переводиться систематичний опис українських, старовинного друку книжок, число уже описаних й досліджених примірників досягає 3.000.

Археологічний комітет „Всеукраїнського значіння“ з комісіями Трипільської культури, дослідження Софії, вивчення матеріалів з історії українського мистецтва, вивчення монументального мистецтва (під головуванням акад. А. Т. Новицького) крім охорони пам'яток матеріальної культури на терені України, організовує також наукове їх дослідження. Численні дослідження пам'яток так експедиції комітету, як і його уповноважених на районах, а також уважне ставлення влади на місцях до завдань комітету й його комісій сприяють придбанню багатих наукових матеріалів, що їх демонструється щорічно на чергових виставках комітету.

Из закладів фізико-математичного відділу надтої уваги заслуговує мінералогічний музей геологічної комісії (за головуванням акад. П. А. Тутковського) — єдиний у Союзі республік, де так ретельно й всебічно охоплено всю Україну, унітарно — всю республіку УСРР. Цей музей яскраво ілюструє необмежені багатства й велике майбутнє України. Цікава єдина в Союзі своїм багатством колекція пам'яток пустини. Інститут технічної механіки з дослідною станцією при ньому єдиний на всю Україну своїм багатством й можливостями науково-дослідний заклад, безпосередньо зв'язаний у своїй науковій роботі з виробництвом (кафедри прикладної й чистої математики за головуванням акад-ів Д. А. Граве, М. М. Крилова і Г. В. Пфейфера) дали численні дослідження, що з них багато уже надруковано у видатних математичних журналах за кордону.

Ботанічний садок, кафедра ботаніки, кабінет і гербарій (під головуванням акад. А. Д. Липського, А. Д. Фоміна), також кафедра біології сільсько-господарських рослин і акліматизації, акліматизаційний садок (за головуванням акад-ів Вотчала Е. Ф. і Кашенка Н. Ф.) ретельно ведуть роботу в справі виявлення флори України, вивчення її особливостей і акліматизації корисних рослин. Обмеженість засобів і досвідної площі у великій мірі гальмує зріст закладів.

Кафедра хемічної технології (за головуванням акад. А. Г. Шапошнікова), кафедра хемії, комісія в справі вивчення атому, хімічна секція (за голову акад. В. А. Плотников) ведуть свою роботу у найщільнішій ув'язці з виробництвом у справі піднесення нашого господарства, відповідаючи на всі питання щоденного життя міста й села. Відсут-

ність власних досить великих приміщень у самій Академії Наук перешкоджає розвитку цих дуже цінних наукових закладів.

Біологічний інститут ім. Ф. З. Омельченка і кафедра експериментальної зоології (гол. акад. І. І. Шмальгаузен), зоологічний музей (за голову акад. Н. Ф. Кащенко), Дніпровська біологічна станція (директор проф. Белінг Д. Е.), у результаті протяжного процесу поповнення їх потрібним науковим реманентом, вільно планує зараз свою наукову дослідчу роботу, зростаючи в солідний науковий заклад України й повільно набираючи всеукраїнського характеру.

Кафедра народнього здоров'я і соціальної медицини (акад. Корчак-Чепурківський А. Б.) також кафедра клінічної медицини (акад. Яновський Ф. Г.) являється ядром, що має дати у своєму розвитку такий важливий у нашому будівництві медичний відділ. Нове положення Академії Наук завбачає поширення штату академічних наукових закладів і, як затвердиться його у Раднаркомі, відділ матиме тверду базу.

При відділі засновано особливу бібліотеку.

Демографічний інститут соціального економічного відділу (директор інст. акад. М. В. Птуха) вивчає статистичні дані й історичні матеріали демографії України і має за мету видати монографічну колективну працю „Населення України“.

Комісія вивчення західно-руського й українського права (за головуванням акад. М. Т. Василенка), де кожний із членів обробляє окремо цікаве йому питання з історії українського права, колективно продовжує працю що до складання „Словника українських юридичних старовин“.

Комісія вивчення народнього (звичайного права) на Україні (за головуванням акад. проф. І. А. Малиновського і з завідувачем комісії А. Е. Кристера) у плановому порядку збирає матеріали звичайного права, раніш за все з живого, чинного і головним робом земельного і сімейного права, у своєму розвитку розбилася на секції: особного права і прилюдного. Ядро комісії продовжує вивчати історію українського звичайного права, не лишаючи того ж часу без уваги роботи заснованої ще 1922 року бібліографічної підкомісії—збірник матеріалів звичайного права.

Комісія, що вивчає фінанси (за головуванням акад. Л. М. Яснопольського), організована у березні 1926 року, всю увагу звернула на початку на об'єднання наукових сил Києва, що працюють у галузі вивчення фінансів, банкової справи, грошового обліку і на обопільне ознайомлення своїх досягнень.

При виділі—спеціальна бібліотека.

Зараз ми не згадуємо дрібніших, але численних комісій, кабінетів кафедр, допоміжних музеїв і бібліотек, семінарів і наукових товариств, так у межах України, як і поза межами її, що відіграють самостійну роль. Вони на черзі реорганізації в цілком самостійні інститути з окремими статутами й бюджетом. Не говоримо також про досягнення окремих академіків і співробітників академії, бо їх робота цілкомито звязана з роботою цілої України.

Якщо узяти на увагу ті скромні засоби, що їх український уряд в сучасних економічних умовах в силі відпустити на наукові потреби академії, то з великою повагою зупинимося на тих досягненнях об'єднаної видавничої комісії ВУАН, що появились у приступних версіях численних академічних видань (457 публікацій), що їх число зростає що-року. Технічні можливості, що їх має ВУАН з відомою в історії друкарнею—тепер академічною, колись друкарнею Києво-Печерської Лаври, з'єднавшись з могутньою енергією відданих науці академічних

робітників, дозволяє покладатися, що за підтримкою держави, яка дасть академії достатні до роботи приміщення і додаткові засоби, робота Академії Наук розвиватиметься ще глибше.

Існуючий щільний зв'язок Академії Наук України з усіма могутніми науковими центрами світу у спосіб обміну виданнями, а також у спосіб особистої участі у всесвітніх з'їздах—є запорука ясного майбутнього молодій українській науці і разом з нею Академії Наук УСРР.

Всенародня бібліотека України.

(5 років роботи).

Всеукраїнську національну бібліотеку було засновано в 1918 році у Києві. Але нормальну роботу бібліотеці вдалося розпочати лише з 1922 р. З цієї пори всенародня бібліотека України буйно розвивається й на сьогодні зробилася поважною науковою й культурно-освітньою установою.

Поточного року ВБУ відзначає десятиріччя свого існування. Всі найбільші бібліотеки світу утворювалися протягом цілих десятиріч років і за такий довгий час, зростаючи поволі, вони мали змогу вирости в добре скомплектовані і устатковані книгозбірні. Не таке судилося ВБУ.

Утворена за революції, як цілком нова бібліотека, зростаючи надзвичайно швидким темпом, ВБУ за ці 10 років свого існування (з них лише 5-6 припадають на роботу в нормальних спокійних умовах) зуміла на сьогодні посісти своїми розмірами 4 місце серед бібліотек Союзу й дев'яте—в цілому світі.

Заходами радянського уряду, ВБУ останніми роками дістає все, що потрібно для її розвитку. Вона нині має 7 будинків з кубатурою в 140.000 куб. метрів.

Фонди бібліотеки на сьогодні становлять 1.900.000 книжкових та журнальних одиниць, понад 1 млн. газет, 200 тисяч різних листівок. Загальний метраж бібліотеки—30 кілометрів. Фонди ВБУ оцінюють в 3.300.000 крб. Щороку фонди бібліотеки зростають на 112 тисяч книжок і журналів, 120 тис. номерів газет і 42 тис. листівок.

Останні роки в роботі ВБУ пройшли під знаком поширення читачьких кадрів. Користуються скарбами бібліотеки всі—починаючи з наукового працівника й кінчаючи студентом. За минулий рік у ВБУ занотовано 143.914 відвідувань і 422.007 видач книжок.

Як наукова бібліотека нового типу, ВБУ розгорнула широку активну роботу з читачами. За минулий час було організовано сотні виставок, серед них зокрема виставка продукційних сил України (4.000 книжок, мап, діаграм, десятки лекцій), виставка „Наука на Україні за 10 років“ то-що. ВБУ бере участь і виступає на з'їздах та конференціях краєзнавчих, вивчення продукційних сил країни,—загалом бере участь в поставі й вивченні проблеми індустріалізації та розвитку продукційних сил УСРР і СРСР, у поглибленій політосвітній і краєзнавчій роботі. На сьогодні ВБУ об'єднала навколо себе десятки наукових бібліотек і бібліотекарів, зв'язалася з тисячами різних установ, організацій, товариств і окремих осіб, а також заснувала широку сітку своїх кореспондентів по всій Україні.

З ВБУ виріс своєрідний тип науково-дослідної бібліотеки, що сполучає собі бібліотеку й широку науково-дослідну установу в галузі бібліотекознавства та бібліографії. Це, так би мовити, сполучення

науково-досвідної роботи з самим виробництвом, де бібліотека з усіма своїми робочими процесами й функціями становить велику робочу лабораторію для спостережень, дослідів і висновків в галузі бібліотекознавства та бібліографії. Тим паче, що при ВБУ організовано спеціальну науково-досвідну комісію бібліотекознавства та бібліографії.

Зважаючи на великий брак кваліфікованих працівників з бібліотечною освітою, ВБУ порушує перед Наркомосом клопотання організувати 1928-29 навчального року спеціальні бібліотечні двохрічні курси. Для своєї дальшої роботи бібліотека ставить собі низку завдань, клопочучись про відповідну допомогу від Наркомосу. Це — добудування основного книгосховища ВБУ, упорядкування й закаталогування всіх фондів бібліотеки, а головне — налагодити комплектування бібліотеки закордонною літературою. ВБУ клопочеться також про придбання кількох бібліотек з закордонної України.

продажу по дешевшій ціні Шевченкових творів і літератури про нього.

Могила Т. Г. Шевченка — державний заповідник.

Могила славетного українського поета Т. Г. Шевченка останніми роками набуває не лише величезного культурного, а до деякої міри й політичного значіння. Зважаючи на це, уряд УСРР утворив при Наркомосі спеціальний шевченківський комітет, на який поклав обов'язок — піклуватися про як-найкраще впорядкування Шевченкової могили, яку оголошено державним заповідником і що мусить стати поважним культурним осередком. До складу шевченківського комітету увійшли представники радянських, культурно-освітніх і наукових організацій.

Відбулося перше засідання цього комітету. Докладну доповідь про теперішній стан шевченківського заповідника склав директор його тов. Калюжний. В своїй доповіді він підкреслив, що радянський уряд асигнує досить великі кошти на максимальне впорядкування могили Шевченка. Так, торік асигновано 13 тис. крб. на меліоративні роботи в заповідникові та електрифікацію його терену. Земельні органи нарізали для заповідника понад 10 гектарів землі. Адміністрація заповідника гадає навколо могили розбити великий парк. До 3 гектарів уже засаджено сосною. Взагалі прикладається всіх зусиль, щоб з шевченківського заповідника зробити поважну історично-культурну установу.

Цікаві дані про відвідування могили Шевченка. Ці дані свідчать, що Шевченкову могилу відвідують не лише українці, а й представники інших національностей. Приїздять не тільки з різних місцевостей Радянської України, прибувають з Білоруси, Росії, кавказьких республік і Західної України. Кількість відвідувачів досить велика. Так, минулого літа, що-місяця могилу в середньому відвідувало 4-5 тис. чоловіка.

Великого значіння набуває культурно-освітня робота серед екскурсантів. Ця робота церебуває ще в стадії організації. При заповідникові засновано читальню. На черзі — організація кіно, радіо, музею, хору й групи кобзарів. Заповідник провадить культурно-освітню роботу не лише серед екскурсантів, а й по околишніх селах. Так влітку минулого року заповідник організував у сусідньому селі школу для малописьменних, а тепер — школу лікнепу, відкрив хату-читальню і організував для обслуговування околишнього району 5 пересувних бібліотек.

Звіт цей викликав жваві обговорення. Промовці зазначали конечну потребу посилити культурно-освітню роботу серед відвідувачів могили Шевченка, поповнити книгозбірню при ній, організувати там кіоск для

продажу по дешевшій ціні шевченкових творів і літератури про нього академик Багалій подав думку видати спеціального „подорожника“ як по заповідникові, так і по околишніх історичних місцях. Такий „подорожник“ стане у великій допомозі відвідувачеві шевченкі ського заповідника. Цікаві думки подав і про ф. Таранушенка. По-перше, заповідникові треба налагодити демонстрацію перед екскурсантами фільму „Тарас Шевченко“, а, по-друге, оскільки відвідування могили Шевченка має інтернаціональний характер—зосередити в заповідникові літературу на всіх мовах.

На цьому-ж засіданні було підсумовано наслідки всеукраїнського конкурсу на пам'ятник Шевченкові. Як відомо, кілька років тому незаможники Шевченківщини на своєму з'їзді ухвалили зняти хреста з могили Шевченка й натомість поставили невеличке погруддя. Уряд же ухвалив це погруддя замінити належним пам'ятником. Торік було оголошено конкурс на проєкт цього пам'ятника. Але на жаль, через низку важливих причин, зокрема за недостатнім строком конкурс не дав потрібного. Авторитетне журі в складі академіка Д. І. Багалія, академіка Бекетова, проф. Бурачека, художників Петрицького й Меллера та тов. Річицького визнало, що конкурс блідий наслідками. Заслужовують на увагу лише 3 проєкти під девізами: „Могила № 2“, „54“ і „Україна“. Ухвалено всі визначені журі проєкти закупити. По розпечатанні конвертів виявилось, що автором проєкта під девізом „Могила № 2“ є скульптор Кавалерідзе і архітектор Пашенко проєкта під девізом „№ 54“—Б. Кратко (київський художній інститут), а проєкта під девізом „Україна“—Л. Блоха. За ці проєкти автори дістали по 300 крб. Визнано за потрібне оголосити новий конкурс на проєкт пам'ятника Шевченкові, притягнувши художні сили України, Росії й за кордону.

Комітет ухвалив вжити низку заходів що до дальшого впорядкування шевченківського заповідника. Перед Головополітосвітою порушено клопотання влаштувати при заповідникові екскурсійну базу, перед Шевченківським інститутом—видати протягом 3 місяців „Провідник по могилі Шевченка“, перед ДВУ та іншими видавництвами України—видати художні листівки могили Т. Г. Шевченка та листівки на мотиви з життя й творчості його. Комітет ухвалив поширити бібліотеку й організувати меморіальний музей при заповідникові, зарахувавши на цю мету до бюджету 1928-29 р. 25 тис. крб. Всі матеріали й звіт Шевченківського заповідника буде видано окремою брошурою, скласти яку доручено членові комітету тов. В. Дубровському.

Франкові дні.

Столиця УСРР широко вшанувала пам'ять і відзначила 12-річчя з дня смерті кам'яняра соціалізму. Низкою врочистих зібрань трудящі Харкова відзначили ці роковини Івана Франка, вшанувавши його, як одного з перших укр. письменників, що в своїх творах відбив тогочасні класові суперечності на селі і у місті; зокрема в нафтовому Бориславі.

У понеділок відбулися останні урочисті збори в Шевченківському театрі і в центральному профсаді. Як і протягом попередніх трьох днів збори цього дня також пройшли велелюдно, зібравши численні аудиторії з представників радянської суспільності Харкова. У вечері на пошану пам'яті Івана Франка в Шевченківському театрі взяли участь радянські й громадські організації та харківська франківська школа. З спогадами про Франка виступив його земляк тов. Вітик, що оповів окремі моменти із Франкового життя. Тов. Вітик правильно констатував, що:

— Ще до недавнього відомий лише у вузьких колах трудової інтелігенції Іван Франко, нині широко відомий цілій радянській Україні. Франко знають і шанують в кожній трудованій хаті. Ів. Франко не був марксистом, але боровся проти панів за визволення трудящих, як справжній революціонер. Тому то Франко і дорогий для української радянської республіки трудящих.

На Зах. Україні Франка також шанують, але вшанування це обмежується вузьким колом людей. Буржуазія Зах. України, незалежно від свого національного походження, ще пам'ятає, що Франко ворогував з нею, і всіляко перешкоджає тому, щоб вшанування пам'яті кам'яняра соціалізму набуло широких розмірів.

Голова франківського комітету тов. Мороз і завідувач школи ім. Франка тов. Озарків у своїх промовах підкреслили потребу дальшого докладнішого ознайомлення з творчістю Франка, беручи з його спадщини все, що тільки допоможе нам з більшою впевненістю і активністю будувати нове світле життя для всього трудящого люду.

У концерті, що відбувся в театрі, взяв участь дитячий хор Франківської школи; складається він з 250 дітей. Виконання хором речей доводить не абиякі дані цього шкільного співчого колективу. Вечір закінчився великим концертом з участю харківської державної капели під орудою Верховинця.

Ювілей М. Коцюбинського.

Минулого року у Вінниці та Чернігові утворилися місцеві комісії, що поставили собі завданням вшанувати пам'ять видатного українського письменника М. Коцюбинського, який мешкав у цих містах. Раднарком же України визнав за потрібне вшанування пам'яті М. Коцюбинського провести в широких розмірах і з цією метою ухвалив утворити спеціальну всеукраїнську комісію. До складу комісії увійшли представники різних радянських, громадських, культурно-освітніх, літературних і наукових організацій. На чолі комісії став завідувач Головнауки тов. Озерський.

На засіданні було заслухано звіта про роботу Чернігівської комісії. Вона намітила низку заходів для вшанування пам'яті М. Коцюбинського в самому Чернігові. Так, намічено відремонтувати Чернігівський будинок Коцюбинського, влаштувати там Чернігівську центральну бібліотеку й назвати її, а також і місцевий інститут народної освіти ім'ям Коцюбинського. Комісія визнала за потрібне також поставити в Чернігові, — у місті і на могилі Коцюбинського — монументи. Низку ухвал вже виконано. Так, при Чернігівському музеї засновано куток Коцюбинського, де зібрано речі, рукописи й фотографії письменника. Могили М. Коцюбинського частково вже впорядковано. На весні почнуть ремонтувати будинок. Здійснити всі намічені заходи перешкоджає брак коштів.

На цьому засіданні центральної комісії було одержано повідомлення, що у Вінниці в тому будинку, де народився Коцюбинський, відкрито музей. Частину кімнат будинку реставровано й вони тепер мають вигляд, який був за Коцюбинського.

Центральна комісія ухвалила оголосити по всій Україні збір добровільних пожертв на пам'ятник Коцюбинському, що його буде збудовано у Вінниці. Збір коштів провадитиметься до 18 травня 1929 р. Перед Наркомосом, чернігівським і вінницьким окрвиконкомаами порушено клопотання асигнувати певну частину коштів.

на спорудження цього пам'ятника. Комісія ухвалила звернутися до ВУРПС з проханням видати спеціального листа про збір коштів на пам'ятник Коцюбинському серед членів профспілок. До всіх громадян України буде видано відозву з проханням збирати добровільні пожертви на пам'ятник Коцюбинському. Збір коштів буде проведено також і серед українського населення АМСРР, Крима та Росії. Комісія ухвалила звернутися до Львівського наукового товариства з проханням взяти на себе ініціативу для популяризації справи вшанування пам'яті Коцюбинського й збирати кошти на пам'ятник йому серед українського населення Західної України.

Центральна комісія гадає випустити спеціальні листівки з портретом Коцюбинського й відповідним написом. Кошти від цих листівок також підуть на збудування пам'ятника. Проектується також організувати спеціальні вечірки, вистави й організувати всеукраїнський день Коцюбинського. Кошти від цього — також на фонд спорудження пам'ятника.

Для популяризації справи вшанування пам'яті Коцюбинського, ухвалено виділити окрему літературно-пропагандистську комісію в складі т.т. Коряка, Пилипенка й проф. Плевака. Ця комісія опрацює також проект видання популярних книжок Коцюбинського.

Щоб до участі у вшануванні пам'яті Коцюбинського притягти як найширші маси, ухвалено організувати окремі комісії, крім Вінниці й Чернігова, ще й у Харкові, Києві, Дніпропетровському та Одесі. Обрано окрему комісію, що має опрацювати план конкурсу на проект пам'ятника Коцюбинському.

На цьому ж засіданні ухвалено виділити на скарбника комісії проф. С. А. Таранушенка, а відповідального секретаря В. В. Дубровського.

Остаточно вирішено поставити пам'ятник письменнику в місці його народження у Вінниці. Вінницькій комісії доручено якомога швидше опрацювати окремі моменти спорудження пам'ятника. Надумку бюро центральної комісії, місцем для спорудження пам'ятника має бути спеціальний, уже намічений окрвиконкомом, майдан, що на ньому мають розбити сквер, Пам'ятник мусить бути посередині цього сквера у вигляді монументу.

Зважаючи на те, що є ще й другий варіант спорудження пам'ятника Коцюбинському у вигляді будинка пам'ятника, бюро центральної комісії не заперечує проти цього варіанта, але з умовою, що будинок являтиме собою центральну книгозбірню ім. Коцюбинського у Вінниці, та що спорудження цього будинку, за винятком архітектурно-скульптурного оформлення, візьме на себе Вінницький окрвиконком. До 5 червня має бути вирішено, який саме варіант буде покладено в основу спорудження пам'ятника М. Коцюбинському.

Визнано за потрібне випустити спеціальні ювілейні марки М. Коцюбинського. На проект марок оголошується закритий конкурс, що триватиме до 20 червня. До участі в цьому конкурсі запрошено художників: Маренкова (Харків), Кірнарського (Ленінград), Хіжинського (Ленінград), Усачова (Київ), Касяна (Київ). Середу (Київ), Кричевського В. Г. (Київ) і Падалку (Харків). Призначено три премії: в 300, 200 і 100 крб. На марці мусить бути портрет у відповідному графічному оформленні з текстом „На пам'ятник М. М. Коцюбинському“. Нині виробляється технічні умови проекту й незабаром з ним буде познайомлено художників.

До складу журі для проведення конкурсу увійшли: проф. Таранушенко, проф. Плевака, Бурачек, Порай-Кошиць, Комашко й Кулик.

Ів. Врона.

Сучасні течії в українському малярстві.

Гарячі голови з табору скрайніх „лефівців“, пророки нової конструктивно-„вещної“, інженерійної ери в мистецтві декретували нещодавно нехайне знесення та кінець малярства, як і всякої взагалі образотворчості, станковізму зокрема й особливо.

Віщування ці, нині виявилось, себе не виправдали, залишившись передчасними й досить теоретичними. Малярство, що-правда, з глибокої кризи не вийшло, криза має затяжний характер, криза є універсальна, що поширюється на малярське мистецтво всесвіту, не тільки Рад. країни. І всеж-таки вихід з кризи образотворчого мистецтва лише частково реалізується по лінії „від станка до машини“, від виображення до творення річей, від мистецтва до виробництва. Як не розцінювати цей факт, він фактом залишається. Образотворче мистецтво не тільки не зникає з терену мистецької сучасності, навпаки, воно за останні роки значно зміцнило свої позиції. Воно посідає знову майже чільне місце серед інших видів т. зв. просторових мистецтв. Що до малярства зокрема, то безперечним є факт значного його пожвавлення, особливо в Радсоюзі, більше—факт відродження станковізму і станкових форм.

Що до українського мистецтва, то його стан, як він виявився на 10 річницю Жовтня, цілком стверджує домінуючу роль малярства у нас, як і в РСФРР. Ця переважна роль малярства помічається в житті, помічається також в школі, де крім архітектури інші види образотворчого мистецтва ще дуже мало розвинені, навіть в Київському Художньому Інституті, що має кілька виробничих факультетів і відділів (поліграфічний, текстильний, кіно-фото, деревообробний).

Перш за все треба відзначити для загального стану сучасного українського малярства,—це його небачений досі буйний розвиток і розквіт, кількісний і якісний, що дає привід московській критиці говорити про несподівані для неї „имена крупных мастеров украинского искусства“, про „утонченное и высококвалифицированное украинское искусство“ і т. ін. (див. рецензії на ювілейну виставку народів СРСР в Москві, зокрема Я. Тугенхольда та А. Сидорова)

Такі успіхи українського мистецтва, малярства зокрема і в першу чергу, є цілковито і виключно ділом революції, є успіхами Жовтня і радянського культурного будівництва. Це є могутній порив збуджених Жовтнем, покликаних до життя й творчості нових класових сил, широких народніх українських мас, українського робітництва й селянства, що несуть в собі невичерпані творчі і будівничі потенції разом з нестримною жадобою культури й творчого ділання.

Подвійний гніт—соціальний і національний—діалектично викликав на Україні подвійну енергію мас що до надолуження затриманих в своєму розвитку культурних та культурно-мистецьких потреб і можливостей. Це дає прискорений темп розвитку українського післяреволюційного мистецтва, рівняючи до Рад. Росії.

Сперечаються, існувало чи не існувало українське мистецтво до революції. В абсолютній формі сперечання немає рації і змісту. Післяреволюційне сучасне мистецтво наше не виникло з нічого, воно мало і має своє минуле, свої передумови підготування і в дореволюційному мистецтві, воно не впало, як грім з ясного неба на голу землю. Проте, твердження, що про українське мистецтво, його народження й розвиток, можна по суті казати лише тепер, після Жовтня,—набуває ваги в своїй відносній, порівняльній та умовній формі. Звісно, українське мистецтво існувало і не тільки перед революцією, а й сторіччями раніш. Проте мова йде не про існування, а про характер мистецтва, якість і значіння його в сумі елементів культури та життя. Отже, рівняючи до передреволюційної доби, сучасний стан українського мистецтва сміливо можна назвати його новим і майже безтрадиційним народженням (а не відродженням), законстатувати цілком нову лінію розвитку, яка що до попередньої передреволюційної є її позитивно-будівнича антитеза.

Справді, де прецеденти й традиції в безпосередньо-дореволюційному мистецтві для тих, цілком нових у нас на Україні, мистецьких явищ, які ми бачимо в мистецькому житті й практиці, на виставках і т. д. Де прецеденти для наших радянських мистецьких ВУЗ'ів, як Київський Художній Інститут, наші художні та керамічні технікуми? Адже, мистецьких вищих шкіл на Україні до революції взагалі не було, а були провінційні „художественные училища“ під протекторатом „Императорской Академии Художеств“. Наше молоде українське радянське мистецтво є дитина Жовтня і рад, а Жовтень і ради, звісно, не мають собі прецеденту чи прикладу в українському минулому, а будуються на законі і праві пролетарської революції. Облишмо тому зайві суперечки і визнаймо той безперечний факт, що рівняючи до нашого дореволюційного провінційного, просвітянськи-кволого і відсталого мистецького минулого, маємо майже феєричне, казкове збагачення українського мистецтва, можемо вперше без нахвали і перебільшення мовити про українське мистецтво, як про факт нашої радянської дійсності, чого аж ніяк не можна було сказати в добу передреволюційну.

Всі течії та напрямки сучасного українського малярства можна розподілити по трьох великих групах: 1) течії, що являють собою рештки застарілих, вже перейдених і пережитих етапів малярства, 2) напрямки, що зв'язані з різними впливами новітнього європейського й російського буржуазного малярства, 3) течії, що виникли вже під час революції, під впливами нових умов і сил, що являють, таким чином, нові оригінальні струмки в нашому мистецтві. Передреволюційне українське малярство майже цілком складалося з першої групи, до якої належали так російські академічні і передвижницькі провінційні одвійки, як такі ж доморослі українські побутово-етнографічні течії та групи. Першим величезним поступом і надбанням післяреволюційного нашого малярства було прилучення українського малярства та й цілого мистецтва до формальних надбань „Європи“, вихід за провінційні зашкарублені межі, поширення серед мисців України впливів і шукань новітнього мистецтва в різних його виявленнях і формах, які дала критична доба розвитку мистецтва Росії та закордону.

В першу чергу серед пережитків старого в малярстві треба виділити численну групу натуралістичного реалізму з його різними відтінками. Основу його розуміння своїх завдань і ставлення до об'єкту складає більш чи менш протокольне відбивання дійсності і передвижницький побутовізм, чому його часто називають передвижницьким натуралізмом. Серед натуралістів є цілком відсталі і безтурботні передвижники, для яких ніби не існувало катастрофічних зламів у мalarстві останніх десятиліть. До них належать деякі відомі „могікани“, як Яровий, Світлицький, Красицький, Кишеневський, Міщенко, Іжакевич. До них же належать такі художники, як Трохименко, Шульга, Носко, Тимошук, Коровчинський, Волокідін, Бершадський, Шовкуненко, et tutti quanti, головним чином із складу об'єднання АХЧУ, а також деяких одеських об'єднань—„ім. Костанді“ та інших.

Культурнішу і сучаснішу групу натуралістичного ж реалізму з деякими імпресіоністичними та іншими ухилами і впливами маємо в особі Ф. Кричевського, Козіка, Черкаського, Комашко та молодих—Хижняка, Сиротенка, Хворестецького. До того ж натуралістичного реалізму належить його академічна відміна, що культивувалась старою Академією і еклектиками різного гатунку. До них належать, напр., Крюгер-Прахова, Фельдман, Кокель, Гронец, Федоров, Крайнев, майже ціле об'єднання „ім. Костанді“ з його „красивими“ пейзажами і т. інш. Окреме місце в реалістичне натуралістичних течіях забирає Шаронов з його не цілком натуралістичним трактуванням натури і рівночасно суворим додержанням її.

Імпресіонізм, як такий, у нас майже не має своїх представників: є імпресіоністичні ухили й впливи, імпресіоністична маніра. Найяскравіший імпресіоніст був з Маневича (тепер в Америці); до цієї групи зараховують М. Бурачека, почасти В. Кричевського в його пейзажах. Сюди ж належать, в деякій мірі, Балясний, Масленников, дехто з одеситів.

Реакційним відгоміним далеких дореволюційних часів є нині символізм, яскраво виявлений в творах Ю. Михайлова. Його символіка, де чувається вплив Чурляніса, підбита містикою. До тієї ж категорії символістів належить Сапожников (Дніпропетровське), почасти Жалко-Титаренко і Полончук (з виставок на кiївськ. Конtrakтах). На ухили в символізм алегоричного порядку слабують М. Жук і Мінюра, перший до того ще декоративно стилізує свої твори під кравієсько-мюнхенську маніру, підкреслюючи їх алегоричність і символіку.

До стилізаторів реалістично-академічної школи належить Прохоров, на якому позначаються сильні впливи „фряжської“ іконописи і декоративности лубка поруч з невиправданим стремлінням до монументальности. До пасеїстичних реалістів, проте дуже культурного порядку, належить Симонов, що наслідуює в своїх романтично ліричних пейзажах то старих майстрів, то декого з російських пасеїстів—романтиків (Кривов то-що).

Друга група течій і напрямків сучасного українського малярства—це ті течії, що відбивають в собі впливи різноманітних новітніх форм російського і європейського буржуазного мистецтва.

Серед цих напрямків найбільш помітний і яскравий є сезанізм, в особі Петрицького, Тарана, почасти Крамаренка і декого з молоді (Штільман та ін.). Далі йдуть післяфутуристичні російські течії, що розроблюють, головним чином, кольористичні проблеми, серед них петровводкінці—Чупятів і Голубятников, колишній футурист Пальмов з впливами лубка і спектралістичних спроб. Близько до цих напрямків стоять також Богомазов, Ткаченко та Іванов, почасти Крюков (в де-

яких роботах близький до кубо-футуризму). Безпосередні впливи французів несе в своїх роботах Фраерман. Деякі формальні впливи німецького експресіонізму помітні на творчості Елеви. Нарешті, колишній супрематизм і конструктивізм має свого гострого представника в особі Ермілова. Високі і цінні формальні досягнення малярської культури сучасності внесли в українське малярство всі зазначені напрямки і майстрі. В цьому визначна їх вартість для дальшого розвитку українського радянського малярства, яке не може рухатися вперед, не засвоївши сучасну техніку, не озброївшись нею. Порівнюючи з групою старих наших реалістів, передвижників, академістів то-що, це є культура „Європа“. Аналітичні й експериментальні рухливі шукання в роботі роблять згаданих майстрів більш гнучкими і придатними до використання в плані нових синтетичних спроб підготовки мистецтва пролетаріату.

Відбиток походження новітніх течій, особливо аналітичних, з буржуазного декадансу чувається в перебільшеному культі чистої і голої майстерності, своєрідному естетизмі ідеалістичного гатунку. Деякі з цих напрямків мають у собі елементи примітивізму і традиціоналізму, впливи лубка (Пальмов), ікони (Іванов).

Традиціоналізм і наслідування старих епох як-найбільше позначається в творчості групи „бойчуків“—найчисленнішої й найяскравішої групи в сучасному малярстві України. Ікона і церковне малярство, візантійська фреска і Джотто разом з українським народним примітивом—ось основні джерела пасеїстичного традиціоналізму бойчуківської школи.

Перші роки існування Української Академії Мистецтва (1917—22 рр.) позначено справжньою пошестю примітивізму й іконописного візантизму. В малярстві цей рух викристалізувався сьогодні на велику і сильну школу „монументалістів бойчуків“, серед яких визначається ціла плеяда молодих і талановитих майстрів (небіжчик Т. Бойчук—пом. 1922 р., Паладка, Седляр, Шехтман, Мізін, Гвоздик, Павленко О., Липківський, Томах, Бородіна, Рокицький, Холостенко, почасти Друченко, Довгань).

„Бойчукізм“, як би його не розглядати і не оцінювати, посідає на арені сучасного українського малярства дуже визначне місце і являє собою своєрідну, оригінальну школу з самостійним і самобутнім шляхом свого виникнення і розвитку. Традиціоналізм, яким просякнута творчість майстрів цієї школи, ще не говорить за те, що тут маємо звичайний пасеїзм і ретроспектизм, або, ще гірше, зовнішнє стилізаторство. „Бойчукізм“ був би тоді цілком реакційною течією і заслуговував би на цілковиту негацію, як усяка реакційна, назадняцька реставрація минулого, його романтична ідеалізація. Прикладів такої реставрації не бракує. Бойчуківські запозичення і наслідування візантизму, середньовіччя і ранішніх італійців має виразно формальний характер: наслідуються закони і способи композиції, монументальної трактовки форм, техніки стінного (фрескового) малярства, схематично спрощеного та іконописно-умовного виображення.

Сили, що безупинно розривають мертві схеми і канони, ламають ґрунті візантизму: це стихія народнього українського селянського мистецтва, з впливом села взагалі, з одного боку, та безпосередній вплив і сила революції, її змісту, її сюжетики, її сил та ідеології, з другого. Боротьбою цих двох елементів визначається шлях розвитку і сучасне обличчя „бойчукізму“, який має в собі „дві душі“, два обличчя, що міцно, проте, і майже органічно з'єднані і складають оригінальне і самобутнє явище саме післяреволюційного малярства України. Повільна,

але невпинна еволюція школи в бік усе більшої переваги народніх, селянських елементів, що йдуть від примітиву й лубка та народного мистецтва взагалі, а також тиск динаміки нового змісту, нового радянського оточення і революційного будівництва, визначають позитивні тенденції розвитку школи, її внутрішньої боротьби з реакційною основою, з якої вона вийшла.

В усякім разі, варто ще раз підкреслити, що з „бойчуківської“ школи маємо оригінальне і вдале наближення висококваліфікованого і дозрілого мистецтва до селянських мас. Це безперечно і заслуга школи і здобуток революції. Чи не цим глибоко селянським, народнім осередком „бойчукізму“ пояснюється особлива його „заразливість“, що призвела за короткий, порівняно, час до широкого розвитку течії, її популярності і поширення на всю Україну. Тому ця школа не є випадковим явищем у нас, як не випадковим є виникнення подібних же мистецьких форм в селянській Мексиці (творчість Дієго де-Рівери та його школи, цього справжнього мексиканського „бойчукізму“), в селянській Грузії (творчість Ніко Піросманошвілі), почасти в Угорщині (пролетарський художник Бела-Уїц).

Мистецтво „бойчукізму“, як воно є тепер, не є мистецтво майбутнього, ще менше можна його назвати мистецтвом пролетаріату. Проте в процесі піднесення селянства до творчості і культури воно відіграє свою визначну роль, як мистецтво, що своїми примітивістичними наближеннями до народніх традицій, формами може як-найкраще відповісти мистецьким вимогам самих широких селянських мас, тим паче, що воно є не зовнішньою підробкою, а чутливим використанням властивих селянству форм і образів.

Впливами післяреволюційних шукань позначаються праці Петрицького, що успішно переносить на український ґрунт досягнення кращих модерних французьких майстрів, творчість Єлеви, цього своєрідного українського „експресіоніста“, молодого примітивіста Водоп'яна, лубочного мініатюриста Іванова, безпредметника Єрмілова, спектраліста Пальмова, навіть пасивного стилізатора Прохорова, як і декого з молоді Києва, Харкова та Одеси. Все це є явища, зв'язані в часі з революцією, з її впливами на творчість і т. ч. нові у нас, рівняючи до передреволюційного мистецтва. Всі вони разом з „бойчукізмом“ та іншими є спробами відповісти на нові вимоги, новий революційний зміст. Відповідь нині стремлять дати по своєму кожна з нинішніх течій малярства так старих, як і нових. Які підсумки цих спроб, цього історичного іспиту, випробованих у минулому і відновлених форм, шкіл і течій? Ми почасти говорили про це вище, але загалом багато ще застається художників в стадії шукань, в стадії тільки часткового художнього самовизначення.

Новий революційний зміст в першу чергу сприймають художники через революційну тематику. Зауважимо насамперед, що досить великий масив художників ще зовсім не підійшов до революції навіть з боку сюжетово-тематичного. Так, напр., перша художня виставка сектору мистецтва 1922 р. з кількохсот речей налічувала лише 4-5 на революційну тему, решта—все портрети, пейзажі та етюди з „настроєннями“: „У рояля“, „На волю волн“, „Соната смерті“, „Лебедина песня“, „Пастораль“, „Сказка“ і т. ін. Виставка ІЗО в Києві 1924 р. дає вже значно більш що до революційної тематики. Виставка „Художник сьогодні“ в Харкові 1927 р. дає лише біля 40 малярських речей з революційним сюжетом з кількохсот експонатів. Всеукраїнська виставка АХЧУ з понад 700 експонатів нараховувала до 100 речей з революційною темою. Малярський відділ всеукраїнської виставки

АРМУ 1927 р. коло 15% експонатів мав з революційною тематикою. Рекорд „побиває“ одеське „т-во ім. Костанді“, що з 233 експонатів своєї третьої осінньої виставки 1927 р. лише 7 (за каталогом) речей має з такими темами: „Ультрамариновий завод“ (етюд), „Піонер“, „Рабочий“, „Шахтер“, „Мастерские Коминтерна“ вся ж решта понад двохсот речей—етюди (біля 26%), пейзажі (біля 50%), натюрморти (біля 20%) і т. ін. з характерними назвами: „Цветы осени“, „Раздумье земли“, „Тихие долины“, „Хрусталь предгорий так прекрасен“, „Киммерийские берега“, „Пикник“, „Вид на Аркадию“, „Портрет жены художника“, „Волшебная лампа“ і т. ін.

Більшість старої генерації художників доспіває старі пісні. Ця генерація не визначає обличчя сучасного українського малярства—це тіні минулого, що відходять, проте тіни, що чіпляються за живих, намагаються ще жити, а навіть щось промовляти (цілі виставки).

Другу групу являють художники, що сприйняли або намагаються сприйняти революцію, хоча б з боку тематичного, змісту і сюжету для своєї творчості.

Третя група художників використовує останні досягнення буржуазного мистецтва (сезанізм та інші французькі течії, футуро-кубістичні здобутки то що). Ця група, особливо в аналітичних своїх відтинках, робить позитивну роботу, шукаючи в різних напрямках і спробах нових форм висловлювати своє почуття і розуміння доби. Більше того, самий рухливий неугамований дух шукань є фактом і чинником, певною мірою революційним, спорідненим з революцією.

Вже починають виділятися молоді художні сили, що з'явились і виховались підчас революції і разом із революцією: молоді майстри, що нині вже починають заповнювати наші виставки, майстри, то їх винесла на поверхню хвиля революції з низів, з українських сіл та заводів і фабрик. Молодь у сучасному українському малярстві завоювала вже собі визначне місце.

Характеризуючи сучасний стан і здобутки українського малярства, не можна обминути дуже важливої ознаки його, що звернула на себе увагу російської критики підчас недавньої всесоюзової виставки мистецтва народів СРСР,—це тяжіння до монументалізму, до великих монументальних завдань і проблем. Іде суперечка і змагання станковізму з монументалізмом; останній одвоював собі визначні позиції і місце, коли ще не на стінах будинків, не в самому матеріалі, то принаймні на виставках і в лабораторних станкових роботах, впливаючи на трактовку самих станкових картин, витісняючи чистий станковізм з його позицій. Монументалізм, в самій своїй суті зв'язаний з проблемою великих стінних розписів, розрахованих на загал, на масове, а не на індивідуальне і камерне споживання, є тенденцією цілком сучасною, поступовою і співгучною з добою. Художники, що інстинктом відчували цей правдивий вихід малярства на шляху усупільнення, колективізації, тим саме йдуть в ногу з сучасністю і заслуговують на всіляке заохочення та підтримку. Цей рух і потяг до монументалізму, починаючи з початку революції, розгорнувся на Україні в малярстві стільки широко, стільки глибоко позначився в творчості сучасних українських малярів.

Близько з цією тенденцією зв'язані проблеми національних форм і мотивів у сучасному українському малярстві. Чи має воно національне обличчя та ознаки і в якій мірі це виявлено? Московська критика, якій з боку, як-то кажуть, видніше, відзначає дві головні і характерніші риси в сучасному мистецтві України: самотутність і монументальність.

менталізм (Д. Аранович — „Революция и Культура“ № 2, 1928 р.), вбачаючи національні риси нашого мистецтва не тільки в мотивах, але й в технічних способах, трактовці, а також в теплому й м'якому ліризмі, навіть у м'якотілості та „жіночості“ (Я. Тугенхольд, — „Печать и Революция“ № 8 1927 р.). Не можна сумніватися в тому, що своєсвоєрідне й особливе обличчя наше малярство має, хоча б для нас неясно ще й трудно було чітко визначити його ознаки й риси, особливо, коли в сучасному українському малярстві боряться і стикаються найпротилежніші і найрізноманітніші тенденції, традиції, течії. Є крило „чужинців“, недавно прибулих з Росії художників, що в українському мистецькому процесі являють тіло, ще дуже мало з ним звязане (Пальмов, Чупятів, Голубятників, Тряскін). Є група художників, що на Україні давно працюють, нічим проте або майже нічим не звязані в своїй творчості з українським оточенням, продовжуючи т. ч. за інерцією стару традицію російського мистецтва на Україні (напр., Крюгер-Прахова, Кокель, Прохоров, Шаронов, Симонов, одеські групи). „Західники“ з об'єднання ОСМУ (Об'єднання Сучасних Мистців України): Крамаренко, Таран і молодь, що групується коло них, що до національних ознак їх творчості — мало себе виявили. Поверховий, зовнішній, побутово-етнографічний характер має національний момент у творчості художників з об'єднання АХЧУ — Асоціації Художників Червоної України (Чубаті запорожці, вітряки, хатки й садочки, вишиті сорочки, довгі вуса і т. ін.). Художники з АРМУ (Асоціація Революційного Мистецтва України), відкинувши поверхову нарочитість, натомість розроблюють певні соціально-тематичні, художньо-суспільні та формальні проблеми малярства (головним чином монументального). Це й надає їх творам яскравішого національного колориту.

Нові соціально-класові політичні та економічні умови і завдання Радянської України значно позбавляють локального партикуляризму її матеріальну та мистецьку культуру. Нова роб.-сел. Україна — це не Україна дрібно-буржуазного хуторянина, хлібороба-міщанина і їй не до лиця поезія вишневих садків. Послаблення нарочитих і штучних шукань що до національних форм, які можна констатувати в нашому малярстві, як і в цілому українському мистецтві, є явище цілком природне і позитивне, як і навпаки, за позитивні можна вважати на даному щаблі шукання і впливи, що позбавлені будь-яких зовнішніх локально-українських ознак і спираються на культурно-мистецькі досягнення російського і європейського малярства; в них більше позитивного для дальшого розвитку українського національного мистецтва, аніж у старомодних етнографічних течіях; адже передумовою для цього є, перш за все, завоювання технічного і формального рівня сучасної європейської культури.

Художні „школи“ і напрямки, з яких складається сучасне українське малярство, в змаганні за опанування сучасності, за вплив на радянську мистецьку культуру точать поміж собою жорстоку боротьбу. В цій боротьбі вони знайшли собі певне організаційне оформлення. Цілком нові завдання і умови, створені революцією для культури і мистецтва, викликали поглиблене розшаровання серед митців, що позначилося олобливо сильно в малярстві. Інтенсивний, глибокий і жвавий мистецький рух, що ним позначаються особливо останні 2-3 роки, як безпосередній наслідок піднесення радянської економіки і добробуту широких мас, охопив усю товщу художників нашого малярства і розшарував їх по дужих об'єднаннях і асоціаціях, які утворилися за останні роки (АРМУ, АХЧУ, ОСМУ й місцеві, як уламки дореволюційних художніх формувань, — „одеське т-во ім. Костанді“ то-що).

Найстарша і найбільша всеукраїнська асоціація — АРМУ (існує з 1925 р.) перша яскраво і чітко теоретично обґрунтувала і визначила свою ідеологічну платформу. АХЧУ, що остаточно сформувалась в 1926 р. (ініціативна група з 1923 р.), до останнього часу не виробила теоретичної платформи, визначаючи досі свої принципи позиції досить туманно. ОСМУ виникла в кінці 1927 р. і платформи не публікувала до виставки „10 років Жовтня“. В передмові до каталогу всеукраїнської виставки „10 років Жовтня“ маємо вперше платформу АХЧУ і сформульовану програму ОСМУ. Коли порівняти теоретичні декларації всіх трьох об'єднань, як ці декларації висловлено асоціаціями в згаданій передмові до каталогу, то впадає в око велика тотожність цих теоретичних тверджень і по суті і формулюваннями та навіть окремими висловами.

Наводимо нижче платформи трьох груп 1).

1) І. Асоціація Революційного Мистецтва України (АРМУ) оформилася, як всеукраїнське об'єднання, в 1925 р. Має філії в Києві, Харкові, Одесі, Дніпропетровському, Донбасі, Гумані та окремих членів в різних місцевостях УСРР і поза її межами (Москва, Ленінград, Париж та інш.). В складі АРМУ поруч із старими майстрами велике місце займає кваліфікована мистецька молодь.

АРМУ будується не на принципах направленчества, а як федеративне об'єднання митців різних формальних течій і груп, що виходять в нашу переходову і критичну добу з необхідності безкомпромісного критицизму що до форм мистецтва минулого й сучасності і рішучого перегляду цих форм в плані підготування і наближення до синтетичних досягнень мистецтва нової доби — доби соціалізму, яка витворить свій органічний стиль і свої властиві форми.

Тому в своїх ідеологічних позиціях АРМУ: 1) бореться за підпорядкування мистецтва, як суспільної ідеології, інтересам класової боротьби пролетаріату за комунізм, заперечуючи всякий класовий нейтралітет мистецтва; 2) вимагає просякнення мистецької роботи революційним марксовсько-матеріалістичним світоглядом; 3) висуває гасло боротьби за якість мистецького твору і за нову мистецьку форму, що реалізувала би новий революційний зміст; 4) в плані органічного вrostання мистецтва в побут, злиття його з життям, АРМУ стоїть за культурно-мистецьку рівноцінність і рівноправність т. зв. виробничого мистецтва (мистецтва матеріальної культури) з суто-образотворчим мистецтвом, зокрема станковим; 5) в станковому мистецтві АРМУ висуває до розробки проблему образотворчого реалізму, одночасно заперечуючи реалізм натуралістичний, статично-побутовий, як спадщину буржуазного мистецтва; 6) бореться за якість та рівень мистецької української культури, за вихід українського радянського мистецтва з глухого дореволюційного провінціалізму; 7) висуває на чергу дня шукання форм, що відповідали б національним особливостям робітничо-селянських мас України*.

II. Асоціація Художників Червоної України (АХЧУ) ставить своїм завданням викликати потенціальні творчі сили художників і активність їх скерувати на користь соціалістичному будівництву України шляхом використання високої техніки минулого, вирішення формально-фахових проблем сучасного реалізму; своїми творами організувати та направляти людську свідомість в потрібному пролетаріатові напрямку в наш час переходної доби; відбивати ідеї, почуття та волю робітничо-селянських мас в станкових картинах та в великих настінних картинах-розписах палаців праці, сільбудів і т. ін. і цим сприяти просякненню мистецтва так образотворчого, як і мистецтва матеріальної культури, в глибини робітничо-селянських мас, поступово підводячи їх до високої культури соціалізму.

Від широкого використання здобутків національного мистецтва минулого та ретельного вивчення, спостереження та фіксації сучасного реального життя робітничо-селянських мас до утворення нового пролетарського мистецтва України, комуністичного побуту. Такий шлях накреслює собі Асоціація, і всю свою лабораторію, дослідчу та виробничу масову роботу пристосовує до обслуговування політосвітніх завдань радянської влади.

III. ОСМУ — Об'єднання Сучасних Митців України — стоїть на ґрунті класової ролі мистецтва, як ідеологічної надбудови, що мусить формувати психіку широких робітничих та селянських мас і бути засобом боротьби за нові комуністичні форми життя, ставить своїм завданням в спільній практичній роботі сприяти розвитку сучасних досягнень мистецької культури і культурно-мистецьким рівнем робітничих і особливо селянських мас, ОСМУ вважає за потрібне зменшувати активною масовою роботою, але не шляхом зниження професійної якості мистецької продукції,

Іона Шевченко.

Десять років Українського театру.

Український театр перед революцією.

Міцно здушена кігтями шовіністичної русифікаторської політики царського чиновництва українська культура штучно затримувалася в своєму розвитку. Від цього гніту чи не найбільш потерпів театр. Переживши період етнографізму й національної романтики, віддавши данину проповіді ідеалів легального народництва, цензурою обмежений виключно селянською тематикою, наш театр цього періоду дуже скоро звироднів і як явище формально-естетичного порядку і зайшов у безвихідь примітивного й грубого натуралізму, прикрашеного душе-розривними театральними ефектами на зразок „пожежі й обвалу хати“ або справжньої крові на сокирі, що нею зарубали героя, — і все це в супроводі незмінних „пар танцюристів“, з гопаком „під стелю“. Ясно, що цей театр показався цілком безсилий, коли після 1905 р. став перед можливістю й необхідністю розв'язувати ширші й складніші завдання художньо-естетичного порядку.

А розв'язувати неминуче доводилось. З 1907 р. в Києві на постійне оташовується театр на чолі з М. Садовським і М. Заньковецькою. В трупі збираються культурніші й молодші на той час сили, що намагаються розсунути репертуарні рямці театру, хочуть поглибити й поширити прийоми акторської гри та художні можливості театру взагалі. З другого боку, в тому ж самсму напрямі діють на театр Садовського й суспільні кола — різні культурні установи й товариства, преса, гуртки й окремі діячі вимагають, щоб театр став на рівень культурних вимог часу, щоб „доганяв сьгоднішній день“. І коли згадати, що протягом 1907 — 1917 р. Садовський уперше виставив Винниченка, Лесю Українку, Франка, Олеса, Гоголя, Толстого, Островського, Андрєєва, Шніцлера, Гайєрманса, Словацького, Риделя, Шолом-Аша, Гордіна, кілька опер (Монюшка, Масканьї, Січинського, Лисенка) ¹⁾ і все це поверх традиційного репертуару побутового театру, — коли знати, що громадянство складалося навіть коштами на окремі постанови, як це було з „Камінним Господарем“ Лесі Українки, то стане ясно, що за величезний був цей напір зовні й з середини на театр Садовського.

Ідеали всіх цих стремлінь були, проте, неширокі. Здається, не буде великою помилкою сказати, що весь той театральний актив (актори й громадянство) задовольнився б з того, щоб художньо дорівняти

а підвищенню свідомого й критичного ставлення робітника та селянина до мистецького твору. ОСМУ з'являється спробою утворити ідеологічну спаяну групу нових радянських реалістів, що прагнуть на основі формальних досягнень сучасної культури мистецтва виявити новий ритм нашої революційно-конструктивної доби. Працюючи поступових європейських художників ОСМУ розглядає, як інтернаціональний внесок в розвиток мистецького майстерства, студіює й далі розроблює ці досягнення на ґрунті соціально та культурно-національних особливостей Радянської України. Досвід віджилих епох ОСМУ також бере під увагу і облік, але в розрізі соціальному та формально-аналітичному і в жодному разі не в плані повторення естетичних або стилістичних їх особливостей. Не поділяючи пасивного натуралістичного відбиття етнографічних особливостей українського народу, що широко практикується натуралістами всіх відтінків, інтерпретуючих в більшості спадщину передвижництва, ОСМУ ставить одним із завдань в своїй творчій роботі стимулювати характерні риси нового робітничого та селянського побуту, вбачаючи в цьому елементи майбутнього національного мистецтва Радянської України“.

¹⁾ Деякі з цих авторів одночасно або й раніш ішли в галицькому театрі, але галицький театр розвивався в інших умовах, жив своїм особливим життям, тому тут скрізь я маю на увазі лише театр Наддніпрянський.

доброму провінціальному руському театрові, яким був на той час театр „Соловцов“ у Києві, і далеким недосяжним „Синім птахом“ для українського театру був у ті часи Московський художній театр. Але ні Садовський — хоч і охоче він ішов на поширення репертуару, — ані хтось із його сподвижників не змогли зробити цей театр хоч би тільки пристойним літературно-психологічним театром. І такий театр вимагав уже режисера, що вмів би організувати спектакль на основі строго дотриманої одностійки стилю, в якому не було нічого похожего на зразки побутового театру. Такого режисера в театрі Садовського не знайшлося, як не знайшлося й потрібної кількості грамотних акторів. Причиною тому була відсталість нашого театру, як про це сказано вище. І не дивно, що бували випадки, коли п'єси названих авторів знімалися після першої ж вистави.

Молодий театр.

Нову сторінку в історії українського театру — добу театру режисера — починає „Молодий театр“. Повстала ця організація весною 1916 року, але остаточно в „Молодий театр“ організація зформувалася й почала давати спектаклі в вересні 1917 року. Внутрішню й хронологічно цей процес збігається з Жовтнем і, набравши пізніше широкого розмаху й інтенсивності, усвідомлює себе нерозривною часткою, одною з ланок великого соціального перевороту і справді стає його активним учасником і співтворцем.

Ініціатори „Молодого театру“ так характеризували тодішній театр: „Сучасний український театр — наслідок антиукраїнського режиму, це недодумана думка, недотягнений жест, недонесений тон“. „Молодий театр“ відкидає цей театр, на своєму прапорі він пише:

„... творить і проводить в життя такі форми театрального мистецтва, в яких цілком могла б проявитись творча індивідуальність сучасного молодого покоління українського акторства не „Українофільської“, а Європейської, в національній формі, культури, що цілком порвавши з обанальненими традиціями українського театру, збудує свої нові цінності, як в мистецтві театру взагалі, так в мистецтві актора особливо, не будучи рівночасно провінціалізмом чужих культур“.

Вперше в українському театрі були сказані слова про стиль, про європейську культуру, про потребу вчитися і не лишилися тільки словами. Поклавши в основу роботи постулат грамотності, студіювання стилів театральних, „Молодий театр“ хутко переходить до експериментів над формою. Виступивши війною проти сучасного театру, тими експериментами він розкладає й нищить той театр. Після майстерних постанов стилізацій, як „Цар Едіп“, „Горе брехунів“, після студіювання театрального примітиву („Вертеп“), як одного з етапів на шляху досягнення нової форми, після екскурсу в безпредметно-естетичний театр („ліричні вірші“ Шевченка і вірші Тичини), що давало змогу будувати абстрактну чисту форму, „Молодий театр“ переходить до відшукування форми масового спектаклю, спектаклю, де увага концентрується не на акторі індивідуумі, а на компактних масах учасників („Іван Гус“). Тут також уперше намічається експресіоністична техніка будови театрального дійства й організована динамічність форми. Ми, проте, не переоцінюємо значіння „Молодого театру“ — занадто він був „молодий“ — головна маса його акторів тільки-що вийшла з школи, його керівник щойно почав пробувати себе на серйозній режисурі. Отже,

широко розгорнутись робота „Молодого театру“ не могла, особливо, коли взяти на увагу, що дефіцитність театру примусила урядові органи весною 1919 р. злити його з Державним драматичним, а через чотири місяці бурхливі події громадянської війни взагалі припинили на довгий час усяку серйозну культурну роботу. „Молодий театр“ проіснував, таким чином, коло 3 років, провівши два коротеньких сезони, давши 15 постанов. Потрібного резонансу робота театру за його життя дати ще не встигла. Але хоч „Молодий театр“ і не встиг дати покоління майстрів, проте, „він — як каже Курбас — дав культурне настановлення, революційну зарядку, поставив ряд проблем і дав необхідну кількість знань і умінь своїм акторам до дальшої самостійної праці“. З цього театру чимало вийшло видатних діячів нашої театральної сучасності. І багато театральних організацій пізніше використовували репертуар, а почасти й методу „Молодого театру“. Принципи ж, проголошені „Молодим театром“, загартувавшись у горні громадянської війни, відродилися потім значно поглибленими з „Березолі“.

Державний Драматичний театр.

Після першого ж сезону роботи „Молодий театр“ здобув собі великі симпатії серед робітників, студентства, учнів то-що. Але опріч „молодості“ він у сфері театру буз іще й бойовою, революційною мистецькою організацією, чим викликав до себе велику ворожнечу й недовіря з боку старшого покоління національної буржуазії, представники якого засідали в театральній раді гетьманського Міністерства Освіти. Ці кола через свій консерватизм взагалі не спроможні були збагнути значіння роботи „Молодого театру“. Крім того, як ці шари суспільства, так і так званий широкий глядач, цеб-то маси міщанства, що українського театру потребували й виховались на театрі Садовського, вимагали зовсім іншого, відповідного до своїх уподобань, театру—літературно-психологічного, з можливо ширшим репертуаром європейських та сучасних українських авторів.

В шуканнях такого театру тодішні керівники національно-культурної політики 1917 р. закладають „Національний Театр“ на чолі з М. Вороним та І. Мар'яненком. Були там технічно-чисті й граматні постанови режисера Г. Гаєвського, але все ж більшість спектаклів були невдалі, репертуар сірий, тому жодних перспектив перед нашим театром „Національний Театр“ не розгорнув і мусив умерти, щоб з осені 1918 р. дати місце Державному Драматичному театрові.

Тепер українська буржуазія стояла вже біля державного керма. Мистецькі прагнення її лишилися ті самі, що й за часів Садовського, але тепер вона мала змогу йти полювати за своїм „Синім птахом“. Державний театр ставиться на широку ногу, він має великі штати, на нього асигнується солідні кошти (тимчасом, як молодотеатрівцям призначається образливо-мізерну субсидію), до нього набирається сильну, хоча й різношерсну труп, де змішані були старі й молоді українські актори з акторами-українцями з руських сцен. При всьому бажанні тяжко сказати ще щось про внутрішній зміст роботи цього театру. І тяжко сказати, куди б він повернув, коли б хід подій не знищив і його, так само, як і „Молодий театр“. Літній альянс (травень-серпень 1919 р.) цих театрів під фірмою „Державний драматичний театр ім. Шевченка“ уже за радянської влади не дав рішуче нічого—офіційно об'єднані театри внутрішнє не злились і кожен по черзі грав свої п'єси в спільному помешканні.

Два типи театрів.

Нам довелося довше спинитися на „Молодому“ й „Державному Драматичному“ театрах, бо їх робота—методи й принципи її—поклала великий слід, ніби визначила два основні типи українського театру на кілька років наперед. Шлях, намічений першим: послідовний, повільний зріст на основі всебічного вивчення театрального матеріалу (чи то в мистецтві актора, чи то в методах режисури), засвоєння вищих здобутків театральної культури минулого й вироблення на цій базі свого сценічного стилю, власної оригінальної школи.

Як українському театрові з 1918-1919 р. в новій політично-національній обстанові довелося в бойовому порядку організовувати свої лави, щоб виконати нове й велике історичне замовлення, як готових кадрів для цього ще не було, цілком природньо, що наш театр звернувся по допомогу до близького йому й дужчого братнього руського театру. Багато акторів перейшло звідти до нас, багато режисерів, художників і музик працюють у нас, як гастрольори, декотрі ж і постійно. Всі вони якраз і виконують оту пропагаторську й популяризаторську роль, про яку щойно я казав. На художній фізіономії, напрямку й репертуарі більшості наших театрів їх робота помітно відбилася. Одначе не так, щоб театри через це втратили своє національне обличчя.

Театри ім. Шевченка, ім. Франка, ім. Заньковецької.

Три наші старіші периферійні драматичні театри—ім. Шевченка, ім. Франка й ім. Заньковецької в більшій чи меншій мірі користають з джерел руського театру. Театр ім. Шевченка, заснований у Києві в листопаді 1919 р., повністю перейняв від Державного Драматичного його репертуар, почасті обличчя й акторський кадр театру. Але на протязі свого 8-річного існування театр ім. Шевченка зазнав так багато змін, виніс стільки внутрішньої боротьби різних угруповань, на решті природнім ходом речей так змінився, що тепер у нього майже нічого вже не лишилося від його родоначальника. Театрові ім. Шевченка не завжди щастило. Лихо театру в тому, що він не має сталого й певного художнього керівництва—в цьому причина хитань театру, перманентних організаційних криз і того, що після чималого розквіту (1920—1925 р.р.) театр ім. Шевченка значно занепадає, як художня одиниця. За 8 років через театр перейшло більш як 12 режисерів часто діаметрально протилежних художніх змагань і іноді невисокої кваліфікації; відціла відсутність якоїсь певної художньої лінії й напрямку в театрі, строкатість репертуару. Це все стосується більше минулого театру, а не нинішнього сезону його в Дніпропетровському, до якого театр значно підтягся. В кожному разі організаційно театр ім. Шевченка—міцна одиниця і, є надія, зміцниться кінець-кінцем і художньо. Це тим певніше, що в традиціях театру, в акторському його складі й величезному репертуарі багато здорових елементів, на яких може вирости дужий академічний реалізм.

1920 р. у Києві закладається історично-побутовий театр, що 1922 р. прибирає назву: „Театр ім. М. Заньковецької“ на честь геніальної артистки, що її сорокалітній ювілей саме тоді святковано. Театр в перші два роки зазнає різних організаційних змін і на початку 1923 р. з-за матеріальної скрути виїздить на провінцію. Присутність тоді в Києві театру ім. Шевченка з його широким європейським репертуаром тримала театр ім. Заньковецької в рямцях побутово-істо-

ричного театру. Виїзд із Києва дозволив театрові розсунути свої репертуарні рямці, надто тому, що в провінційних містах не можна було втриматися на самому побутовому репертуарі. Таким чином, з'являються в репертуарі театру п'єси сучасних авторів та переклади класиків. Мавши на чолі талановитого організатора, тепер небіжчика, О. Корольчука, театр природнім шляхом еволюціонував і зміцнів так, що з осені 1924 р. став державним театром Катеринославщини, де грав три сезони. Сталість режисури театру, а також те, що театр разом із своїми режисерами виріс і вийшов із побутового театру, визначила традиційно-реалістичний напрям театру ім. Заньковецької. Тут майже нема еклектизму, як по інших театрах. Організаційно театр також міцний. Театр ім. Заньковецької повільно доходить форм культурного театру, це—театр висхідної лінії розвитку. Поточного сезону театр грає в Полтаві.

Але найдужчим театром цього типу є театр ім. Франка, якому теж скоро буде 8 років. Головний режисер і організатор, пізніше завхудожньою частиною цього театру, Г. Юра вийшов із „Молодого театру“. Попала до театру Франка й значна група акторів „Молодого театру“. Проте, хоч як це дивно може здатись, з принципів і настановлень „Молодого театру“ театр ім. Франка не взяв нічого. П'єси використали просто, щоб мати більший репертуар. В найтяжчі роки—1920-23—роки громадської війни й голоду—театр працює в дуже тяжких умовах мандрівного театру, про якусь викінченість роботи тут, звичайно, думати було годі. Все ж таки скоро театр ім. Франка визначився, як театр психологічного консервативного й безперспективного реалізму—всі актори, за винятком 2-3, грали, як кажуть у руському театрі, „по старинке“, голим нутром, або „нервом“; так само „по старинке“—безстильно й безпринципово (в розумінні формального), без якоїсь художньої думки ставлено і п'єси; справжнього художнього керівництва театр Франка теж не мав—це було ясно, і стало ходячою фразою говорити, що театр Франка „не має обличчя“. В ті часи театр ім. Шевченка, де були постанови Смірнова, Загарова й Бережного, без порівняння стояв вище за театр ім. Франка. На зимовий сезон 1923-24 р. театрові Франка пощастило одначе залишитися в Харкові. І це, різко змінило весь його шлях і дало величезний товчок до дальшого розвитку. Мав театр багато сильних темпераментних акторів, і це крім мотивів чисто організаційного порядку, було причиною того, що театр, не вважаючи на перший невдалий сезон, залишився в Харкові й надалі. В театрі після цього зміцнюють режисуру—до роботи запрошують Б. Глаголіна. Глаголін—режисер—доволі цікава, своєрідна фігура. Актор і сподвижник сміливого експериментатора Майерхольда та відомого в Росії знавця театру Євреїнова, Глаголін пережив разом з ними захоплення і містичним символізмом і занепадно-буржуазним естетизмом і навіть „приобщи́лся“ до конструктивізму. На протязі двох сезонів він зробив шість постанов. Крім того, до роботи в своєму театрі франківцям у той же час удається притягти темперамент художника, майстра яскравої фарби Ан. Петрицького. Все це змінило зовнішність театру Франка до невпізнання. Театр взагалі внутрішнє зріс за три сезони перебування в Харкові—в його революційно-культурному оточенні. Кваліфікація акторів значно піднялась в наслідок серйозних студійних вправ. Оформились кінець-кінцем франківці в доволі міцний театр, де є тут, без перебільшення, прекрасний апарат, міцно спаяне ядро і, після „Березоля“, найдужчі акторські сили, і головне, енергійний й талановитий керівник-організатор Г. Юра, що впевнено й тактично веде хисткий театральний човен, уміло обминаючи всі шхери й

рифи, яких безліч є на шляху кожного театру і, звичайно, після переведу „Березоля“ до столиці, тільки франківці могли змінити його на посту державного українського театру в Києві.

Розмах театрального життя й диференціяція театрів.

Перші ж місяці революції й національної волі збудили величезну акцію в усіх ділянках культури, так само і в театрі. Тут немає змоги давати повну картину горячкового розгортання театральної роботи тих часів. Ми вихоплюємо лише типові явища театального життя в самому Києві, тоді політичному, культурному центрі України. Як широко тоді намагалися поставити справи культурного будівництва, свідчить той факт, що літом 1919 р., підчас другого приходу радянської влади до Києва, там було засновано 11 районних робітничих театрів. Окремо треба згадати про заснування того ж літа української музичної драми, до якої директорів і організатору її С. Бондарчукові вдалося залучити блискучі, першорядні сили режисерами—Бонч-Томашевського й Курбаса, балетмейстером Мордкіна, художником Петрицького при диригенті Вагриновському і запалити колектив горячою вірою в діло. Уже перші постанови („Утоплена“, балет „Аліаде“, підготовні роботи до „Тараса Бульби“ в реж. Курбаса) свідчили, що за діло взялися люди з свіжими головами, ясними думками, що бачили всю справу в широкій громадській і мистецькій перспективі.

Від осені 1919 і до 1923 р. 30 серпня відступила од Києва Червона армія—на другий день навалились денікінські молодці. Під перехресним гарматним вогнем все завмирає на довгий час.

Час від осені 1919 р. до 1923 р. для театру, як і для всієї країни, був особливо тяжкий. Проте, матеріальна скрута не могла спинити дальшого росту театру, що так добре почався. Позбавлення театрів державної допомоги мало в тих умовах навіть певні позитивні наслідки, а саме—воно допомогло природній диференціяції театрів по мистецьких напрямках та по звязку їх з попередніми театральними традиціями. Ми вже бачили, що в той саме голодний час повстали до життя театри ім. Шевченка, Франка й Заньковецької. Але в ті ж роки виникають театри й іншого напрямку, що свою формально-естетичну революційність відразу намагаються тісно, безпосередньо звязати з інтересами соціальної революції.

Театри: „Кидрамте“ „Березіль“.

Привідця й головний режисер „Молодого театру“ Л. Курбас, після третього повороту радянської влади до Києва (грудень 1919 р.) збирає більшість молодотеатрівців і з їх участю робить в театрі ім. Шевченка своїх знаменитих „Гайдамаків“ (березень 1920 р.), що високоталановито й прекрасно завершили всю його попередню роботу, синтезували його шукання безпредметної театральної форми з формою масового спектаклю, що послуговується експресіоністичним динамізмом і технікою будови дійства. „Гайдамаками“ Курбас остаточно і в усіх колах завоював собі репутацію оригінального й сміливого новатора.

Влітку 1920 р. Курбас із згаданою групою однодумців і учнів, заснувавши „Кидрамте“ (Київський драматичний театр), виїздить в район Білої Церкви й Гумани, де залишається більш як півтора роки з молодотеатрівським переважно репертуаром. Там уже Курбас показав і капітальну роботу—Шекспірового Макбета. Час „Кидрамте“ був антрактом між „Молодим театром“ і заснуванням „Березоля“. В „Ки-

драмте" йшов процес поглиблення й розроблення мистецьких принципів „Молодого театру“. Тут, зокрема, точніше вже накреслюються основи виховання актора-виконавця нового театру; в „Молодому театрі“, що встиг поставити перед собою тільки загальні проблеми театральної науки, цю спеціальну галузь майже не зачіпалося. І на-коли сьогодні вже можна говорити про те, що „Березіль“ має свою систему гри актора, що надає його акторам особливого, оригінального обличчя, то цю роботу розпочато саме у „Кидрамте“. „Кидрамте“ провадив свою роботу в районах фронтів горожанської війни і близько зійшовся з частинами 45 Волинської дивізії, що пізніше взяла шефство над „Березолем“, коли основана група „Молодого театру“—„Кидрамте“ 20 березня 1922 р. заснувала в Києві „Березіль“.

„Березіль“ не обмежується лише вузько експериментальною чи виробничою роботою репертуарного театру: „Березіль“ ввесь час намагається поширити свої принципи й своє розуміння мистецтва далеко за межі свого театру. 1923—25 р. р. „Березіль“ мав свої філії-майстерні в кількох містах на Україні—в Білій Церкві, Барішполі (Київщина), Одесі. Кожна з цих майстерень мала свій репертуар. Підчас перебування в Києві „Березіль“ інструктував і поставив репертуар також і клубним драмгурткам через так звану „клубну станцію“, мріяв також він і про аналогічну „станцію“ сільського театру. Всі ці заходи рекомендують „Березіль“, як суспільно-активну, отже справді революційну організацію. Вступивши у шостий рік свого існування і закріпивши за собою позицію центрального театру, „Березіль“ знов починає розвивати акцію—з наступного сезону він одкрив драматичну й балетну студії.

Що зроблено за десять років.

Коротко змалювали ми передреволюційний стан українського театру, показали генезу театральних формувань, що виникли на протязі 1916—1922 р. р., в загальних рисах прослідкували їх шляхи в повну великих творчих змагань добу Жовтня, схарактеризували по змозі їх сучасний стан. Трудно робити тут загальні підсумки, бо процес, ми бачили, йшов двома, зовсім несхожими, річима—зовнішньої, європеїзації запозичення форм і з другого боку—грунтового вивчення законів театрального мистецтва й діалектичного застосування їх до наших політичних, національних, культурних умов. Але, коли схематично, в зовсім грубих контурах узяти театральний процес за вказаний період та порівняти його із станом речей у театрі передреволюційному, то побачимо, насамперед, ще репертуарні рямці нашого театру надзвичайно розсунулись після скромних, часто невдалих спроб Садовського поновити репертуар свого театру. В пореволюційному театрі міцно тримаються класики—Софокл, Лопе-де-Вега, Шекспір, Мольєр, Бомарше, Гольдоні, Гоголь, ідуть автори 19 століття й сучасні—Гюго, Мюссе, Грільпарцер, Гауптман, Зудерман, Шоу, Ібсен, Шніцлер, Гальбе, Словацький, Жулавський, Кшивошевський, Г. Запольська. Сучасні драматурги—Кайзер, Толер, Вітфогель, Потшер, Бергстедт, Чапек, Паньоль і Нівуа, Могем і Колтон, безліч іде перекладів з руської мови, найвизначніші з них—п'єси Луначарського, Ромашова, Ердмана, Треньова, Сейфуліної. Само собою розуміється, що в той же час ставиться все, що є придатного для сцени в українських драматургів старих і сучасних. Але характерна є все ж таки та жадність, з якою після 1917 р. накидаються українські театри на п'єси європейських авторів. Це пояснюється, звичайно, не стільки потягом од раніш

забороненого, як цілком зрозумілим бажанням вивести український театр з безвихіді селянськості, народництва й наївного натуралізму ввести його в коло духовних інтересів народів вищої культури і цим самим розкувати й актора нашого театру та виховати нового актора, здатного передавати всіма можливими засобами сучасної акторської техніки весь комплекс складних почувань культурної людини. Що потрібних п'єс у достатній мірі сценічних і змістовних в українських драматургів у цей час майже не було, то й маємо це „масове“ пересяжування на наш кін п'єс світового репертуару та інших перекладних.

Відповідно до цього колосальні пішов уперед за цих десять років і актор. І, хоч іще й багато залишається зробити нашому акторству, проте в масі його вже не знайти хуторянської неповоротності акторів театру Садовського й їх наївної „щирости“, за якою не було найменшої техніки, жодної школи (ми тут, звичайно, не говоримо про вишніших майстрів дореволюційного театру, акторів ще школи Кропивницького, приміром, Ліницьку, Борисоглібську й ін.). І коли, як ми казали спочатку, для українського актора дожовтневого театру за ідеал був руський актор порядного провінційального театру, то тепер, коли цього ідеалу він уже здебільшого досяг, перед ним стоять багато вищі завдання—так опанувати акторську техніку, щоб могли виробити відмінну, оригінальну манеру своєї гри, виявити в ній своє національне обличчя, як його виявляє актор французький, німецький, руський. На цьому шляху стоїть у нас „Березіль“.

Значно гірше стоїть справа у нас з режисерами. Режисерське мистецтво вимагає високого загального рівня культури й культурності людей, що за нього беруться, певних традицій, художньої наступності й т. інше. Всього цього нам дуже ще бракує. Тому в нас є режисері-техніки, що ставлять, власне, лише планують, мізансцени за певними трафаретами, і не більше як 4-5 імен ми маємо, що або вже є режисерами, або стоять на певнім шляху до цього.

Не можна також не підкреслити величезних заслуг наших театрів в ознайомленню найширших верств трудящих з театром, з драматичними творами світового значіння. Причини соціального й стихійного характеру виганяють наші театри в період 1919—1923 р. р. з великих міст на фабрики, заводи й копальні, на села, навіть на воєнні фронти. Здається, не було значнішого фабричного, промислового чи просто більш населеного пункту на Україні, де б не побував один із вищезазначених театрів. Особливо великого значіння роботу в цьому напрямі зробив театр ім. Франка, що перший „звоював“ для нашого театру Всесоюзнун Кочегарку—Донбас. На протязі трьох сезонів театр Франка з своєю філією побував у всіх чисто закутках Донбасу. Великі театри з першорядними акторськими силами бували часом у таких місцях, де про театр стільки чули, як Вибірний у Котляревського: „А що ж воно таке театр—чи город, чи містечко“. Ця робота, крім ознайомлення мас із театром, вплинула ще й на підвищення рівня самодіяльних театральних і взагалі мистецьких гуртків.

Театральна політика.

В часи між 1919—1924 р. р. театральна політика обмежувалась головню цензурно-контрольними функціями. Деяким театрам, правда, давалося й матеріальну допомогу, але вона була незначна й мала швидче моральне значіння, ніж значіння реальної фінансової підтримки. З сезону 1925-26 р. розпочинається в нас планове театральне будівництво. З цього сезону створено сітку державних театрів. До сітки

ввійшли не тільки старші театральні формування, про які говорилося вище, а було утворено ще й кілька нових театральних одиниць. Що до старіших театрів, то новий курс театральної політики, взятий з 1925, навіть з 1924 р., дуже стимулював їх розвиток. Вище ми говорили про зріст театру ім. Франка. Так само й переміщення „Березоля“ до Харкова дуже його зміцнило. Те саме можна сказати й про інші театри. Правильно взято в останній час курс на вирівнювання ідеологічної лінії театрів.

Одеська держдрама.

З театрів, утворених Відділом Мистецтва в останні роки, одначе не тільки вижив, а й скрипив свої позиції державний драматичний театр в Одесі (1925 р.). Самий факт заснування в Одесі великого постійного українського театру з сучасним репертуаром мав велике політичне й культурне значіння. Одеса довго перед тим не бачила ніякого українського театру, крім „горілчано-гопачного“. Маси робітництва, службовців, радянського суспільства в Одесі відчували гостру потребу в українському театрі, особливо після твердо взятого курсу на українізацію. І театр в Одесі з першого ж сезону справдив покладені на нього завдання й надії. Першим спектаклем Одеського театру були „Полум'ярі“ Луначарського. ставив їх Б. Глаголін, у тому ж сезоні він же поставив і „Мандат“ Ердмана. В тому ж сезоні з великим успіхом пройшли—„Композитор Нейль“ (за Кавфманом)—постанова Терещенка і „За двома зайцями“, що ставив березільський режисер В. Василько-Міляев. Таким чином, з першого ж сезону Одеський театр міцно став на ноги. Він ще більше зміцнів з другого сезону 1926-27 р. Постави Одеського театру взагалі обслуговуються видатними художньо-керівничими силами. До всього того на Одесу кинуто було прекрасні акторські сили. Все це й сприяло прищепленню театру на Одеськім ґрунті.

Побутовий театр.

Наше завдання лишилось би невиконаним, коли б ми, хоч кількома словами, не згадали про побутовий театр, власне про ті його рештки, що ще й досі чіпляються за життя.

Хоч як скалічений був український театр в царські часи, хоч як звязувано його в соціальних його функціях, проте, ховав він у собі такі елементи театральности, що зробили його надзвичайно популярним головно між нижчими суспільними верствами — робітництвом, ремесниками та між різними елементами дрібної міської буржуазії. Крім того, завдяки тим же елементам театральности, мав цей театр значний попит і як предмет „експорту“ за межі України — чужий незнайомий побут, показуваний до того ж у підкреслено чудернацьких формах, незмінне „кохання“, співи й танці в п'єсах були тією екзотикою, що притягала на вистави українських труп силу глядачів по найдалших закутках Росії — в Сибіру й на Кавказі, в Білорусі. Силою інерції цей театр існує й досі. На протязі 10 років було багато спроб влити в його життя, якимось пристосувати його до завдань сучасности. Тут насамперед треба згадати за „Державний Народний театр“ — 1918 1919 р.р. — в Києві на чолі з Саксаганським і Заньковецькою. Театр мав за завдання, крім українського, історичного й побутового репертуару, виставляти ще й класичні п'єси. Думалося цим способом поглибити й освіжити наш старий театр, поєднавши його з європейським класичним театром. І справді, крім українських п'єс, театр устиг пока-

зати „Розбійників“, „Урієля Акосту“, але він не знайшов у собі сил, щоб боротися далі за право на життя й роботу. Інші способи цього роду, що пізніше, починаючи з 1920 року, роблено найчастіше в Харкові, були здебільшого невдалі. Хоча одна з них розгорнулася була досить широко: 1921 р. був утворений в Харкові „Український Народний театр“, куди крім старих акторів побутового театру увійшло багато молоді. На чолі театру були І. Юхименко та Я. Мамонтов. В репертуарі театру були: „Гайдамаки“, „Ткачі“, „Ельга“ Гауптмана, „Ревізор“ то-що. Проте, позбавившись з переходом до НЕП'и державної підтримки, театр розпався.

Отже, деякі з цих спроб оживити старий театр цілком правильно намагалися зробити це шляхом виходу до ширшого світового репертуару, але більшість їх, особливо ж ті, що робилися в Харкові в останні три роки, обмежувалися нудним переживанням старих, примітивних п'єс у трафаретних прийомах виконання. І всім цим спробам завжди бракувало таких акторських, а часто й режисерських культурних кадрів, які не тільки розуміли, а й уміли практично прокласти шляхи від романтичного етнографізму до класики, чи до якихось оригінальних форм нового театру, що міг би для сучасної тематики використати простоту й барвистість форм старого театру, чи як його ще звуть театру „живої людини“. Остаточно розгубившись в нових обставинах, театр цього роду на Україні вже зовсім зникає, тримаючись тільки де-не-де силою таланту останніх його могиканів, як, приміром, Саксаганський і Садовський.

Робсельтеатри.

Ми матимемо досить повну картину театрального життя по драмтеатрах України за десятиріччя, коли згадаємо ще, що в останні два роки почали народжуватись робсельтеатри окружного значіння й масштабу. Складаються ці театри в більшості з професіоналів, інколи ж з аматорів вищої кваліфікації. Цікаво відзначити, що повстають ці театри здебільшого в таких пунктах, куди не заїздять на вистави великі театри. На сьогоднішній день маємо 9 таких театрів в округах та районах: Одеській, Зінов'ївській, Лохвицькій, Червоноградській, Білоцерківській, Прилуцькій, Харківській (2 театри — мандрівний окружний і мандрівний міський театр „Веселий Пролетар“), Первомайській. Репертуар цих театрів дуже різноманітний: він майже такий широкий, як і в театрах професійних: тут є й класики й наші побутові драматурги, і сучасні українські автори та переклади з руської й європейських мов.

Висновки.

Револуція запліднила наш театр творчими шуканнями, волею до життя, жагою роботи. І справди, зроблено за цей час дуже багато. Часто, говорячи про роботу якогось окремого театру в окремому випадку, ми судимо її може занадто гостро, бо ставимо до неї такі вимоги, яких сьогодні даний театр задовольнити ще не може через цілком зрозумілі об'єктивні причини. Коли ж розглядати таку роботу в повній історичній перспективі, коли взяти на увагу, що тут на 75—85% все доводиться будувати наново, тоді тільки очевидним стане той величезний зріст, той колосальний поступ, який зробив український театр в цілому і кожна його одиниця зокрема за час революції. Наближення й міцний зв'язок з масами трудящих, вихід у широкий світовий репертуар, засвоєння форм європейського театру,

збагачення акторської техніки, витворення оригінальних форм на базі світової театральної культури і, нарешті, повільне зростання театру, підпорядкування його завданням соціальної революції — ось ті безсумнівні, незаперечні досягнення нашого театру за 10 років Жовтня. Але це початок. Тут намічаються тільки контури тієї велетенської роботи, що стоїть перед нашим театром, як часткою культури, надалі. Технічно наш театр мусить піднятися до рівня кращих із сучасних театрів, він мусить збагатити свою творчу ініціативу, стимулювати її, давати їй простір, він має підняти загальну культурність, культуру й техніку актора на велику височінь, як і взагалі має збільшити питому вагу акторської маси в театральному будівництві. Орієнтуючись на маси трудящих, він повинен виховувати їх художні смаки й вимоги, піднімати їх у цьому на вищий ступінь, а не знижуватись до рівня вимог і розуміння менш культурних елементів. Це зробить наш театр органічним учасником будування великої інтернаціональної культури.

Як працювали державні театри 1927-28 року.

(Розмова з завідувачем відділу мистецтва НКО тов. Христовим).

Більшість державних театрів України уже закінчила свій цього-річний сезон. Протягом квітня закінчать свою роботу театри ім. Заньковецької, ім. Шевченка, єврейський і „Березіль“. Отже, цього-річний сезон наших театрів можна уже підсумувати й з роботи їх накреслити певні висновки.

— В роботі наших драматичних театрів насамперед треба констатувати значні художні досягнення. Низка постанов, особливо тих, що відбивають радянську дійсність, користувалися в глядача надзвичайно-великим успіхом. Взагалі цього року стався значний перелом у взаєминах між широкими глядачівськими колами й державними театрами України. Симпатії глядача до українських театрів надзвичайно зросли. Зокрема, великою популярністю користується одеський український драматичний театр. З усієї кількості глядачів одеського театру лише 6% були неорганізовані відвідувачі.

Одеський театр цього-річного сезону дав низку нових вистав, що серед них визначаються „Яблуневий полон“ Дніпровського, „Республіка на колесах“ Мамонтова, „Любов Ярова“ Тренева, „Весілля Фігаро“ Бомарше, „Захід“ Бабеля, „Кінець Криворильська“ Біль-Білоцерківського то-що. І треба відзначити, що одеський драмтеатр зібрав найбільш здатні артистичні сили: серед яких є Шумський, Замичковський, Нятко, Осташевський, Гакебуш та інші. Ці артисти становлять висококваліфіковане ядро одеського драматичного театру, й значно сприяли тому, що український театр в Одесі не тільки прищепився, а й здобув загального визнання. Зокрема заслуговує на увагу дуже велика робота художнього керівника театру тов. Василька та артистки Гакебуш, що організували серйозну студійну роботу з молоддю.

Київський театр ім. Франка цього-річного сезону дав низку нових вистав, що з них значний успіх мали: „Заколот“, „Сон літньої ночі“, „Любов і дим“, „Джума Машід“ і „Б'ють пороги“.

Дніпропетровський театр ім. Шевченка, що спочатку до нього глядачівські кола поставилися з деяким упередженням, під кінець сезону остільки завоював робітничого глядача, що за проханням робітничих і професійних організацій довелося продовжити роботу. Театр мав свій сезон закінчити 15 березня, а закінчив 17 квітня. На цей час вистави театру закупили професійні спілки. Місцеві партійні

й радянські органи ухвалили взяти театр ім. Шевченка на повну гарантію й лишити, як постійний театр, у Дніпропетровському.

Театр ім. Заньковецької цьогорічний сезон провів у 3 містах—у Полтаві, столиці АМСРР—Балті і в Артемівському. 9 квітня театр цей святкуватиме 5-річчя свого існування. За постановою Наркомосу, художнього керівника театру тов. Романицького нагороджено званням заслуженого артиста Республіки. Театр ім. Заньковецької й Шевченківський свій цьогорічний сезон закінчують без дефіцита.

Єврейський театр сезон свій, як відомо, почав в Одесі, а закінчує в Харкові. Треба відверто визнати, що в Одесі театр працював з меншим успіхом, ніж у столиці. Це пояснюється тим, що в Одесі театр мав приміщення в незручному місці. Матеріальний стан театру не дуже добрий. Ускладнюється він тим, що харківський окрвиконком відмовився видати повнотою раніше обіцяну субсидію й після довгих переговорів вирішив дати лише половину обіцяної суми. Отже, єврейський театр свій цьогорічний сезон закінчить з невеличким дефіцитом.

Державний театр „Березіль“, як і попередні сезони, так і тепер веде провід у театральному житті України. Він не тільки найпопулярніший театр, що має свою школу акторської гри, засновану народнім артистом Республіки Л. Курбасом, але й єдиний театр на Україні, що дбає про виховання молодого української режисури, що нам її так бракує.

Оцінюючи високий з театральномистецького боку цьогорічний сезон у „Березолі“, треба визнати, що театр через низку різних обставин не зміг виконати раніше наміченого плану.

Що до матеріального стану „Березоля“, то треба відзначити, що за 6 років свого існування театр набув великої популярності не тільки серед організованого глядача столиці, а й у цілій республіці, театр глядача має й сезон закінчує без дефіциту.

Підсумовуючи роботу державних театрів України, не можна обійти такого важливого явища в нашому театральному житті, як пересувні робітничо-селянські театри, що обслуговують дуже широкі маси. За останній рік сітка пересувних театрів зросла більше, як удвоє. Було 6, стало 13. Крім того, є тенденція до дальшого поширення сітки пересувних робітничо-селянських театрів. Це явище ставить перед нами завдання подбати про репертуар для пересувних театрів.

Попередні 4 конкурси на п'єси дали дуже незначні наслідки. Однак, не відмовляючись надалі від системи конкурсів, відділ мистецтв висуває на чільне місце справу притягнення окремих драматургів до передових театрів, з одного боку, і з другого — гуртування драматургів навколо журналу „Сільський театр“.

Отже, які перспективи на новий сезон.

28 березня ВУЦВК затвердив нове положення про державні театри України, що остаточно розв'язує питання організаційного й юридичного порядку. Наркомос нині працює над виготовленням статуту театрів, що його передбачає зазначене положення. Є передбачення поширити сітку державних театрів, передати частину театрів цілком на місцевий бюджет і звільнені в такий спосіб кошти дати на субсидювання нових театрів. Ці нові театри призначається на обслуговування Донбасу і взагалі промислових районів України. Ці театри буде організовано за найближчою участю професійних організацій.

Готуючись до сезону 1928-29 року, Наркомос ставить собі завдання покласти основи для українізації української оперети. Визначаючи

оперету як найбільш легку для сприймання театральних форм. Наркомос з наступного сезону гадає організувати один державний театр української сатири й оперети в Харкові. Можна передбачити, що основою для такого театру стане „Веселий Пролетар“.

Все-таки в нашому театральному житті є ще чималі перешкоди. Основні труднощі полягають у тому, що нам бракує кваліфікованої української режисури, бракує оригінального українського репертуару. Ці труднощі відділ мистецтв вважає за можливе ліквідувати тільки способом організації режисерських лабораторій на взірець Березільської при передових театрах України, а також шляхом забезпечення кадрам української драматургії умов, сприятливих для роботи, у формі заснування фонду допомоги письменникам, про що клопочеться зараз Наркомосвіти.

Я. Савченко.

Художній актив театру ім. Франка.

(За сезон 1927-28 р.).

Театр ім. Франка, заступивши березильців в Києві, на початку своєї роботи зустрів дуже холодне до себе ставлення. Йому довелося з великими зусиллями завоювати симпатії робітничого глядача.

Труднощі становища франківців погіршувалися ще й тим, що й київська преса й революційні робітники з інших галузів культури не прийшли на допомогу театрові ім. Франка, а стали на позицію вичікування: мовляв, побачимо, на що ви здатні і який у вас художній набуток, а вже потім і ми допоможемо, коли буде потреба. Отже, франківці, переїхавши до Києва, одразу попали в „снігову зону“. Зрозуміло, що перший сезон їхньої роботи відбувався за несприятливих обставин. Другий—відчитний—сезон роботи франківців відбувався вже в сприятливій громадській атмосфері, при ширшій підтримці робітництва й комсомольської молоді. Це різко позначилося, звичайно, в позитивному розумінні на якості всієї продукції театру. Кожна нова постава (протягом сезону їх було п'ять: „Сон літньої ночі“, „Джума Машид“, „Любов і дим“, „Б'ють пороги“ і „Заколот“) сприймалася, як безперечний документ виразного зростання театру — ідеологічного й культурно-мистецького. Звісно, не всі постанови рівноцінні. Їх можна поділити на дві групи. Перша: „Сон літньої ночі“ і „Заколот“. Обидві постанови становлять собою яскравий стан в художньому розвитку франківців. Зокрема „Заколот“ слід оцінювати, як монументальний документ української революційної театральної культури.

До другої групи належить: „Джума Машид“, „Любов і дим“ і „Б'ють пороги“. Не зважаючи на великі зусилля режисури й глибоко сумлінну роботу акторів — усі три згадані постанови недалеко вийшли за рівень звичайних „чергових“ вистав театру.

„Сном літньої ночі“ театр ім. Франка розпочинав другий свій сезон у Києві. З першого погляду франківці зробили дуже сміливий крок, удаючися до класики хоч би й такої, як Шекспірова п'єса. Сміливість ця — змушена. Тільки велика репертуарна криза могла спобудити франківців на такий крок.

Відомо ж бо нині, що майже всі театри СРСР, повертаючися до класики, зазнавали часто поразки. Ні висока техніка театральна, ні вишукана форма постанов класичного репертуару, ні всі часом дотепні спроби „осучаснити“ класику інтермедіями й злободенним матеріалом — не можуть врятувати справи: масовий глядач не приймає

недавньої класики в сценічному оформленні. Це сама по собі дуже інтересна проблема, але не місце тут спинятися над нею.

З другого боку — рішуче доведено практикою лівих революційних театрів, що постанови, збудовані на актуальному сучасному матеріалі, хоч би й невисокої літературної й навіть драматургічної якості, мають величезний успіх в організованого трудового глядача.

Та ніби супереч твердженню про класику говорить несподіваний великий успіх „Сну літньої ночі“. П'єса пройшла 30 разів з аншлагами. І є певність, що й на майбутній сезон вона буде активною частиною репертуару франківського театру. Дійсно, це щасливий виїмок.

Чим це з'ясувати? Тут дві причини: характер самої п'єси й спосіб режисерського трактування (ставив Г. П. Юра), особливо остання. „Сон літньої ночі“, як літературний твір, має багато суто-комедійних елементів. Точніше — це тонка, пронизана глибокою й мудрою іронією, комедія. Домішка побуту відповідної епохи та феєричної фантастики — все це дає багатющий матеріал для режисера — і в розумінні трактування його з погляду сучасності і в розумінні творення максимально театралізованого видовища. Інакше кажучи — для добудовання форми режисер мав невичерпувані можливості.

Треба цілковито визнати, що в постанові „Сну літньої ночі“ моменти ідеологічного трактування й оформлення знайшли цілковите поєднання. Ідеологічний стрижень виявлено по лінії різко підкресленого, але добродушно-веселого висміювання побуту, пишної патетики любовної гри кількох закоханих, родинної морали, філософських сентенцій, фантастики то-що. До всього цього прикладено критерій нашої сучасності.

З такого погляду можна визнати ідеологічний сенс і виправдання постанови „Сну літньої ночі“. Глядач добре зрозумів мету й способи „осучаснювання“ Шекспірової комедії. У цьому — безперечно секрет успіху постанови.

Та найсильніший акцент упав на театральну форму вистави. Вона також великою мірою забезпечила успіх її. „Сон“ — яскраве театралізоване видовище, до краю насичене фарбами, соковитою іронією, динамікою гострих комедійних ситуацій, даних у плані підкресленої умовності, що часом переходила в блискучий гротеск. Вставні сцени інтермедії (вистава робітників перед Тезеєм), що їх розроблено й оформлено від режисури рішуче бездоганно, завершували соціальність комедійної форми на класичному матеріалі.

Дана вистава переконально виявила дуже велику художню культуру режисури й акторів театру франківців, їхнє уміння застосувати свою умілість на різному матеріалі.

Але ще більше зміцнила такий висновок постава „Заколоту“ („Мятеж“ Фурманова). Успіх її — можна сказати нечуваний. Півтора місяці йшла вона щоденно, при чому активний інтерес до неї не зменшувався. Робітничі авдиторії, заводи, комсомол купували її в чергу. Колективне обговорення „Заколоту“ і в театрі, і на заводах одностайно визнавало, що це виїмкова вистава. „Заколот“ дійсно явище в нашому театрі великої мистецької сили й виключного соціального значіння.

Передусім грандіозну соціальну героїку в „Заколоті“ інтерпретовано поза звичлими схемами масового героя. Звичайно, і тут основний герой — маса червоноармійців. Але її показано через соціально-психологічне трактування окремих людей революції в обстанові гострої соціальної драми.

Частина дивізії одмовляється йти на фронт. Одмовлення під впливом агітації контрреволюційно настроєних командирів виростає в бунт. Комуністів, відданих революції, заарештовують і засуджують до розстрілу. Повстання ліквідується завдяки непохитній витривалості кількох людей.

Така фабульна сторона драматичного епізоду.

На цьому матеріалі франківці зуміли створити високо-патосну й глибоко зворушливу героїку—з певного етапу нашої революції й окремих людей. Особливо останніх. У поставі вони—центр художнього завдання. З яскравою силою режисер і актори виявили найглибші психологічні підоснови й імпульси людини революційної класи й революційної акції, поставленої в умови драматичної, коли не трагічної, ситуації. Фурманов, Белов, Яриськін, Шегабутдінов (історичні фігури в „Мятежі“ Фурманова) це перш за все індивідуальні постаті.

Їх показано в різних ракурсах—не тільки в акціях, що вимагають героїзму й виявлення „вищих“ інтелектуально-психологічних даних, а й у звичайній буденній обстанові, серед дріб язку фронтового побуту.

Детальним і поглибленим змалюванням цих людей на тлі масової соціальної драми і у взаєминах з масою театр ім. Франка досяг такого синтезу, де людина революції одночасно виступала зі скульптурною чіткістю індивідуального образу, а разом була й живим образом колективу.

Отже, ця вистава з бездоганною грою акторів і суцільним оформленням в стилі монументального реалізму різко змінила ставлення до франківців навіть тих, хто взагалі скептично оцінював будь-яку роботу театру.

Згадувані дві постанови, власне, надали виразного мистецького обличчя франківцям в минулому сезоні. Це їхній художній актив, їхній незаперечуваний культурний набуток.

Решта постанов—„Джума Машід“, „Любов і дим“ і „Б'ють пороги“—пересічна робота. Вона в порівнянні з попередніми виставами сприймається мляво. Не знаю, скільки тут провини самих франківців, у всякому разі—не багато. „Джума Машід“—другорядна з сценічного погляду річ. До того ж фальшиво й наївно трактує колоніальну політику Англії в Індії. „Любов і дим“ не яскраво подана актуальна тема. Нарешті, „Б'ють пороги“ мішанина романтики й примітивної соціальної символіки. Літературний текст—пересічний, коли не гірше. Як п'єса—майже непридатна до сценічного оформлення Франківці зробили велику помилку, виставивши її. Крім художніх і матеріальних збитків вона нічого не дала.

Але й тут є виправдання: репертуарна криза. Особливо гостро цього року відчували її франківці.

Урахувавши належно всі хиби й недоліки, треба категорично визнати, що театр ім. Франка закінчив свою роботу минулого сезону з цілком позитивним знаком. До того ж згадувані видатні постанови остаточно зміцнили репутацію театру, як мистецької установи з багатогранною культурою.

Наприкінці мушу згадати кілька акторських імен, що цілий час виявляли себе як майстри більшого масштабу. Звичайно, спереду стоять актори з великим стажем: Юрський, Коханенко, Г. Юра, Барвінська, Горська і Рубчаківна. З молоді дуже виросли—Кам'янецький і Козаківський.

Театр протягом всієї зими ретельно працював у лабораторних станціях. Їх було три: загальна, режисерська й акторська.

„Червонозаводський театр“.

Важливим фактом минулого сезону була організація в Харкові в його Червонозаводському районі постійного українського театру. Нового українського театру, що почався на Україні з 1917 р., пролетаріят, як і людність міської околиці взагалі, майже не знали. Зрозуміло, отже, яке значіння мала організація у великому робітничому районі театру з новим репертуаром і новими прийомами його сценічного оформлення, що виявляють зовсім іншу ідеологію й інші мистецькі принципи, ніж ті, до яких цей глядач звик у театрі натуралістично-побутовому.

Перші два місяці роботи цього театру проходили при тривожних симптомах неприймання театру. Хоча тут не можна все складати лише на недовір'я чи інертність глядача: сам театр не відразу знайшов у своїй роботі потрібну лінію. Початок сезону був не зовсім вдалий. Його перші постанови—„Республіка на колесах“, „В ті дні“. „Пурга“, „Лукреція Борджія“—дали таку мішанину в репертуарі художніх методів що здавалося один час, що театр взагалі не виживе. Не видно було тої лінії, яку вважали за потрібне вести керівники театру. Театр зовсім спорожнів. Це викликає певне занепокоєння і в театрі на короткий час беруть гору тенденції натуралістично-побутові. Це позначилося поворотом театру на шлях звичних театральних назв. Наприкінці другого місяця роботи театру до репертуару вводиться такі п'єси, як „Суєта“, „Гріх“, „Розбійник Кармелюк“ і „Седі“. Одначе, розрахунок, що продиктував постанову цих п'єс, був досить правильний, і ці п'єси, досить добре зіграні, зробили те, що глядач почав наворачтатися до театру і збори в театрі значно піднялися супроти перших двох місяців. Під „прикриттям“ всієї старої артилерії театрові пощастило знайти й виготовити такі нові п'єси, як „Підземна Галичина“ Ірчана, „Розлом“ Лавренюва і „Заколот“ Фурманова. Оці п'єси в остаточному підсумку й визначили ті шляхи, що ними треба вести сучасний театр. Коли „Підземна Галичина“, п'єса, схематично зроблена, ще не визначила остаточно успіху революційного репертуару, то через останні дві театр справді знайшов ті стежки мистецькі, що промовляють і до серця й до розуму робітничого глядача. „Розлом“ п'єса, зроблена на тему повстання на крейсері „Аврора“ 1917 р. й виступу крейсера на захист революційного Петрограду в Жовтні, п'єса, хоч і не бездоганна в розумінні композиційно-драматургічному, перейнята, проте, великим революційним ентузіазмом, і в багатьох моментах, а особливо наприкінці, цілком захоплює глядача. Так само і „Заколот“ („Мятеж“). І ця п'єса бере глядача вже однією темою, самими показаними фактами боротьби. Але, крім цього, ці п'єси найбільше вдалися театрові і в розумінні постановочному. До кінця сезону труп театру стільки вже обігралася, що режисерам цих постанов Клещеву („Розлом“), Смірнову („Заколот“) і особливо Клещеву („Розлом“) вдалося створити хороші міцні ансамблі для свїх постанов. Майже нічого не можна закинути режисерові, беручи на увагу можливість держ. харк. театру. Показавши п'єсу в плані піднесено-романтичному, плані революційного спектаклю, т. Клещев дав усе, що в умовах роботи театру можна було дати. Конгломератність трупи почасти відбивалася лише на масових сценах п'єси, показаних почасти з ухилом у натуралістично-побутовий жанризм. Трохи менше вдався „Заколот“ т. Смірнову. Режисер, мавши діло з недосить обробленим драматургічним матеріалом, захитався між революційною патетикою, грубовато-підкресленою комедійністю, пантомімно-ритмічною умовністю й „живою“ реальністю. (У кінцівку п'єси було введено

справжню червоноармійську частину). Все це зробило „Заколот“ спектаклем у розумінні мистецькому не-суцільним.

Уже з другої половини сезону глядач побачив і справедливо оцінив здорові культурні тенденції нового театру. Це виявилось насамперед у зрості організованої купівлі вистав. Коли першого місяця організації не взяли жодної вистави, то на другий місяць було 5, а на п'ятий—10.

Невдачі, хитання, шукання лінії першого сезону дали вже значний цінний матеріал для майбутнього. В організації театру на новий сезон виправляються помилки минулого року, звертається увагу на посилення театру видатними акторськими силами за кошт скорочення непродуктивних витрат на хор і оркестр, а також широко ставиться питання по організації роботи студійної між акторством, режисерської лабораторії та притягнення трупи драматургів до постійної роботи в театрі. На протязі сезону було влаштовано низку конференцій глядачів, вечорів змички театру з глядачем та художніх нарад. В наслідок всього цього театр перед закриттям сезону здобув ознаки уваги до своєї роботи.

Українські оперові театри на порозі четвертого року.

(Розмова з завідувачем відділу мистецтва НКО тов. М. Христовим).

Цьогорічного сезону минуло 3 роки з часу організації українських оперових театрів. Всі ці 3 роки пройшли під знаком розвитку українського оперового мистецтва й зосередження на ньому уваги широких шарів радянської громадськості. Про зміцнення української опери досить свідчать дані про матеріальний стан оперових театрів України. Якщо першого року оперові театри наші дали великий дефіцит, то цього року сезон вони закінчили майже без дефіциту. Навіть більше, український оперовий театр в такому найбільш зросійщеному місті, як Одеса, цьогорічний сезон закінчив з прибутком в 10.000 карб.

Але почнімо за порядком.

Художню роботу столичної опери можна поділити на два періоди. Якщо перша половина цьогорічного сезону не дала того ефекту, який ми сподівалися мати, то вже у другій половині театр підійшов ближче до наших художніх вимог. Зокрема, треба відзначити такі визначні ставлення, як „Червоний Мак“, „Тарас Бульба“, „Йосип Прекрасний“ та „Гротеск“. Правда, столичній опері не вдалося виконати наміченого на сезон 1927-28 року репертуарного плану, але сталося це з важливих технічних причин. Оперу Пучіні „Турандот“, яку мали дати цього річного сезону, дадуть на початку сезону 1928-29 року.

Цьогорічного сезону в харківській опері було зосереджено кращі вокальні сили України. Зокрема, проведено значну роботу що до висунення молодняка й увесь цей сезон було головне побудовано на силах, що почали свою артистичну діяльність в українській опері. Це не раз відзначувані пресою й широкою громадською оцінкою: Сокіл, що працює на сцені перший рік і успішно справилася з головними ролями у „Фаусті“, „Тарасі Бульбі“ та „Снігуроньці“, Паторжинський, Середа, Голинський, М. Колодуб, Гришко, Златогорова, Дідковський.

У роботі українських оперових театрів і надалі братиметься курс на використання вокальних сил України та виховання молоді.

Разом з цим треба відзначити роботу що до виховання керівничого й художнього складу столичної опери (диригент Рудницький, художник Волпенко й Ривкінд).

Столична опера наступного року має поставити „Марусю Богуславку“ Глієра, ставитиме її народній артист республіки Лесь Курбас, „Самійла Кішку“ — опера Яновського, „Турандот“ Пучіні, „Джоні награв“ — нашуміла за кордоном опера чеського композитора Кшонека. Загалом буде поставлено 5 нових опер. П'ятої поки що не визначено. Нею має бути сучасна революційна опера. Крім того, буде поновлено низку старих опер, як от „Кармен“, „Князь Ігор“, „Винова Краля“, „Фауст“, „Аїда“, „Тарас Бульба“ і „Севільський цирульник“.

Наступного сезону столична опера дасть два нових балетних ставлення. Буде виставлено балет „Лола“ Василенка й „Ягелла“ Вериківського та відновлено „Червоний Мак“, „Йосип Прекрасний“ і „Корсар“ або „Лебедине озеро“.

Акторський склад столичної опери в основному залишиться таким, яким був цьогорічного сезону. До роботи в Харкові запрошено молодого режисера Березильської школи Ф. Лопатинського, Каргольського та Лапіцького, який має поставити „Турандот“. Поповнюється диригентський склад. Крім диригентів — заслуженого артиста республіки Арнольда Маргуляса, Антона Рудницького й Вайсенберга, в столичній опері працюватиме ще й диригент Вериківський. Головним художником залишається Анатоль Петрицький.

Для піднесення художнього боку оперових вистав намічено поповнити оркестр і хор.

Київський оперовий театр цьогорічний сезон закінчив без дефіциту. Свій художній план театр загалом виконав. Розпочато підготовні роботи для наступного сезону.

Акторський склад Київського оперового театру в основному залишиться таким же, як і цьогорічного сезону. У роботі його береться твердий курс на висунення місцевих вокальних сил. Головним режисером київського театру з наступного сезону буде Манзій. В Києві працюватиме також і режисер Хилькевич.

Наступного сезону київський оперовий театр дасть 5 нових оперових ставлень: „Майська ніч, або утоплена“, — музика Лисенка, „Джоні награв“, „Снігуронька“, й нині намічається ще дві опери.

Зокрема треба відзначити цікаву спробу організації в Києві дитячої опери. Наступного сезону в київському оперовому театрі буде поставлено низку опер для дітей: „Зима й весна“, „Коза-дереза“ і „Пан Коцький“ — твори Лисенка та „Котик“, „Півник і лисичка“ — Стеценка.

Зі старих ставлень київський театр відновить „Кармен“, „Винуватого Краля“, „Тараса Бульбу“, „Фауста“, „Ніч проти Різдва“, „Князя Ігоря“, „Казку про царя Салтана“, і балети „Блазень“ та „Пульчинела й Раймондо“.

Як уже зауважувано, особливо успішно цьогорічний сезон закінчив одеський оперовий театр. Склад театру буде поповнено новими акторськими силами. Зокрема, в одеському театрі працюватимуть такі видатні артисти, як тенор Кипаренко-Даманський та відомий баритон Любченко.

Наступного сезону одеський театр, як і інші, дасть 5 нових ставлень: „Черевички“ — Мусоргського, „Турандот“, „Кавалер Роз“, „Луїза“, „Фесько Андибер“ Золотарьова. Крім того, театр відновить низку ставлень сезону 1927-28 року, між ними є опера „Самсон і Даліла“, яку ставиться єврейською мовою.

Режисерський склад одеського театру буде поповнено. До роботи в Одесі запрошено українського режисера Бутовського.

Наркомос, зокрема відділ мистецтв, нині вживає всіх заходів, щоб наступний оперовий сезон на Україні почався і йшов далі під знаком

розвитку українського оперового мистецтва та піднесення наших авторських сил. Зокрема провадиться робота що до поширення українського оперового репертуару.

Наркомос замовив низці видатних сучасних композиторів нові опери. Глієр пише „Марусю Богуславку“, Синиця — „Наймичку“ за Шевченком, Костенко — „Кармелюка“, Лятошинський — „Захара Беркута“, Яновський — „Самійла Кішку“ і Вериківський — „Лісову пісню“.

Цими днями буде укладено договори ще з двома композиторами Козицьким і Золотарьовим.

Для піднесення кваліфікації молодих вокальних сил, відділ мистецтв клопочеться перед Наркомосіти про відрядження за кордон низки молодих співаків. Поїдуть вони, очевидно, до Італії.

Загалом же, підсумовуючи цьогорічний оперовий сезон, треба констатувати, що наші оперові театри мають безумовні художні досягнення. Це одне. Друге те, що цього року українська опера надзвичайно збільшила кадри свого організованого глядача. Якщо попереднього сезону кількість організованих глядачів становила якихось 10%, то цьогорічного сезону—90%. Організований глядач складається з членів профспілок.

Виконуючи настирливу вимогу робітництва такого важливого промислового центру України, як Донбас, НКО відряджає для роботи в Донбасі на час літа колектив столичної опери під керівництвом головного режисера Манзія. Колектив у Донбасі пробуде 3½ місяці. Працюватиме він безпосередньо на копальнях по нових не-що давно збудованих палацах праці. Спілки гірників і металістів уже уклали з колективом столичної опери відповідні договори на подорож до Донбасу. У Донбасі колектив дасть „Тараса Бульбу“, „Червоний Мак“, „Фауста“, „Снігуроньку“, „Аїду“, „Пригоди Гофмана“, „Кармен“, „Винуву Карлю“ й „Лебедине Озеро“—загалом 6 кращих опер і 2 кращі балети, що в столиці користувалися особливим успіхом.

Прагнучи максимально зміцнити українську оперу й притягти до роботи в ній найкращих співаків, відділ мистецтв Наркомосу нині провадить облік всіх вокальних українських сил, які є в межах Радянського Союзу й за кордоном. Ці сили по змозі буде притягнуто до роботи на Україні.

С. Токачиров.

Український драматичний театр ім. Т. Шевченка в минулому сезоні.

Умови роботи шевченківців в Дніпропетровському спочатку були несприятливі. Попередні роки не підготували аудиторії українського театру до серйозного напрямку. Численні „малоросійські“ трупи виховали глядача на побутових п'єсах гіршого гатунку. Тим то глядач чекав від шевченківців продовження роботи їхніх попередників і був розчарований з перших же постанов, що являли зовсім нове. Перша п'єса „Сорочинський ярмарок“, як побутова, звернула на себе не аби-яку увагу, але після неї на революційних постановках заля була порожня, глядач демонстративно не йшов на ці вистави. Глядач начеб-то демонстрував своє ігнорування новини. Шевченківці ставили

прем'єру по прем'єрі, але глядач демонстративно не йшов, хоч йому й давали пільгові умови на придбання квитків за дешевою розцінкою.

Врешті театр взяв курс на організованого глядача й на цілеві вистави для профспілок. Це поволі прищепилося й театр зміцнів. Організований глядач прийняв театр і полюбив його. Із 177 вистав, що їх дали шевченківці за 6½ місяців, 92 — були для членів профспілок тої чи іншої спілки або підприємства й лише 85 вистав були відкриті.

Театр шевченківців зумів пропустити 151.996 чол. протягом сезону, або пересічно 916 за один раз.

Цілеві вистави були збиткові для театру, бо вони коштували по 300 карб., в той час, як собівартість вистав була 550 карб. Дефіцит сплачувалося коштом субсидії від Наркомосу й міськради.

Брак дотації значно відбивався на роботі, театру утруднюючи належне формлення п'єси, а деякі п'єси, що потребували великих витрат, довелося просто вилучити з репертуару.

Із п'єс найбільшою популярністю користувався „Розлом“, що його ставили 18 разів. „Шпана“ й „Республіка на колесах“ — по 14 разів, „Сорочинський ярмарок“ — 11 разів, „Любов Ярова“ — 9 разів, „Рожеве павутиння“ — 8 разів і т. д. Над кожною п'єсою працювала чимало, Виразно помітно була опрацьованість кожної постанови й трактування ролей відповідальність за постанову й за гру. Відчувалася робота над колективом і робота самого колективу під керуванням режисерів Тінського, Буторіна.

Акторський склад міцний. В ньому виділяється артистка Сидоренко, що дала прекрасний образ Оксені в „Розломі“, артист Хорошун, що гарно виявив себе в ролі Годуна („Розлом“), давши такого Годуна, якого не міг дати жоден із трьох інших театрів, що ставили „Розлом“.

Приваблював своєю художньою простотою гри заслужений артист Левицький-Олександров у „Шпані“. Особливо визначався молодий талановитий темпераментний актор Гайдабура („Джума Машид“, „Константин Терехін“).

Треба відзначити й громадську роботу театру що до наближення його до мас, вистави по клубах (11 виїздів з виставами), анкети для глядачів, дві конференції глядачів (одна з них відбулася на заводі ім. Петровського), одна вечірка єднання театру з комсомолом і одна вечірка єднання театру з робкорами. Ці заходи допомогли театрові з'єднатися з робітничими масами й популяризувати його.

Театр цього сезону був видатним явищем на полі культурного життя. Цей театр — є підстави думати — лишиться й на наступний осінній сезон. Це добре, між ним і робітничим глядачем скорше встановиться і поглибиться взаємодіяння. А для цього театрові треба буде подбати про деякі допоміжні заходи. Перед складними поставами, чи то через залучення елементів символіки чи філософії доби, слід давати коротку доповідь, що знайомила б глядача зі змістом п'єси. Треба частіше влаштовувати конференції глядачів, при чому більше по робітничих районах частіше виїжджати до клубів, і цим самим боротися з халтурою, треба організувати консультацію для клубних драмгуртків, а також і семінар для керівників цих гуртків. Театр повинен практикувати обмін думок, а також диспути з приводу постанов, що так хвилюють маси.

В-осени цього року театр буде відзначати 10-тирічний ювілей свого існування.

Перший Держтеатр для дітей.

Жовтнева революція вперше висунула в усю його широчінь питання про використання метод художнього впливу з метою класового виховання. Проблема ця повстала перед усіма театрами СРСР, надбала надтої гостроти для нашого театру, в сфері впливу якого перебувають дитячі лави. Особливий театр для дітей у нашому Союзі цілковитий витвір пролетарської революції, що вперше не тільки поставила питання про театр такого типу, але зробила спроби в його розв'язанні.

Наш театр не враз прийшов до правильного розв'язання мети і завдань, поставлених перед ним Жовтнем. Перший Держтеатр для дітей виник в обстановці ще не закінченої громадянської війни, не ліквідованої господарчої руїни. Шляхи розвитку нашого театру, історія його боротьби за існування — це у зменшеному вигляді історія загальної боротьби, запалених художніх шукань молодого союзу радянських республік.

Спочатку робота театру проходила в неможливо важких умовах економічного занепаду 1919-20 рр. Матеріальна незабезпеченість робітників театру й повне незабезпечення самого театру вимагали величезного, інколи героїчного напруження сил молодого колективу театру. Коштів, що відпускалося від НКО, було далеко не досить, і лише своєчасне підтримання, що мав його театр від радянської суспільності (допомога профспілок, фабзавкомів), що в її середовищі вже пройшла свідомість цінності й кінечності такого закладу, як театр для дітей, допомогло театру вийти з тяжкого матеріального становища.

Думка про утворення театру для дітей зросла з перших вистав, що їх улаштовувалося вищою театральною школою Харкова. За матеріал цих вистав були „красиві казки“, що в них буржуазну мораль було ледве-ледве виправлено, та не стільки, щоб дати цінну в ідеологічному розумінні виставу. В процесі практичної роботи повільно виправлялося лінію театру. Стало зрозуміло, що лише соціально цінна, що має виховне значіння, вистава мусить мати місце на кону театру для дітей. Повільно, через низку помилок і невдач пройшла педагогічна думка театру до розв'язання цього завдання. Так із „театру казки“, з театру, що ставив за головне своє завдання порозв'язати дитину, виріс заклад величезної культурної цінності, майстерня, що в ній формуються класова свідомість й соціальна симпатія дітей.

Наш театр ставить за своє завдання переводити за допомогою художніх постановок класове виховання молоді, що підрастає, розвивати в ній соціальні інстинкти й колективні звички, збуджувати й імпульсувати у дівчорі художню творчість у всіх її галузях.

Новий курс, узятий театром, викликав ґрунтовні зміни репертуару. „Злого Гала“, „Буму і Юлу“ і старозавітного „Кота в чоботях“ замінили п'єси з виразно виявленою класовою тенденцією, що виявляють сучасні соціальні зрушення й революційну боротьбу пролетаріату: „Тимошева рудня“, „Хобо“, „Зрадник“. П'єси, що рисують визвольні рухи в різні часи у різних народів: „По зорі“, „Хижина дяди, Тома“, „Гайдамаки“; боротьбу людськості за перемогу над матеріальною культурою: „По вогонь“.

Дитяча аудиторія з ентузіазмом відозвалася на новий курс, узятий театром.

Як радісний відгук на чутливий підхід театру до вимог й потреб молоді аудиторії, скувалася навколо театру дитяча суспільність. З метою поглибити політичний вплив вистави, педагогічний колектив, використавши стихійне прагнення дитячих лав, втілило його в форму деле-

гатського зібрання. Його було утворено з представництвом від шкіл, піонерколективів і інших дитячих організацій. Делегатське зібрання щільно зрослося з усім життям театру і стає за провідника його ідей у широкі шари дитинства. Зібрання видає свою газету, відводячи у ній велике місце розборові постановок театру, підтримує зв'язок з театрами для дітей інших місць.

Тверда лінія, взята театром, викликала за собою зменшення педагогічної роботи. Театр в своїй діяльності мусить спиратися на науково перевірені матеріяли. Звідци виникла думка про вивчення глядача, вивчення його вимог, з одного боку, і впливу на нього вистави — з другого. Щоб здійснити її, при театрі було утворено педагогічний колектив, що й керує вихованням дітей-глядачів і науково вивчає художньо-виробничу роботу театру.

Роботу цю ведеться 3 рік. і пала вона чимало цінних вказівок так методичних що до принципів побудови вистави і її художнього оформлення, як і для робочих висновків режисури.

Театр охоплює всі школи Харкова, що перебувають у віданні соцвиху і культвідділів південних і донецьких залізниць, дитячі будинки і піонер-колективи.

Зміцніле матеріяльне становище дає можливість обслуговувати ще й дитячу масу округи. Щорічно з травня місяця театр відвідують сільські школи, що їх направляється екскурсбазою при окрнаросвіті. Так, за сезон 1926 27 року було пропущено 106 сільських шкіл. Значіння цих вистав для дітей села, що багато з них у театрі вперше, надто велике. Це відчувається вже в залі, наповненій захоплено-засялими обличчями дітей.

Це потверджується низкою дитячих вражінь, написаних тут же, у фойє театру.

Щоб обслужити дітей робітничих районів України, театр перевів дві поїздки: на Донбас на підприємства Сталіно-Макіївського кушца (1925 р.) і Дніпропетровськ та заводи с. Кам'янського (1926 р.).

Н. Л.

Дитячий театр ім. Івана Франка.

Цими днями закінчився третій сезон у Київському дитячому театрі.

Підсумки сезону, підсумки трьохрічного зв'язку театру з дитячою аудиторією. Перший і найзнаменніший підсумок виявився в самому факті громадської активності, уваги й інтересу що їх виявили всі присутні, всі, хто виступав на закритті театру. Гарні відзиви педагогів. Коротенькі, пройняті широю подякою, привітання дітей — делегатів од шкіл. Ділові доповіді керівників театру — доповіді, в яких суха мова фактів і цифр переважала над лірикою и патосом вихвалювання. Все це свідчило про те, що диттеатр зумів щільно з'єднатися з своїм глядачем і з активом пролетарської суспільності, що театр за час свого існування став цінним і важливим знаряддям соціального виховання дитячої маси шкільного й дошкільного віку.

Протягом п'ятиох місяців через залю „Малого театру“ Помдиту пройшло 100000 молодих глядачів. Цифра досить показова особливо коли взяти на увагу, що вистави бували лише в дні спочинку, загалом один-два рази на тиждень.

Репертуар театру складався з таких, частково нових, частково торішніх постанов: „Недоросль“ — Фонвізіна, „Одружіння“ — Гоголя, „Вільгельм Телль“ за Шілером, Дон-Кіхот — за Сервантесом. „Сава Чалий“,

інсценування епізодів гайдамаччини й селянських повстань на Україні, літературний ранок, присвячений Пушкіну. „Маленький комуніст“.

Поруч зміцнення громадської бази театру, розвивалися й дозрівали внутрішні художньо-творчі можливості акторського колективу.

Тоненькі шкільні зошити, непевне дитяче письмо. Відзиви 6-8-річних хлоп'ят про свій театр. Цікаво відзначити, що найбільше пишуть діти про зовнішнє оформлення й про постанову вистав. Вражають дітей і надовго лишаються в пам'яті окремі сценічні ефекти.

Частково в тексті відзивів, частково в окремих альбомах чимало малюнків, що ілюструють різні сценічні моменти. Здебільшого на одну і ту ж тему кілька малюнків різних авторів. Найбільш помітно й яскраво відбилося тут вражіння від лялькового театру: зайчики з барабанами, Петрусь і кирпатий, звіри, що гасять зайчикову хатку...

До речі треба відзначити виключну доцільність ще одного почину дитячого театру — відродження народнього театрального лубка, систематична постава „Петрушки“.

Тут не можна сказати й про десяту частку інколи корявих, інколи наївних і курйозних писань, в яких з такою рельєфністю виявилася дитяча активність і інтерес молодих глядачів до роботи свого театру.

Десять років української музичної культури.

Композиторська творчість. Жовтнева революція дістала в цій царині чималу живу спадщину від минулої української музики, вона застає цілий ряд композиторів, що становлять живу ланку з минулим славним ланцюгом української музичної творчості: Стеценко, Степовий і Сениця—в обсягу загально-художньої музики, Ступницький, Дремцов, Хоткевич, Кошиць—в обсягу специфічної народньої й етнографічної музики і, нарешті, Леонтович, що посідає цілком окреме місце, середнє між зазначеними двома групами.

Ці композитори взяли одразу ж такі, ще після лютневої революції найактивнішу участь в утворенні звільненої від вікових пут української музичної культури, і звітне десятиліття відзначене їх роботами, відзначене внесками в спільну скарбницю української музики і з їх боку. Стеценко Кирило Григорович—талантовий дилетант, композитор майже виключно вокальних форм, він залишив в цій царині багато дуже цінного, особливо в літературі хоровій.

В роки революції Стеценко (він помер 1922 р.), що взагалі творив з великими перервами, знов увійшов в смугу активної творчості, давши, крім „Гайдамаків“, ще цілу низку прекрасних творів. Ще більшу активність Стеценко виявив в обсягу методичної роботи (шкільні збірники) і в роботі організаційній, як робітник МУЗО Української республіки, де лишив немало цінних після себе слідів.

Степовий, Яків Степанович (справжнє прізвище Акименко). Степовий—народженець Харкова, свою освіту здобув в Ленінградській півчеській капелі і Ленінградській консерваторії, яку кінчив 1909 року. Ще на шкільній лаві Степовий—цілком дозрілий національний композитор, що жодною мірою не одривається від свого рідного ґрунту. Степовий—цілком сучасний композитор, досконало озброєний потрібною технічною умілістю. Всі відомі твори Степового—твори в дрібних формах, невеликі фортеп'янні п'єси, романси, хорові твори. Творча діяльність Степового в минуле десятиліття (помер 1920 р.) розгорнулася так сильно, що саме в цій порі Степовий написав дві оркестрові сюїти

на теми українських народніх мелодій та оперу. Степовий, не менш за Стеценка брав участь в громадсько-національній роботі і також залишив по собі кілька шкільних збірників.

Сениця, Павло Іванович—народився в Полтавщині, спеціальну музичну освіту кінчив в Московській консерваторії. Композитор модерністичного напрямку, він використовує рідні національні мотиви для розв'язання тих проблем, які незвичайно гостро виникають перед цим оригінальним мислителем і шукачем. Сениця—композитор великих форм: симфонія (виконана в Харкові 3 травня 1925 р.), оркестрова увертюра, струнний квартет (з чудовою другою частиною) і ін. В обсягу дрібних форм Сениця збагачує українську музику саме інструментальною творчістю, що ще й досі становить значну прогалину в українській музиці. Тому найцінніші п'єси Сениці для фортеп'яна, скрипки й віолончелі. В обсягу романсу Сениця дав низку шедеврів („Моє село“, „Степ холодний“, „Самітний блужу“ й ін.), що стали класикою української музики й улюбленими гістьми наших камерних вечорів.

Демуцький, Порфир Данилович, що помер у червні цього року відомий музика, етнограф, композитор і музичний діяч, працював на полі музичної етнографії 53 роки. В минулому його діяльність позначилася організацією пересувних концертів, переважно хорових, збиранням і записуванням народніх пісень (багато видано, ще більше осталося в портфелі композитора), і науковою роботою—„Ліра та її мотиви“. Минулого десятиліття робота Демуцького розвинулася ще ширше. „Після революції“ Демуцький переїздить до Києва, де продовжує свою музично-організаційну роботу, як диригент хорових гуртків різних установ і як професор курсу „народня пісня“ в Музично-Драматичному Інституті ім. Лисенка. В часи 1920-1921 р. р. Демуцький виніс свою музично-організаційну роботу буквально на вулицю, провадячи імпровізованими гуртками вивчення й ознайомлення з народньою піснею. Ідея пропаганди народньої пісні, ідея „культу народньої пісні“ (термінологія небіжчика) рухала, запалювала юнацьким вогнем цього сивого юнака. В особі Демуцького втрачено музичного діяча, вченого, який, не зважаючи на свій вік, брав у процесі будівництва українського радянського музичного життя активну участь як юнак.

Ступницький, Василь Павлович—сучасний композитор-етнограф. Ще перед революцією записав він чимало народніх пісень, яких частину було тоді ж видано. Після революції надзвичайно інтенсивно продовжує свою музичну діяльність в двох напрямках: а) етнографічному щорічно, з допомогою фонографа, особисто збирає зразки старого селянського піснярства, що вже гинуть під тиском нової машинно-міської культури, і б) побутовому, даючи щорічно чимало творів, написаних на революційні тексти для потреб нового революційного побуту (відзначаємо „Ленінський заповіт“ і „До нас, хто серцем кучерявий“). Крім того, треба відзначити науково-музичну діяльність Ступницького, що є голова музичної підсекції в Харківському Науковому Товаристві його диригентську діяльність (особливо в капелі „Дух“), організаційську в обсягу пересувних концертів і педагогічну в музичній студії Харківського ІНО.

Дремцов, Сергій Прокопович—сучасний композитор і музичний діяч, професор Харківської Музичної Вищої Школи. В епоху післяреволюційну Дремцов, мимо визначної музично-громадської (переважно на полі музичної освіти) діяльності, написав дуже багато вокальних та інструментальних творів (серед них відзначимо оперу „Настуся“, „Кобзарське тріо“, музику до „Сорочинського ярмарку“ і ін.). Остан-

німи часами Дремцов робить оригінальну спробу — створити „оперудуму“, цеб-то інсценізувати кобзарські думи, обертаючи їх в музично-сценічне дійство.

Хоткевич. Гнат Мартинович — дуже оригінальне національне явище і визначний громадський діяч, що виявив свої непересічні здібності в різних ділянках: літератор, критик, драматург, мистецтвознавець, композитор і талановитий віртуоз-бандурист (як видатний артист цього інструменту він увійшов на сторінки історії), Хоткевич є ніби квінтесенція високорозвиненого й витончено-культурного освіченого дилетантизму ще зовсім молододі української буржуазії, через довгий час скованої кайданами і стисненої путами руського імперіялізму, а нині звільненої буржуазії, яка тим дужче жадає виявити свої можливості, що одночасно з цим визволенням національним прийшов кінець класовий.

З його творів найкращі є романси на тексти Франка. За останнє десятиліття діяльність Хоткевича на полі музичної культури має безперечний інтерес: організатор різних музичних товариств і об'єднань, талановитий лектор, автор музики на тексти сучасних, післяреволюційних українських поетів.

Останній, що відзначаємо в цій нарисі, представник старої передреволюційної музичної спадщини, є композитор Леонтович, визначна історична, великого масштабу, постать. Леонтович, Микола Дмитрович — видатний український композитор, що всі свої сили віддав дуже оригінальному і своєрідному виявленню дійсно народньої пісні, яку він обробив по цілком нових, перед ним невідомих принципах. З цих пісень Леонтовича (бо вони, про свою безсумнівну й яскраво-виявлену народність, стали вже і цілком оригінальними творами самого Леонтовича) деякі стали буквально класичними. Такі є, наприклад, „Щедрик“, „Козака несуть“, „Женчичок-бренчичок“, „Із-за гори сніжок летить“, „Над річкою“, „Ой, пряду, пряду“, „Дударик“. Крім народніх пісень, у Леонтовича є ще чимало оригінальних дрібних („Легенда“) і великих творів (нескінчена опера „Русалчин Великдень“). Після революції Леонтович (умер 1921 р.) брав активну й діяльну участь в українському музичному житті, що немало йому винне за свій теперішній розвиток.

Такі є „ланки“, що єднали й єднують передреволюційну музичну культуру України з її сучасною культурою. Основним і спільним для всіх перелічених, характерним колоритом є „селянськість“ їх напрямку, „селянськість“ їх настрою, свідоме, дбайливе й принципове культивування народнього музичного матеріалу, народженого й виплеканого вмирущим селянським духом, побутом, що виник на фундаменті первісного натурального господарства і зберіг багато рис феодальних відносин ще до нашої доби.

Величезна заслуга названих композиторів полягає в любовному збереженні найцінніших „психологічних документів“ про найінтимніші і найприхованіші переживання всього колективу пригнобленого українського народу. Після жовтневої доби їх значіння змінилося, але не зменшилося, — в нашому радянському будівництві читання цих „документів“, ознайомлення з ними і їх вивчення є важлива ланка цього будівництва, недурно ж у наші часи народня музична творчість притягає таку серйозну увагу, що в десятиліття Жовтневої революції, як ювілейні збірники, державне видавництво випустило: „Пісні и пляски народов СССР“.

Середня генерація сучасної української музики в передреволюційні роки була тим молодняком, за який ще не говорилося нічого певного

й визначеного. Група композиторів, що розглядатиметься далі, являє собою дитину вже цілком нашої доби, доби останнього десятиліття, є той стрижень та вісь, круг якої насилає як, з одного боку, старші й молодші (теперішній молодняк) генерації композиторів, так, з другого боку, всі парості сучасної української культури, що саме на цю серединну генерацію тепер спирається й саме на ній будує, дуже ґрунтовно, значіння української музичної сучасності, що так пишно розквітає.

Характерною рисою нашого нового часу є багатство композиторських сил на Україні за наших днів. В цьому начеркові ми мусимо обмежитися тільки найвидатнішими композиторами, а решту просто перелічити.

За останнє десятиріччя історія музичної творчості на Україні позначена чотирма великими композиторськими йменнями, що вже й тепер не тільки цілком увійшли до сторінок історії української музики, але й розсунули ці сторінки поза межі значно більшого, ніж тільки Україна масштабу. Я маю на оці гордощі сучасної української музики, її опертя в сучасному та її славу в майбутнім — Вериківського, Козицького, Костенка й Ревуцького.

Вериківський Михайло Іванович — один з найяскравіших сучасних українських композиторів. Свою музичну освіту одержав у Київській консерваторії, під керівництвом професорів Рибка та Яворського, в часи керування цією консерваторією композитором Глієром. Вериківський має, таким чином, всі потрібні для композитора передпосилки, що цілком виправдується своєю дальшою діяльністю цього чудового музики: почавши з дрібних і переважно вокальних форм, Вериківський, особливо останнім часом, виявляє свою творчість у великих формах — оркестрових (музика до «Сорочинського ярмарку», сюїта «Шість веснянок» і інш.) і хорових (цілі сюїти, як «Крокове коло»). З дрібних творів Вериківського треба відзначити чудовий хор на слова Тичини «На майдані» (рідка адекватність словесного й музичного оформлення) і низку романсів, як «Ви знаєте, як липа шелестить», «Дитина порізала пальчик».

Крім творчої композиторської діяльності Вериківського слід відзначити його велику громадську діяльність (до моменту перенесення в Харків ЦП Товариства ім. Леонтовича — голова ЦП) і плідотворчу педагогічну роботу в Київському інституті ім. Лисенка.

Козицький, Пилип Омелянович — також один з найяскравіших сучасників, одержав освіту за тих же умов, що й Вериківський. Виявлення всієї композиторської діяльності Козицького позначене певною й яскравою повнотою. Виявивши свій образ творчий і відточивши досить незвичайну композиторську техніку у вокальних формах, збагативши ними значно свій композиторський досвід, Козицький останніми часами перейшов до інструментальних форм (струнний квартет, музика до цілої низки драм, оркестрові твори, що закінчує тепер, і т. інш.) і при цьому до форм широкого розміру. Проте, і вокальна музика Козицького позначається самостійним стилем і цілком певною своєрідністю, яка полягає в інструментальності звучання людських голосів у його творах. Цей спосіб використання людського голосу дає Козицькому можливість скористати для вокальних творів з різноманітності й багатства сучасного гармонійного світосприймання.

Народний музичний елемент для Козицького є не тільки матеріал для творчості, але головним чином регулятор його, в чому слід додати великий крок наперед у загальному процесі розвитку української музики. В тоні опусів на народні теми побудовані й оригінальні

твори композитора: ми маємо на оці його хорові прелюдії „Ріємо, ріємо“, „На зелені килими“, цикл „Червоний заспів“, до якого входять „Голод“ і „Нова Атлантида“. Все тут виразове, гостро коване й зігрите якоюсь кріпкою й строгою любов'ю. („Музикальна новь“ 1925 р. ч. 6). „Козицький в своїй творчості оперує штихом гравера — чекання мініатюра насичена грою світла й тіни. Нема місця для песимізму розхлябаній суто-інтелігентській ліриці минулого... даючи місце буйній радості, міці й здоров'ю“ („Музика“ р. 1923, ч. 3—5).

Крім композиторської діяльності Козицького, треба відзначити його велику педагогічну роботу (декан інституту імені Лисенка в Києві, а далі завідатель музкурсів у Харкові) та ще його значну музично-громадську роботу (інспектор МУЗО УПО України, голова вишого музичного комітету, до останнього часу заступник голови ЦП і голова правління Харківської філії т-ва імені Леонтовича, а останнім часом голова ЦП). Козицький—відповідальний редактор журналу „Музика“, постійний співробітник журналу „Червоний Шлях“ і „Культура і Побут“. Окремо треба підкреслити діяльність Козицького, як політ-просвітника, що найскравіше виявилось в його літературно-критичній діяльності й книгах „Масовий спів“ (складена вкупі з композитором Богуславським) і „Музика масам“ (пишеться зараз).

Костенко, Валентин Григорович — син селянина-бондаря. Музичну освіту дістав у Ленінградській капелі співів і Ленінградській консерваторії. З 1922 р. композитор переселяється на Україну, де остаточно устоюється його творче „я“, і він цілком віддається творчості.

Як і двоє попередніх, Костенко має всі потрібні для композитора предпосилки, володіючи до того великою гнучкістю сприймання й незвичайною здібністю вживлювання; тому Костенко незвичайно швидко й багато пише, а також часто виходить за межі національних берегів і широчить свою композиторську палітру мотивами більш інтернаціонального порядку.

Костенко—композитор великих форм, якими він володіє з великою технічною майстерністю; незакінчена опера „Кочубіївна“, симфонія „1917 р.“, оркестрова сюїта, музика до цілої низки п'єс (тонко й стильно зроблена ілюстрація до „Міщанина-Шляхтича“ Мольєра); два струнних квартети, з яких заслуговує на особливу увагу другий, з розкішним фіналом і глибокою другою частиною, присвяченою пам'яті Блакитного, під епіграфом із творів його вона й написана; дуже гарні й вишукані фортепіанні мініатюри; романси, хори, між ними багато вдалих на сучасні революційні тексти. Костенко посідає трохи окрему позицію в плеяді сучасних композиторів, позицію, що визначає його творче кредо: композитор думає, що музичне мистецтво треба наблизити до мас (хоча б культурної частини їх—робітничо-селянська інтелігенція, студентство пролетарське, розвинена частина міського пролетаріату то-що). На думку Костенка це можливо зробити ясністю форми й музичного викладу, зрозумілою фактурою, обережним вживанням нових гармонійних звучань і наданням домінуючого значіння мелодії. Композитор у своїх творах втілює ці принципи творчі. Проте, він ніколи не хотів примітивізації й вульгаризації музичної творчості, як не хотів і повертати українську музику до класичної доби європейської музики. Він вважає, що наша доба мусить відбитися на музичній творчості в розумінні збільшення динамічності й експресії.

Окремо треба згадати про педагогічну роботу Костенка й його широку музично-критичну діяльність.

Ревуцький, Левко Михайлович — музичну освіту дістав вдома, в музичній школі Лисенка, в Київській школі рос. муз. т-ва. Теорію

композиції вивчав у Глієра. Тепер, з 1924 р., веде класи теорії музики в Київському інституті імені Лисенка. „В колі сучасних українських композиторів Левкові Ревуцькому належить своє, зовсім окреме місце, його не можна поставити поруч з тим або тим українським композитором сьогоднішнього дня, так по типу його творчості, досить відмінному від інших, як і по тих формах, що їх найбільше культивує він... рідні собі в сучасній українській музичній творчості Л. Ревуцький не має; не має він її в музичному минулому України... ми в першу чергу мусимо констатувати його серйозну музичну культурність, глибоке знання ресурсів музичного мистецтва й уміння майстерно володіти ними. Отже самі форми його творів далеко розширюють той масштаб, що був звичайний для українського композитора... Він український композитор, вихований на джерелах і елементах загальної музичної культури. Якраз у цьому одна з типових ознак його сучасності: серйозна культура музична керує його творчістю, регулює її, накреслює перед художником певні завдання“.

Перед нами, справді, композитор, що є своїми формами творчості цілковитий виняток в усій історії української музики й що являє своєю творчістю поки що апогей урбанізації української музичної культури.

Отакі ті чотири видатні українські композитори, які становлять фундамент сучасної української музики.

За браком місця я не можу докладніше говорити про решту композиторів: відзначу коротко тільки ще двоє дуже цікавих: дочасно загиблого талановитого Футорянського і нашого сучасника, харківського музиканта-критика Новосадського.

С. Футорянський загальним характером творчості стояв дуже близько до Козицького та Вериківського, владав дуже яскравою й самобутньою індивідуальністю, своєрідними музичними думками, прийнятими інтенсивною динамікою. Спадщина його невелика (головно фортеп'янні твори й нечисленні романси), але цікава, малює дуже виразовий образ. Футорянський сильно нагадує молодого московського композитора Станчинського, подібність до якого побільшується ще трагічно обірваним в обох випадках молодим життям. За Футорянського треба нагадати ще як за не аби якого організатора суспільної музичної думки—він один з перших утворив музичну секцію „Гарта“ і своїми статтями не мало сприяв „радянській“ київського музичного життя.

Новосадський Борис Іванович—композиторської техніки, як усього в царині музичній, набуває самотужки і цим же ж таки способом систематично знайомиться з теорією композиції. Написав „Ноктюрн“ для фортепіяна, шість мішаних хорів, струнний квартет, прелюдію для струнного квартету, елегійну пісню для скрипки, романси „Аїстри“, „Неясний образ“, „Колискову“. Дуже цікавий композитор, що застосовує до останніх своїх творів незвичайно гострі й складні гармонічні способи, проте завжди тільки як засіб, а не як самоціль, і завжди з ясним виправданням вимогами чіткої логіки музичного мислення.

Крім зазначених композиторів слід згадати всіх тих, що своєю творчістю допомагають розвитку музичного побуту й культивують його в товщі нашого повсякденного життя. Наша сучасність налічує цілу низку композиторських імен: Богуславський (плідний композитор, що зачепив різноманітні сторони побуту в своїх хорових творах, крім них—автор струнного квартету і співавтор книжки „Масовий спів.); Попадич (типовий хоровий побутовик, що прикрасив нашу агітаційну літературу низкою чудових хорів: „Червоне військо“, „Ми бунтарі“, „Не спочивайте“ і інш.); Верховинець (автор української редакції

„Інтернаціоналу“ і численних хорів—дитячих і військових пісень); Радзівівський, Яциневич, Батюк, Гайдай, Крижановський, Верьовка, Дзбанівський—ось який актив сучасної української музичної культури, репрезентованої середньою її генерацією. А там за ними відрадні парості молодняка; частіше й частіше доносить він свій голос до слуха музичного критика й уважного слухача. Виростають комсомольці композитори, іде пролетарський композитор і недалекий вже той час, коли і ми, музиканти, зможемо сказати про „перші бруньки нової музичної пролетарської творчості“. Вже останній рік приніс нам деякі імення молодняка, до яких ми повинні уважно прислухатися: Коляда, Стеблянок, Борисов, Бернд—вони вже виплекані радянською суспільністю і радянськими вузами.

Для повноти картини сучасного музичного оточення на Україні, я повинен ще згадати за цілу групу композиторів, що не ввійшли до попередніх угруповань.

Крім композиторів, українців з походження, на Україні працювало і працює чимало не українців-композиторів, що своєю діяльністю в значній мірі допомагають еволюції української музики.

Вище зазначалося, що нема ще в нас справжньої музичної пролетарської культури. Всі перелічені вище композитори не можуть репрезентувати собою таку. Але вони є вірні, надійні, цінні й справжні активні попутники пролетаріату в його будівництві і через це вони виконують свою величезну історичну місію.

І якщо наші сучасні українські композитори ще не вміють виховати їх, то вони вже проложили дорогу співцеві пролетаріату, який прийде з його ж таки надр.

Виконавчі сили України за цей час зросли надзвичайно і знов таки в напрямку європеїзації.

Коли раніше Україну, яка так славилася своїми голосами, що її називали „молодшою сестрою Італії“, систематично обкрадали, силоміць вириваючи з рідних надр найкращі її таланти, то тепер, ніби в компенсацію за вікове приниження, Україна дістала змогу зібрати в себе чимало постійних культурних виконавчих сил і систематично використати певну кількість чужоземних і чужих. І, певна річ, зовсім не треба говорити про те величезне значіння, яке має для культурної еволюції цілого життя країни артистичне виконання музичних творів, а надто можливість знайомитися з довершеними майстрами високо розвиненої культури Заходу.

З постійних сил, що вирости цими роками, відзначаємо: капелу „Думку“, квартет ім. Вільома, квартет ім. Леонтовича, капелу „Дух“, чимало провінційних капел і хорів, що грають на місцях велику і важливу роль музичних центрів, що збирають довкола себе музичне життя й музично-громадські інтереси, отже виконують найважливішу соціальну функцію, яку тільки можна покласти на музичний колектив.

Капела „Думка“ є капела всеукраїнської ваги; виникла вона в Києві, керує нею заслужений артист республіки Нестор Городовенко. „Думка“—є високо-артистичне явище, що далеко виходить за межі тільки українського масштабу, своїми якісними досягненнями. За ці роки свого існування „Думка“ вже зробила 20 подорожів по всіляких місцях і закутках СРСР. Це цілком годиться з завданнями капели: з одного боку—ознайомлення цілої без виїмку України з музичною творчістю як національною, так і світовою, а, з другого боку—ознайомлення всіх без виїмку країн, шляхом систематичних виїздів за межі України з досягненнями української музичної культури як у творчості, так і виконанні.

Якраз в цьому році, в березні, відбулася низка концертів—„Думки“ в Москві та Ленінграді. Ці концерти викликали винятково гарні відозви по всіх газетах та часописах згаданих міст. Найкращі тамтешні музичні критики підкреслюють дуже позитивні, на їхню думку, характерні риси капели: 1) величезний обсяг репертуару—від примітивної пісні IX до симфонії Бетховена, 2) глибокий художній підхід до змісту кожної речі, що її виконує капела, 3) нечувану дисципліну капели, 4) бездоганний стрій капели, 5) надзвичайно насичену та динамічну звучність, не дивлячись на такий малий склад, як 50 осіб (на півночі державні капели більш числені), 6) рівність окремих голосів та рівноцінність художньо-зроблених окремих партій, 7) природню звучність голосів та партій, 8) гарну дикцію, 9) як зазначає відомий критик-композитор (див. „Музика та Революція“ ч. 4)—„Думка“, не зважаючи на абсолютну рівність звуку, весь час звучить як живий вокальний колектив, саме вокальний. Усі зазначають, що це є зразкове мистецтво, яке треба поширювати та розповсюджувати“ (хроніка журналу „Червоний Шлях“ ч. 6, стор. 252, 1927 р.).

Державний струнний квартет ім. Вільома: в складі Гольфельда, Старосільського, Свирського та Кутьєна, існує як всеукраїнська музична організація з 1921 р. Найцінніший напрям роботи молодого квартету—пропаганда камерної, зокрема квартетної музики в гущавині робітничих і червоноармійських мас так в самому Харкові, як і по всій Україні. За 5 років свого існування (користуюсь даними з ювілейної брошури, виданої в грудні 1926 р.) квартет дав 512 концертів. Виконано на них творів тільки для смичкових та мішаних з смичковими ансамблями—1.024. Поверх цього виконано біля 1.500 творів інших форм музики—вокальних, фортепіанових, сольних, скрипкових віолончелевих і т. п. Квартет виконав твори 70 авторів, з них 30 західноєвропейських, 30 російських та 10 українських. Крім того в концертах квартету за 5 років брали участь 63 соліста, які виступали 337 разів, 14 акомпаніаторів, які виступали 458 разів, та 6 лекторів, які виступали 95 разів. Надзвичайно прихильно ставиться до роботи квартету й преса, зокрема—українська.

Державний струнний квартет ім. Леонтовича в складі—Бружаницького, Левіна, Шора і Гольдфайбена, існує лише з 1925 р. Склад квартету: молоді артисти, вихованці українських музично-шкільних закладів. Мета організації—виконання української квартетної літератури й сучасної світової. За 2 роки ця молода організація влаштувала 19 концертів та зробила подорож по Україні. Українська преса, не безпідставно, покладає певні надії на цю молоду організацію.

Харківська капела—державний український хор (скорочено „Дух“) ім. Леонтовича, високо-художня хорова організація, що існує з 1917 р. „Дух“ культивує українську народню пісню, творчість українських класиків, та сучасних українських композиторів, що переважно пишуть на революційні теми. „Дух“ обслуговує революційні й професійні організації, а також систематично виїздить (один-два рази за рік) до провінції з концертами.

Далі треба згадати про цілу низку провінційальних капел (Кременчуцька капела ім. Лисенка, Вінницька ім. Леонтовича, Роменська, Полтавська, Дніпропетровська, Одеська і т. п.). Окремо треба ще згадати про капелу кобзарів, що має підтримку з боку Головполітосвіти, та переводить не мало роботи в справі організації й виховання музично-суспільної думки.

Ще яскравіша картина являється нашим очам, коли перелічимо окремих виконавців, що навідали Україну за останні два-три роки:

диригенти Фриц Стідрі і Глазунов, піаністи Петрі, Сірота, Жіль-Марше Задора, Боровський, Ігумнов, Гольденвейзер, Гінзбург, Прокофієв, скрипачі Сігетті, Губерман, Кубелік, Полякін, Бліндер і співці: Нежданова, Смірнов і багато інших. Ці індивідуальні виконавці зробили величезний і дуже цінний внесок в нашу сучасну культуру, значно поширивши обрій сучасних українських музик і переважно саме в сторону урбанізації нашої музичної культури.

Актив наших виконавчих сил росте і множитья, здобувши останніми роками нові потужні джерела, в формі організації Державної Академічної Опери, симфонічних концертів і цілого ряду камерних вечорів, що їх уряджують різні державні, суспільні й приватні організації.

Українська Державна Опера відкрита 3 жовтня 1925 р. в столиці Радянської України—в Харкові. Є перша в світі дійсно українська цілком витримана оперна організація. В репертуарі всі твори світової оперної літератури без ніяких обмежень.

Нині державна опера крім Харкова існує ще в Києві і в Одесі. Значіння її незмірне—вона є найміцніший резервуар музично-художнього живлення сучасного культурного життя. Паралельно з цим іде розвиток симфонічних концертів і камерних вечорів, особливо з організацією державного концертного бюро. Ці концерти й вечори, крім загальномузичного культурного свого значіння, грають ще дуже важливу роль в організації виключно сприятливої атмосфери, власне для української музичної творчості, що виявилася в побільшеному й прихильному культивуванні й виконанні сучасних українських творів (цілі симфонічні концерти, окремі частини їх, велика кількість камерних вечорів).

Організація такої сприятливої атмосфери для народження розгортання української музичної культури в сучасному напрямку і відповідно до високих вимог сучасності-становить характерну рису виконавчої галузи поживтнев'ї української музики її центральне значіння цієї галузи в музичному житті.

Музично-наукова й музично-громадська діяльність.

Минуле десятиліття в обсягу науково-музичної роботи має невеликий, але цінний актив в загальному балансі досягнень за це десятиліття. Я спинюся в цім нарисі тільки на найвидатніших робітниках на цім полі і найвизначніших явищах на нім. Первенство в українському науково-музичному житті належить одному з найбільших музичних вчених, музичному етнографові, що вже має світове вчене ім'я—Кліменту Васильовичу Квітці.

Квітка Клімент Васильович—видатний вчений музик-етнограф, який дав за останні десятиріччя багато цікавих робіт. Організатор музично-етнографічного кабінету при ВУАН, де провадить величезну роботу, яка вже й тепер має глибоке історичне значіння. З його праць треба відзначити: „Народні мелодії з голосу Лесі Українки“ ч. I й II, в загальній кількості 225 пісень вид. 1917-18 р. р., „Українські народні мелодії“ в „Етнографічному збірнику“ Українського наукового товариства, в загальній кількості 743 пісні, видані 1922 р. Низка дослідів: „Українські пісні про дівчину, що помандрувала з зводителем“, „Українські пісні про дітозгубницю“ („Етнографічний вісник“), „Первісні тоноряди“ (в зб. „Первісне громадянство на Україні“), „Ритмічні паралелі в піснях слов'янських народів“ „Песенні форми з удвоє збільшеними ритмічними групами“ („Музика“) „Лисенко, як збирач народніх пісень“ (окреме видання), низка статей методичного біографічного характеру; низка рецензій, які завше мають провідне

значіння. Крім всього того, Квітка переводить постійну науково-дослідчу працю в своєму музично-етнографічному кабінеті. Скромний виключно благородною скромністю всіх дійсно-великих людей, Квітка довго виношує й видержує свої роботи, опубліковуючи тільки те, що в нього вже глибоко оброблене і науково закінчене. Через те тих небагато розміром робіт, що дав досі цей видатний європейський учений—українець, становить собою дійсні перли нашої музичної науки. Перечислені вище роботи опубліковано за останнє десятиліття в радянських журналах.

Грінченко Микола Олексійович визначився також за останнє десятиліття, як непересічний письменник про музику, працюючи в плані історичного її освітлення. Не вважаючи на деяку невитриманість світогляду й особливо термінології (значна частина пережитків ідеалістичного світогляду, нахил до психологізму, застосування застарілих для сучасної науки термінів на визначення „талановитости“ і т. ін.), Грінченко дав багато робіт, вартих уваги, будучи досі самотнім істориком української музики, а надто її сучасності, до чого найліпший доказ часті посилання на нього і цитати і його статтів, що я роблю, при тім не тільки в цій статті. В історії радянської суспільності і української музичної історіографії Грінченко вже зайняв своє певне місце.

З наукових організацій і товариств треба відзначити, крім згаданих уже етнографічного кабінету і підсекції Харківського наукового товариства, ще одну молоду, але вже досить визначну організацію—це є „Харківська науково-дослідча музична асоціація“, нині реорганізована в науково-дослідчу секцію товариства ім. Леонтовича. Асоціація була утворена в листопаді 1926 року за угодою між трьома організаціями—Товариством ім. Леонтовича, ГАРМ (Група академічної розробки мистецтва) та Харківським будинком вчених. Асоціація має секції: „акустики та вивчення інструментів“, фізіології, вокальної творчості й вокального виконання“, „соціально-економічних основ в музиці“, „синтетичних проблем в мистецтві“, „етнографічну“, „вивчення творчості (авторів і виконавців)“, „вивчення авдиторії“ й „методики й методології“ З осені 1927 р., в зв'язку з зазначеною реорганізацією, асоціація розпочинає широку наукову роботу, утворюючи міцний зв'язок з загальними організаціями СРСР та інших країн.

З осені цього року розпочала роботу й музична секція Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства, яка має на меті висвітлювати між іншим питання про наслідки й впливи східних тонорядів та східної музики в музиці українській. Музично-суспільне життя України концентрується в товаристві ім. Леонтовича, яке чим раз більше набуває характеру й значіння колишнього „Русского музыкального Общества“, але з природними суто-радянськими модуляціями від форм колишнього музичного товариства—до нової сучасної суспільності. Товариство об'єднує в собі всі найбільші музичні сили і всю музичну роботу взагалі: творчу, наукову, виконавчу, освітню, самодіяльну, літературну і т. д., а також веде облік такої роботи на місцях—в місцевих осередках товариства і поза ними. Товариство має десятки філій на місцях, по всій Україні, на чолі товариства стоїть центральне правління, а на місцях правління філій.

Останніми часами в Харкові організувалася асоціація революційних музик, що знаходиться поки-що в стадії організації, але має безперечні підстави до майбутнього розвитку. З ряду інших товариств треба згадати ще „Харківське товариство прихильників музики“, що досить діяльно виявило себе за останній рік.

Музично-суспільне життя післяреволюційної України зосереджене не тільки в спеціальних товариствах. Великими центрами її є розсадники музичної освіти, професійні школи, огнища музичного виховання в загально-освітніх школах і інших установах — Соцвих'у і, нарешті, самодіяльна робота музичних і хорових гуртків в робітничих клубах і сельбудах.

Професійних шкіл нині на Україні 22, з них вісім вищих й чотирнадцять професійних шкіл. З 24 року почалася завзята боротьба за виразність їх структури, за їх дійсну радянізацію, за виразність їх ідеологічної лінії у відповідному напрямку. Ця робота далеко ще не закінчена, але зроблено вже так багато, що повороту до старого нема, хоч би які часи реакції переживала ця ділянка нашого музичного будівництва.

Самодіяльна робота наших клубних і сельбудівських гуртків набрала за цих десять років буквально грандіозних ще ніколи не бачених розмірів — щось 20 тисяч самодіяльних художніх гуртків працює нині на Україні, з них від 40 до 50% припадає на музичні й хорові. Ці гуртки грають величезну незмірну, ролю в культурному зростанні нашої країни — вони організують ту колективну волю й дисципліну, що така характерна для спільного музичного виконання, неминуче завжди його супроводячи, вони наочно переконують в політичному значінню і в значінню агітаційно-пропагаторському музичного мистецтва, беручи участь своїм виконанням у всіх святах червоного календаря; вони більш ніж наочно свідчать про те, що широкі маси опанували музичне мистецтво, прилучилися до нього активно, і тим самим зруйновано вікову легенду, що це мистецтво не для черни. Вінець цих досягнень — масові музичні виступи в Києві в 1924 р. і в Харкові 1927 р. (в липні й листопаді) особливо останні, коли на районних конференціях виступали колективи по 500 — 600 чоловіка, і в центральному виступі брало участь понад 1000 чоловіка.

На полі музично-суспільної роботи чим-раз більшу ролю відіграє потужний чинник сучасної культури — радіо. Радіо-концерти, перемагаючи просторінь, несуть музичну культуру в найдальші закутки українського села, остаточно його революціонізуючи й урбанізуючи в цій царині. Одночасно з цим радіо-концерти знайомлять буквально цілий світ з сучасною і минулою українською музичною творчістю, збільшуючи, таким чином, симпатії до нашої музичної і загальної культури.

Великим і цілком вдатним оглядом нашого музично-суспільного життя був організований від Наркомпросу і Т-ва імени Леонтовича в грудні 1926 року „День Музики“, всенароднє, повсюдне музичне свято, що увійшло до українського червоного календаря для щорічного переведення. Це більш відповідальним оглядом була участь України на Всесвітній музичній виставці у Франкфурті, в літі 1927 року, участь, що так блискучо для України завершилася. Нині на день десятиліття Жовтневої революції, готується генеральний внутрішній огляд — повсюдні музичні виставки, які мають історичний і сучасний характер. Таким чином, музичне-громадське життя Радянської України виявилось за ці десять років з тією максимальною повністю, якої воно ніколи не мало за всю свою попередню історію.

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

УСРР.

(Статистичні відомості).

Територія.

Загальні дані на 1927 рік

	Всього по УСРР	В т.ч. Молд. АСРР
Територія (кв. кілометр.)	451 580	80 238
Кількість округ	40	—
„ районів	609	11
„ сільрад	10 492	205
„ селищ	45 115	768
З загальної кількості селищ:		
міст	80	3
селищ міського типу	96	2
сільських селищ	44 939	763

Кількість сільрад національних меншостей УСРР

Якої національності	Разом по УСРР
Російської	388
Німецької	257
Польської	143
Єврейської	77
Молдавської	57
Болгарської	42
Грецької	30
Чеської	13
Албанської	3
Білоруської	2
Шведської	1
Всього	1007

Зріст населення УСРР за 1897—1926 рр.

Населення в сучасн. межах УСРР було;
на 28 січня 1897 р. 21 221 789 душ разом
на 1 січня 1914 р. 28 014 687 „ „
на 17 груд. 1926 р. 29 019 747 „ „

Розподіл міст і селищ міського типу за кількістю населення

Групи міс. селищ за кількістю населення	Округові центри	Інші міста	Селища міс. типу	Разом
I. Понад 100 тис.	6	—	—	6
II. Від 50 до 100 „	9	1	—	10
III. Від 20 до 50 „	19	7	3	29
IV. Від 10 до 20 „	6	26	27	59
V. До 10 тис.	1	5	66	72
Всього	41	39	96	176

Кількість населення у великих містах ¹⁾

Київ	491 597	413 447
Одеса	411 416	324 003
Харків	409 505	321 615
Дніпро-Петровське	230 111	153 321
Сталине	105 855	32 100
Миколаїв	101 182	83 741
Р а з о м	1 749 666	1 328 227
У % до всього міс. насел.	33,0	26,0

Порівняльні дані про територію та населення окремих країн і УСРР

К р а ї н и	Територія (тис. кв. ккм)	Населення (тисяч)	Густота населення ²⁾
Британська Імперія (з Англією)	34 531	450 500	13
Союз РСР з (УСРР)	21 352	145 914	7
Спол. Штати Півн. Америки	7 839	116 257	15
Франція	551	40 744	73
Німеччина	470	63 319	133
Українська СРР	452	29 019	64
Польща	388	29 219	74
Англія	313	49 208	154
Румунія	295	16 736	57

Порівняльні дані про окремі республіки Союзу РСР

Республіки СРСР	У % до всього Союзу РСР	Територія	Населення
Російська СФРР (вся)	92,8	69	
В т. ч. Європейська РСФРР ³⁾	22,8	56	
Туркменська СРР	2,2	1	
Українська	2,1	20	
Узбецька СРР	1,5	3	
Закавказька СФРР	0,9	4	
Білоруська СРР	0,5	3	
Р а з о м	100	100	

Природний рух населення УСРР

На кожні 10000 душ населення припадає

За роками	Народжен- них	Померлих	Природного приросту ⁴⁾	Шлюбів
1913.	430	245	+ 185	87
1920.	272	403	- 131	118
1921.	352	288	+ 64	117
1922.	306	352	- 45	109
1923.	340	164	+ 176	107
1924.	418	176	+ 242	114
1925.	402	179	+ 223	104

¹⁾ В групі міст з населенням понад 100 тисяч.

²⁾ Припадає мешканців на 1 кв. кілометр.

³⁾ Включаючи Урал та Північний Кавказ.

⁴⁾ Різниця поміж кількістю народжених і кількістю померлих є природний приріст. Він взагалі позитивний—народжених більше, ніж померлих, але на нього впливають у кожній країні особливі риси етнографічного та економічного характеру, а також події, що знесилюють населення (війна, голод, епідемії).

Смертність населення УСРР

На кожні 10000 душ населення
припадало померлих

Р о к и	В селах	В містах	Пересічно по УСРР
1895 – 98 (пересіч.) . . .	291	269	—
1923	—	148	—
1924	180	146	176
1925	191	138	179

З кожної 1.000 живонароджених в 1925 р. вмирало, не доживши до 1 року

В Румунії	207
„ Польщі	167
„ УСРР	146
„ Німеччині	109
„ Франції	89
„ Англії	77

Сільська мережа лікарчих установ і медичного персоналу,

	Всього по УСРР	В т.ч. Молд. АСРР
Лікарчих участків заг.-громад. мережі	1 373	33
Амбулаторій	1 373	33
Фабр.-зав. і мед. пунктів	274	12
Лікарень	654	12
Ліжок у лікарнях	10 766	195
З них ліжок пошесних	1 339	—
Аптек (всіх)	1 857	45
Лікарів	1 961	55
Фельдшерів	2 603	52
Зубних лікарів	286	6
Повитух	1 203	4
Інш. мед. персоналу ¹⁾	4 449	51

Міська мережа лікарчих установ і медичного персоналу

	Всього по УСРР	В т.ч. Молд. АСРР
Амбулаторій, поліклінік і мед. пункт.	433	7
Лікарень	203	4
Ліжок у лікарнях	14 733	152
З них ліжок пошесних	2 539	44
Спец. лікарень	21	—
Станцій швидкої допомоги	15	—
Районів допомоги вдома	223	—
Пологодопоміжних установ	16	—
Аптек (всіх)	572	13
Лікарів	3 412	33
Зубних лікарів	593	5
Повитух	523	7
Інш. мед. персоналу	8 456	67

Лікарчі установи і медичний персонал на транспорті

Лікарських установ, амбулаторій, поліклінік і мед. пунктів—198, лікарень—31, ліжок у лікарнях—1.732, пунктів першої допомоги на підприємствах—16, аптек—208, лікарів—737, фельдшерів—329, зубних лікарів—116, повитух—192, інш. мед. персоналу—465.

¹⁾ За даними Нар. Ком. Охорони Здоров'я на 1-X 1925 р. — сестер-жалібниць, фармацевтів та ін.

Санітарно-профілактичних установ УСРР

	Міська	Сільська
Санітарні організації		
Сан.-дезінфекційних установ	57	44
Лабораторій	79	29
Санітарних лікарів	185	101
Малярійних станцій	25	18
Лікарів (всіх)	185	36

Установи для боротьби з соціальними хворобами

Горбковичних диспансерів та станцій	82	40
У них лікарів	267	36
Венерологічних диспансерів та пунктів	90	63
У них лікарів	321	56

Мережа установ охорони материнства та дитинства

Дитячих амбулаторій та поліклінік	37	—
Консультацій для дітей та вагітних жінок	136	238
Охоронок (ясел), дит. домів та домів немовлят	212	411
Лікарів (всіх)	752	234

Мережа залізничного та водяного транспорту

Санітарних районів—45, лабораторій—18, сан.-дезінф. загонів—129, малярійних станцій—3, консультацій для дітей і вагітних жінок—51, дит. домів та домів немовл.—23 горбк. диспансерів та пунктів—7, лікарів (всіх)—134.

Пересічні дані по УСРР

По селах По містах

Припадало населення на кінець 1925 р.

На 1 лікарчу установу амбулаторного типу	15 100	7 600
На 1 лікарню	37 400	19 300
„ 1 ліжко	2 250	210
„ 1 лікаря	12 400	800
„ 1 аптеку	12 400	6 200

Припадало території на кінець 1925 р.
в сільських місцевостях

На 1 лікарчу установу амбулаторного типу	320 кв. клм.
На 1 лікарню	670 „ „
„ 1 лікаря	224 „ „
„ 1 аптеку	236 „ „

Національний склад населення України за переписом
1926 року

Опрацювання демографічної частини всесоюзного перепису населення, проведеного в грудні 1926 р., закінчено. З'ясовано національний склад населення України, рідну мову його, письменність, склад за віком.

Загальна кількість населення на Україні за переписом 1926 року становить 29.019.747 чол.

Із зазначеної кількості населення переписано в містах і селищах міського типу 5.373.553 чол. (18,5%) і в сільських місцевостях — 23.646 196 чол. (81,5%).

На 1000 чоловік припадає 1.059 жінок. Загальна кількість чоловіків за переписом становить 14.095,4 тис.; жінок—14.924,3 тис., або на 829.000 більше, ніж чоловіків.

Значні відміни в господарчому ладі окремих частин республіки вимагають аналізи матеріалів не лише по Україні в цілому, а й по

економічних районах зокрема. За останнім районуванням Україна ділиться на 6 районів, замість колишніх 4. Із степу виділено в самостійні райони Дніпровський промисловий район (округи Дніпропетровська, Запорізька і Криворізька) і 3 округи Донбасу (Гірно-промисловий район). До складу Степу входить 9 округ. Полісся—5, Правобережжя—11 і Лівобережжя—10 округ. Співвідношення по цих районах сільського й міського населення таке:

Р а й о н и	Кількість населення в тисячах			Відсоток населення в районі	
	Міського	Сільськ.	Разом	Міського	Сільськ.
1. Полісся	429,0	2530,4	2959,4	14,5	85,5
2. Правобережжя	1450,1	7547,7	8997,8	16,1	83,9
3. Лівобережжя	1117,2	5949,7	7066,9	15,8	84,2
4. Степ	1061,6	4506,6	5508,2	19,1	80,9
5. Дніпропетровський пром.	464,0	1927,1	2391,1	19,4	80,5
6. Гірнопромисловий	851,7	1187,6	2036,3	41,8	58,6

За винятком Донбасу, сільське населення на Україні становить від 80 до 85%. Широкий розвиток промисловости в Степу і Дніпровському районах зосередив у містах цих районів біля 20% населення. Що до Донбасу, то тут відсоток міського населення максимальний, становлячи 41,8%.

Дуже цікаві дані перепису в частині про національний склад населення.

Перш, ніж аналізувати цей матеріал, треба з'ясувати, як ставлено питання про реєстрацію національності в інструкції. Пункт 4 інструкції було сформульовано так: „Питання про національність має за мету з'ясувати етнографічний склад населення. За кого (з національності) він себе вважає, це вирішує той, кого запитують. Отже, кожен, кого запитувано, сам вирішав питання, до якої національності він належить. Список народностей у програмі опрацювання мав у собі 194 конкретних народностей. На Україні підчас перепису зареєстровано із цього списку 87 народностей і, крім того, в групі „інших народностей“ зареєстровано 223 чол. Українці становлять 80%, біля 10% (9,23%) росіяни і 5,43% — євреї. Разом ці три народності становлять 94,67% або понад 27 млн. Далі найчисленніші народності — поляки, німці й молдаване становлять 3,89%. Біля 300.000 припадає на греків, болгар і білорусів. Ці 9 народностей вичерпують 99,5% населення України.

Питома вага народностей, що нараховують понад 3.000 чол. населення така:

Перелік народностей	Абсолютні цифри (в тисячах)	Відсотки до загального підсумку
1. Українці	23218,9	80,01
2. Росіяни	2677,2	9,23
3. Євреї	1574,4	5,43
4. Поляки	476,4	1,64
5. Німці	393,9	1,36
6. Молдаване	257,8	0,89
7. Греки	104,7	0,36
8. Болгари	92,1	0,32
9. Білоруси	75,8	0,26
10. Татари	22,3	0,08
11. Чехи	15,9	0,05
12. Цигани	13,6	0,05
13. Вірмени	10,6	0,04
14. Латиші	9,1	0,03
15. Літовці	6,8	0,02

Решта 66 народностей поділяється на такі групи:

З кількістю населення від 1001 до 5000 чол.	— 6 народностей
" " " " 501 " 1000	" — 8 "
" " " " 101 " 500	" — 11 "
" " " " 51 " 100	" — 7 "
" " " " 10 " 50	" — 12 "
" " " менше 10 чол.	" — 28 "

Остання група із 28 народностей нараховує лише 68 чол.

Чужоземців на Україні зареєстровано 23,2 тис., із яких 14.000 у містах, решта — в сільських місцевостях.

Інші народності становлять, як зазначалося, 223 чол. Крім того, 25,8 тис. не розподілено за народностями.

Якщо порівняти національний склад України й європейської частини РСФРР, то побачимо, що Україна відзначається більшою однорідністю: тоді як на Україні 9 найзначніших кількістю народностей становлять 99,5% населення республіки, по РСФРР на перші 9 кількістю народностей припадає лише 94,7%.

За питомою вагою серед міського і сільського населення найчисленніші на Україні народності можна поділити на три групи. До першої групи треба віднести українців, німців, молдаван греків і болгарів. Питома вага представників цих п'яти народностей серед сільського населення удвічі, у два з половиною рази вища, ніж серед міського (для болгарів навіть у п'ять разів). До другої групи треба віднести євреїв, росіян і білорусів, відсоток яких серед міського населення значно перевищує відсоток серед селян. У євреїв у 15 разів, у росіян — 5 і білорусів — 4. Нарешті, питома вага поляків майже однакова серед міського й сільського населення (1,8 і 1,6%).

Для більшої наочності наводимо таку таблицю:

	Кількість населення (в тисячах)		На 100 чоловіка міського населення припадає	На 100 чоловіка сільського населення припадає
	Міського	Сільського		
Українці	2.536,5	20.682,4	47,20	87,45
Росіяне	1.343,7	1.333,5	25 02	5,68
Євреї	1.218,6	355,8	22,68	1,50
Поляки	98,7	375,7	1,84	1,60
Німці	34 33	359,7	0,64	1,52
Молдавани	11,4	246,4	0,21	1,04
Греки	10,8	93,9	0,20	0,40
Болгари	3,6	88,5	0,07	0,37
Білоруси	37,2	38,6	0,71	0,16

Як видно із наведеної таблиці, три головних за кількістю народностей на Україні — українці, росіяни й євреї — становлять і серед міського і серед сільського населення майже один і той-же відсоток, а саме у містах — 94,9%, у сільських місцевостях 94 6%. Проте, співвідношення цих трьох народностей в селах і в містах істотно відрізняється: тоді, як у містах українці становлять біля половини росіяни та євреї біля чверти населення, серед сільського населення росіяни становлять лише біля 6%, євреїв 1½%. Що до українців, то вони в селах становлять майже 90%.

Вище наведено дані про співвідношення окремих народностей по Україні в цілому. Щоб з'ясувати питому вагу головніших народностей,

наведемо розподіл трьох головних народностей по шість природно-історичних районах, розташовуючи райони в порядку зменшення відсотка українців.

Відсоток населення

Райони	Українців			Росіян			Євреїв		
	В містах і селах	В містах	В селах	В містах і селах	В містах	В селах	В містах і селах	В містах	В селах
Лівобережжя	88	51	93	8,6	19	6,5	2,8	17	0,2
Правобережжя	86	49	93	2,6	12	0,7	7,6	34	2,5
Дніпропетровськ	83	49	91	8,9	25	5,0	4,7	20	1,0
Полісся	80	52	86	6,4	15	4,9	4,9	27	1,1
Степ	66	33	74	14	33	9,9	7,1	28	2,2
Гірнопромисловий	60	40	74	31	49	19	2,0	4,6	0,2

Із наведеної таблиці можна зробити такі висновки:

1) Українці становлять дуже високий відсоток по 4 районах — від 80 до 88% і лише в степу й гірнопромисловому районі відсоток їхній знижується до 66—60. В сільських місцевостях відсоток українців не знижується менше 74, підвищуючись на Правобережжі й Лівобережжі до 93, де максимальний відсоток (61) українці становлять і серед міського населення. Мінімальний відсоток серед міського населення українці становлять у Степу (33%).

2) Максимальний відсоток росіяни становлять у Степу (14) і Гірнопромисловому районі (31), де й серед сільського населення росіяни відіграють істотну роль. В решті районів і серед усього населення, і серед сільського росіяни становлять менше 10% і лише в містах відсоток їх скрізь перевищує 10, підвищуючись у Гірнопромисловому районі до 49.

3) Відсоток євреїв по району в цілому ніде не становить більше 10, хитаючись в сільських місцевостях від 0,2% до 2,5%, і лише в містах відсоток їх, за винятком Гірнопромислового району, досить високий: від 17 до 28.

Що до решти народностей, треба відзначити: полякам відносно більше місця належить у Поліссі (разом у містах і селах 4,4%, у містах 2,3 і в селах 4,7%) і на Правобережжі (в такому-ж самому порядку: 3,1—3,3—3,1).

Питома вага німецького населення така: Полісся — 2,8—0,7—3,1, у Степу — 3,7—1,0—4,3 і в промислових районах біля 2%. Молдавани у Степу становлять 4,4—0,9—5,2%, а в решті районів не перевищують піввідсотка.

Греків чимало у Гірнопромисловому районі: 1,7—0,2—2,7% і в Степу — 1,2—1,7—1,4%.

Болгарів найбільше проти інших районів у Степу: 1,6—0,2—1,9.

Нарешті, білоруси в усіх районах становлять менше 1% і лише в містах двох промислових районів становлять біля 1,5%.

I. Просвірнін.

Робітники й селяне в державному апараті.

Із загальної кількості¹⁾ взятих на облік провідних робітників, що становить 25.896 чол., перебувають на провідній роботі робітників 14.357 або 55,8%; або 14,4% загальної кількості робітників в українській парторганізації, селян на провідній роботі — 3.107 або 11,6%, разом робітників і селян — 67,3% (більше двох третин). До того-ж 7 промислових округ виділили на провідну роботу робітників стільки, скільки решта 34 округи (7207 і 7150) і навпаки, із 3107 селян промислові округи висунули 727 чол., а решта — 2.383. Більше двох третин серед провідних кадрів із комуністів — це робітники й селяни, що їх на цю роботу висунула партія, профспілки й ради.

Висування робітників на провідну роботу відбувалося відповідно до розвитку господарства й зміцнення диктатури пролетаріату. За часів занепаду господарства зменшувалася кількість робітників, що залишали виробництво, бо переходили на провідну роботу, і, навпаки, в роки відбудовування й зросту господарства збільшувалася кількість робітників, що залишали виробництво й переходили на провідну роботу. Про це свідчать такі дані.

1917 р.	2.820	100 %
1918 р.	1.780	63,2 %
1919 р.	1.559	55,4 %
1920 р.	997	35,4 %
1921 р.	528	18,7 %
1922 р.	617	21,9 %
1923 р.	778	27,6 %
1924 р.	1.576	56,0 %
1925 р.	1.740	62,0 %
1926 р.	1.820	64,0 %

Рік-у-рік зростає притягнення кількості робітників на провідну роботу.

Дані про те, яке місце належить робітникам і селянам на провідній роботі в різних галузях свідчить, що відсоток робітників більший в партійній, професійній, промисловій галузях, а селян — в адміністративній, кооперативній і сільсько-господарській. До того питома вага робітників серед партійних провідних робітників становить 71,8% всього складу, а секретарів осередків відсоток досягає 79. Це підтверджують такі дані:

	Разом робітників	З них робітників	Відсоток робітників
Секретарі і зав. відділами ЦК	11	6	54,5
„ зав. відділом ОПК і робітниками ОПК	214	131	61,4
Секретарі і зав. від. міс. РІІК	67	55	71,4
„ РПК	616	389	53,3
„ осередків	1.082	855	79,0
Разом	2.000	1.436	71,8

¹⁾ Сюди входять дані партперепису про 159.258 членів і кандидатів партії із 168.087 взятих на облік партпереписом або 94,8%. Разом взято на облік 25.896 комуністів, що їх поставила партія на командні висоти в держапараті та громадських організаціях СРСР. Сюди входять лише платні провідні робітники із робітників і селян первісних та центральних установ. Наприклад, поруч голови ВУРПС стоїть голова завкому і зав. відділу профоргану і не ввійшли члени партійних, професійних, кооперативних та інших органів, що працюють на виробництві та в сільському господарстві. Через те кількість висунутих на відповідальну державну і громадську роботу робітників і селян фактично значно більша.

Цілком очевидно, що робітникам належить переважна роля в провідних партійних кадрах. Партія з кожном роком що-далі більше притягує до роботи в держапараті робітників і селян і провадить практичну роботу в справі усунення бюрократичних перекорувань.

Дані про розміщення за роками робітників і селян на провідній роботі по різних галузях свідчать, що із робітників і селян, що залишили виробництво й сільське господарство 1917 р. і перед цим, найбільша частина перебуває в промисловій і адміністративній галузі (45%), тоді як із тих, що залишили виробництво 1924—26 р., в цих галузях лише 27,1%. Теж саме в партійній, кооперативній і с.-г. галузях: тих, що пішли з виробництва 1917 р. і перед цим, більше розміщено, ніж тих, що пішли 1924—26 р.

Якраз протилежне в професійній, культурній і комсомольській галузях. На профроботі із тих, що залишили виробництво 1917 р. — 11,7%, а з тих, що залишили виробництво 1924—26 р. — 31%, відповідно до цього на культурній і комсомольській роботі — 11,8% і 22,2%. Це свідчить про те, що за останні роки робітників і селян більше висувається по лінії професійній і комсомольській, із яких своєю чергою висувається переважно в партійну, промислову і адміністративну галузі. Це підтверджують дані про висунення робітників і селян 1925-26 р.

	Разом висуванців	Із них зали- шило ви- ро- бництв 1925-26 р.	у % %
Профес.	3760	1496	39,9
Культ., комсом., добр. т-ва і т. ін.	3106	1061	34,2
Кооперат.	1178	240	20,2
Промтранспорти	2932	569	19,4
Сіл.-господар.	520	99	18,8
Партійн.	2010	362	18,0
Адміністр.	3268	577	17,7
Торговельна	676	94	14,0
По всіх галузях	17464	4498	25,8

4498 робітників і селян, висунутих за 2 роки на провідну роботу по ланках держапарату, розміщуються більше в низові ланки й менше в середні та особливо центральні. Так, у центральні установи висунено 44 (1%), окружні — 296 (6,6%), міські — 329 (7,3%), районні — 770 (17,1%), сільські — 432 (9,6%), різні первісні установи — 2365 (59,3%).

Звідси витікає завдання як-плановніше практично провести в життя завдання партії про просунення робітників і селян у центральні ланки державного апарату.

На провідній роботі перебуває великий відсоток робітників з великим партстажем, разом з тим висувається й молодих своїм партстажем робітників. Так, члени партії зі стажем з 1924 р. і пізніше й кандидати становлять 46%, а до всіх робітників з таким стажем у партії 8,5%. 3-поміж робітників зі стажем до 1917 року на провідній роботі перебуває 13,1%, а зі стажем 1918-23 р. — 40,9%.

Що до висування селян за партстажем така сама картина, як і з робітниками. Поруч великого відсотку старих членів партії (47,2% селян зі стажем до 1917 р. і 28,2% зі стажем 1918-20 р.) відбувається абсолютно велике висування молодих комуністів, особливо по лінії голів сільрад. При чому робітників з партстажем до 1925 р. найбільше розміщено в партійній, промисловій і радянській галузях (57,1%). Молоді члени партії більше розмістилися в професійній, культурній, комсомольській галузях. Селян з партстажем до 1924 р. більше пра-

цюють на партійній радянській роботі (53%). На партроботі молодих комуністів із робітників лише 7% і селян 3,3%.

Ми вже бачимо, що на провідній роботі перебувають 56% робітників з партстажем до 1924 р. (а до 1921 — 52,5%), при чому на партійній роботі старих членів партії ще більше. Перекручення опозиції рішуче заперечують дані про вік і виробничий стаж робітників-висуванців. Так, у складі робітників, що перебувають на провідній роботі, — 61% від 30 років і старше (в партії на цей вік припадає 45%) і разом 11,7% віком до 23 років (а в партії їх 6,6%). З виробничим стажем 10 і більше років серед провідних кадрів із робітників 42,7%, а по промислових округах — 51,3%, при чому виробничий стаж робітників, що пішли з виробництва в різний час, високий для всіх років, а останніми роками цей відсоток ще дужче збільшується. Робітники зі стажем 10 і більше років серед тих, що залишили виробництво 1917-18 р., становили 38%, а серед тих, що пішли 1925-26 р. — 47,9%. Навпаки, робітники з виробничим стажем до 5 років відповідно до зазначених років становлять 34,9% і 29,4%. Загалом відсоток робітників віком 30 років і старше з виробничим стажем 10 і більше років серед провідних робітників переважає, що особливо показово серед провідних партробітників: секретарі й зав. відділів ЦК і ЦКК з виробничим стажем понад 10 років становлять 66,6%, секретарі зав. відділів ОПК і голови окр. РК — 52,6%, секретарі осередків — 41,7%, члени президії ВУРПС, ВУК'ів і ОРПС — 51,6%, голів завкомів — 56,1%, члени РКК президії ВУЦВК'у, колеції наркоматів, голови ОВК і т. ін. — 40% і т. д.

Партія має великі досягнення в справі просунення на провідну роботу робітників і селян з українців. Висування українців робітників зростає і по промислових округах, в яких українці серед робітників становлять 41,4%, а поміж висуваних 1925-26 р. українці становлять — 44,8%, цеб-то більший відсоток, ніж українців робітників, що є в парторганізаціях. Таким чином, все це свідчить про перевагу в провідних кадрах робітників і селян, про збільшення висування робітників на відповідальну роботу в зв'язку з дальшим зростом господарства й культурного рівня робітничих мас, про зріст висування на провідну роботу кількості робітників з великим виробничим стажем, а також старших віком і разом з тим, про збільшення висування на відповідальну роботу молодих членів партії, поповнення партії за останні роки, починаючи від 1924 р., про збільшення висування українців і т. інш.

Провідний кістяк держапарату становлять робітники. Це забезпечує правильний провід політики партії, що на ділі здійснює диктатуру пролетаріату. Під проводом партії провадиться велику роботу в справі притягнення що-далі більше робітників і селян в усі ланки держапарату, в справі боротьби з бюрократичними перекрученнями в держапараті.

Л. М. Каганович.

КП(б)У — партія пролетаріату України.

Буржуазія не може не бачити всієї грандіозності будівництва української державности, але їй потрібний ворожий шлях розвитку української державности, їй потрібна наявність націоналізму проти Москви, щоб підманювати простачків, вона кидає гасло орієнтації на західну буржуазію, бо вона хоче одірвати українське селянство від руського пролетаріату, від СРСР, від Москви, що є центром світової революції. Декого з простачків, декого з гнилих, мізерних дрібнобуржуазних інтелігентів вони ловлять на свій гачок і, на жаль, не тільки з безпартій-

них, але почасти окремих і з лав партії. Що правда, це окремі одиниці. Буржуазні національні ідеологи прикривають свої класові прагнення загальною формою національної боротьби, національної експансії. Вони скеровують цю експансію не проти буржуазії, а проти пролетаріату в формі розпалювання національної ворожнечі до руського пролетаріату. Саме це служить підставою розходжень в національному питанні, що виникли в лавах нашої партії. Я не буду тут докладно зупинятися на всій ході розходжень. Із розданого вам звіту, а також із резолюцій ви знаєте всі подробиці. Перш за все, довелося провадити боротьбу з руським шовінізмом, що його XII з'їзд у свій час визнав за основну перешкоду на шляху до розв'язання національного питання. Саме цей руський шовінізм протягом усього звітного періоду виявлявся серед інтелігентсько-міщанських дрібнобуржуазних і спецовських кол, заражаючи собою окремі групи робітників, окремі прошарування членів партії, зв'язані з радянським апаратом і черпав велику підтримку в масах руського міщанства в загальносоюзному масштабі.

Заява, що її надіслав ЦК КП(б)У до Виконкому Комінтерну в зв'язку з націоналістичними ухилами, які виявились в КП(б)У, так визначає суть руського націоналістичного збочення в партії.

„Це збочення полягає в ігноруванні й недооцінці значіння національного питання на Україні, що часто прикривається інтернаціональними фразами, зокрема:

1) у зменшуванні значіння України, як частини СРСР, в намаганні трактувати утворення СРСР, як фактичну ліквідацію національних республік;

2) у проповідуванні нейтрального ставлення партії до розвитку української культури, в трактуванні її, як відсталого „селянської“, в протигагу руській „пролетарській“;

3) у спробах за всяку ціну зберегти перевагу руської мови у внутрішньому державному, громадському й культурному житті України;

4) у формальному ставленні до переведення українізації, що її визнається часто тільки на словах;

5) у практичному повторюванні шовіністичних великодержавних поглядів про так звану штучну українізацію, про незрозумілу народові „галіційську“ мову й т. д. і в культивуванні цих поглядів всередині партії;

6) у прагненні не переводити політики українізації по містах і серед пролетаріату, обмежившись тільки селом;

7) у надто тенденційному роздмухуванні окремих перекручень під час переведення українізації і спробах виставляти їх, як цілу політичну систему порушення прав національних меншостей (руських, євреїв).

Партія дає й буде давати найрішучішу одсіч усім виявленням руського шовінізму, як у радянському апараті, так і в своїх власних лавах, вгамовуючи опір шовіністично настроєним елементам що до національної політики.

Одночасно з боротьбою проти руського шовінізму й руського націоналістичного збочення в партійних лавах, партії довелося провадити боротьбу з українським національним шовінізмом, який, в свою чергу, впливав на окремих членів партії.

Деяке піднесення українського шовінізму після розгрому, що він його зазнав у роки революції, виявилось на початку 1926 р. в зв'язку зі зростом української буржуазії та куркульства в місті й на селі, що відбилось і на ідеологічному фронті. За підголоска цих шарів, які покладають свої надії на реставрацію буржуазної влади на Україні силами збройного чужоземного імперіялізму, поза своєю волею, виявив

себе письменник і критик — член партії М. Хвильовий, з його проповіддю орієнтації зростаючої української культури на Захід, „на психологічну Європу“, все одно, буржуазну чи пролетарську, і під гаслом „Геть од Москви“.

Забувши про пролетаріат, про нашу соціалістичну державу, про комуністичну партію, Хвильовий характеризував розвиток національної культури так, як це можна робити в суто-буржуазній країні й по-буржуазному.

„Чому українська інтелігенція не хоче орієнтуватися на російське мистецтво. Тому, що на книжному ринкові вона стикається з російським крамом“.

Далі він каже:

„Москва сьогодні є центр всесоюзного міщанства, що в ньому, як всесвітній оазис, пролетарські заводи, Комінтерн і ВКП. Коли на Україні й зокрема в центрі її, ви чули тільки „товариш“, там вже давно перейшли з „гражданина“ на „господина“. Москва має міцні традиції, які глибоко входять в міщанство. Москва, як Москва (навіть Росія без Сибіру) по суті не бачила Жовтневої революції, її героїчної боротьби“.

Партія дала рішучу одсіч цій абсолютно не партійній ворожій пролетаріатові ідеології.

На захист М. Хвильового виступив т. Шумський. Не обмежуючись солідарністю із західно-європейською орієнтацією М. Хвильового, тов. Шумський, не задаючи собі справи в тому, що він є виразник натиску сторонньої, дрібнобуржуазної стихії на партію, почав вимагати ламання старих партійних кадрів — кістяка партії, Підлеглість чужим антипартійним і навіть антирадянським впливам призвела Шумського до того, що обвинувачення у зрадництві, ренегатстві, малоросіянищині, з якими, звичайно, виступали українські контр-революціонери проти українців-комуністів — він став повторювати що до тих членів партії, які непохитно переводили партійну лінію. Що до пролетаріату, Шумський, несвідомо висловлюючи вимоги й говорячи мовою тих самих шовіністичних кол, пропонував ряд таких заходів, що коли б їх було переведено в життя, то вони нічого б іншого не значили б, крім примусової українізації руських робітників. Саму українізацію радянського апарату й партійного апарату Шумський пропонував переводити таким чином, який зумовив би відрив од руської частини пролетаріату, яка відігравала і відіграє на Україні й серед нашої партії дуже визначну роль.

Тов. Шумський не хотів бачити тих найсерйозніших досягнень, яких ми досягли за останні роки в справі українізації. Візьмемо, наприклад, питання про українізацію партії. Ми досягли тут великих наслідків.

Ми висунули значні кадри українців в партії, ми зміцнили ці кадри. Ось діаграма:

Національний склад КП(б)У.

а) Українці в складі КП(б)У.

1924 р.	33%	1926 р.	49%
1925 р.	38%	1927 р.	52%

б) Українці в керуючих органах партії.

1924 р.	33%	1926 р.	52%
1925 р.	37%	1927 р.	54%

Ця ж сама діаграма показує, як процес українізації партійних кадрів розвивається ще швидшим темпом, випереджуючи процес українізації партії в 1927 р. Чи можемо ми всім цим обмежитись? Ні в якому разі. Потрібна уперта дальша робота в справі українізації держапарату і, особливо, треба перенести центр уваги на якість українізації. Справа не тільки в мові, не тільки в тому щоб уміть говорити, суть справи є в тому, щоби щільно підійти до побуту українських трудящих мас, до культури, зацікавитись тим процесом, який тут відбувається. Треба втягати нові кадри, піднімати нові шари. Ми багато зробили для національних меншостей — для євреїв, поляків, німців, але в нас багато ще й дефектів. З цього погляду треба діяти в тому напрямкові, щоб ще більше поглибити роботу серед національних меншостей, втягуючи руський пролетаріят та руське селянство до загального процесу української державности. Потрібно рішуче боротися всіма способами проти примусової українізації, невідповідного темпу її і т. д. Рішуче здійснюючи всі ці позитивні заходи, партія зуміє з ще більшою силою, з ще більшим правом давати рішучу відсіч всякому ухилу — і великоруському і українському.

Спроби Шумського об'єднати декого навкруг себе, щоб протиставити їх Центральному Комітетові партії закінчились жалюгідним фіаско. Вся партія одногolosно, крім парочки літераторів, схвалила позицію ЦК та засудила ухил Шумського.

(З доповіді на X з'їзді КП(б)У).

Комсомол в справі українізації.

Останніми роками національне питання займало в діяльності ЛКСМУ велике місце.

Величезне значіння національного питання на Україні і завдання правильного його розв'язання не раз підкреслювала партія. Комсомол своєю роботою покликаний бути помічником партії взагалі.

Партія за минулий час зазначала певні досягнення комсомолу в цій справі.

Зазначені досягнення можна коротко проілюструвати фактичними даними. Так, наприклад, українців у складі ЛКСМУ в 1924 році було 50,9%, в 1925 році — 62%, а на 1928 рік — 63,4%.

В складі секретарів Окружкомів є близько половина українців, при чому три чверти всіх секретарів оволоділи українською мовою.

Серед робочих п'ятирок окружкомів українці замість 47,5% (до VI з'їзду ЛКСМУ) тепер становлять 49,5%,

В складі пленумів ОК відсоток українців за 2 звітні роки також побільшав з 56,9% до 59,7%.

Така сама загальна картина поступовного зростання питомої ваги українців в складі активних кадрів спілки характеристична і для районних організацій.

В складі пленумів сільських райкомів відсоток українців побільшав з 72 (до VI з'їзду) до 75,3.

Із секретарів райкомів нараховується 68,3% українців.

Збільшення українського активу відзначається і в складі бюро осередків

В бюрох сільських осередків відсоток українців до VII з'їзду сягає 85,6%. В бюро радянських осередків відсоток українців побільшав з 45 до 49,3% і тільки в складі бюро виробничих осередків на кінець 1927 р. позначилось деяке зниження відсотку українців (з 43,2 до 41,9%).

ЦК висунув перед усіма організаціями ЛКСМУ в передз'їздівську кампанію перевиборів усіх спілкових органів (що дані її в цьому звіті не облічені) завдання досягти неухильного поліпшення національного складу керівних органів за рахунок систематичного втягнення нових кадрів українського робітничого активу. Відомості, що надійшли з низки округ свідчать за нове підвищення частки українського активу, в усіх спілкових органах.

Особливу увагу ЦК КП(б)У звернув на завдання українізації активу комсомолу в промислових округах. Актив безпосередній провідник загальної політики і практичного парткерівництва в комсомолі й од уваги активу до національної проблеми та його волі як-найсерйозніше й найуспішніше цю проблему розв'язати, — залежить успіх всієї справи українізації в комсомолі взагалі, а то більше в промислових округах. Поселення керівництва ЦК що до українізації за останнє півріччя дало до з'їзду помітне зрушення в деяких виробничих округах.

В українізації спілкового апарату і своєї керівничої роботи ЛКСМУ має значні успіхи, хоча й тут доводиться зауважити на відставання організацій промислових округ. Проте, ці успіхи, що потребують енергійного дальшого поширення, одночасно можуть бути тільки зовнішніми формальними досягненнями, якщо керівничі кадри робітників не підуть більш швидкими кроками вперед в справі поглиблення українізації, в справі все більшого опанування українською мовою, в справі вивчення й засвоєння української історії й культури, в справі оволодіння процесом зросту української культури.

Полтавська організація дала цікавий приклад роботи що до українізації активу:

„Щоб ознайомити актив організації з українською культурою, дати йому елементарні знання з української літератури, Полтавський Округ ЛКСМУ разом з Центральною Миською Науковою Бібліотекою організували семінар вивчення історії української літератури. Навчання вже почалося й що-четверга в приміщенні ЦНБ відбуваються лекції.

Весь курс розрахований на 13 лекцій. Читають лекції наукові сили Полтави, професура ІНО. Буде пророблено історію, кінчаючи сучасною літературою. До того запрохано представників Всеукраїнських літорганізацій — „Нова Генерація“, ВУСП, що зачитають по одній лекції про завдання й роботу своїх організацій.

Літсемінар охоплює 200 чолов. комсомольського активу, переважно з виробничих осередків. Перша лекція, що недавно відбулася надзвичайно зацікавила слухачів“.

Інтенсивну роботу розгорнено в Київській організації серед активу спілки.

Окружний і райононовий актив торік навчався на курсах українознавства.

Тепер організовані й починають працювати курси української мови для комсомольського активу по всіх районах міста.

Організація комсомолу на зборах осередків, пленумах, райконференціях широко обговорювала питання про українську культуру. Зроблено все для того, щоб зосередити на цій справі громадську думку активу. Борючись із шкідливою українською літературою, комсомол провадить широку роботу що до популяризації українських класиків та революційних письменників, притягує молодь до обговорення їх творів, складає рекомендовані списки літератури, організує літературні гуртки, сприяє укомплектованню бібліотек новою літературою.

Вибірне обслідування бібліотек довело, що число читачів (з молоді) української літератури збільшилося на 60%, а в окремих підприємствах і на 300% і т. д.

Інші організації повинні піти за прикладом Київської організації. В керовничій роботі ЦК ЛКСМУ все більшу роль відіграє центральна газета Комсомолу „Комсомолец України“, що в звітному періоді виходить щоденно. Тираж „Комсомольця України“ з 7.000 примірників в 1926-27 році сягає нині 15.000. Зріст тиражу „Комсомольця України“ й української преси взагалі доводитиме, наскільки комсомол просувається вперед шляхом українізації.

За минулий період зміцнів літературно-мистецький журнал ЦК ЛКСМУ „Молодняк“, що навколо його гуртуються комсомольські письменники. Цей журнал повинен бути великим знаряддям просунення української радянської культури в кадри молоді й комсомолу.

В галузі українізації культурно-освітньої роботи в цілій низці організацій, в тому числі й у окремих промислових організаціях, помітно деяке зрушення вперед. Що до цього найбільш визначаються такі організації, як Київська, Полтавська, Чернігівська і інш. Порівняно широко розповсюдились колективні одвідування комсомольцями й робітничою молоддю українського театру (Київ, Полтава) з обговореннями п'єс і пожвавленням роботи в клубах та гуртках. За цим прикладом пішли Харків, Дніпропетровськ, Одеса.

Комсомол бере також участь у безпосередньо-художній роботі театрів. Для цього в кожній художній раді театру є 3 представники комсомолу, що беруть участь у розв'язанні питань репертуару.

Останніми часами часто ставляться постановки безпосередньо на виробництві.

Кількість українських гуртків збільшилася вдвічі, а співочих гуртків — на 70%.

Київський комсомол за допомогою музичного товариства імені Леонтовича випустив збірник нових пісень.

Організовано гуртки української революційної пісні, що активно працюють на селі і в Червоній армії.

Літературна сторінка газети „Молодий Більшовик“ об'єднує навколо себе 25 чоловіка молодих письменників; частина з них, що піднесла свою кваліфікацію, вийшла до складу літорганізації „Молодняк“.

„Молодняк“ відіграє велику роль в справі відвойовання молодняка з-під впливу дрібнобуржуазних течій.

Не обмежуючись піднесеннями письменницької кваліфікації, літературна група бере участь у громадському житті, провадить літературні вечори, керує літературними гуртками то-що.

В Донбасі спостерігається зростання українських драматичних і хорових гуртків. Наші невеликі сільські округи (Лубні й інш.) поглиблюють свою роботу в справі будівництва української культури.

Комсомол використовує й скеровує збільшений потяг мас молоді до української культури.

НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШОСТІ В УСРР

Стан нацменшостей на Україні¹⁾.

Національні ради та райони.

Процес радянського будівництва, розвиток культури серед нацменшостей міг успішно розвиватися лише за умовою обліку особливостей окремих нацменшостей та їх потреб. Проводячи загальну роботу в відношенні всього населення, уряд УСРР створив спеціальний апарат при виконавчих комітетах, за допомогою якого в центрі та на місцях здійснюються практичні заходи радянської влади що до окремих нацменшостей. В 1924 році при ВУЦВК було створено центральну комісію в справах нацменшостей, з її органами при губерніяльних та округових виконкомах. Центральна комісія і місцеві нацмен-органи конструюються таким чином, що в них репрезентовані більш значні національності.

Найкращою формою для забезпечення рівноправності мов, по оживленню діяльності рад та її наближенню до мас, є створення адміністративно-територіяльних одиниць з рідною мовою органів влади, діловодства та культурної роботи.

В порядку переведення роботи по національному районуванню та прагнучи до створення вільної та добровільної, а разом з цим найбільш повної та міцної єдності працюючих всіх національностей УСРР постановами IX Всеукраїнського з'їзду рад згідно з волею молдавського народу була організована в складі УСРР Автономна Молдавська Соціалістична Радянська Республіка (АМСРР). Найбільш русифіковане і затуркане за часів царату молдавське населення дістало таким чином можливість широкого культурного й господарчого розвитку відмінно від своїх братів, що стогнуть під чоботом румунських бояр в украденій ними Басарабії. Молдавська СРР складається з 11 районів тереном в 6.922 кв. верстви та загальною кількістю населення в 558.174.

Бюджет АМСРР в 1925-26 році досяг 2627,3 тис. карбов., зміцнюється з кожним роком існування республіки. Створення АМСРР дало можливість розвитку шкільної справи, а також преси молдавською мовою та полегшеного обслуговування в культурному відношенні молдаван на Україні зовні АМСРР. Молдавани в АМСРР складають 64,5% всієї їх кількості в УСРР.

Далі в першу чергу оформлювалося в національні ради, національності, що живуть компактними групами (німці, болгари, греки, чехи, поляки). Пізніше почалася організація єврейських та російських рад. Організація рад проходила згідно з волею населення відповідних населених пунктів. Розвиток цієї роботи був такий:

¹⁾ Про кількість нацменшостей на Україні відомості подано в статті „Національний склад населення УСРР“.

Якої національності рада	Кількість рад.			
	На 1-IV 25 р.	На 1-IV 26 р.	На 1-VI 27 р.	На 1-VI 28 р.
Сільські ради.				
Руської	—	122	292	388
Німецької	98	221	237	251
Польської	15	129	137	143
Єврейської	19	34	56	77
Болгарської	25	43	45	45
Грецької	26	27	30	30
Молдавської	43	57	57*)	57
Чеської	5	13	13	13
Білоруської	1	1	2	2
Шведської	—	1	1	1
Всього	232	648	872	1007

*) В тому числі 14 рад зовні АМСРР.

Робота що до створення національних рад майже закінчена. Національні сільські ради складають нині 9% всієї мережі сільрад. Закінчується створення селищних рад. Зараз є 42 руських та 54 єврейських. Недоліком в роботі рад є недостатнє пристосування апаратів районних виконавчих комітетів до обслуговування нацменшостей—низка сільрад ще не перевела свого діловодства на рідну мову. Охоплення сільрад відповідними нацрайонами зараз таке: болгарські села охоплені районами на 70%, німецькі на 34%, польські на 10% та єврейські на 4%, через розкиданість останніх по різних округах. АМСРР охоплює 70% всіх молдавських рад УСРР. Ще до створення АМСРР було виділено 7 німецьких районів. Зараз маємо оформлені 13 районів, що з них 5 німецькі, 4 болгарських, 1 польський та 1 єврейський. Руських районів є 9, організується 4 греко-еллінських та два греко-татарських райони.

В низці міськрад практично поставлено питання про пристосування їх роботи до національностей, що живуть в місті. Нині 13 міських та селищних рад ведуть свою роботу двома мовами: єврейською та українською. Решта—російською та українською, відповідно територіальному розподілу населення в 4 містах Правоберіжжя УСРР міліцейські райони провадять роботу також і єврейською мовою. Низка міськрад створила національні секції. В деяких округах було створено національні бюро при установах, куди найбільше звертається нацмен-населення або виділялося спеціальних співробітників для обслуговування нацменшостей. В Бердичеві декотрі діловодства комгоспу та фінвідділу, що майже виключно мають справи з єврейським населенням, пристосовані до обслуговування його рідною мовою.

Існуючим законодавством дано право обвинуваченим, потерпілим, свідкам та експертам, а також з дозволу суду і іншим особам, що беруть участь в процесі, говорити рідною мовою. Крім того, в місцевостях, де живуть нацменшості великою масою, суди ведуть справи на мові даної національності. До організації мережі нарсудів підійшли 24-го року, при чому нарсуди організовуються не лише в національних, але й в мішаних районах, а також в містах; зараз мережа судів значно охоплює нацмен-населення. Зараз маємо 88 камер нарсуду, що провадять роботу мовами нацменшостей з них польських 6, німецьких 12, болгарських 4, руських 30 та єврейських 36. Камер нарслідчих є 8, що з них: 1 польською мовою, 2 німецькою, 1 болгарською та 4 єврейською.

Вибірчі кампанії до рад провадяться, починаючи з 1925-26 року рідною мовою, в наслідок чого значно підвищилась активність нацмен-виборців, що є вищою за пересічну українську цифру. Вибори 1926-27 р. дали значне збільшення жіноцтва в нацмен радах, зокрема в польських та єврейських.

Економічний стан нацменшостей.

Селянські по своєму складу нацменшості що до економічного стану в більшій або меншій мірі відрізняються від українського селянства. Найбільш відмінні риси є в німців та чехів, далі у болгар та греків і найменш у поляків, білорусів та руських. Німці та чехи відрізняються зокрема культурними засобами ведення сільського господарства, вищими розмірами землекористування. Культурне господарство ведуть болгары, що, як і греки, мають підвищену земельну норму. Польське селянство майже нічим не відрізняється від українського.

Що до заходів у справі сприяння економічному розвитку національних меншостей, оздоровлення економічних умов, треба було виходити із специфічної соціальної структури національних меншостей, що живуть в містах та селищах. Головними заходами були: переселення на землю містечкового єврейського населення разом з розвитком та зміцненням кустарних промислів серед нього та організації професійної освіти; в відношенні селянських нацменшостей такими заходами було врегулювання земельних відносин, розвитку сільсько-господарчої та кредитової кооперації організація агро-допомоги рідною мовою. Робота в цім напрямку вже почата і є значні досягнення.

В 1921 році частина декласованої єврейської бідноти почала переходити до землеробства, в низці округ організувалися с.-г. колективи. Протягом п'яти років таких колективів на Україні маємо 240, з кількістю їдців 18.500 та з площею землекористування більш як 30.000 десятин. Головним чином, ці колективи організувалося в округах колишньої Подільської губернії та Одеської. Планове переселення євреїв на землю почалося в 1925 році. Протягом двох років на Україні зареєстровано близько 40 тис. єврейських сімей, що бажають перейти до землеробства. Для переселення єврейського населення за останні три роки виділено в 4 округах 128460 десятин. За ці ж роки переселено 8.347 сімей. В УСРР кількість євреїв-землеробів складає 67,2% всієї їх кількості в СРСР та 7% до всього єврейського населення в УСРР. Тепер у відношенні єврейських переселенців стоїть завдання зміцнення їх господарства, зокрема переведення заходів у справі збільшення кількості продуктивної худоби, збільшення площі інтенсивних культур та тракторизації.

Надзвичайне земельне перенаселення польських сел прикордонних округ висуває завдання сприяння переселенню поляків-селян. Наркомзем УСРР намітив в 10-річному плані переселення за межі України 12.970 німецьких дворів, 8.352 польських, 721 молдавських. Наркомземом та ЦК нацменшостей почата робота в справі при звичаєння циган до продукційної праці в сільському господарстві, а також розвитку та зміцнення наявних в них ремісництв. Переводилося широко землевпорядження на землях, що заселені нацменшостями. Зокрема в АМСРР воно переведено на 100%. Протягом останніх років економічний стан селянських господарств нацменшостей значно поліпшився. Показником цього, зокрема в польських селах є збільшення засівів технічних культур, зменшення безкінних та безкорівних господарств поруч з розвитком всіх видів кооперації в селах нацменшостей. Зокрема, в польському районі кількість коней протягом 1926-27 року збільшилась на 20%. В польських селах інших округ кількість коней збільшилась на 8%, корів на 9%, свиней на 10%. В Коростенській окрузі і в частині польських сел, кількість господарств з двома кіньми зросла з 15,7 аж до 30%.

Сільсько-господарча кооперація широко розвинута в німецьких селах, де мається зараз 225 тракторових товариств, 63 скотарських, 24 молочарських, 7 хмільницьких, 4 виноградарських та 4 меліоративних товариства. Німецькі селяни кооперовані на 65%. В АМСРР є 150 артілів по спільній обробці землі та 350 різних сільсько-господарських товариств. Серед інших нацменшостей в останній час міцно розвиваються інші види с.-г. кооперації. Так, в польському районі протягом останнього року виросло 13 машинових товариств. Серед польського селянського населення широко розвиваються бурякові товариства, молочарська та хмільницька кооперація. На Поліссі хутко зростають меліоративні товариства. Споживча кооперація так само найбільше розвинена в німецьких селах, де є 144 кооператива з 29.664 членами. За останній час почала широко розвиватися споживча кооперація серед інших національностей, зокрема поляків. Майже половина польських сел мають споживчі кооперативи. В споживчій кооперації збільшується відсоток незаможників, наприклад, на Проскурівщині в польській споживчій кооперації того року було 46,8% бідноти, нині—60%. За останній час зростає кустарно-промислова кооперація серед єврейського та польського населення. Кредитова кооперація, що охоплює в значній мірі кустарів-євреїв, почала розвиватися в останні роки швидким темпом. В 1926 році було 250 товариств, що охоплювали 85 тис. членів. Розмір кредитів, що ними користувалися позичково ощадні товариства, дорівнює 2.105.000 крб.

Біднота національних меншостей в перший період КНС брала слабу участь в їх роботі. З часу створення національних рад почали зміцнюватися організації КНС в нацмен селах. До реорганізації КНС на 1 X-25 р. з 1164038 членів КНС було: руських 35548, поляків—22892, євреїв—13993, німців—13374, болгар—1709.

Після реорганізації, що зменшила значно кількість КНС, організації КНС в національних селах починає знову зростати, зокрема, в польських селах Волинської округи кількість членів КНС за одне півріччя 1927 росла на 45%. За 1927 рік кількість членів КНС в польських селах Проскурівщини потроїлася. Сільські товариства взаємодопомоги в нацмен селах поставлені ще не досить задовольняюче. Найбільший розвиток цих товариств маємо в німецьких та болгарських селах. Важкий стан міської та містечкової бідноти в наслідок років горожанської війни, погромів, а також політики царату, що не припускав євреїв до продуктивної праці, викликав необхідність організації громадської ініціативи в справі допомоги бідноті та декласованій частині містечкового населення. Цю роботу провадять з 1926 року товариства допомоги та взаємодопомоги—в містах та селищах. На 1 січня 1927 року в 81 окрузі було 92 товариства з 39205 членів.

Товариства допомоги та взаємодопомоги зібрали до цього часу близько 1 мільйона крб. На їх утримані зараз є 22 будинки для перестарілих на 732 чоловіка, 4 столових, що відпускають 540 обідів в день один ночліжний дом на 550 чол., 10 майстерень та ремісничих шкіл на 550 чол., 11 кас взаємодопомоги, що зробили обіг на 202731 крб. та видали цілевої допомоги 2000 людей. В відношення медичинської допомоги товариство допомоги утримує 4 лікарні, 5 поліклініки, 13 амбулаторій та 14 аптек та 3 рентгенкабінети. Всеукраїнське товариство сприяння земельному устрою працюючих євреїв (ТЗЕТ) розгорнула велику роботу в справі матеріальної допомоги єврейським с.-г. колективам та переселенцям, Товариство сприяння поширенню ремісничої та землеробської праці, серед євреїв (ОПТ) утримує курси кваліфікації кустарів та 2 майстерні.

Всеукраїнською нарадою по роботі серед нацменшостей висунуто завдання втягнення працюючого населення нацменшостей до організації: Червоний Хрест і Геть неписьменність, Друзів Дітей, Авіахему та МОДР'у. В німецьких колоніях є більше тисячі членів Червоного Хреста. В польських, болгарських та німецьких селах значно поширені організації МОДР'у.

Культурна робота серед нацменшостей.

Розвиток шкільної та культурно-освітньої справи рідною мовою був початий в найбільш важкі роки громадянської війни та в зв'язку з господарчим зростом розвивалося та зміцнялося соціально-культурне будівництво серед національних меншостей. В цьому напрямку зустрілися великі труднощі через те, що за винятком руського та німецького населення в нацменшостей в минулому не було школи рідною мовою, пристосованих будинків, учителів, підручників та ин. За минулі роки справа народньої освіти серед нацменшостей має значні досягнення та успіхи, зокрема розгортання загального навчання рідною мовою, підготовка кадрів вчителів та політосвітробітників, видання підручників періодичної та неперіодичної літератури. Значне охоплення початковими школами дитячого населення, розгортання лікнепу серед дорослих та підлітків, розгортання профосвіти рідною мовою, зріст мережі політосвітніх установ.

Проте, досягнуті наслідки не задовольняють всіх потреб та не встигають за великим зростом культурних потреб населення нацменшостей, що зростають.

З метою полегшення організації шкіл рідною мовою, особливо для малочисленних національностей, для них знижена вдвічі норма учнів шкільної групи від 40 до 20, що з ними в окремих випадках ще робляться винятки. Зріст мережі шкіл соцвиху був особливо високий за останні роки і, зокрема, в болгарських, польських та єврейських селах. В населених пунктах з мішаним населенням є мішані школи (німецько-українські і т. п.) з паралельними різномовними групами. Всього шкіл нацменшостей на 1926-27 рік нараховувалося: руських 1261, польських 354, німецьких 620, єврейських 369, болгарських 74, татарських 20, чеських 16, молдавських (зовні АМСРР) 17, грецьких 15 та ин. 10. Охоплення дитинства школами в 1925-26 році було таке: дітей віком від 8 до 14 років вчилася: українців 45,6%, руських 53,4%, євреїв 58,1%, поляків 53,1%, німців 58,7%, молдаван 46,6%, решта 30,9%. Головною перешкодою в справі організації шкіл нацменшости в селах є брак відповідних помешкань. Частки шкіл зараз містяться в селянських хатах. За ініціативою населення та рад розпочато в них шкільне будівництво. Наприклад, в польських селах на Шепетівці збудовано 8 нових шкіл протягом 1927 року. В польських селах на Бердичівщині будується 6 шкіл за допомогою населення. Зараз в зв'язку з самообкладанням кількість шкіл, що будується, значно збільшилася. Ради нацменшостей беруть широку участь в шкільному будівництві та керуванні роботою шкіл. Досягнута нормалізація роботи шкіл.

Поступово розвивається політосвітня робота серед нацменшостей. В польських, наприклад, селах є біля 90 хат читалень, навколо них працює багато гуртків зокрема драматичних, хорових та спортивних. За останній час поширюються гуртки природничі та сільсько-господарчі гуртки. Нацменшості мають 85 клубів, 150 селянських будинків, 441 хат читалень і 213 бібліотек, 930 пунктів ліквідації неписьменности та 235 червоних кутків.

По кошторису Наркомоса на 1926-27 рік було відпущено 1055029 карб. на культосвітроботу серед національних меншостей та на утримання мережі установ нацменшости, що є на держбюджеті. Серед нацменустанов, що дістають субсидію Наркомосвіти, є слідуєчі: а) єврейський державний театр, б) єврейська музикальна школа, в) польська драматична студія, г) єврейська художня школа, д) німецький педагогічний журнал, е) польський дитячий журнал, ж) польський педагогічний журнал, з) німецький дитячий журнал, і) єврейський педагогічний журнал, к) єврейський дитячий журнал, л) Будинок Народів Сходу, м) грецький відділ при Маріуп. музеї, н) організ. пересувного татарського театру, о) організ. болгарської пересувної сільської трупи, п) єврейська студія „Ройте Бліте“, р) єврейська літературна асоціація, с) асоціація німецьких сільських письменників, т) асоціація російських пролетарських письменників „Жовтень“, у) досвідна єврейська школа в Києві, ф) досвідна польська школа в Києві.

На утриманні держбюджету є слідуєчі установи національних меншостей: катедра єврейської культури, єврейський педтехнікум в Одесі та Житомирі, німецький в Хортеці та Пришибі, болгарський в Преславі, польський в Києві, с.-г. єврейський технікум в Ново-Полтавці, грецький відділ при маріупільському технікумі, центральна польська бібліотека в Києві та центральна єврейська бібліотека в Києві. Райпартшкіл другого ступню є 3 єврейські, німецька 1, польських 2, татарська 1, болгарська 1.

До організації Центрвидава на Україні значна частина літератури нацмен мовою купувалась зовні УСРР. Нині видавничий план Українського Центровидава на перший операційний рік розміром 554,5 аркушів виконується своєчасно. Преса мовою нацменшости має значні досягнення в своїй роботі. Загальний тираж цих газет 19750¹⁾ примірників, із них єврейська 6750, польська 4000, німецька 7000, болгарська 2000. Газети що-місяця дістають 3550 листів. Організовано місячного журналу німецькою мовою. Комсомольська преса нацменшостей (польська та німецька) мають тираж 4800. Преса нацменшостей об'єднала більш як 2000 робселькорів навколо газет. В деяких польських селах одна газета припадає на 2 двори. Крім загальної преси в селах видається багато стінних газет.

Серед низки національних меншостей значно поширені побутові хвороби: туберкульоз у греків, болгар та євреїв, трахома і т. ин. З наказу Наркомздоров'я провадилося спеціальні санітарно-медичинські обстеження національних районів та сел, після чого вжиті належних заходів для боротьби з побутовими хворобами.

В бюджеті Наркомздоров'я передбачено спеціальні кошти на оздоровлення нацменшостей зокрема на боротьбу з побутовими хворобами серед них.

¹⁾ Сюди не входять цифри тиражу молдавської газети, що видається в АМСРР.

З М І С Т

	Стор.
Господарче будівництво УСРР	3
В. Чубар — Радянська Україна на десятому році	—
* * Україна в СРСР	5
М. Шраг — Українська промисловість на порозі одинадцятого року радянської влади	7
В. Адріанов — Капітальне будівництво в українській промисловості	12
П. Лісовий — Дніпробуд та його роль в народньому господарстві УСРР	17
Г. Петровський — Сільське господарство УСРР	22
А. Одинцов — Будівництво колективного господарства	37
* * Допомога сільській бідноті	40
* * Як виконується ювілейний маніфест на Україні	41
Освіта та наука в УСРР	43
* * Організація освіти на Україні	—
* * Матеріальна основа народньої освіти	47
* * Соціальне виховання в УСРР	50
М. Миронів — Дитячий комуністичний рух на Україні	53
Я. Ряппо — Робітнича освіта на Україні	55
Я. Ряппо — Радянське студентство	59
А. Приходько — Українізація народньої освіти	70
* * Десять років політосвітнього будівництва	74
Г. Піддубний — Ліквідація неписьменности в УСРР	75
М. Паньків — Радіомовлення на Україні	79
* * Кіно-справа в Україні	80
В. С. — Кіно-товариство „Кореліс“	83
* * Книжка на Україні	85
С. Пилипенко — Українська книжка сьогодні	89
* * Шкільництво на Західній Україні	92
В. Балакін — Наука на Україні	94
* * Всеукраїнська Академія Наук	103
* * Всенародня бібліотека України	107
* * Могила Т. Г. Шевченка — державний заповідник	108
* * Франкові дні	109
* * Ювілей Коцюбинського	110

Мистецтво України

Ів. Врона — Сучасні течії в українському малярстві	112
Іона Шевченко — Десять років українського театру	120
* Як працювали державні театри 1927-28 р.	130
✓ Я. Савченко — Художній актив театру ім. Франка	132
* Червонозаводський театр	135
* Українські оперові театри на порозі четвертого року	136
С. Токагіров — Український драматичний театр ім. Шевченка в минулому сезоні	138
* Перший держтеатр для дітей	140
Н. Л. Дитячий театр ім. Франка	141
* 10 років української музичної культури	142
Загальні відомості	153
* УСРР	—
І. Просвірін — Робітники й селяни в державному апараті	160
Л. М. Каганович — КП(б)У — партія пролетаріату України	162
* Комсомол в справі українізації	165
Національні меншості в УСРР	168
Стан нацменшостей на Україні	—

(5 p.)

5,19 (1986)

5634

Рл5634